

Gordon D. Fee & Douglas Stuart

KAKO TUMAČITI BIBLIJU

vodič za razumijevanje Svetoga pisma

prijevod s engleskog, mr. Ksenija Magda

IZVORI

Nakladni zavod Evandeoske Crkve Osijek, 1999.

Naslov izvornika: How to Read the Bible for all its Worth Copyright© 1981. Gordon Fee, Douglas Stuart
Copyright© 1999. Za hrvatsko izdanje IZVORI, Osijek.

Urednik: mr. Damir Spoljarić Prijevod: mr. Ksenija Magda Lektura: Antonija Lučić Grafički
uredila: Gail McClellan

Nakladnik: IZVORI, Nakladni zavod Evanđeoske Crkve u Republici Hrvatskoj, Cvjetkova 32.

Osijek Za nakladnika: Antal Balog I izdanje, 1999. Naklada: 1000 komada

This book is paid for by the Women's Ministries of the Northwest District of the Assemblies of God, USA.

Tisak: Grafika Osijek

CIP/Katalogizacija u publikaciji Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek

UDK 22.06

Fee, Gordon D.

Kado tumačiti Bibliju : vodič za razumijevanje Svetoga pisma / Gordon D. Fee & Douglas

Stuart; <prijevod s engleskog Ksenija Magda>. - Osijek : Izvori, 1999. - str. 288 ; 21 cm Prijevod djela:

How to Read the Bible for All Its Worth.

ISBN 953-177-011-5

I. Stuart Douglas

980923004

Našim roditeljima

Donaldu i Grace Fee

te

Streeteru i Merle Stuart,

od kojih smo naučili voljeti Božju riječ.

Sadržaj

<i>Predgovor</i>	9	
1. Uvod: Potreba za tumačenjem		14
2. Glavno pomagalo: Dobar prijevod	30	
3. Poslanice: Naučiti kontekstualno razmišljati		48
4. Poslanice: Hermeneutička pitanja		65
5. Starozavjetna naracija i kako je pravilno koristiti	83	
6. Djela: Problem povijesnog presedana	100	
7. Evanđelja: Jedna priča, mnogo dimenzija		121
8. Prispodobe: Jesmo li shvatili poentu?	145	
9. Zakon(i): Uredbe Saveza za Izrael	161	
10. Proroci: Učvrstiti Savez u Izraelu		178
11. Psalmi: Izraelove i naše molitve	201	
12. Mudrost nekoć i danas		222
13. Otkrivenje: Slike suda i nade	248	<i>Dodatak: Kako</i>
<i>procijeniti komentare i kako se njima koristiti</i>	264	
<i>Kazalo imena</i>	277	
<i>Kazalo biblijskih citata</i>	278	

Skraćenice za prijevode

GNB	The Good News Bible (ranije, Today's English Version), 1976.	JB	The Jerusalem Bible, 1966.				
KJV	The King James Version (ili Authorized Version), 1611.	LB	The Living Bible, 1971.				
NAB	The New American Bible, 1970.						
NASB	The American Standard Bible, 1960.						
NEB	The New English Bible, 1961.						
NIV	The New International Version, 1973.						
NRSV	The New Revised Standard Version, 1991.						
RSV	The Revised Standard Version, 1952.						
<i>Hrvatski prijevodi</i>		Šarić		Prijevod Novoga zavjeta, Dr. Ivana Šarića, 1965.			
Biblija Stvarnosti		Dr. Jure Kaštelan, Dr. Bonaventura Duda, urednici, 1969.		HJB		Jeruzalemska Biblija, 1994.	
Duda-Fučak		Prijevod Novoga zavjeta, B. Duda i J. Fućak, 1977.					

Skraćenice za biblijske knjige

Stari zavjet

Post	Postanak	
Izl	Izlazak	
Lev	Levitski zakonik	
Br	Brojevi	
Pnz	Ponovljeni zakon	
Još	Jošua	
Suci	Suci	
Ruta	Ruta	
1 Sam	Prva knjiga o Samuelu	
2 Sam	Druga knjiga o Samuelu	
1 Kr	Prva knjiga o Kraljevima	
2 Kr	Druga knjiga o Kraljevima	
1 Lj	Prva knjiga Ljetopisa	
2 Lj	Druga knjiga Ljetopisa	Ezr
Neh	Nehemija	
Est	Estera	
Ps	Psalmi	
Job	Job	
Izr	Mudre izreke	
Prop	Propovjednik	
Pj	Pjesma nad pjesmama	
Iz	Izaija	
Jer	Jeremija	
Tuž	Tužaljke (Pláč Jeremijin)	
Ez	Ezekiel	
Dan	Daniel	
Hoš	Hošea	
Joel	Joel	
Amos	Amos	

Ob	Obadija		
Jona	Jona		
Mih	Mihej		
Nah	Nahum		
Hab	Habakuk		
Sef	Sefanija		
Hag	Hagaj		
Zah	Zaharija		
Mai	Malahija		
<i>Novi zavjet</i>			
Mt	Evangelje po Mateju		
Mk	Evangelje po Marku		
Lk	Evangelje po Luki		
Iv	Evangelje po Ivanu		
Dj	Djela apostolska		
Rim	Rimljanima		
1 Kor	Prva Korinćanima		
2 Kor	Druga Korinćanima	Gal	Galaćanima
Ef	Efežanima		
Fil	Filipljanima		
Kol	Kološanima		
1 Sol	Prva Solunjanima		
2 Sol	Druga Solunjanima		
1 Tim	Prva Timoteju		
2 Tim	Druga Timoteju	Tit	
Flm	Filemonu		
Hebr	Hebrejima		
Jak	Jakovljeva		
1 Pet	Prva Petrova		
2 Pet	Druga Petrova	1 Iv	Prva Ivanova
2Iv	Druga Ivanova		
3 Iv	Treća Ivanova	Jud	Judina
Otkr	Otkrivenje		

Predgovor

U nekim opuštenijim trenucima željeli smo u šali ovu knjigu nazvati "Ne samo još jedna knjiga o tumačenju Biblije". Pamet je nadvladala i pobijedio je sadašnji naslov. Ipak bi onaj drugi bolje opisao potrebu koja nas je navela da napišemo ovu knjigu.

Ima mnogo knjiga o tumačenju Biblije (barem na engleskom, op. prev.) Neke su dobre, neke i nisu tako dobre. Neke su napisali teolozi. Druge pristupaju temi s različitih stajališta koristeći brojne metode pri proučavanju Biblije. Neke pokušavaju biti uvodi u hermeneutiku (znanost tumačenja) za laike. U ovim zadnjima se uglavnom prvo nailazi na jedan dugačak popis općih pravila (koja važe za sve biblijske tekstove), a zatim na popis određenih pravila (gdje se obično obrađuju proroštva, tipologija, stilske figure i slično).

Od ovih temeljnih knjiga naročito preporučujemo *Knowing Scripture* koju je napisao R. C. Sproul u izdanju

InterVarsity-a. Teža i manje čitljiva, ali stručna, je knjiga A.

Berkeley Mickelsona *Interpreting the Bible* (Eerdmans).

Najsličnija knjiga ovoj našoj je *Better Bible Study* koju su napisali Berkeley i Alvera Mickelson (Regal).

Ipak se nadamo da ovo nije "samo još jedna knjiga".

Jedinstvenost onoga što smo ovdje pokušali napraviti ima nekoliko aspekata:

1. Kao što se već iz sadržaja može uočiti, knjiga se bavi različitim književnim vrstama (*genres*) koje sačinjavaju Bibliju. Iako govorimo i o drugim stvarima, ova usmjerenost na vrste upravlja svime što je izneseno. Smatramo kako postoji stvarna

razlika između psalma s jedne i poslanice s druge strane. Želimo da naš čitatelj čita i razumije psalam kao pjesništvo, a poslanicu kao pismo. Nadamo se pokazati važnost te razlike koja treba utjecati kako na čitanje, tako i na razumijevanje teksta za danas.

2. Iako smo kroz cijelu knjigu dali naputke o proučavanju svake pojedine književne vrste u Bibliji, jednako nam je stalo do toga da se Biblija inteligentno čita - budući da upravo to većina nas najčešće radi. Primjerice, tko god je probao, pročitati Levitski zakonik, Jeremiju ili Mudre izreke i usporedio to s čitanjem Prve knjige o Samuelu ili Djela apostolskih, zna da iskustvo nije isto. Levitski zakonik čovjeka lako obeshrabri, a tko nije pročitao Izaju ili Jeremiju, a da se nije pitao o čemu je tu zapravo riječ? Nasuprot tome, 1 Samuelova i Djela lako se čitaju. Nadamo se da ćemo čitatelju pomoći da razumije i prihvati te razlike i bude u stanju inteligentno čitati dijelove Biblije koji nisu narativni te iz njih izvući korist za svoj život.

3. Ovu su knjigu napisala dva sveučilišna profesora, dakle dvojica od onih često suhoparnih i dosadnih ljudi, koje knjige za laike pokušavaju izbjeći. Često se naglašavalo da čovjek ne mora imati visokoškolsko obrazovanje da bi razumio Bibliju. To je točno i mi to vjerujemo svim svojim srcem. Ali nas brine i ona druga, često nesvjesna pretpostavka, da su visokoškolsko obrazovanje i visokoškolski profesori prava *prepreka* za razumijevanje Biblije. Usuđujemo se vjerovati da katkad i "stručnjaci" imaju što za reći.

Osim toga, ova dvojica profesora slučajno su i vjernici, koji vjeruju da čovjek treba *poslušati* biblijske tekstove, a ne ih samo čitati ili proučavati. Zbog toga smo i postali teolozi. Imali smo veliku želju razumjeti što točnije i potpunije što to danas, u 20. stoljeću, trebamo znati o Bogu i njegovoj volji.

Ova dvojica profesora isto tako redovito propovijedaju i podučavaju na različitim crkvenim sastancima. Tako nismo samo teolozi teoretičari, nego se redovito trudimo primijeniti Bibliju u praksu, što nas vodi do četvrte točke.

4. Ova je knjiga prije svega napisana zbog hermeneutike.

Pisali smo knjigu prije svega za one vjernike, koji bi Bibliju najbrlje primijeniti u životu. Većina gorućih pitanja današnje crkve povezana je s premošćivanjem tzv. *lu'ih i iikiiciitkog* jaza - dakle kako se prebaciti od "onda i tada" i/vnurnog teksta na "ovdje i sada" našeg životnog okruženja. Ah io jednako znači premostiti jaz između teologa i laika. Znanstvenika teologa ponajprije zanima što je tekst značio *under*, laika ponajprije zanima, što tekst znači *danas*. Znanstvenik koji je isto vrijeme i vjernik zahtijeva oboje. Čitanje Biblije jednim okom, tražeći samo njezino značenje /,a nas, može nas dovesti do gluposti, štoviše do zablude -budući da nad takvim čitanjem nema nikakve kontrole. Na sreću, većina vjernika opremljena je barem dobrom mjerom najvažnijeg od svih hermeneutičkih alata - zdravom pameću. S druge strane, ništa ne može biti tako suhoparno i beživotno za crkvu, kao biblijsko proučavanje u stilu čiste akademske vježbe i povijesnog istraživanja. Iako je Riječ nekoć doista dana u određenom povijesnom kontekstu, ona je posebna zato što je ne samo povijesno uvjetovana, nego je i vječna živa Riječ.

Zato moramo na umu imati obje dimenzije. Teolog vjernik mora inzistirati na tome da biblijski tekst ponajprije znači što je značio i *tada*. Vjerujemo da je Božja riječ za nas danas upravo ono što je nekoć bila ljudima kojima je prvi put dana. Zato imamo dva zadatka: najprije pronaći što je tekst izvorno značio - taj se zadatak zove egzegeza. I drugo, moramo naučiti oslušnuti to isto značenje u mnoštvu naših novih i drukčijih konteksta - taj

zadatak nazivamo hermeneutikom. Katkad se pojam *hermeneutika* koristio za oba ova zadatka, ali ga mi u ovoj knjizi koristimo isključivo u ovom užem smislu. Cilj svakoga proučavanja Biblije trebao bi biti dobro obavljanje oba zadatka.

U poglavljima 3 do 13, koja se bave različitim književnim vrstama u Bibliji, svratili smo pozornost na oba zadatka. Budući da je egzegeza uvijek prvi zadatak, mnogo smo vremena utrošili naglašavajući osobitosti svake vrste. Stoje to biblijski

psalam? Koliko različitih vrsta psalama postoji? Kako izgleda hebrejsko pjesništvo? Kako to sve utječe na naše razumijevanje? No pitamo i kako različiti psalmi funkcioniraju kao Božja riječ? Što Bog pokušava reći? Što trebamo naučiti ili kako trebamo poslušati? U ovome dijelu pokušali smo izbjeći davanje pravila. Naprotiv, ponudili smo natuknice, prijedloge i pomoć.

Jasno nam je da se naš prvi zadatak - onaj egzegetski - smatra stručnim područjem. To je ponekad tako. No čovjek ne treba biti stručnjak da bi dobro naučio obavljati temeljni zadatak egzegeze. Samo treba naučiti tekstu postavljati prava pitanja. Nadamo se, dakle, da ćemo svoje čitatelje uputiti kako svakoj književnoj vrsti u Bibliji postaviti prava pitanja. Bit će prilika, kada će se čovjek htjeti posavjetovati sa stručnjakom, pa ćemo dati neke natuknice i za takve slučajeve.

Svaki od autora odgovoran je za dijelove koji potpadaju pod njegovu stručno područje. Tako je profesor Fee napisao odlomke 1-4,6-8 i 13, a profesor Stuart 5 i 9-12. Iako su jedan drugome dosta pomagali pa knjigu u konačnici smatramo zajedničkim djelom, pozorni će čitatelj primijetiti da svaki autor ima svoj stil i način prezentacije. Zahvaljujemo prijateljima i članovima naših obitelji koji su pročitali poneko poglavlje i pomagali nam savjetima. To su: Frank DeRemer, Bill Jackson, Judy Peace te Maudine, Cherith, Craig i Brian Fee. Posebno zahvaljujemo našim tajnicama, Carrie Powell i Holly Greening koje su utipkale kako nacрте, tako i gotov tekst.

Riječima djeteta koje je navelo Sv. Augustina da pročita odlomak iz Rimljana i obrati se govorimo: "Tole, lege - Uzmi i čitaj". Biblija je Božja vječna riječ. Čitaj je, razumij je i poslušaj je.

Baker Book House iz Grand Rapidsa u Michiganu dala je dozvolu za korištenje materijala u odlomcima 3, 4 i 6 koji su već ranije u drugačijem obliku objavljeni u "Hermeneutics and Common Sense: An Exploratory Essay on the Hermeneutics of the Epistles," u *Inerrancy and Common Sense* (ed. J. R. Michaels i R. R. Nicole, 1980.), str. 161-86; te "Hermeneutics and Historical Precedant - A Major Problem in Pentecostal Hermeneutics" u *Perspectives on the New Pentecostalism* (ed. R. P. Spittler, 1976.) str. 118-32.

Uvod: Zašto moramo tumačiti?

Tu i tamo nade se netko tko će reći: "Nema potrebe tumačiti Bibliju. Samo je čitaj i čini što ti govori." Obično je to laikov protest protiv "profesionalca", pastora, teologa, učitelja ili vjeroučitelja, koji - čini se laiku - tumačenjem Bibliju udaljava od običnog čitatelja. On zapravo želi reći da Biblija nije knjiga umotana u veo tajni. "Konačno," veli, "i onaj sa samo pola mozga može je čitati i razumjeti. Mnogi učitelji i propovjednici kopaju po jezeru dok sasvim ne zamute vodu. Što je bilo jasno tako postaje nejasno."

U ovome je protestu mnogo istine. Slažemo se da kršćani moraju naučiti čitati, vjerovati i poslušati biblijsku riječ. Osobito se slažemo u tome da Biblija ne smije biti nejasna knjiga, pod uvjetom da se pravilno proučava i čita.

Doista smo uvjereni da najveći i najozbiljniji problem koji ljudi imaju s Biblijom nije nedostatak razumijevanja, već suviše dobro razumijevanje! Problem s tekstem koji veli: "Činite sve bez mrmljanja i oklijevanja," (Fil 2,14), na primjer, nije problem razumijevanja, nego problem poslušnosti - učiniti ono što je rečeno.

Slažemo se i s time da učitelji Biblije često najprije kopaju i tek onda gledaju te tako zakopaju značenje teksta koje, jasno za sve, leži na površini. Naglasimo na početku i ponovimo -cilj dobrog tumačenja nije jedinstvenost, čovjek ne pokušava pronaći što prije njega još nitko nije otkrio.

Tumač koji teži za jedinstvenošću svojega prikaza, obično to čini zbog ponosa (kako bi "nadmudrio" ostatak svijeta), pogrešnog shvaćanja duhovnosti (kao da je Biblija puna

dubokih tajni koje treba otkriti duhovno osjetljiva osoba s posebnim nadahnućem) ili vlastitog potvrđivanja (Biblijom treba potvrditi teološke predrasude, osobito ako tekst govori suprotno tim predrasudama).

Jedinstvena tumačenja obično su netočna. Time ne želimo reći da se točno tumačenje nekog teksta katkad ne doima jedinstvenim onome tko ga po prvi put čuje. Ipak naglašavamo da jedinstvenost nije cilj tumačenja.

Cilj dobrog tumačenja je jednostavan: stići do jasnog značenja. S druge strane, najtraženiji alat koji treba tumaču je prosvijetljeni zdravi razum. Test za točnost tumačenja je u smislenosti teksta. Ispravno tumačenje zato mozgu daje olakšanje, a srcu poticaj i polet.

Ali ako tumačenje doista traži jasno značenje teksta, zašto uopće tumačiti? Zašto ne bismo radije samo čitali? Nećemo li jasno značenje teksta dobiti od samog čitanja? Na neki način - da. Ipak, točnije je da je takav zahtjev naivan i neostvariv iz dva razloga: zbog naravi čitatelja i naravi Biblije.

Čitatelj kao tumač

Prvi razlog zbog kojeg moramo naučiti tumačiti Bibliju je, bilo to nama drago ili ne, činjenica da je svaki čitatelj istovremeno i tumač. Većina nas podrazumijeva, da dok čitamo istovremeno i razumijemo pročitano. Isto tako podrazumijevamo da je naše *razumijevanje* istovjetno namjerama Duha Svetog i zemaljskog pisca. Međutim, u tekst unosimo sve ono što jesmo: sva svoja iskustva, kulturu, prijašnja razumijevanja riječi i pojmova. Katkad nas upravo to što u tekst (nesvjesno) unosimo zastranjuje, ili nas tjera da u tekst učitamo stvari kojih tamo zapravo nema.

Kad osoba koja je odrasla u našoj kulturi čuje riječ *križ*, pod utjecajem stoljeća kršćanske umjetnosti i simbolizma, odmah pomisli na rimski križ (t), iako je malo vjerojatno da je Isusov križ tako izgledao. Vjerojatno je više bio nalik velikom slovu "T". Kad katolici i protestanti čitaju o crkvi i

bogoslužju, odmah pomisle na ljude koji sjede u građevini s klupama, kako to oni nedjelju za nedjeljom doživljavaju. Kada

apostol Pavao kaže: "... i ne brinite se oko tjelesnoga da ugađate pohotama" (Rim 13,14) tijelo se automatski smatra fizičkom pojavom te pohote tako ispadaju tjelesni užici.

Ipak, kada Pavao koristi riječ "tijelo", on rijetko misli na tijelo u tom smislu. Ovaj tekst zasigurno nije jedan od tih rijetkih primjera. Za njega je "tijelo" duhovna bolest, duhovna tegoba, čovjekova bitka, katkad nazvana i "grešnom naravi". Zbog takvih se stvari često i protiv naše volje događa da čitajući Bibliju imamo pogrešno tumačenje.

K tomu moramo zapaziti i činjenicu da je onaj tko čita Bibliju na hrvatskom (ili nekom drugom jeziku) već uključen u tumačenje. Prijevod sam po sebi nužno sadrži tumačenje. Biblijski prijevod, na kojem god jeziku, koji je naša *polazna* točka, zapravo je *završna* točka obimnog znanstvenog napora. Prevoditelji stalno moraju donositi odluke o tome što tekst znači, a njihova odluka utjecat će na naše konačno razumijevanje.

Zato dobri prevoditelji uzimaju u obzir problem razlika u jezicima. No to nije nimalo lak zadatak. Trebamo li u Rimljanima 13,14 prevesti "tijelo" jer je tu riječ doslovce upotrijebio Pavao i ostaviti komentatoru da nam objasni, kako Pavao pod tim pojmom ne razumije "tijelo" u smislu mesa. Ili ćemo pomoći čitatelju i prevesti pojam odmah kao "grešna narav", jer je na to Pavao mislio pri svom izražavanju? Ovim ćemo se pitanjem detaljnije pozabaviti u slijedećem odlomku. Za sada je dovoljno istaći kako je i sam prijevod već posao tumačenja.

Potreba za tumačenjem vidi se već i iz događaja oko nas. I sam pogled na suvremenu crkvu je dovoljan da se otkrije kako "jasno" značenje nekog teksta nije svima jednako jasno. Više je nego zanimljivo vidjeti da većina crkava koje na temelju 1 Kor 14,34-35 smatraju da žene u crkvi trebaju šutjeti, ipak dozvoljavaju da one mole, govore u jezicima i imaju proroštva. Međutim, "tišina" je naređena upravo u tome kontekstu. Drugi pak, koji na temelju 1 Kor 11,2-16 smatraju kako žene u crkvi poput muškaraca trebaju prorokovati i govoriti u jezicima, ne

traže da one to čine pokrivene glave. Neke Biblija *jasno* uči da krštavati treba odraslu osobu i to podronjenjem, drugi smatraju da mogu biblijski potvrditi krštavanje dojenčadi. Crkve propovijedaju i "sigurnost spasenja" i "moguć otpad od vjere", ali ne istovremeno. Pa opet, i jedno i drugo stajalište nam se predstavlja kao "jasno" značenje teksta. Čak i dvojica autora ove knjige razilaze se oko toga što Biblija "jasno" uči o nekim temama. Pa ipak, svi mi čitamo istu Bibliju i svi mi želimo biti poslušni onome što Biblija govori.

Osim tih vidljivih razlika među pravim vjernicima, postoji i mnoštvo čudnih vjerovanja. Obično se kultove prepoznaje po tome što uz Bibliju imaju i neki drugi autoritet, ali to nije uvijek slučaj. U svakom slučaju, oni istinu izvrću svojim odabirom odlomaka iz Biblije. Svako krivovjerje koja se da zamisliti, od Arijanizma (koji poriče Kristovo božanstvo) Jehovinih svjedoka i Puta do mormonskog krštavanja za mrtve i prevrtanja zmija u nekim apalačkim sektama, navodno se može potvrditi biblijskim tekstom.

Čak i teološki pravovjerniji ljudi u različitim sredinama lako prihvaćaju čudna tumačenja. Na primjer, među američkim protestantima, osobito onim karizmatiskim, često se čuje o tzv. evanđelju prosperiteta. "Dobra vijest" je da je financijsko i materijalno blagostanje Božja volja za tebe. Jedan od zagovornika takve teologije otpočinje svoju knjigu tvrdnjom da mu je stalo do "jasnog" značenja Pisma te da mu je Božja riječ prva i jedina u cijelom životu. On veli da ne vrijedi ono što mi mislimo da Biblija govori, već ono što ona stvarno govori. Ali čovjek se pita koji je to jasan smisao, kada se financijski prosperitet argumentira na temelju 3 Ivanove 2: "Ljubljeni,

želim ti u svemu dobro, i da budeš zdrav, kao što je dobro tvojoj duši." To je tekst, koji nema veze s financijskim blagostanjem. Po drugom njegovom argumentu jasno je značenje događaja o bogatom mladiću (Mk 10,17-22) zapravo suprotno od onoga što tamo piše! To se tumačenje u ovom slučaju pripisuje nadahnuću Duha Svetoga. Trebamo se s pravom pitati traži li autor ovdje uopće jasno značenje.

Vjerojatnije je da mu jasno značenje ne odgovara jer ne podupire njegove ideje pa on izmišlja nadahnuća.

Gledajući sve te razlike kako u crkvi, tako i izvan nje te uključujući i razlike među teolozima koji navodno "znaju pravila", ne čudi da se neki bore protiv tumačenja i traže samo čitanje. Ali kao što smo vidjeli, ni to nije dobar izbor. Suprotnost lošem tumačenju nije nikakvo tumačenje, nego dobro tumačenje koje se temelji na pametnim pravilima.

Autori ove knjige nisu pisali s iluzijom da će se poslije čitanja naših pravila svi konačno složiti oko "jasnog" značenja teksta, naime našega! Želimo samo povećati osjetljivost čitatelja za određene probleme koje sa sobom donosi književna vrsta. Želimo ga upoznati s porjeklom različitih tumačenja i načinom pametnog prosuđivanja između dobrog i ne tako dobrog tumačenja - poznavajući obilježja jednog i drugog.

Narav Pisma

Sama narav Svetoga Pisma najveći je razlog za potrebu tumačenja. Povijesno gledano, crkva je narav Pisma razumjela slično kao i osobu Isusa Krista - Biblija je istovremeno i ljudska i božanska. Profesor George Ladd je to jednom rekao ovako: "Biblija je riječ Božja koja nam je u povijesnim okolnostima dana ljudskim riječima." I upravo ta dvostruka narav Biblije tjera nas na zadatak tumačenja.

Budući daje Biblija *Božja riječ* ona je *vječno relevantna*. Ona govori svim ljudima u svakom vremenu i svakoj kulturi. Budući daje ona Božja riječ, moramo je slušati i poslušati. No budući da nam je Bog svoju riječ htio dati *ljudskim riječima u povijesti*, svaka je biblijska knjiga određena i *povijesnom osebnosti*. Svaki dokument označen je jezikom, vremenom i kulturom u kojima je nastao (u nekim slučajevima i poviješću svoje usmene predaje, prije no što je bio zapisan). Tumačenje Biblije nameće se zbog "napetosti" koja se osjeća između njene *vječne relevantnosti* i *povijesne osebnosti*.

Postoje naravno i oni koji vjeruju da je Biblija samo ljudska knjiga te da sadrži samo ljudske riječi u povijesti.

Zadatak tumačenja koji si takvi ljudi postavljaju je čisto povijesno istraživanje. Njihovo zanimanje za religijske ideje Židova, Isusa i rane crkve isto je kao i njihovo zanimanje za Cicerona ili Miliona. Pitaju jednostavno znanstveno pitanje: "Što su te riječi značile ljudima koji su ih pisali? Kako su razmišljali o Bogu? Kako su razumjeli sami sebe?"

S druge strane postoje oni koji o Bibliji misle jedino kao o božanskom otkrivenju. Budući da je Božja riječ, o njoj se razmišlja kao o skupu dogmi koje valja vjerovati i naredbi koje valja izvršavati - naravno, svatko za sebe odabire ta vjerovanja i naredbe.

Ima ljudi koji na temelju Knjige Ponovljenog zakona 22,5 ("Žena ne smije na se stavljati muške odjeće...") smatraju da žena ne smije nositi hlače. Ipak, isti ljudi ne slušaju slične imperativne u istome popisu, kao na primjer, da oko krova stavljaju ogradu (r. 8), da u vinograd ne siju i ne sade druge biljke (r. 9) ili da na četiri roglja ogrtača prave rese (r. 12).

Biblija nije knjiga dogmi i naredbi, ona nije jednostavno skup "izjava predsjedavajućeg Boga", kao daje on pogledao s neba i povikao: "Hej vi, tamo dolje, naučite ove istine. Broj jedan: Nema Boga osim jednoga i to sam ja; Broj dva: Ja sam stvoritelj svih stvari, uključujući i čovječanstvo;" i tako dalje sve do dogme broj 7777 i naredbe 777. Naravno, ove su naredbe istinite i nalazimo ih u Bibliji (iako ne točno u ovom obliku).

Takva bi nam jedna knjiga, slažemo se, mnogo olakšala stvari. No nasreću, Bog nije tako htio govoriti ljudima. On je svoje vječne istine, naprotiv, htio izgovoriti unutar određenih okolnosti i u okruženju ljudske povijesti. To

nam daje i nadu. Upravo zato što je Bog želio govoriti unutar konteksta stvarne ljudske povijesti, smijemo se ohrabriti i vjerovati da će te iste riječi uvijek iznova govoriti u našoj "stvarnoj" povijesti, kako su govorile kroz povijest crkve.

Ohrabruje nas činjenica da Biblija ima svoju ljudsku stranu. To je i izazov i razlog zašto je tumačiti. Pri tome valja zapaziti dvije stvari:

1. Budući da je Božja riječ svoj izraz našla kroz stvarne

osobe, u različitim okolnostima i tijekom razdoblja od 1500 godina, ona se odražava rječnikom i modelima razmišljanja tih ljudi, a uvjetovana je kulturom i okolnostima onoga vremena. To znači da je Božja riječ nama najprije bila Božja riječ njima. Da bi je oni mogli razumjeti, morala je govoriti jezikom i događajima koje su *oni* mogli razumjeti. Naš je problem što smo vremenski, a katkad i načinom razmišljanja, jako udaljeni od njih. Ovo je glavni razlog zašto čovjek mora naučiti tumačiti Bibliju. Ako Božja riječ o ženama koje ne trebaju nositi mušku odjeću i ljudima koji trebaju praviti ograde na krovovima treba danas nešto govoriti nama, onda moramo najprije znati što je ona značila prvim slušateljima i zašto. Zato zadaća tumačenja od čitatelja zahtijeva dvije stvari. On ili ona mora čuti riječ kako su je oni čuli i razumjeti što je rečeno *tada i tamo*. Drugo, čovjek mora naučiti čuti istu tu riječ *sada i ovdje*. O oba ćemo zadatka kasnije više govoriti.

2. Jedan od najvažnijih aspekata ljudske strane Biblije je da je Bog iskoristio svaki mogući način komunikacije da bi svoju Riječ prenio ljudskom rodu. Koristio je pripovijedačku povijest, rodoslovlja, ljetopise, svakovrsne zakone i pjesništvo, izreke, proročke govore, zagonetke, dramu, biografske crtice, prispodobe, pisma, propovijedi i apokaliptični govor.

Da bi čovjek znao pravilno tumačiti "onda i ondje" biblijskih tekstova, on treba znati više od pukih općih pravila • koja važe za sve biblijske tekstove. Tumač mora biti upoznat s osobitostima svake književne vrste zasebno. Način na koji Bog svoju riječ daje nama "sada i ovdje", ovisit će o književnoj vrsti. Primjerice, moramo znati kako psalam, pjesma koja je bila upućena Bogu, može biti riječ Božja nama i kako se psalmi razlikuju od "zakona", koji su najčešće upućeni ljudima u određenim kulturološkim situacijama koje danas više ne postoje. Kako takvi "zakoni" govore nama i kako se razlikuju od moralnih "zakona" koji su valjani za sva vremena i u svim okolnostima. To su pitanja koja nam nameće dvostruka narav Svetoga pisma.

Prvi zadatak: Egzegeza

Prvi zadatak tumača zove se egzegeza. Egzegeza je pažljivo i sustavno proučavanje Biblije kako bi se otkrilo izvorno i namjerno značenje teksta. Taj zadatak uglavnom je povijesni zadatak. To je pokušaj da čitatelj Riječ čuje kako su je vjerojatno čuli njeni prvi slušatelji. Znači, valja pronaći *izvornu namjeru biblijskih riječi*. To je zadatak koji često traži pomoć "stručnjaka", osobe koja je školovanjem stekla dobro znanje jezika i okolnosti u kojima su nastali biblijski tekstovi. No čovjek ne mora biti stručnjak da bi mogao raditi dobru egzegezu.

Svaki je čitatelj Biblije neka vrsta egzegete. Jedino pravo pitanje je: Jesmo li dobri u tome? Koliko puta sami kažemo ili čujemo druge reči: "Isus je ovim riječima mislio reći slijedeće..." ili "U ono vrijeme, oni su ubičavali..." Ti su izražaji egzegetski izražaji. Uglavnom se koriste kako bi izrazili razlike između "njih" i "nas" - zašto na primjer ne stavljamo ograde na svoje krovove ili da bi se opravdalo korištenje teksta na neki novi, drugačiji način; na primjer, zašto je rukovanje na mnogim mjestima zamijenilo "sveti poljubac".

Problem nastaje kada se kao tumači priklanjamo (1) suviše selektivnoj egzegezi i (2) koristimo se izvorima koje nisu napisali "pravi" stručnjaci. To znači da se tumač koristi sekundarnim izvorima, a ne primarnim. Nekoliko riječi valja ovdje reći o obje stvari:

1. Iako se svatko povremeno koristi egzegezom i iako je takva egzegeza često dobra, ipak se ona svjesno koristi samo za tekstove gdje je razlika između biblijskog teksta i današnje kulture očita. Doista, egzegeza se

treba primjenjivati i na te tekstove, ali mi zahtijevamo da egzegeza bude prvi korak pri čitanju SVAKOG biblijskog teksta. Na početku taj zadatak nije nimalo lak, ali će se trud uloženi u učenje egzegetskog razmišljanja s kamatama vratiti u razumijevanju teksta već pri samom čitanju, a i proučavanje Biblije postat će daleko uzbudljiviji pothvat. Valja dobro upamtiti da naučiti egzegetski razmišljati nije jedini zadatak. To je samo prvi zadatak.

Stvarni problem "selektivne" egzegeze je da često učitava u tekst vlastite, tekstu sasvim strane ideje i time Božju riječ pretvara u nešto što Bog nikada nije namjeravao reći. Primjerice, jedan od autora ove knjige nedavno je primio pismo od poznatog evanđeoskog vjernika koji je zahtijevao da se autor ne pojavi na nekoj konferenciji budući da je ondje trebao sudjelovati i neki teolog sumnjivog pravovjerja. Biblijski razlog za svoje mišljenje naš je savjetnik našao u 1 Sol 5,22: "... svake se sjene zla klonite!" No daje naš brat naučio Bibliju čitati egzegetski, znao bi da se taj tekst tako ne smije koristiti. To je naime Pavlova završna uputa u *odlomku* gdje Solunjanima objašnjava karizmatičko izražavanje u zajednici. "Ne prezirite proroštva," piše Pavao. "Radije sve provjeravajte i dobro zadržite, ali se svake sjene zla klonite!" Kloniti se zla odnosi se na proroštva za koja se nakon provjere može reći da nisu od Duha. Ako tom tekstu pridodamo značenje kakvo Bog nije imao na umu, tekst zlorabimo i ne slušamo Boga. Da ne bismo ovako griješili, moramo naučiti egzegetski razmišljati, a to znači uvijek počinjati od značenja za "tada i tamo" i to činiti sa svakim biblijskim tekstom.

2. Čitatelj, kako ćemo uskoro vidjeti, ne počinje egzegezu čitanjem misli "stručnjaka". No kada je to neizbježno, valja potražiti bolje knjige. Na primjer, Marko 10,23 (Mt 19,23; Lk 18,24), po završetku razgovora s bogatim mladićem, Isus govori: "Lakše je devi proći kroz ušice iglene nego bogatašu u kraljevstvo Božje". Govorilo se da su u Jeruzalemu nekad postojala vrata poznata kao "Iglene uši" kroz koje bi deva prošla samo kad se vukla na koljenima. Tumačenjem se želi naglasiti kako deva doista može proći kroz "iglene uši". Problem s tom egzegezom je da je jednostavno netočna. Ni u kom vremenu u povijesti Jeruzalem nije imao takva vrata. Najraniji poznati dokaz za takvo tumačenje nalazi se u 11. st. u jednom komentaru grčkog crkvenog oca Teofilakta, koji je s tim tekstom imao isti problem kao i mi. Konačno, nemoguće je da deva prođe kroz iglenu ušicu, i upravo to je Isusov naglasak. Nemoguće je da u kraljevstvo Božje uđe netko, tko

se pouzdaje u svoje bogatstvo. Kao što vidimo iz zaključne rečenice, potrebno je čudo da bi se spasio bogataš: "Ali su Bogu sve stvari moguće!"

Naučiti raditi egzegezu

Kako ćemo dakle naučiti raditi dobru egzegezu i uz to izbjeći zamke? Na ovome mjestu želimo dati pregled onoga što znači raditi egzegezu bilo kojeg teksta. Kasnije će u svakom poglavlju ove knjige biti riječi o tome kako valja pristupiti svakoj književnoj vrsti zasebno.

Na svojoj najvišoj razini, egzegeza zahtijeva znanje mnogih stvari koje dakako ne mora znati i čitatelj ove knjige: biblijske jezike, židovsku, semitsku i helenističku pozadinu; kako odrediti izvorni tekst, kada manuskripti ukazuju na različitosti; uporabu svakovrsnih primarnih izvora i pomagala. No dobar se egzegeta može postati i bez velikog dijela ovih znanja. Za to najprije valja znati što čitatelj može očekivati od sebe, a zatim kako se može koristiti djelima drugih.

Ključ dobre egzegeze, a time i inteligentnijeg čitanja Biblije, je *učiti čitati tekst pažljivo i tekstu postaviti prava pitanja*. Najbolja stvar koju čovjek može učiniti je da pročita knjigu Mortimera J. Adlera *How to read a book* (1940, rev. izd. s Charlesom Van Doren, New York: Simon i Schuster, 1972).

Naše je iskustvo da mnogi ljudi i studenti ne znaju kako čitati knjigu. Inteligentno čitanje i proučavanje Biblije zahtijeva pažljivo čitanje, a da bi se to postiglo tekstu treba postaviti prava pitanja.

Postoje dvije vrste pitanja koja se postavljaju biblijskom odlomku: pitanja koja se odnose na *kontekst* i pitanja koja se odnose na *sadržaj*. Postoje i dvije vrste

kontekstualnih pitanja: *povijesna* i *književna* pitanja. Pogledajmo svaku vrstu pozornije.

Povijesni kontekst

Povijesni kontekst, koji je za svaku knjigu drugačiji, ovisi o nekoliko stvari: o *vremenu* i *kulturi* autora i njegova čitateljstva, to znači, o zemljopisnim, topografskim i

političkim čimbenicima koji su relevantni za autorovo okruženje; zatim o *povodu* za pisanje knjige, pisma, psalma, proroštva, ili neke druge vrste teksta. Sve su ove stvari od velikog značaja za razumijevanje.

Razumijemo li osobno okruženje proroka Amosa, Hošee ili Izaije; znamo li da je Hagaj prorokovao po povratku iz izgnanstva; poznajemo li Izraelova mesijanska očekivanja kada se Ivan i Isus pojavljuju na sceni; razumijemo li razlike između gradova Korinta i Filipa te znamo kako su one utjecale na crkve u tim mjestima - cjelokupno naše čitanje jednostavno izgleda drugačije. Čitanje Isusovih prispodoba obogaćeno je poznavanjem načina života u Isusovo vrijeme. Doista, za razumijevanje puno znači podatak daje denar, koji se spominje u Mt 20,1-16, bio dnevna plaća radnika. Čak i pitanje topografije je katkad značajno. Tko je odrastao na američkom zapadu ili u Alpama, mora pažljivo čitati "planine što okružuju Jeruzalem" (Ps 125,2) kako u tumačenje ne bi unio vlastite slike o brdima!

Da bi čovjek znao odgovoriti na većinu pitanja povijesnog konteksta, morat će se poslužiti izvanjskom pomoći. Na primjer, dobar biblijski rječnik je *International Standard Bible Encyclopedia* (ur. G. W. Bromiley, Grand Rapids: Eerdmans, 1988.) od četiri toma, ili *Zondervan Pictorial Encyclopedia of the Bible* (ur. Merrill C. Tenney, Grand Rapids: Zondervan, 1975.) od pet tomova, ili jednotomski *New Bible Dictionary* (ur. J. D. Douglas, Wheaton: Tyndale, 1962.) na engleskom jeziku. Na hrvatskom jeziku naći ćemo jednostavnije i kraće knjige, namijenjene ponajprije laicima, poput: *Biblijski priručnik, mala enciklopedija* (ur. David i Pat Alexander, Zagreb: Duhovna stvarnost, 1989.), priručnici *Biblija u vremenu i prostoru* (G. Hughes, S. Travis, Zagreb: Duhovna stvarnost, 1985.) i *Svijet prvih kršćana* (E. Yamauchi, Zagreb: Duhovna stvarnost, 1985.), *Biblijski leksikon* (Zagreb: KS, 1972.) te *Biblijske starine* A. Rebića (Zagreb: KS, 1982.). Tko se želi dublje posvetiti predmetu, može početi s popisom knjiga na završetku svakoga poglavlja.

Najvažnije pitanje povijesnoga konteksta, međutim, povezano je s *povodom* i *svrhom* svake biblijske knjige i/ili njezinih sastavnih dijelova. Čitatelj želi saznati koji događaj u Izraelu ili u crkvi je bio povodom za pisanje nekog od dokumenata, ili u kakvoj se situaciji nalazio autor da se osjetio potaknutim na pisanje. Ovo će se razlikovati od knjige do knjige. Primjerice, nabrojana pitanja bit će od daleko manje važnosti za Mudre izreke nego za Prvu Korinćanima.

Odgovor na pitanje povoda uglavnom se nalazi u samoj knjizi. Ali čovjek mora učiti čitati otvorenih očiju. Ukoliko želi provjeriti ispravnost svojih pronalazaka, može ih usporediti s podacima u svom biblijskom rječniku ili uvodu u kakav dobar komentar. Spomenute knjige isto mogu biti vrlo korisne. Ali najprije valja vidjeti do kakavih zaključaka čitatelj može doći sam.

Književni kontekst

Kada ljudi govore da se tekst mora čitati u kontekstu, oni uglavnom misle na književni kontekst. Doista, to je ključni dio egzegeze i nasreću nešto što svaki čitatelj može učiniti bez savjetovanja sa "stručnjacima". Kad govorimo o književnom kontekstu, pretpostavljamo da riječi svoje značenje dobivaju od rečenica, a većim dijelom biblijske rečenice svoj smisao dobivaju od rečenica koje im prethode i koje im slijede.

Najglavnije kontekstualno pitanje koje će si čitatelj postaviti, a mora ga postavljati uvijek iznova, je: "Što znači ova rečenica?" Moramo pokušati slijediti autorov tijek misli. Sto to autor govori i zašto to govori upravo na ovom mjestu? Ako na to možemo odgovoriti, pitamo se što govori slijedeće i zašto?

Pitanje će se mijenjati od jedne književne vrste do druge, ali se njegov

presudni značaj ne mijenja. Cilj egzegeze je, prisjetimo se, shvatiti što je autor teksta namjeravao reći. Da bi se zadaća dobro obavila, čovjek mora koristiti prijevod Biblije koji uvažava poeziju i misaone cjeline. Jedan od najvećih razloga za često netočnu egzegezu onih koji čitaju

King James Version i u manjoj mjeri New American Standard (a u nas prijevod Karadžić-Daničić), je upravo taj što je u tim prijevodima svaki stih cjelina za sebe. Tako podijeljen tekst narušava logiku kojom piše autor. Prije svega, čitatelj mora naučiti prepoznati misaone cjeline, bile one odlomci (u prozi) ili reci (u poeziji). Uz pomoć primjerenog prijevoda, čitatelj to lako može uočiti.

Pitanja sadržaja

Druga vrsta pitanja koja čitatelj mora postaviti povezana je sa stvarnim sadržajem autorova teksta. "Sadržaj" ovisi o značenju riječi, gramatičkim vezama u rečenicama te izboru izvornog teksta ondje gdje manuskripti ukazuju na varijante. Ovamo spada i čitav niz stvari koje smo spomenuli pod "povijesnim kontekstom", na primjer značenje "denara", ili "subotnjeg dana hoda" ili "uzvišica", i si.

Ovdje se uglavnom radi o pitanjima značenja na koja čitatelj od biblijskog teksta traži odgovore. Kada Pavao u 2 Kor 5,16 veli: "Ako smo i poznavali po tijelu Krista, sada ga više ne poznajemo," čitatelj mora znati na koga se odnosi ovo "po tijelu", na Krista ili na one koji ga poznaju? Smisao teksta značajno se mijenja kada zaključimo da to znači da sada više Krista ne poznajemo "sa svjetovnog stajališta". Pavao želi reći upravo to, a ne da više ne "poznajemo Krista u njegovom zemaljskom životu".

Da bi čovjek odgovorio na pitanja sadržaja, obično treba potražiti pomoć stručnjaka. I opet će kvaliteta odgovora na takva pitanja ovisiti o kvaliteti "stručnjaka". Na ovom se mjestu čitatelj Biblije mora posavjetovati s nekim dobrim egzegetskim komentatom. Ali, molimo vas zapamtite daje ovo savjetovanje s komentatom, ma koliko važno ponekad bilo, ipak posljednji korak kojem se utječete pri proučavanju.

Pomagala Dakle, dobra se egzegeza može raditi s minimalno pomoći izvana, ukoliko je naravno, pomoć koju koristimo doista stručna. Već smo spomenuli četiri pomagala za egzegezu:

dobar biblijski rječnik, dobar biblijski priručnik, dobar prijevod i dobri komentari. Dakako, postoje i druga pomagala, osobito za proučavanje biblijskih tema. Ali, za sustavno proučavanje biblijskih knjiga, ova su pomagala najvažnija.

Budući da je dobar prijevod (ili više njih) temeljno pomagalo za svakoga tko ne poznaje izvorne jezike Svetoga pisma, slijedeće je poglavlje posvećeno upravo tom predmetu. Jednako je tako važno naučiti se služiti dobrim komentatom, ali budući da je to posljednja stvar koja se pri egzegezi radi, tome smo posvetili Dodatak o komentarima na kraju knjige.

Drugi zadatak: Hermeneutika

Riječ "hermeneutika" učestalo se koristi za cijelo polje tumačenja Biblije, uključujući i egzegezu, a i u užem smislu, za traženje značenja staroga teksta u suvremenim okolnostima. Kada u ovoj knjizi rabimo riječ "hermeneutika", onda je to isključivo za označavanje ovog drugog smisla. Hermeneutika za nas postavlja pitanje značenja Biblije za "ovdje i sada". Hermeneutička pitanja nas i dovode Bibliji u prvom redu. Zašto ne bismo s njima i počeli svoj zadatak? Zašto bi se najprije trebali baviti egzegezom? Ne može li isti Duh koji je nadahnuo pisanje Biblije nadahnuti i čitatelja? Na neki je način takva primjedba na mjestu i nije nam namjera da ikome oduzmemo radost pobožnog čitanja Biblije, i osjećaj izravne komunikacije s Bogom koji čitanje posreduje. No pobožno čitanje nije jedini način čitanja. Čovjek mora čitati da bi učio i razumio. Ukratko, čovjek mora naučiti proučavati Bibliju. Rezultat proučavanja informira naše pobožno čitanje. I to objašnjava zašto inzistiramo da prava "hermeneutika" počinje "egzegezom".

Ne smijemo početi sa "sada i ovdje" jer je *jedina prava kontrola za hermeneutiku u izvornoj namjeri koju ima neki biblijski tekst*. Kao što smo već ranije rekli u ovom poglavlju, čitatelj traži "jasno značenje" teksta. U protivnome se biblijski tekst može lako nategnuti da znači što god čitatelj zaželi. Takva hermeneutika je naravno sasvim subjektivna, a tko bi od ljudi

mogao odlučiti čije je tumačenje ispravno, a čije ne. Bez egzegeze sve je moguće.

Nasuprot takvoj subjektivnosti, mi tvrdimo da je izvorno značenje teksta - koliko god smo ga sposobni odrediti - objektivna kontrola za tumačenje. Presvjedočeni smo da Mormoni pogrešno tumače Bibliju kada se na temelju 1 Kor 15,29 krste za mrtve. Pogrešno tumačenje imaju i Jehovini svjedoci kada niječu Kristovo božanstvo, a i promicatelji američkog sna, koji na temelju 3 Ivanove 2 govore o evanđelju prosperiteta. To čine na temelju svoje hermeneutike, koja nije zasnovana na dobroj egzegezi. Počinju odmah s "ovdje i sada", s onime što lijepo zvuči i učitavaju u Bibliju značenja kojih tamo nema. Takvim tumačenjem teško ćemo nekoga spriječiti da poput Jiftaha (Suci 11,29-40) zbog nekog smiješnog zavjeta ubije kćer.

Naravno reći ćete, od ovakvih nesuvislih tumačenja čovjeka će sačuvati zdrav razum. Nažalost, zdrav razum nije karakteristika svih ljudi. Ljudi s pravom žele znati što Biblija od njih traži. Ali nametati joj značenja koja im odgovaraju, i to zatim pripisati nadahnuću Duha Svetoga, nedozvoljeno je. Duh Sveti si ne može proturiječiti, a on je nadahnuo izvorno značenje teksta.

Pitanja hermeneutike nisu nimalo laka, što se vidi iz činjenice da gotovo ne postoji niti jedna knjiga koja bi ovu temu obradila sa stajališta sličnog našem. Ne slažu se svi oko pristupanja zadatku hermeneutike. Ipak, ovo je područje ključno, a vjernici trebaju naučiti raspravljati o hermeneutici i slušati jedni druge. No rasprave ne može biti oko ove jedne stvari: *Tekst ne može značiti što nikad nije značio*. Ili pozitivno: pravo značenje biblijskog teksta je ono koje mu je Bog dao kada ga je prvi puta izgovorio. To je naše polazište. Tema je ove knjige kako odatle krenuti dalje.

Netko će pitati: "Nije li ipak moguće da neki tekst ima neko dodatno ili "dublje" značenje i mimo svojega izvornog značenja? To se., konačno, u novozavjetno vrijeme dogodilo i sa Starim zavjetom." Ne bismo htjeli zatvoriti vrata za takvu

mogućnost, ako se radi o proroštvu, te smatramo da je ovdje dodatno ili potpunije značenje, uz nužnu kontrolu, moguće. Za druge književne žanrove u Bibliji ne može postojati takva mogućnost. Problem je, naime, jednostavan. Koji čovjek govori za Boga? Rimokatolici s tim imaju manje problema. Ordinirani kler autoritetom koji je svojstven zvaničnom učenju crkve, određuje svako potpunije značenje Pisma. Protestanti nemaju klera s takvim autoritetom. Stoga, bismo se trebali istinski zabrinuti kada netko tvrdi kako zna "dublji" smisao za biblijski tekst - osobito ako tekst nikada nije značio što se sada tvrdi da znači. Iz takvih su se tumačenja rodile sve moguće sekte i nebrojena manja krivovjerja.

Teško je dati pravila za hermeneutiku. Zato je ono što ćemo vam ponuditi u slijedećim odlomcima samo preporuka. Možda se nećete složiti s našim preporukama. Nadamo se da će se vaše neslaganje izraziti u kršćanskoj ljubavi, a možda će naše preporuke potaći vaše osobno razmišljanje o ovim pitanjima.

Glavno pomagalo: Dobar prijevod

Šezdeset i šest knjiga protestantske Biblije izvorno su napisane na tri različita jezika: na hebrejskom (većina Staroga zavjeta), na aramejskom (jezik srodan hebrejskom; koristi se u pola Danijelove knjige i u dva poglavlja Ezre) te na grčkom (cijeli Novi zavjet). Pretpostavljamo da većina naših čitatelja ne zna ova tri jezika. To znači daje za njih temeljno pomagalo za čitanje i razumijevanje Biblije dobar prijevod ili više - kako ćemo u ovom poglavlju vidjeti - prijevoda na engleski odnosno neki drugi, njima razumljiv, jezik.

Već smo ranije zapazili da i sama činjenica čitanja Božje riječi u prijevodu, znači tumačenje - htjeli mi to ili ne. Citati prijevod nije loše; to je jednostavno neizbježno. Onaj tko čita Bibliju samo na engleskom (ili kojem drugom prijevodu), prepušten je na milost i nemilost prevoditelja. Prevoditelji, naime, često odlučuju o stvarnom značenju izvornog hebrejskog ili grčkog teksta.

Ako se čovjek koristi samo jednim prijevodom, osuđen je egzegetske odluke toga prijevoda smatrati Božjom riječi. Prijevod kojim se koristi može naravno biti točan, ali može biti i netočan.

Pogledajmo kako je na primjer prevedena 1 Kor 7,36 u različitim prijevodima:

KJV: "Ako čovjek misli da se nedolično ponaša prema svojoj djevici..." NASB: "Ako pak tko misli da nedolično postupa sa svojom kćeri, djevicom"

NIV: "Drži li tko da nedolično postupa sa djevicom svojom zaručnicom..."

NEB*: "Ako muškarac ima drugu u celibatu i osjeća da se nedolično prema njoj ophodi..."

KJV je najdoslovniji prijevod, ali ne pomaže mnogo, jer ostavlja pojam "djevice" neobjašnjenim, a ni odnos muškarca i djevice nije jasan. Ako je u ovom tekstu išta jasno, onda je to sasvim sigurno, da Pavao nije htio biti dvosmilan i nejasan. Dakle, ispravan je prijevod jedan od tri preostale mogućnosti. Korinćani su točno znali koji, budući da su problem iznijeli u svom pismu. Osim toga, druge dvije mogućnosti za njih bi bile sasvim nerazumljive!

Treba naglasiti da ni jedan od tri prijevoda nije loš prijevod, budući da svaki predstavlja legitimnu mogućnost onoga što je Pavao mogao misliti. Ipak, samo jedan prijevod doista može biti i točan. Ali koji? Iz više razloga smatramo da NIV ovdje daje najbolju egzegetski odabir. Ako čovjek redovito čita samo NASB, predodređen je na pogrešno tumačenje ovog biblijskog teksta (posebno zato što je NASB najmanje vjerojatan). Takvih primjera može se naći na stotine u Bibliji. Što nam je činiti?

Prvo, dobro je koristiti uglavnom jedan prijevod ukoliko je, naravno, točan. Tako lakše učimo pamtiiti retke i stječemo rutinu poznavanja Biblije. Osim toga, bolji prijevodi sa strane imaju bilješke o problematičnim mjestima. Ali i pored toga, proučavanje Biblije zahtijeva korištenje više provjerenih prijevoda. Najbolje je uzeti prijevode za koje se unaprijed zna da su različiti. To će jasno ukazati na mjesta gdje treba očekivati egzegetske probleme, a njih je najbolje usporediti s tumačenjem koje daje neki dobar komentar.

No, kojim se prijevodom služiti i koje prijevode koristiti za proučavanje svatko zapravo mora odlučiti sam, ali kriterij

* Budući da tekst ovisi o engleskim prijevodima, i da bi za naše bila potrebna sasvim druga razmatranja, ovdje smo preveli verzije prijevoda s engleskog, kako bi do izražaja došao

autorov argument.

odabira ne bi trebala biti dopadljivost ili čitkost. Odabrani prijevod treba voljeti, a doista dobri prijevodi bit će i čitljivi. No za dobar izbor moramo znati nešto o znanosti prijevoda kao i različitim prijevodima.

Znanost prevođenja

Pri prijevodu, prevoditelj mora donositi dvije vrste odluka: tekstualne i lingvističke. Kad odlučuje o tekstu, prevoditelj mora znati koja je verzija teksta izvorna. Lingvističke odluke donosi na temelju svoje prevoditeljske filozofije.

Pitanja teksta

Prevoditelj najprije mora znati je li grčki ili hebrejski tekst kojim se namjerava koristiti doista izvoran, tj. je li proizašao iz ruke samog autora (odnosno pisara kojemu je tekst diktiran). Je li psalmista to stvarno zapisao? Jesu li baš to riječi kojima se koristio evanđelist Marko ili apostol Pavao? Zašto neki smatraju da nisu?

Iako se detalji oko izvornosti tekstova u Starom i Novom zavjetu razlikuju, postoji nekoliko zajedničkih postavki: (1) izvorni manuskripti nisu sačuvani; (2) nemamo cjelovit stari, tekst nego na tisuće fragmenata (uključujući i prijevode) koji su pisani rukom i ručno prepisivani u razdoblju od 1400 godina; (3) iako je većina manuskripata, koji uglavnom potječu iz Srednjeg vijeka slična, oni se ipak značajno razlikuju od ranijih prijepisa i prijevoda. Uistinu, postoji preko pet tisuća grčkih manuskripata, dijelova ili cijeloga Novoga zavjeta i više tisuća latinskih, a da se među njima ne mogu pronaći dva posve jednaka.

Valja dakle proći sav raspoloživi materijal, usporediti mjesta gdje se manuskripti razlikuju (tzv. varijante) te odlučiti koja od varijanta je pogrešna, a koja najvjerojatnije predstavlja izvorni tekst. Iako se to može učiniti nemogućim zadatkom - a on to na neki način doista i je - prevoditelj ne očajava, budući da on/ona znaju i nešto o tekstualnoj kritici, znanosti koja pokušava otkriti izvornost starih tekstova.

Nije nam namjera ovdje dati uvodni tečaj iz tekstualne kritike.

Zainteresirani mogu pročitati članak Bruce Waltke (za Stari zavjet) i Gordona Feea (za Novi zavjet) u *Biblical Criticism: Historical, Literary and Textual* (Grand Rapids: Zondervan, 1978.). Želimo čitatelja samo ukratko upoznati s tekstualnom kritikom, kako bi bio svjestan zašto se prevoditelj njome služi te kako bi sam bolje iskoristio marginalne bilješke u svome prijevodu koje napominju: "Drugi stari izvori dodaju..." ili "Neki manuskripti nemaju...".

Tri su stvari koje čitatelj za ovu svrhu treba zapaziti:

1. *Tekstualna kritika je znanost određena pozornom kontrolom.* Da bi prosudio izvornost nekog teksta prevoditelj koristi dvije vrste dokaza: izvanjske dokaze (karakter i kvaliteta manuskripta) te unutarne dokaze (vrste grešaka koje pravi prepisivač). Teolozi su katkad toliko naklonjeni jednoj vrsti, da ih na temelju toga možemo podijeliti, ali ipak se svi slažu da u većini slučajeva odlučuje kombinacija jednih i drugih. Tamo gdje se sukobljavaju ove dvije vrste dokaza, najteže je donijeti odluku.

Izvanjski dokazi ovise o kvaliteti i starosti manuskripata koji podržavaju neku varijantu. U Starom zavjetu radi se o izboru hebrejskih manuskripata, koji su gotovo svi iz Srednjega vijeka i manuskripata grčkog prijevoda Starog zavjeta tzv. Septuaginte (LXX), koja je mnogo starija. Znanstvenici su dokazali da ti hebrejski tekstovi ukazuju na vrlo stari tekst, koji u Septuaginti često treba ispravljati. Katkad ni hebrejski ni grčki tekst ne daje prihvatljiv smisao i tada su pretpostavke neminovne.

Za Novi zavjet vrijedi da su bolji izvanjski dokazi sačuvani u Egiptu. Kada se tako stari dokazi mogu potvrditi i starim dokazima iz drugih predjela Rimskoga carstva, takav se dokaz smatra uvjerljivim.

Unutarnji dokazi ovise o prepisivačima i autorima. Kada prevoditelj nailazi na niz varijanti, obično prepozna pogrešku, budući da su znanstvenici pažljivo analizirali navike i sklonosti prepisivača pa se danas o njima mnogo zna. Izvornom se

uglavnom smatra varijanta koja najbolje može objasniti nastanak ostalih. Osim toga, teolog koji dobro poznaje rječnik i stil biblijskog autora, lakše će odlučiti o izvornosti teksta.

Kako smo već rekli, za veći dio varijanta među manuskriptima vrijedi da najbolji (ili dobri) izvanjski dokazi kombinirani s najboljim unutarnjim dokazima daju najvjerojatniji izvorni tekst. Ovo se pravilo može dokazati na tisuću primjera u KJV (taj se prijevod temelji na lošim i kasnim manuskriptima) u usporedbi sa nekim novijim prijevodom poput NRSV i NIV. Evo tri varijante za ilustraciju zadatka tekstualne kritike:

1 Samuela 8,16

KJV: "your goodliest young men and your asses"

NIV: "the best of your cattle and donkeys"

usp.

Daničić: "i mladiće vaše najljepše i magarce"

Jeruzalemska: "vaše najljepše volove i magarce"

Tekst NIV (i naš prijevod Starog zavjeta Jeruzalemske Biblije) "vaša goveda" ("vaši volovi") dolazi iz Septuaginte, grčkog prijevoda Staroga zavjeta, koji je obično pouzdan. Nastao je u Egiptu između 250. i 150. godine prije Krista. KJV (kao i Daničić) slijedi srednjovjekovni hebrejski tekst, koji zbog usporedbe s magarcima nije najvjerojatnija varijanta. Lako je razumjeti odakle pogrešan prijepis u hebrejskom tekstu, koji slijedi KJV. Hebrejska riječ za "vaši mladići" je *bhrykm*, dok se goveda piše "*bqrykm*". Prepisivačev pogrešan prijepis samo jednog slova, doveo je do sasvim drugog značenja. Septuaginta je prevedena prije no što je došlo do ove greške u prijepisu pa je očuvala točan izraz "vaša goveda". Slučajna pogreška utjecala je na srednjovjekovne hebrejske prijepise Staroga zavjeta, ali ne i na Septuagintu čije porijeklo seže daleko prije srednjeg vijeka.

Marko 1,2

KJV: "kao što je napisano u prorocima..."

NIV: "kao što je napisano u Izaiji proroku..."

usp.

Karadžić: "kao što stoji u proroka..."

Duda-Fučak: "pisano je u Izaiji proroku..."

Tekst NIV-a (Duda-Fučak) koristi sve najbolje rane grčke manuskripte. Osim toga, jedino se taj tekst može naći u svim najranijim prijevodima (latinskim, koptskim i asirskim). To je jedini tekst poznat crkvenim očima prije 9. st., osim jednoga. Lako se vidi što se dogodilo u kasnijim grčkim manuskriptima: budući daje tekst kombinacija Malahije 3,1 i Izaije 40,3 neki je kasniji prepisivač "ispravio" Markov izvorni tekst, da bi ga učinio određenijim.

1 Korinćanima 11,29

KJV: "onaj koji jede i pije nedostojno"

NIV: "tko god jede i pije"

usp.

Karadžić: "koji nedostojno jede i pije"

Duda-Fučak: "tko jede i pije"

Riječ "nedostojno" ne nalazi se ni u jednom ranom i najboljem grčkom manuskriptu. U kasnijim latinskim prijevodima i grčkim prijepisima vidimo da se radi o dodatku iz 27 retka, gdje svi poznati manuskripti imaju "nedostojno". S druge strane, nema razloga da se ta riječi ispusti iz svih ranijih manuskripata, ako je izvorno bila ondje.

Trebamo još napomenuti da prevoditelji većinom rade po grčkom i hebrejskom tekstu koji su već uredili pozorni i strogi znanstvenici, stručnjaci za tekstualnu kritiku. Istovremeno to znači da prevoditelji imaju

pristup "*aparatusu*" (informaciji o porijeklu teksta u bilješkama), kako za Stari tako i za Novi zavjet. Tamo su navedene sve značajne varijante i manuskripti koji ih podržavaju.

2. *Iako je tekstualna kritika znanost, ona nije egzaktna znanost, budući da radi sa suviše ljudskih varijabli.* Povremeno, osobito kad prijevod radi prevodilačka ekipa,

prevoditelji se teško odlučuju za izvornu varijantu teksta. Obično se u takvim prilikama na kraju prijevod podređuje većinskom mišljenju, dok se mišljenje manjine stavlja u napomene.

Neizvjesnost najčešće proizlazi iz činjenice da se najbolji manuskripti suprotstavljaju najboljem tumačenju, ili se nastanak jedne varijante može objasniti drugom. Pokazat ćemo to na 1 Kor 13,3:

NIV tekst: "predajem svoje tijelo plamenu"

NIV napomene: "predajem svoje tijelo da bih se hvalio"

U grčkome se radi o razlici u samo jednom slovu: *kauthesomailkauhesomai*. I jedna i druga varijanta dobro su potvrđene ranim manuskriptima, a ni jednu ni drugu nije lako protumačiti (1 Kor je napisana mnogo ranije no što su kršćani bili mučeni na lomačama, ali ni "da bih se hvalio" nema nekog prikladnog značenja). Na ovome mjestu tek dobar komentar može pomoći da čovjek oblikuje svoje stajalište.

Ovaj posljednji primjer najbolje je mjesto da čitatelja podsjetimo na prošlo poglavlje. Kontekst će nam u ovakvom slučaju pomoći odabrati pravi tekst. Čak i kad je to nemoguće, dobar tumač mora znati koju od mogućih riječi je apostol doista napisao. Iako je Pavao izborom riječi omeo tijek misli, lako je vidjeti da je njegova namjera reći da i kad čovjek svoje tijelo preda na neku veliku žrtvu, a nema ljubavi, ništa mu ne vrijedi.

Prevoditelji dakle katkad moraju donositi tekstualni sud. Zbog toga su prijevodi katkad različiti - a to je i razlog da prevoditelje nazovemo i tumačima. Postoji još jedan razlog zbog kojeg dolazi do razlika u prijevodima, ali najprije moramo reći par riječi o King James Verziji (KJV). (Slično vrijedi, kao što smo vidjeli, i za Daničić/Karadžić prijevod Biblije iz 19. st. koji se temelji na KJV i drugim prijevodima na "žive" jezike i zapostavlja tekstualnu kritiku).

3. KJV nije samo najprošireniji prijevod Biblije u svijetu, nego je i klasični izraz engleskog jezika. Uistinu, taje Biblija

stvorila fraze koje će zauvijek ostati neotuđivi dio engleskog jezika. Ipak, glede Novoga zavjeta, prevoditeljima iz 1611. g. na raspolaganju je bio jedino grčki tekst koji je u svojoj tisuću godina staroj povijesti prepisivanja nagomilao velik broj grešaka. Mali broj tih grešaka - a doista su brojne - potiče prave doktrinarne razlike, ali ipak vrlo često potiče pogrešno tumačenje teksta.

Zato je za proučavanje bolje koristiti bilo koji suvremeni prijevod nego KJV. Pitanjem kako odabrati između suvremenih prijevoda, dolazimo do dijela gdje ćemo vidjeti drugu vrstu odluka koje donosi prevoditelj.

Pitanje jezika

Slijedeće dvije vrste odluka - verbalne i gramatičke - dovode nas do prave znanosti prevođenja. Prenositi riječi i ideje iz nekog jezika u drugi je problematično. Za razumijevanje različitih teorija koje čine temelj različitim suvremenim prijevodima, moramo se upoznati sa slijedećim tehničkim izrazima:

Izvorni jezik: jezik iz kojega čovjek prevodi; u našem slučaju hebrejski, aramejski ili grčki.

Receptorski jezik: jezik na koji se prevodi, u našem slučaju engleski.

Povijesna udaljenost: opisuje razlike koje postoje između izvornog i receptorskog jezika, u riječima, gramatici, izrazima, ali i povijesti i kulturi.

Teorija prevođenja: opisuje granice do kojih prevoditelj želi ići da bi premostio jaz između dva jezika. Na primjer: treba li "svjetiljku" prevesti s "reflektorom" ili "bakljom" u kulturama gdje upravo te sprave služe svrsi kojoj je nekoć služila svjetiljka. Ili prijevod jednostavno treba biti "svjetiljka", a na čitatelju je da sam premosti jaz. Treba li "sveti cjelov"

prevesti s "rukovanjem u kršćanskoj ljubavi" za kulture u kojima je javno ljubljenje skandalozno?
Valja primjetiti kako ova tri primjera odražavaju tri temeljne teorije prijevoda:

Doslovni: pokušaj prijevoda pri kojemu prevoditelj ostaje što je bliže moguće točnom reproduciranju riječi i fraza izvornog jezika, a da to ipak ima smisla u receptorskom jeziku. Doslovni prijevod u svakom slučaju želi očuvati povijesnu udaljenost.

Slobodni: pokušaj da se prevedu ideje jednog jezika u drugi, a da se pri tome ne posvećuje mnogo pozornosti doslovnosti izvornika. Slobodni prijevod, nekad zvan i parafrazom, pokušava što je više moguće odstraniti povijesnu udaljenost.

Dinamični ekvivalent: pokušaj da se iz izvornog jezika u receptorski jezik riječi, fraze, i gramatičke konstrukcije prevedu što je moguće točnije. Takav prijevod čuva povijesnu udaljenost po pitanju svih povijesnih i činjeničnih stvari, ali "pojašnjava" pitanja jezika, gramatike i stila. Prevoditelji nisu uvijek dosljedni u svom korištenju ovih teorija, ali uglavnom kod svakog prevladava jedna teorija. Katkad čovjek može pretjerati u doslovnosti ili slobodi prijevoda pa Clarence Jordan u svojoj Cottonpatch Verziji može prevesti Pavlovu poslanicu Rimljanima kao Washingtoncima (!), dok Robert Young u svom doslovnom prijevodu objavljenom 1862. g. 1 Kor 5,1 prevodi na nemoguć engleski: "Whoredom is actually heard among you, and such whoredom as is not even name among the nations - as that one hath the wife of the father".

Prema stajalištu koje zauzimaju spram teorija prevođenja, nekoliko danas lako dostupnih prijevoda Biblije može se ovako podijeliti:

Doslovna	Din. ekvivalent		Slobodna	
KJV RSV NRSV	NIV	GNB	PHILLIPS	LB
NASB	NAB	JB		
NEB				

Dinamička ekvivalencija najbolja je teorija prevođenja. Doslovni prijevod je katkad potreban kao *drugi* izvor; iz njega se lako vidi kako je izgledao grčki ili hebrejski. I slobodni prijevod katkad može biti koristan - potaknut će razmišljanje o mogućim značenjima teksta. Ali osnovni tekst za čitanje i proučavanje trebao bi biti negdje na razini NIV-a. Na hrvatskom se dva najviše korištena prijevoda, Biblija Stvarnosti i Novi zavjet, Duda-Fučak, mogu prepoznati kao prijevodi dinamičkog ekvivalenta.

Doslovni prijevodi često na pogrešnom mjestu stvaraju povijesnu udaljenost - u jeziku i gramatici. Tako prevoditelj koristi grčke i hebrejske strukture jezika i prevodi ih na engleski (ili koji drugi jezik), a da se takve strukture na receptorskom jeziku nikad ne koriste u govoru ili u pisanju. To je slično kada bismo "maison blanc" s francuskog preveli na engleski kao "kuća bijela". Primjerice, nitko ne bi u običnom hrvatskom rekao - u Rim 12,20 "ugljevlje ognjeno" (Karadžić i Šarić). To je doslovni prijevod grčkog izraza "ražarenog ugljevlja" (Duda-Fučak) ili još bolje "razbuktjela žerava" (Rupčić).

Osim toga, doslovni prijevod tekst čini dvoznačnim ondje gdje je izvorni grčki ili hebrejski sasvim jasan. Primjerice, 2 Kor 5,16 koristi grčki izraz *kata sarka* koji se doslovno može prevesti s (znati) "po tijelu" (Duda-Fučak). Ali u nas takav izraz nije uobičajen. Osim toga, izraz je i dvoznačan. Radi li se tu o osobi koju se poznaje te je ona "po tijelu", kako to da naslutiti NASV, što bi značilo nešto poput "po njihovom izvanjskom izgledu". Druga je mogućnost da se "po tijelu" odnosi na poznavanje, odnosno na osobu koja poznaje, što bi značilo "na svjetovan način"? U ovome slučaju, grčki je jasan i NIV točno prevodi: "Tako odsad [budući da smo podignuti u novi život, r. 15] ne poznajemo nikoga na svjetovan način."

S druge strane slobodni prijevodi suviše posuvremenjuju izvornog autora. Oni su katkad sličniji komentaru. Osim toga, slobodan prijevod uvijek radi

jedna osoba. Ako ta osoba nije dobar egzegeta, dobro upoznat s problematikom svih odlomaka u Bibliji, postoji realna mogućnost da će čitatelj biti zaveden.

Ovo se posebice odnosi na "The Living Bible" (naš prijevod: *Knjiga o Kristu*), koja je nažalost kao prijevod vrlo netočna. Čovjek može tolerirati prijevod kad je u pitanju "baterija" (Ps 119,105), "rukovanje" (1 Pet 5,14) ili "palačinke" (Post 18,6), ali prevesti grčku riječ *charismata* ("duhovni darovi") sa "posebnim sposobnostima" kao u 1 Kor 12-14 suviše je slobodno. Potpuno je pogrešan prijevod 1 Kor 11,10 koji donosi *The Living Bible* i kaže "kao znak da je pod vlašću muža", budući da izvornik pretpostavlja da je žena ta koja ima vlast. U 1 Pet 5,13, biblijski autor namjerno koristi zagonetan naziv *Babilon* za Rim. To je bolje negdje objasniti, a ne prevesti "Rimom" i uništiti Petrovo namjerno zagonetno pisanje. Iako je Living Bible vrlo čitka, ona jednostavno sadrži previše netočnosti i tumačenja, da bi nekome mogla biti jedina ili čak primarna Biblija za proučavanje.

New Revised Standard Version daleko je točnija od Living Bible i nije slobodan prijevod. Ali u radu s tekstem dozvolila si je slobodu kod pitanja neutralnosti roda. To katkad rezultira neuobičajenim engleskim jezikom, koji je "politički ispravan" ali ne i idiomatski. Tako primjerice u Ps 1 RSV točno čuva kontrast između jedne pravedne osobe ("Blagoslovljen onaj tko..." r. 1) i mnoštva nepravednika ("Nisu takvi grešnici..." r. 4). Taj je kontrast nestao u NRSV koja pluralom pokušava izbjeći problematiku roda ("Sretni su oni koji...").

Kako se različiti prijevodi ophode prema povijesnoj udaljenosti najbolje se vidi u njihovom odnosu prema nekolicini tipičnih prevoditeljskih problema. 1. *Mjerne jedinice, novac*. Takva su mjesta osobito teška za prevođenje.

Treba li prevoditelj prevesti grčke i hebrejske mjere ("efa", "gomer"...) ili naći ekvivalente na svom jeziku? Ako odabere ekvivalente u mjerama za težinu i dužinu, hoće li se koristiti "funtama" i "stopama" ili valja gledati u budućnost i koristiti se "litrima" i "metrima" na engleskom govornom području? Inflacija može ekvivalent za novac za koju godinu pretvoriti u predmet ismijavanja. Problem je još teži kada se mjere ili novac koriste za neki kontrast ili začudujuć rezultat, kao u Mt 18,24-28 ili u Iz 5,10. Ekvivalenti u takvom slučaju mogu čitatelja prijevoda učiniti slijepim za zaplet teksta.

KJV (a slično i RSV i NRSV) je po tim pitanjima nedosljedna. U većini slučajeva, mjere su samo fonetski izražene na engleskom pa u prijevodu imamo "bat", "efu", "homer", "šekel" i "talent". No u drugim slučajevima na primjer, hebrejska riječ *'ammah* postala je "cubit" (lakat), *zereh* je postao "span" (pedalj), a grčka *mina* postala je britanska funta, dok je od *denara* nastao puki "penny". Za Amerikanca je sve to besmisleno ili ga navodi na pogrešne zaključke.

NASB koristi "cubit" i "span", a sve druge mjere izražava fonetskom transliteracijom, a engleske ekvivalente stavlja u bilješke. Na taj način postupa i NIV, osim što "cubits" pretvara u "stope" ili metričke ekvivalente. Na žalost, Mt 20,2 ostaje bez popratne bilješke, a za razumijevanje usporedbe presudno je znati da je "denar" bio dnevna plaća nadničara. NIV čak sasvim napušta svoja pravila u Mk 14,5 gdje 300 denara prevodi s "više od jedne godišnje plaće".

Prema očekivanju, Living Bible sve pretvara u ekvivalente, ali često netočno. Prenošenje denara u dolare šesdesetih je, u najmanju ruku, nesiguran posao.

Složili bismo se da je ekvivalent odnosno transliteracija s bilješkom dobar postupak za većinu mjera težine i dužine. Ipak, u nekim odlomcima bolji su ekvivalenti, kao na primjer u Iz 5,10 i Mt 18,24-28. Pogledajmo koliko smislenije GNB prenosi te stihove od NASV:

hajja 5,10

NASB: (kao Daničić) "Jer će deset rala (acres) vinograda dati jedan vat (bath) vina. I gomer (homer) sjemena daće efu." GNB: "Loza na pet rali zemlje dat će pet galona (bačvicu) vina. Deset velikih mjera sjemena dat će samo mjericu žita."

Matej 18,24.28

NASB: "I kad počeše računati, dovedoše mu jednoga dužnika od deset tisuća talenta... a kad izađe taj sluga nade jednoga od svojih drugova koji mu je dužan sto denara".

GNB: "Dovedoše mu jednoga koji mu je bio dužan milijune dolara...Zatim je čovjek izašao i sreo jednoga od svojih drugova koji mu je dugovao nekoliko dolara."

2. *Eufemizmi*. Gotovo svi jezici za pitanja spolnosti i bioloških potreba koriste eufemizme. Prevoditelj mora odlučiti između tri mogućnosti: (1) prevesti doslovno i zbuniti čitatelja; (2) prevesti doslovni ekvivalent i na taj način možda čitatelja šokirati ili (3) prevesti s ekvivalentnim eufemizmom. Treća mogućnost je vjerojatno najbolja, ukoliko postoji prikladan eufemizam. Inače je druga mogućnost bolja od prve, osobito gdje više nema potrebe za korištenjem eufemizma u suvremenom jeziku. Tako Rahela u Post 31,35 može bolje reći: "Imam menstruaciju" (NIV, GNB) nego doslovno prevedeno: "snašlo me je ono što dolazi u žena" (NASB, KJV, RSV). Za isti idiom u Post 18,11 GNB je dosljedan i prevodi: "Sara je prestala imati svoje menstruacije", dok NIV prevodi mnogo slobodnije sa "Sara je prošla dob rađanja". Slično u 2 Sam 13,14 "on ju prisili te legne s njom" prevedeno može biti "on je silova" (NIV, GNB).

Dakako, to može biti i opasno, posebno ako i sami prevoditelji idiom ne shvate kako treba što se u 1 Kor 7,1 vidi u NIV, GNB, i LB kad prevode: "Dobro je za muškarca da se ne ženi." Idiom "dirati ženu", u svakom drugom slučaju u starim spisima znači "imati sa ženom seksualni odnos" i nikada ne znači "ženiti se". Ovdje je bolji ekvivalentni eufemizam koji nudi NAB: "Muškarcu je bolje da nema veze s ženom".

3. *Izbor riječi*. Kad ljudi razmišljaju o prijevodima, prvo misle na izbor riječi. Čini se da je jako lako naći našu riječ za neku grčku ili hebrejsku. No prevesti točno istu riječ strašno je teško. Teškoća se ne sastoji samo u odabiru točne naše riječi,

nego je problem naći onu koja sa sobom nosi i sve konotacije koje ima grčka ili hebrejska korištena riječ.

Problem postaje veći s činjenicom da neke riječi hebrejskog ili grčkog imaju sasvim druga područja značenja nego bilo koja riječ u engleskom/hrvatskom. Dodatno, neke riječi mogu imati i nijanse značenja, a i dva ili više mogućih različitih prijevoda. Namjerna igra riječi uglavnom se ne može prevesti u drugi jezik.

Već smo vidjeli kako su različiti prijevodi tumačili "djevicu" u 1 Kor 7,36. U prvom poglavlju ove knjige govorili smo o teškoći koju za nas donosi Pavlovo korištenje riječi "sarks" (tijelo). U većini slučajeva, gotovo je svaki prijevod bolji od doslovnoga. NIV jako dobro prevodi taj termin sa "grešna narav", kada Pavao kontrastira "sarks" i "duh"; s "ljudska narav" u Rim 1,3 gdje se odnosi na Isusa kao Davidova potomka; sa "svjetovni način gledanja" u 2 Kor 5,16 kako smo vidjeli ranije (usp. 1 Kor 1,26: "po ljudskim mjerilima"); s "tijelo" kada to i znači (kao Kol 1,22).

Ovo možemo ilustrirati brojnim primjerima i upravo zbog toga se prijevod dinamičkim ekvivalentom mora smatrati boljim od doslovnog prijevoda.

4. *Gramatika i sintaksa*. Iako većina indoeuropskih jezika ima mnogo sličnosti, svaki jezik ima strukture odnosa riječi i ideja u rečenicama kojima daje prednost. Upravo na tim mjestima prednost trebaju imati prijevodi dinamičkim ekvivalentom. Doslovni prijevod katkad zlorabi ili izokrene sintaksu i gramatiku receptorskog jezika time što receptorskom jeziku nameće sintaksu i gramatiku izvornog jezika. Takvi prijevodi su uglavnom mogući, ali su rijetko prirodni. Od mnogobrojnih odabrali smo dva

primjera, jedan s grčkog, jedan s hebrejskog.

a. Jedna od osobitosti grčkog jezika je njegova "zaokupljenost" genitivnim konstrukcijama. Genitiv je padež koji obično izražava čije je što, kao npr. "moja knjiga". Takav pravi genitiv može se, ali jako nespretno, opisati i s "knjiga od mene". No drugi genitivi kao na primjer "Božja milost" nisu

posvojni u istom smislu riječi. Tako "Božja milost" prije znači da on milost daje, nego daje ona njegova svojina. Takvi genitivi, koji to nisu u našem jezičnom smislu, uvijek se mogu prevesti kao "milost od Boga", na engleskom "the grace of God".

Grčki jezik obiluje ovim genitivima, koji se primjerice koriste kao opisni pridjevi. Namjera im je izraziti izvor nečega, posredovati osobit odnos između dvije imenice i slično. Doslovni prijevod na engleski gotovo uvijek koristi "of-frazu", što često dovodi do čudnih kombinacija "coals of fire" (ugljevlje od vatre), kako smo na primjer gore vidjeli. Još jedan primjer je "riječju svoje sile" ("the word of his power"). U oba slučaja se jasno radi o pridjevnim ili opisnim genitivima i točnije se prevode (kako to u engleskom čini NIV) s "burning coals" (užareni ugalj) i "his powerful word" (njegova moćna riječ). Slično je i s "trpljenjem nade" (Karadžić) u 1 Sol 1,3 i "radošću Duha Svetoga" (Šarić) u 1,6. Bolji prijevod bio bi "ustrajnost nadahnut nadom" (NIV) i "radost koju daje Duh Sveti". Ne samo da takvim prijevodima treba dati prednost, nego su i točniji, budući da daju pravi hrvatski (engleski) ekvivalent, a ne doslovni grčki način izražavanja stvari, koje u prijevodu tako ostaju gotovo bez značenja.

Zanimljivo je primijetiti da su na jednom od rijetkih mjesta, gdje KJV (isto i RSV ali ne i NASB) pokušava dati ekvivalent umjesto doslovnog prijevoda, prevoditelji sasvim promašili značenje genitiva (1 Kor 3,9). Slično je i s Karadžićevim prijevodom u nas: "Mi smo Bogu pomagači, a vi ste Božja njiva, Božja građevina." No Pavao za svaki Bog koristi posvojni genitiv, kojim naglašava da i *mi* (Pavao i Apolon) ali i *vi* (crkva kao polje i građevina) pripadamo Bogu. Ispravan bi prijevod bio: "Jer Božji smo suradnici: Božja ste njiva, Božja građevina." (Duda-Fučak, Šarić, Rupčić).

b. Tisuće su puta u Starome zavjetu prevoditelji KJV ukočeno slijedili hebrejski poredak riječi koji ni izbliza nije sličio uobičajenom, idiomatskom engleskom jeziku. Jeste li primjerice primijetili koliko stihova u KJV počinje riječcom "i". Pročitajte prvo poglavlje Knjige Postanka: Svaki stih osim prvoga počinje s "i"; sveukupno trideset puta. Usporedimo to s NIV-om koji "i" koristi samo jedanaest puta, poboljšavajući pri tome tijekom misli te ostavljajući dojam prirodnog jezika u uhu.

Prevoditelji NIV-a ozbiljno su shvatili činjenicu da najveći dio rečenica proze u hebrejskom otpočinje jednim od dva hebrejska oblika za "i". "I" se pojavljuje i onda kada u prethodnoj rečenici ne postoji ništa, na što bi se ova mogla nadovezati s "i". Čak šest knjiga Staroga zavjeta (Jošua, Suci, 1 Sam, Ezra, Ruta, Estera) počinje na hebrejskom s "i", iako se očito ni na što ne nadovezuju. Danas stručnjaci za hebrejsku gramatiku tvrde kako se "i" na početku rečenice može doista shvatiti kao kapitalizacija na početku engleske ili hrvatske rečenice. To dakako ne znači da se hebrejsko "i" nikada ne smije prevoditi s "i", već da se ono uglavnom ne treba prevoditi s "i". Jednostavna engleska (hrvatska) rečenica sasvim će poslužiti svrsi u većini slučajeva.

Drugi primjer je u KJV "i bi tako" ("it came to pass"). Ova se fraza dakako više danas na engleskom ne koristi, ali je i u 16. st. kada je KJV nastajala bila rijetka. Može se reći daje taj hebrejski glagolski oblik, ovdje doslovno i ukočeno preveden, u Starome zavjetu učestao, a da u engleskom ne postoji. Tako smo jednom i čuli propovijed na 1 Kor 13,8-10 o prolaznosti svih stvari. Propovijednik je potvrdu za svoj stav vidio upravo u učestalosti ove fraze i svom krivom shvaćanju da ona znači "dogodilo se da bi prošlo". Prevoditelji NIV-a s pravom ne prevode ovu frazu. Da bi prijevod s hebrejskog bio dobar, valja paziti na ekvivalentno značenje, a ne na istu riječ, odnosno strukturu rečenice.

Kako odabrati prijevod?

Pokušali smo olakšati čitatelju izbor prijevoda Biblije za njegovo proučavanje. Evo još nekoliko zaključnih primjedbi o različitim prijevodima. Kao prvo valja reći da temu nismo iscrpili, niti nam je to bila namjera. Postoje i drugi prijevodi koje nismo uvrstili u

svoja razmatranja ovdje, a da ni ne spominjemo onih preko sedamdeset pet prijevoda Novoga zavjeta nastalih u dvadesetom stoljeću. Ima više onih koji nisu loši i koje valja rabiti (npr. Weymouth, 1903., Helen Montgomery, 1924., Williams, 1937.). Među njima je i nekolicina slobodnih prijevoda, od kojih dva imaju prednost ispred Living Bible, budući da su točniji (Phillips, 1947. i F. F. Bruce, [samo Pavlove poslanice], 1965.).

Kad su u pitanju prijevodi čitave Biblije nismo raspravljali o onima s osobnim teološkim nastojanjima kao na primjer *New World Translation* Jehovinih svjedoka (1961.) Ovaj prijevod je izuzetno doslovan, prepun krivovjernih zabluda te sekte. Neki drugi slični prijevodi su pretjerani - kao onaj George Lamsa (1940.), koji je vjerovao da je ključ svega asirski prijevod iz ca. 400 godine po Kristu. Vjerojatno upravo ovamo spada i *Amplified Bible*, čija popularnost daleko nadmašuje vrijednost. Uvijek je bolje koristiti više prijevoda, vidjeti gdje se razlikuju te provjeriti te razlike u nekom drugom izvoru, nego vjerovati kako neka riječ može imati mnogo značenja te da je čitatelj pozvan odabrati ono koje mu se najviše sviđa.

Koji bismo dakle prijevod trebali čitati? Usudimo se reći daje NIV verzija u engleskome solidan prijevod. U nas, to se može reći za Stari zavjet *Biblije Stvarnosti* i Novi zavjet u prijevodu Duda-Fučak. U engleskome među najbolje spadaju još GNB i NAB. Bilo bi dobro da čovjek ima barem dva dobra prijevoda. NIV su načinili najbolji evanđeoski stručnjaci u suradnji, NAB je skupni pothvat znamenitih američkih bibličara. GNB je izvanredan prijevod jednog teologa, Roberta G. Bratchera. Redovito se savjetovao s drugima, a njegova stručnost na polju lingvistike je pomogla da se koncept dinamičke ekvivalencije uvrsti u prijevode.

Uz jedan (ili više) od ovih prijevoda, čovjek bi trebao posjedovati jednu od slijedećih: NASB, RSV ili NRSV, koji su pokušaji osuvremenjivanja KJV. Prevoditelji ovih verzija koristili su se boljim izvornim tekstovima te su tako isključili većinu netočnih i neizvornih dijelova iz KJV. Istovremeno su se pokušali čvrsto držati jezika KJV, ali ga mjestimično i ponešto osuvremeniti. RSV i NRSV su daleko bolje verzije, NASB je mnogo sličnija KJV i mnogo doslovnija - čak do ukočenosti.

Uz sve ove, preporučujemo da se posavjetujete i s NEB ili JB ili obje. Obje su rezultat zajedničkog rada nekoliko prevoditelja. NEB je djelo najboljih britanskih teologa, prepun britanskih idioma koji su Amerikancu katkad nerazumljivi. JB je engleski prijevod francuske *Bible de Jerusalem*. Obje ove verzije su slobodnije od onih koje smo ovdje opisali dinamičkim ekvivalentom. No obje imaju velik doprinos i korisno ih je rabiti uz druge prijevode.

Hrvatski prijevodi Biblije nisu brojni i oni su zasad gotovo isključivo izlazili ispod pera hrvatskih katoličkih bibličara, a izdanja cijele Biblije najčešće su mješavine postojećih prijevoda. Tako se čitatelj u nas može slobodno koristiti *Biblijom Stvarnosti* (danas u izdanju KS) ili *Jeruzalemskom Biblijom* (koja je u nas manje slobodna nego engleska i može se opisati dinamičkim ekvivalentom; "Jeruzalemskom" je čine komentari koji su prevedeni iz francuskog originala). Stari, kroatizirani prijevod Novoga zavjeta Vuka Karadžića nije uputno koristiti za proučavanje zbog brojnih grešaka. Prijevod u poslanicama je ponekad potpuno bez smisla i doprinosi pogrešnom razumijevanju. Daničićev je prijevod Staroga zavjeta vrijedan da se s njim posavjetuje i usporedi ga se s novijim prijevodom u *Bibliji Stvarnosti*.

U slijedećim poglavljima slijedit ćemo NIV za engleski, a savjetovati se s *Jeruzalemskom Biblijom* u hrvatskom prijevodu. Korištenje ovih prijevoda za čitanje i uspoređivanje s onima koje smo ranije preporučili, dobar je

početak inteligentnog čitanja i proučavanja Biblije.

Poslanice: Naučiti kontekstualno razmišljati

Svoje razmatranje različitih književnih vrsta počeo ćemo pogledom na novozavjetne poslanice. Počinjemo tu jer se čini kao da se one tako lako tumače. Tko u krajnjem slučaju treba poseban komentar da bi razumio da "su svi zgriješili" (Rim 3,23), da je "plaća za grijeh smrt" (Rim 6,23) i "milošću ste spašeni, po vjeri" (Ef 2,8)? Ili da ne razumijemo imperative: "živite po Duhu!" (Gal 5,16) ili "hodite u ljubavi!" (Ef 5,2)?

S druge strane, lakoća tumačenja poslanica može biti varljiva. To posebno važi za hermeneutiku. Pokušajte sa skupinom ljudi proučavati Poslanicu Korinćanima pa ćete vidjeti koliko ima teškoća. "Kako možemo Pavlovo vlastito mišljenje (7,25) shvatiti kao Božju riječ?" netko će pitati, osobito ako sam ne voli neke od tamo izrečenih naputaka. A pitanjima nikad kraja. Kakve veze isključivanje brata u 5. poglavlju može imati sa situacijom u suvremenoj crkvi, posebno ako danas isključeni može otići u neku drugu crkvu već u istoj ulici? Sto nam poglavlja 12 - 14 govore za lokalnu crkvu u 20. stoljeću koja ne prihvaća karizmatičke darove? Kako zaobići jasne naputke u 11,2-6 o nužnosti da žena nosi pokrivalo na glavi dok moli i prorokuje - ili činjenicu da žene trebaju moliti i prorokovati kad se zajednica skupi na bogoslužje?

Poslanice, čini se, i nisu tako jednostavne za tumačenje kako se to često drži. Budući da su one značajne za kršćansku vjeru i da one potiču mnoga važna hermeneutička pitanja, koristit ćemo ih ovdje kao model za egzegetička i hermeneutička pitanja o kojima će biti riječi u cijeloj knjizi.

Narav poslanica

Prije pogleda na 1 Korinćanima (1 Kor) koja će nam poslužiti kao model za egzegezu poslanica, evo nekoliko riječi koje se tiču poslanica uopće. (Poslanice su sve knjige Novoga zavjeta osim četiri evanđelja, Djela apostolskih i Otkrivenja.)

Prije svega valja naglasiti kako poslanice same u sebi nisu homogena skupina. Prije mnogo godina je Adolf Deissmann na temelju mnogobrojnih otkrića papirusa odijelio poslanice od pisama. Pisma nisu književnost, to znači da nisu pisana za javnost i nadolazeća pokoljenja, već su to poruke jedne osobe drugoj. Nasuprot tome, poslanica je umjetnička književna vrsta koja je bila namijenjena javnosti. Deissmann je sve Pavlove poslanice kao i 2 i 3 Ivanovu smatrao "pravim pismima". Iako su neki znanstvenici upozoravali da sve novozavjetne spise ne trebamo nužno svesti u jednu i drugu kategoriju - katkad je pitanje jesu li one manje ili više ovo ili ono - ipak je podjela smisljena. Rimljanima i Filemonu ne razlikuju se samo po sadržaju, nego i po tonu; nisu u istoj mjeri osobne. Nasuprot bilo kojoj Pavlovoj poslanici, 2 Petrova i 1 Ivanova su u daleko većoj mjeri poslanice.

Valjanost ovakve podjele može se nazrijeti iz oblika antičkih pisama. Kao što i danas postoji standardni oblik pisma (datum, pozdrav, tekst, završetak i potpis), tako su i ljudi u antici imali svoj oblik. Pronađeno je na tisuće starih pisama i velik dio njih ima isti oblik kao i poslanice Novoga zavjeta (na primjer pismo sa savjetovanja u Djelima 15,23-29). Oblik se sastoji od šest dijelova:

1. ime pisca (npr. Pavao)
2. ime primatelja (npr. Crkvi Božjoj u Korintu)
3. pozdrav (npr. Milost vam i mir od Boga, našega Oca...)
4. molitva, želja ili zahvalnost (npr. Uvijek u svemu zahvaljujem za vas Bogu...)

5. tekst

6. završni pozdrav i završetak (npr. Milost Gospodina našega Isusa Krista neka ostane sa svima vama...)

Jedini promjenjivi elemenat ovog oblika je pod brojem 4., gdje većina starih pisama ima neki oblik molitve/želje (gotovo doslovno kao 3 Iv 2), ili taj dio uopće nema (kao Galaćani, 1 Tim i Titu). Kao u Pavlovim poslanicama, katkad to mjesto zauzimaju zahvalnost i molitva. U tri NZ poslanice ova se zahvalnost razvija u doksologiju (2 Kor, Ef, 1 Pet, usp. Otkr 1,5-6).

Treba primjetiti da NZ poslanice koje nemaju dijelove 1-3 ili 6 uglavnom nisu prava pisma, iako su djelimično pisana na način poslanice. Poslanica Hebrejima, na primjer, većim se dijelom smatra traktatom, a samo manjim poslanicom, doista je bila poslana određenoj skupini ljudi, što je jasno iz 10,32-34 i 13,1-25. Primjetiti valja oblik pisma u 13,22-25. Ipak dijelovi poput poglavlja 1-10 nisu nimalo nalik pismu, nego su doista rječite propovijedi, gdje je argument o Kristovoj sveobuhvatnoj superiornosti nad svim što mu je prethodilo uklopljen zajedno s riječima poticaja čitateljima da se čvrsto drže vjere u Krista (2,1-4; 3,7-19; 5,11-6,20; 10,19-25). I sam autor svoju poslanicu naziva "riječju opomene" (13,22).

Prva Ivanova je na neki način slična, ali nema *nikakvih* obilježja pisma. Ipak, ona je jasno pisana jednoj određenoj skupini ljudi (npr. 2,7.12-14.19.26), a ostavlja i dojam pisma kojemu nedostaju sva formalna obilježja. Ona nije jednostavno teološka rasprava za crkvu u cijelosti.

Jakovljeva i 2 Petrova se obje prikazuju kao pisma, ali i jednoj i drugoj nedostaje prisni završni pozdrav. Nedostaje im također i napomena o primatelju i bilo kakva piščeva osobna primjedba. Tako bismo ih među svim novozavjetnim spisima najprije mogli nazvati poslanicama, što znači traktatima za cijelu crkvu. Iako, čini se da je povod nastanka 2 Petrove skupina ljudi koji su poricali Drugi dolazak (3,1-7). Jakovljeva poslanica pak uopće nema zajedničke teme te više sliči prikupljenim bilješkama za propovijedi o različitim etičkim problemima, nego pismu.

Usprkos ovim razlikama, sve poslanice imaju jednu zajedničku ključnu crtu koju treba zapaziti pri čitanju. Sve su poslanice *dokumenti s povodom* (to znači da su nastale u nekoj situaciji i za neku svrhu) i sve su nastale u 1. stoljeću. Iako nadahnute Duhom pripadaju svakom vremenu, one su isprva napisane iz konteksta autora i konteksta prvih primatelja. A upravo te činjenice - da su poslanice dokumenti s povodom i da dolaze iz 1. stoljeća - nekad otežavaju njihovo tumačenje.

Narav poslanica kao dokumenta s povodom mora se ozbiljno shvatiti. To, naime, znači da poslanice svoj povod imaju u nekoj posebnoj situaciji, bilo od strane primatelja ili od strane autora. Gotovo sve NZ poslanice uvjetovane su od strane čitatelja (izuzeci su Filemon i možda Jakovljeva i Rimljanima). Obično je povod pisanja bilo neko ponašanje ili pogrešno doktrinarno stajalište koje je zahtijevalo ispravljanje. Dolazilo bi i do nesporazuma koji bi zahtijevao pojašnjenje.

Većina naših problema s poslanicama potječe od naravi poslanice kao dokumenta s povodom. Imamo odgovore, ali ne znamo uvijek koja su bila pitanja ili problemi pa čak ni da li je bilo problema. Naš se položaj može usporediti sa slušanjem jedne strane telefonskog razgovora i pokušaja odgonetanja tko je na drugoj strani i što taj nevidljivi govori. Ipak je u mnogim prigodama važno da se trudimo "čuti što govori druga strana" da bismo znali na kakav problem odgovara odlomak koji čitamo.

To što su poslanice dokumenti s povodom znači i da one nisu prvi teološki doprinos nekoj temi; one nisu Pavlova i Petrova sustavna teologija. Teologija je dakako uključena u poslanice, ali je to uvijek "teologija zadatka", primjenjena teologija, koja je pisana ili značajna zbog zadatka

koji joj se postavlja. To vrijedi i za Rimljanima koja je doista, više od bilo koje druge novozavjetne knjige, izraz potpunije i sustavnije Pavlove teologije. Ipak i ona prikazuje samo *dio* njegove teologije, u ovom slučaju to je teologija koja je izrasla iz Pavlova posebnog zadatka prema poganima. Upravo ta posebna borba za prava pogana na Božju milost i njen odnos spram "Zakona", utječe na oblik rasprave u Rimljanima i korištenje *opravdanjaka*o primarne metafore za spasenje. Riječ *opravdati* koja se u Rimljanima nalazi 15 puta i u Galaćanima

8 puta, pojavljuje se u svim drugim Pavlovim poslanicama tek dva puta (1 Kor 6,11; Tit 3,7).

Čovjek će se uvijek iznova vraćati na poslanice jer su one prepune teologije. Ipak, valja imati na umu da one nisu napisane kao rasprave o kršćanskoj teologiji. Naprotiv, to je teologija koja služi određenoj potrebi. Kakve to ima implikacije za hermeneutiku, vidjet ćemo u slijedećem poglavlju.

Kako sad, s tim važnim pretpostavkama na umu, krenuti u egzegezu ili u informativno čitanje poslanica? Počet ćemo s proučavanjem jednoga primjera, naime 1 Kor. Jasno je da ni jedna druga poslanica neće biti ista, ali morat ćemo postaviti gotovo sva pitanja koja treba postaviti čitatelj bilo koje druge poslanice.

Povijesni kontekst

Prva je stvar pokušaj okvirne ali informativne rekonstrukcije situacije kojoj se apostol obraća. Što se događalo u Korintu da je Pavao bio ponukan napisati 1 Kor? Kako je saznao za njihovu situaciju? Kakve je osobne odnose imao s Korinćanima i kada se i kako ranije s njima sretao? Kakve stavove on i oni pokazuju u poslanici? To su pitanja na koja trebamo znati odgovore. Što nam je dakle činiti?

Pogledat ćemo *prvo* u biblijski rječnik ili u uvod komentara da saznamo stoje više moguće o Korintu i njegovim stanovnicima. Valja među drugim važnim stvarima zapaziti da je po antičkim mjerilima Korint bio relativno mlad grad. Kada ga je Pavao posjetio bio je star svega 94 godine. Zbog svog strateškog položaja za trgovinu, Korint je ubrzo postao metropolom, bogatim religioznom gradom (s najmanje dvadeset i šest hramova i svetišta), koji je poticao umjetnost i bio poznat po svojoj osebnosti. S malo čitanja i mašte, čovjek lako u njemu može prepoznati mješavinu New Yorka, Los Angelesa i Las Vegasa na jednom mjestu. Zato je Pavlovo pismo teško shvatiti kao pismo zajednici u Rural Cornersu u USA. Sve ovo treba imati na umu dok se čita te valja vidjeti kako će ta saznanja utjecati na razumijevanje teksta svake stranice.

Drugo, sada posebno za proučavanje poslanica, trebamo razviti naviku čitanja poslanice u cijelosti. Za to čovjeku treba jedan sat ili čak manje vremena. *Ništa* ne može nadomjestiti ovu važnu vježbu. Pisma se uvijek tako čitaju pa i ona biblijska. Čitatelj treba tražiti neke podatke dok čita, ali prvo čitanje nije vrijeme kada se traži značenje svake rečenice i riječi. Važan je pregled.

Ne možemo dovoljno naglasiti važnost čitanja i ponovnog čitanja. Kada se jednom cjelina podijeli na logične dijelove ili segmente, valja svaki odlomak proučiti na potpuno isti način. Čitati, ponovno čitati i držati oči otvorenima!

Dok prvi puta čitamo poslanicu u cijelosti, valja si pribilježiti nekolicinu *vrlo kratkih* bilježaka. To je za one koji teško pamte. Koje bismo stvari trebali bilježiti za veliku sliku? Svrha je da prije svega rekonstruiramo problem. Zato predložimo četiri vrste bilježaka.

1. što se da vidjeti o samim primateljima; npr. jesu li Židovi ili Grci, siromašni ili bogati; koji su njihovi stavovi, problemi i slično.
2. Pavlovi stavovi
3. stvari koje govore o povodu nastanka poslanice
4. prirodna i logička podjela poslanice

Ako ovu oduzima previše vremena te gubimo koncentraciju ili čak strpljenje za čitanje cijele poslanice, onda treba ostaviti bilješke i čitati, a zatim se ukratko vratiti i bilježiti ono što upada u oči. Evo nekoliko stvari koje smo trebali zapaziti pri čitanju 1 Kor:

1. Vjernici u Korintu su većim dijelom pogani, iako ima i nekoliko Židova (6,9-11; 8,10; 12,13). Oni očito vole mudrost i znanje (1,18-2,5; 4,10; 8,1-13 i ironija u 6,5). Ponosni su i arogantni (4,18; 5,2.6), čak do te mjere da sude Pavla (4,1-5; 9,1-18) pa ipak imaju čitav niz unutarnjih problema.
2. Pavlov stav obuhvaća čitav niz različitih naputaka: ukore (4,8-21; 5,2; 6,1-8), apele (4,14-17; 16,10-11) i poticaje

(6,18-20, 16,12-14).

3. Kad je u pitanju povod za poslanicu, valja zapisati da je Pavao bio *obaviješten* o stanju u korintskoj crkvi (1,10-12) od Kloinih ukućana; 5,1 također govori o podatku koji mu je prenesen. U 7,1 veli: "Sada o onome što ste mi pisali," što znači da je dobio i pismo od crkve. Jeste li primjetili kako se ponavlja "Glede..." u 7,25; 8,1; 12,1; 16,1 i 16,12? Vjerojatno se radi o stvarima koje su oni već spomenuli u svom pismu. I još nešto: jeste li primijetili dolazak Stefanin, Fortunatov i Ahajikov u 16,17? Budući da se Stefanu valja pokoravati (r. 16.), izvjesno je da su ti ljudi (ili barem Stefan) vođe u crkvi. Vjerojatno su oni donijeli pismo Pavlu kao neka vrst službenog izaslanstva.

Ukoliko vam sve ove stvari nisu upale u oči pri čitanju, ne odustajte odmah. Mi smo već mnogo puta proradili ovu poslanicu i ona nam je dobro poznata. Važno je međutim čitati otvorenih očiju kako bi naučili vidjeti i shvatiti ovakve natuknice.

4. Sada dolazimo do važne stvari, a to je radna podjela poslanice. Za 1 Korinćanima to je posebno važno, budući da je ovu poslanicu lakše čitati u smislenim cjelinama. Nisu doduše sve Pavlove poslanice tako rascjepkane i ne daju sve toliko mnoštvo različitih tema, ali radna podjela je uvijek korisna.

Dakako, valja početi od glavnih dijelova. U tom slučaju 7,1 je važno mjesto. Ovdje, naime, Pavao prvi puta spominje pismo koje su mu poslali, dok u 1,10-12 i u 5,1 govori o tome što je o njima usmeno čuo. Zato u svom daljnjem proučavanju možemo barem pretpostaviti da se u poglavljima 1-6 radi o stvarima za koje je čuo. Uvodne fraze i tematika mogu dobro ukazivati na sve ostale moguće podjele u ovoj poslanici. U prvih šest poglavlja, takvih ukazatelja ima četiri:

problem podjele u crkvi (1,10-4,21) problem grijeha incesta (5,1-13)

problem suđenja (6,1-11) problem bluda (6,12-20)

Već smo uočili kako valja podijeliti ostala poglavlja: naime frazom "glede".

Postoje i tri druge teme, koje nisu uvedene s "glede": 11,2-16; 11,17-34;

15,1-58. Vjerojatno su stvari koje se spominju u jedanaestom poglavlju

(barem 11,17-34) ono što je Pavao čuo o Korinćanima, ali budući da Pavao u poglavljima 8-14 govori o redu na bogoslužju, tu se bolje uklapaju. Teško je reći je li 15. poglavlje odgovor na pismo ili na usmenu poruku. Fraza "kako neki među vama govore da nema uskrsnuća mrtvih" u 15,12 nije toliko značajna, jer Pavao možda navodi bilo koje usmeno izvješće ili pak pismo. U svakom slučaju ostatak se poslanice može lako raščlaniti:

o ponašanju u braku (7,1-24)

o djevicama (7,25-40)

o hrani žrtvovanoj idolima (8,1-11,1)

o pokrivanju ženskih glava u crkvi (11,2-16)

o zlorabljenju Gospodnje večere (11, 17-34)

o duhovnim darovima (12-14)

o tjelesnom uskrsnuću vjernika (15,1-58)

o dragovoljnom prilogu (16,1-11)

o Apolonovom povratku (16,12)

zaključne opomene i pozdravi (16,13-24)

Možda ste, čitajući prema podjeli koju daje NIV, previdjeli novu misaonu cjelinu u 7,25 ili ste podijelili odlomke 1-4, 8-10 i 12-14 u pododlomke. No uviđate li da su ova zadnja tri odlomka zasebne cjeline? Valja primijetiti da se odlomak 13, govorom o duhovnim darovima u retcima 1-2 i 8, sasvim uklapa u argumentaciju u odlomcima 12-14.

Prije no što krenemo dalje, treba dobro zapaziti dvije stvari. (1) Samo još

najednom mjestu Pavao govori na sličan način o tako neovisnim, različitim stvarima i to u 1 Sol 4-5. Druge poslanice su uglavnom sastavljene od jednog dugačkog argumenta - iako taj argument katkad ima nekoliko jasno raspoznatljivih dijelova. (2) Ovakva podjela samo je "radna" ili privremena. Poznat nam je samo površni povod poslanice -

usmeno izvješće i pismo. Ono što doista želimo znati je točna narav svakoga problema u *Korintu* koja je navela Pavla da baš tako piše Korinćanima. Zato ćemo se za svoju svrhu ovdje usredotočiti na samo jedan problem, naime problem podjela u odlomcima 1-4.

Povijesni kontekst 1 Kor 1-4

Kad se usredotočimo na manje dijelove poslanice, uvijek iznova ponavljamo već opisani postupak. Ovako bi izgledala zadaća daje moramo dati studentima: (1) pročitati 1 Kor 1-4 dva puta (najbolje u dva različita prijevoda). I opet, ovo je čitanje za pregled, da se stekne "osjećaj" za cijeli argument. Kad ga pročitamo i drugi puta (ili možda i treći i četvrti puta, ukoliko želimo provjeriti sve svoje prijevode), vratimo se natrag i (2) popišemo sva mjesta koja spominju primatelje poslanice i njihov problem. Ovdje valja biti temeljit i doista napisati sve, čak i one stvari koje ćemo poslije, kod drugog čitanja, prekrižiti kao nevažne. (3) Zatim popišemo ključne izraze i ponavljane fraze koje ukazuju na Pavlov predmet. Ovaj dio nismo izabrali samo zato stoje značajan za velik dio sadržaja poslanice, nego i zato, što je, iskreno rečeno, taj odlomak vrlo složen. Tko se s velikom pozornošću usredotočio na problematiku i pratio cijeli odlomak, vjerojatno je primjetio, a možda ga je i zasmetalo, što Pavao na početku (1,10-12) problem točno postavlja, ali kad počinje na nj odgovarati (1,18-3,4) zapravo ne daje nikakav odgovor. Čitatelj bi lako pomislio da se radi o digresiji, ali Pavao ovdje ne argumentira kao netko tko se dao odvući od teme. U zaključku u 3,18-23 su "mudrost" i "glupost" (ključne ideje iz 1,18-3,4) povezane s "hvastanjem ljudima" i spominjanjem Pavla, Apolona i Kefe. Da bismo vidjeli problem, presudno je otkriti kako se sve ovo može uklopiti u cjelinu.

Počinjemo točnim zapisivanjem onoga što Pavao govori. U 1,10-12 veli da su podijeljeni prema imenima svojih vođa (usp. 3,4-9; 3,21-21; 4,6). No jeste li primijetili da podjele nisu samo stvar različitih mišljenja među njima? Oni se zapravo svađaju (1,12; 3,3) i "nadimlju jednim protiv drugoga" (4,6 usp. 3,21). Sve ovo izgleda prilično jasno. No pažljivo čitanje koje je usmjereno na problem, trebalo bi na površinu iznijeti još barem dvije teme.

1. Čini se da između Pavla i crkve nije sve kako treba. Ovo se posebno vidi iz 4,1-5 i 4,18-21. Tako gledano moglo bi se s pravom reći kako se svađe i podjele ne dešavaju jer neki više vole Apolona nego Pavla, već da su upravo prema Pavlu neprijateljski raspoloženi.

2. Jedna od ključnih riječi ovog odlomka je "mudrost" i "mudar" (26 puta u odlomcima 1-3 i samo 18 puta u svim ostalim poslanicama apostola Pavla). Uz to je jasno iz čitanja da se najčešće radi o pogrdnom izrazu, a ne o nečem pohvalnom. Božja je namjera bila osramotiti mudrost ovoga svijeta (1,18-22. 27-28; 3,18-20). Učinio je to pomoću križa (1,18-25), time što je vlastitom voljom odabrao vjernike u Korintu (1, 26-31) i slabošću Pavlova propovijedanja (2,1-5). Krist je kroz križ za nas postao "mudrost od Boga" (1,30), a tu mudrost Duh otkriva onima koji imaju Duha (2,10-16). Način na koji Pavao ovdje koristi "mudrost", daje nam gotovo s izvjesnošću naslutiti da je i ona dio korintskog problema podjela. Ali kako? Možemo makar naslutiti da podjele oko vođa i neprijateljstvo prema Pavlu Korinćani opravdavaju "mudrošću".

Sve što bismo povrhu ovoga mogli reći, bilo bi puko nagađanje. Budući da je "mudrost" isto tako i polutehnički filozofski izraz, a znamo i da je grčki svijet u doba apostola Pavla obilovao svakovrsnim putujućim filozofima, pretpostavljamo da su Korinćani svoju novu, kršćansku vjeru počeli shvaćati kao neku novu "božansku mudrost". Ta ih je mudrost zatim

tjerala da procjenjuju svoje vode onako kako su mjerili putujuće filozofe. Valja spomenuti da, iako je možda korisno, ovakvo nagađanje nadilazi okvire teksta.

Iz Pavlova odgovora možemo izvjesno zaključiti tri stvari: (1) Na temelju 3,5-23 jasno se vidi da su Korinćani sasvim pogrešno razumjeli narav vodstva u crkvi. (2) Slično se na

temelju 1,18-3,4 vidi da su pogrešno shvatili i bitnu narav evanđelja. (3) Na temelju 4,1-21 Korinćani isto tako bespravno prosuđuju Pavla te moraju ponovno procijeniti svoj odnos prema njemu. Ovo vodi do analize Pavlova odgovora.

Književni kontekst

Slijedeći korak u proučavanju poslanica je sposobnost praćenja Pavlova argumenta kao odgovora na problem koji smo gore okvirno postavili. Naglasili smo u prvom poglavlju daje i to zadatak koji možemo obaviti bez savjetovanja stručnjaka.

Za ovaj bismo dio posla studentima zadali slijedeću zadaću: Pratiti argumentaciju u 1 Kor 1,10-4,21 iz odlomka u odlomak te rečenicom ili dvjema opisati glavnu misao svakog odlomka i značaj koji ima za argumentaciju - odnosno, objasniti kako svaki pojedini dio funkcionira u cjelini Pavlova odgovora na korintski problem podjele.

Ne možemo dovoljno naglasiti potrebu RAZMIŠLJANJA U ODLOMCIMA. Time ne samo da smo slobodni odrediti prirodne misaone cjeline, nego je razmišljanje apsolutno nužno za razumijevanje argumentacije u poslanicama. Naglasili smo da si čitatelj uvijek iznova mora postavljati pitanje: "Stoje tu najvažnije?" Zato su, ponovimo, ove dvije stvari presudne: (1) sasvim kratko izraziti sadržaj svakoga odlomka: Što Pavao želi reći u ovome odlomku? (2) U još jednoj ili dvije rečenice objasniti zašto Pavao to govori upravo na ovom mjestu: Kako taj dio doprinosi cijelom njegovom argumentu?

Budući daje to nemoguće ovdje učiniti za cijelu 1 Kor 1-4, detaljnije ćemo pogledati tri ključna odlomka u drugom dijelu Pavlova odgovora: 3,5-16. Sve do ovoga trenutka Pavao je pod nadahnućem Duha reagirao na njihovo neprihvatljivo shvaćanje evanđelja, naglašavajući srce evanđelja - raspetog Mesiju, koji stoji u suprotnosti s ljudskom mudrošću (1,18-25). Na isti način i Bog bira pojedinca u svoj narod (1,26-31). Kao da im Pavao govori: "Dakle, vi mislite kako je evanđelje nova vrsta mudrosti? Kako to može biti? Tko bi to za ime mudrosti vas izabrao da postanete dio novog Božjeg naroda?"

I Pavlovo propovijedanje ide u prilog ovom božanskom proturječju (2,1-5). Pavao ih jasno uvjerava daje sve ovo prava mudrost,(2,6-16), no to je mudrost kako je Duh Sveti otkriva Božjem novom narodu - onima naime koji imaju Duha. Budući da Korinćani imaju Duha, nastavlja Pavao u prijelaznoj frazi, trebaju se prestati ponašati kao ljudi koji ga nemaju (3,1-4). Da se doista još uvijek ponašaju kao obični ljudi, jasno je iz njihove svađe oko Pavla i Apolona.

Kakvu ulogu onda imaju slijedeća tri odlomka za Pavlovu argumentaciju? 3,5-9 govori o naravi i ulozi vođa zbog kojih dolazi do svađa. Pavao naglašava da su svi oni samo sluge, ne gospodari kako bi se moglo naslutiti iz korinćanskih slogana. U retcima 6-9 pomoću analogije iz poljodjelstva, Pavao iznosi dva argumenta o njihovom statusu sluge, a oba su ključna za njihovo pogrešno shvaćanje: (1) I Pavao i Apolon su jedno u svom zajedničkom naporu, iako se njihovi zadaci razlikuju i svakoga na kraju čeka vlastita "plaća". (2) Sve i svatko pripada Bogu - crkva, sluge i rast. Zapazimo kako su za problem ključne ove dvije točke. Korinćani dijele crkvu prema vođama, ali te vođe nisu gospodari kojima pojedinci pripadaju. Oni su sluge koji, iako izvršavaju različite službe, imaju jedan te isti cilj. I te sluge pripadaju Bogu, upravo kao i sami Korinćani.

I slijedeći se odlomak (3,10-15) često pogrešno tumači upravo zato što tumač ne zna čitati u odlomcima. Zapazimo dvije stvari: (1) Na završetku 9. r., Pavao napušta metaforu iz poljodjelstva te prelazi na arhitekturu,

koja postaje metaforom za cijeli odlomak. (2) Bitne stvari u oba odlomka su iste (Pavao sadi/postavlja temelj; Apolon zalijeva/nadoziđuje; korintska crkva je polje/građevina; Bog je vlasnik polja/građevine). Ipak, namjera svakog odlomka je drugačija. Cilj 3,10-15 jasno je izražen u 10. r.: "...ali svaki neka pazi kako naziđuje". Iz Pavlove rasprave je sasvim jasno da čovjek može graditi dobro ili loše, što donosi različite konačne rezultate. Zapazimo, u cijelom se odlomku radi o gradnji crkve. Ni izdaleka se ne bi moglo reći da Pavao ovdje govori kako svaki pojedini kršćanin

gradi svoj život na Kristu, što je za njegov argument i sasvim nebitno. Pavao zapravo malo iskrivljuje paralelnost argumenta, kako bi upozorio one koji vode crkvu da to čine s velikim oprezom, budući da će doći dan provjere. Graditi crkvu ljudskom mudročću ili rječitošću koja zaobilazi križ, znači graditi drvom, sijenom i slamom.

I tekst koji slijedi (3,16-17) često se pogrešno primjenjivao, prije svega zato što Pavao malo kasnije (6,19) kršćaninovo tijelo naziva "hramom Duha Svetoga". Tako su i ovi stihovi često individualizirani kako bi se odnosili na zlouporabu tijela ili na nemar za vlastiti duhovni život. Drugdje međutim, Pavao koristi metaforu hrama u kolektivnom smislu te crkvu naziva "Božjim hramom" (2 Kor 6,16; Ef 2,19-22). To je zacijelo njegova namjera i ovdje. Što dakle Pavao želi reći u ovom kontekstu? Korintska je crkva trebala biti Božji hram u Korintu - nasuprot drugim gradskim hramovima. Rečeno našim rječnikom, oni su bili Božja opcija za Korint, alternativa korintskom načinu življenja. Božjim su hramom postali zbog Duha Božjega u svojoj sredini. Oni su pak, svojim podjelama uništavali Božji hram. Bog će uništiti odgovorne za to razaranje, budući daje crkva u Korintu za nj vrijednost (tj. ona je sveta).

Tu se Pavlov argument potpuno rasplamsao. Nakon početka gdje razotkriva njihovo nedostatno razumijevanje evanđelja (evanđelja koje nije utemeljeno na ljudskoj mudrosti i sasvim joj je oprečno), Pavao raskrinkava i njihovo nedostatno razumijevanje uloge vodstva u crkvi, dok istovremeno upozorava, kako vođe tako i samu crkvu, da će Bog suditi onima koji dijele njegovu crkvu. U 3,18-23 spaja ove dvije teme u zaključnoj riječi. Ljudska mudrost je glupost, "zato neka se nitko ne hvasta ljudima".

Evo što valja u zaključku primijetiti: (1) egzegeza je sama po sebi razumljiva što znači da nismo niti jedan jedini put morali izaći iz teksta da razumijemo Pavlovu nakanu. (2) Ne postoji ništa u tekstu što se ne bi dalo uklopiti u ovakvo tumačenje i (3) sve skupa daje savršen smisao unutar cjeline.

To je dakle cilj egzegeze. To je bila Božja riječ za njih. Možda postoje dodatna pitanja o nekim točkama sadržaja za koje se može posavjetovati s komentárom. *No sve što smo ovdje učinili, čovjek može napraviti sam.* Možda će za to trebati malo više prakse - ponekad i puno teškog napornog razmišljanja, ali izvedivo je. Osim toga, nagrada je velika.

Još jednom

Prije no što zaključimo ovaj odlomak, pođimo, poradi vježbe još jednom kroz proces egzegeze. Ovaj puta uzet ćemo nešto lakši odlomak koji nije iz 1 Kor, ali se i u njemu govori o nejedinstvu u crkvi.

Pročitaj Filipljanima 1,27-2,13 više puta. Ovako nekako ide Pavlov argument do ovoga teksta. Povod je Pavlovo sužanjstvo (1,13.17), a crkva u Filipima mu je poslala dar po Epafroditu, jednom svom članu (4,14-18).

Izgleda da se Epafrodit razbolio i da je crkva čula za njegovu bolest i ražalostila se (2,26). Bog ga je poštedio i sada ga Pavao šalje natrag (2,25-30) s ovom poslanicom da (1) im kaže kako stoje stvari s njim (1,12-26), (2) zahvali im za dar (4,10; 14-19) i (3) potakne ih i opomene u svezi nekih stvari: da žive skladno (1,27-2,17) i da izbjegavaju judaizantsku herezu (3,1-4,1).

Pavao je upravo završio odlomak o tome kako podnosi svoje sužanjstvo. Naš je odlomak dio opomene. Ovdje on više ne govori o sebi kao u stihovima 12-26. Jeste li primijetili kako jasno skreće sa ja/mene/moj na vi/vaš u 27. r.?

Što se dakle govori u svakom odlomku našega teksta?

U prvom odlomku (1,27-30) počinje opomena. Svrha odlomka se, izgleda,

nazire u 27. r. u riječima: "da ste postojani u jednom duhu". Ovo je poziv na jedinstvo, što je važno jer se Filipljani suočavaju s protivljenjem. (Zapazimo: Ako smo se složili da je glavna misao odlomka opisana u 27. r., moramo se pitati što je glavna misao za retke 28-30 gdje je naglasak na protivljenju i patnji? Zapazimo i kako to rješava Pavao.) Kako se odlomak 2,1-4 uklapa u temu jedinstva? Najprije, Pavao ponavlja poziv (1-2 r., što ide u prilog našoj odluci u

prethodnom odlomku). No glavna misao ovdje je da je poniznost pravi stav kojim se dolazi do jedinstva vjernika.

Pokušajmo učiniti isto s 2,5-11. Sto je glavna misao? Zašto Pavao poziva na poniznost i uzvišenje Kristovo? Odgovor treba sadržavati slijedeće: Utjelovljenjem i smrću Isus je dao najuzvišeniji primjer poniznosti za Filipljane. (Zapazimo: Kada pitanje ovako postavimo, shvaćamo da glavna misao ovoga odlomka nije izreći nešto novo o Kristu. Pavao se poziva na ove velike istine o Kristu kako bi potakao Filipljane da postanu poput Krista, a ne samo da znaju te istine.)

Nastavimo sada s 2,12-13. O čemu se ovdje radi? Ovo je očito zaključak. Primijetimo riječ "tako". Zbog Kristova primjera, Filipljani sada trebaju poslušati Pavla. Glede čega? Očito glede jedinstva, koje se postiže poniznošću.

Konačno, iz načina na koji se Pavao postavlja prema problemu u Filipima, vidimo da je naizgled sličan, korintski problem ipak daleko ozbiljniji i složeniji. To nam pomaže u boljoj rekonstrukciji datog problema.

Problematicni odlomci

Namjerno smo čitatelja proveli kroz dva odlomka za koje smo uvjereni da bi ih i sam mogao egzegetski obraditi, ukoliko nauči misliti u odlomcima te postavljati prava povijesna i kontekstualna pitanja tekstu. Svjesni smo, međutim, da postoje i oni drugi tekstovi, za koje ljudi uvijek iznova pitaju što znače. Na primjer "poradi anđela" u 1 Kor 11,10; "krštenje za mrtve" u 1 Kor 15,29; Kristovo propovijedanje "duhovima u tamnici" u 1 Pet 3,19; "čovjek bezakonja" u 2 Sol 2,3. Ukratko, kako postupiti kad treba naći značenje problematičnog odlomka?

Evo nekoliko natuknica:

1. Određeni su tekstovi za nas složeni jednostavno zato što, istini za volju, nisu pisani za nas. To znači, autor i prvotno čitateljstvo su na sličnoj valnoj dužini, zbog čega autor može mnogo toga pretpostaviti i očekivati razumijevanje od svojih čitatelja. Tako na primjer, kada Pavao Solunjane potiče da se prisjete stvari "o kojima im je govorio" te "znaju što ga zadržava da bi se pojavio" (2 Sol 2,5-6), moramo naučiti biti *zadovoljni* svojim neznanjem. Oni su znali povezati ono što im je napisao s onim što im je usmeno rekao. Budući da mi ne možemo znati što im je govorio, napisano je jako teško razumjeti. U takvom se slučaju valja držati ove istine: što Bog želi da znamo, to nam je i predao; što nam nije rekao, može još uvijek biti zanimljivo za nas, ali zbog svoje nesigurnosti ne bismo na tome trebali graditi dogme.

2. Osim toga, čak i kada čovjek ne može biti sasvim siguran oko svakog detalja, glavna se misao odlomka može uvijek pronaći. Bez obzira na to kako su se i zašto Korinćani krstili za mrtve, znamo zašto Pavao ovu njihovu praksu navodi kao primjer. Njihova je praksa bila na neki način "dokaz iz iskustva" da buduće uskrsnuće vjernika nije sukladno toj praksi.

3.1 uz postojanje nekih nejasnih detalja, čovjek se treba upitati što sa sigurnošću može reći o tekstu te što je moguće, ali ne i sigurno.

Pogledajmo 1 Kor 15,29 kao primjer. Sto se može reći za sigurno? Neki Korinćani, htjeli mi to ili ne htjeli priznati, doista su bili "kršteni za mrtve". Štoviše, Pavao ih zbog toga niti kara niti hvali - on jednostavno spominje tu njihovu praksu. Ali ne znamo i vjerojatno nikad nećemo niti znati tko se krstio i za koga se krstio te zašto su to radili. Detalji i značenje takve prakse, vjerojatno su nam zauvijek nedostupni.

4. Što se ovakvih odlomaka tiče, čovjek treba potražiti mišljenje u nekom dobrom komentaru. Istakli smo u dodatku da se kvaliteta komentara mjeri po tome kako su obrađeni ovakvi odlomci. Dobri komentari nabrajaju i

makar ukratko prikažu sve mogućnosti tumačenja koje se nude kao rješenje te daju razloge za i protiv tih stajališta. Čovjek se ne mora svaki puta složiti izborom pisca, ali mora uvijek biti upućen u čitav niz mogućnosti, koje dobri komentari uvijek nabrajaju.

I konačno, usudimo se reći da ni teolozi nekad nemaju sve odgovore. Čovjek može pouzdano znati da i teolozi samo nagađaju ako za neki tekst postoji četiri do četrnaest mogućnosti. Tekstovi poput 1 Kor 15,29 trebali bi nas naučiti primjerenom poniznosti.

U ovom smo odlomku napravili tek pola posla. To je bitna polovica, no valja poći dalje i pitati na koji se način ovi različiti tekstovi mogu primjeniti na nas. Naučili smo čuti Božju riječ njima. A što je s Božjom riječi za nas? O tome ćemo govoriti u slijedećem poglavlju.

4

Poslanice: Hermeneutička pitanja

Sad su na redu pitanja hermeneutike. Što ti tekstovi znače *nama!* U usporedbi s hermeneutikom, egzegeza je relativno lak zadatak. Kad je ona u pitanju, čak i kad postoje razilaženja u nekim točkama, većina se egzegeta ipak slaže oko raspona značenja: mogućnosti su ograničene povijesnim i književnim kontekstom. Pavao nikako nije mogao misliti nešto o čemu on i njegovi čitatelji nikad nisu čuli; značenje se mora pronaći u mogućnostima koje nudi prvo stoljeće.

Međutim, za hermeneutiku, čini se, takvi rasponi značenja ne postoje. Svi se ljudi "bave" hermeneutikom, čak i kada ništa ne znaju o egzegezi. Ne čudi zato da među kršćanima postoje tolike razlike. Čudi zapravo što ih nema daleko više. A to ohrabruje, jer čini se da ipak među nama postoji zajednička osnova za hermeneutiku, čak i ako je nismo definirali.

U ovome poglavlju najprije želimo izdvojiti tu zajedničku hermeneutiku većine vjernika te pokazati njezine prednosti i nedostatke. Zatim, želimo ponuditi neke smjernice za ona područja gdje ova zajednička hermeneutika nije dostatna. Najveći problem za kršćane predane Božjoj riječi je problem kulturne relevantnosti; stoje u Bibliji kulturološki uvjetovano te pripada samo prvome stoljeću, a što nadilazi kulturu te je tako poruka za svako vrijeme? Odgovor na ovo pitanje zaokupit će najveći dio naše pozornosti.

Naša zajednička hermeneutika

Čak i oni koji na spomen riječi "hermeneutika" pitaju: "A tko je to Hermann?" stalno se suočavaju s hermeneutikom.

Što to svi mi činimo dok čitamo poslanice? Jednostavno je: sa svojim prosvjetljenim zdravim razumom prilazimo tekstu i primijenjujemo što je god moguće na svoju situaciju. Ono što nam se čini neprikladnim za primjenu, jednostavno prepuštamo prvom stoljeću.

Primjerice, nitko se od nas nije osjećao ponukan da ode u Troadu da bi odande donio kabanicu apostola Pavla iz Karpove kuće u njegovu ćeliju u Rimu (2 Tim 4,13), iako se u tom odlomku jasno radi o naredbi. Ipak, iz istog odlomka većina kršćana izvlači poziv da u vrijeme teškoća (2,3) "podnosi teškoće kao dobar vojnik Isusa Krista". Nitko se ne bi suprotstavio ovakvom objašnjenju ova dva odlomka - iako drugi odlomak teže poslušamo.

Naglašavamo da se većina odlomaka u poslanicama dobro uklapa u "hermeneutiku zdravog razuma". Naši problemi - i nesuglasice - pojavljuju se kod onih tekstova koji su na liniji razgraničenja. Neki od nas onda misle da ih valja poslušati doslovno, a drugi u to sumnjaju. Ovdje postoji nekoliko hermeneutičkih teškoća, ali sve ukazuju na jednu stvar: nedosljednost. To je velika zapreka hermeneutici zdravog razuma. Čak i kad to ne želimo, čitajući poslanice u njih unosimo svoje teološko naslijeđe, svoju crkvenu tradiciju, kulturološke norme ili pak svoja egzistencijalna pitanja. To nas zatim tjera na svakovrsni odabir i na "zaobilaženja" određenih tekstova.

Recimo, zanimljivo je zapaziti da bi se svatko u američkom evanđeoskom kršćanstvu potpuno složio s našom hermeneutikom kada je u pitanju 2 Tim 2,3 i 4,13. Ipak, kulturološke norme većine tih kršćana tjeraju ih da raspravljaju protiv bezuvjetne poslušnosti 1 Tim 5,23: "Ne pij više samo vode, nego uzimaj malo vina poradi želuca i čestih svojih bolesti." Ovo se tiče samo Timoteja, a ne nas, tvrde oni, jer tada voda nije bila zdrava za piće. Neki čak argumentiraju da "vino" zapravo znači sok od grožđa - ali ostaje pitanje kako je to u vrijeme bez konzervansa i hladnjaka bilo moguće. A zašto

je ova osobna riječ upućena samo Timoteju, dok je poziv da ostane čvrst u Riječi (2 Tim 3,14-16), koji je jednako tako upućen samo Timoteju, postao imperativom za sve ljude u svakom vremenu? Dakako, možemo zaobići 1 Tim 5,23 s izgovorom da ona za nas nema osobnu primjenu, ali kako ćemo to hermeneutički argumentirati?

Možemo pogledati i problem koji su mnoge tradicionalne crkve imale s pokretom "Jesus People" krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina. Duga kosa u mladića postala je simbolom novog doba u hippie kulturi. Nije li se kršćanima s dugom kosom u svjetlu 1 Kor 11,14: "Ne uči li nas i sama narav daje mužu sramota da goji kosu?", moglo reći kako se otvoreno suprotstavljaju Božjim nakanama (osobito prema RSV)? Istovremeno se većina onih koji su ovim stihovima mladež pozivali na pokornost, nije protivila kratkim ženskim frizurama (protiv čega jasno govori 15. r.) niti zahtijevala da se žene pokrivaju po glavi za vrijeme bogoslužja. Ti se ljudi nisu ni pitali kako to da se prirodnim smatra sasvim neprirodan zahvat - šišanje. Ova dva primjera uzeli smo samo zato da pokažemo kako doista kultura utječe na mnogo toga što mi nazivamo "zdravim razumom". Na naš "zdrav razum" utječu međutim i druge stvari - na primjer, crkvene tradicije. Kako je primjerice moguće da postoje crkve koje na temelju 1 Kor 14,34-35 zabranjuju ženama da govore u crkvi, dok ostatak 14 poglavlja smatraju nerelevantnim za dvadeseto stoljeće? Kako je moguće da retci 34-35 pripadaju svim vremenima i kulturama, a 1-5, 26-33 i 39-40, gdje se govori o proroštvu i govorenju u jezicima, samo crkvi prvog stoljeća? Zatim, kršćani dvadesetog stoljeća tako lako u poslanice 1 Timoteju i Titu

učitaju svoje vlastite crkvene tradicije, a istovremeno nemaju pluralističko vodstvo, koje te poslanice očito pretpostavljaju (1 Tim 5,17; Titu 1,5; Timotej nije bio pastor; on je bio samo privremeni izaslanik kojega je Pavao poslao kako bi ispravio pogrešne stavove; još je manje crkava koje doista "upisuju udovice" onako kako to nalaže 1 Tim 5,3-15). Očito je da su ljudi skloni svoja primarna teološka opredjeljenja učitali u neke tekstove, dok druge tekstove

zaobilaze. Neki se kršćani čudom začude kada čuju da jedni Biblijom dokazuju krštavanje djece tekstovima poput 1 Kor 1,16;7,14 ili Kološanima 2,11-12; ili da drugi nalaze dokaze za dvostepeni Kristov Drugi dolazak na temelju 2 Sol 2,1; ili da treći argumentiraju da je posvećenje drugo djelo milosti iz Titu 3,5. Za kršćane arminijanske tradicije koja naglašava čovjekovu slobodnu volju i odgovornost tekstovi poput Rim 8,30; 9,18-24, Gal 1,15 i Ef 1,4-5 su pomalo nezgodni. Isto tako i mnogi Calvinisti imaju svoje načine da zaobidu 1 Kor 10,1-13; 2 Pet 2,20-22 i Hebr 6,4-6. Kao učitelji teologije iz osobnog iskustva vidimo da studenti tih tradicija rijetko pitaju za značenje takvih tekstova. Oni naprotiv žele znati kako će odgovoriti na prigovore!

Nakon ovih nekoliko zadnjih odlomaka vjerojatno smo izgubili dobar broj prijatelja. No samo smo željeli prikazati sveprisutnost problema, te naglasiti da kršćani moraju jedni s drugima o problemima razgovarati. Koje bi dakle bile smjernice za dosljednu hermeneutiku poslanica?

Temeljno pravilo

Temeljno pravilo, istakli smo, je da *tekst ne može značiti što nikako nije mogao značiti njegovom autoru ili prvim čitateljima*. Zato uvijek najprije ide egzegeza. Važno je ovdje ponoviti pretpostavku, jer nam ona daje barem neki raspon mogućih značenja. Možda nam egzegeza neće pokazati značenje, ali će nam svakako pomoći postaviti okvire, van kojih značenja ne može biti.

Na primjer, najčešće opravdanje za nepriznavanje duhovnih darova u nekim crkvama (1 Kor 14) je određeno tumačenje 1 Kor 13,10 ("kad dođe ono savršeno, uminut će ovo djelomično"). Protivnici duhovnih darova tvrde da je savršeno već došlo u obliku Novoga zavjeta te da je stoga nesavršeno (proroštva i jezici) crkvi nepotrebno. No takvo je tumačenje neprihvatljivo, jer je na temelju egzegeze sasvim nemoguće. Pavao to nije mogao tako misliti - njegovi čitatelji

nisu mogli znati da će nekad postojati Novi zavjet, a Duh Sveti zacijelo ne bi dozvolio da Pavao napiše nešto što je za njih bilo sasvim nerazumljivo.

Drugo pravilo

Drugo pravilo zapravo na drugačiji način izražava zajedničku hermeneutiku zdravog razuma: *Kad god s kršćanima prvog stoljeća dijelimo slične životne prilike, Božja riječ nama je ista kao i Božja riječ njima*. Upravo čitatelji 20. stoljeća u većem dijelu sadržaja poslanica osjećaju bliskost s kršćanima prvoga stoljeća. Još uvijek naime vrijedi da su "svi sagriješili" te da su "spašeni milošću po vjeri". Zaodjenuti se u "milosrdnost, dobrostivost, poniznost, blagost i strpljivost" i danas je Božja riječ za vjernike.

Pod ove tekstove spadaju i dva duža teksta s kojima smo se ranije u ovoj knjizi egzegetski pozabavili. Kada smo obavili egzegezu i saznali Božju riječ *njima*, i sami smo se neminovno postavili pod tu istu Riječ. I mi imamo lokalne crkve, koje imaju svoje vode, a oni trebaju čuti Riječ i paziti kako grade crkvu. Čini se da se crkve suviše često grade drvom, slamom i sijenom, a ne zlatom, srebrom i dragim kamenjem pa je takvo djelo, kada treba proći test vatre, procijenjeno kao nedostatno. Složili bismo se daje 1 Kor 3,16-17 Božje obraćanje i nama glede odgovornosti prema lokalnoj crkvi. Crkva mora biti mjesto u kojem će vidljivo prebivati Duh Božji.

Upravo zato, crkva je Božja alternativa za grijeh i otuđenje posvjetovljenoga društva.

Treba ovdje upozoriti, da naša egzegeza mora biti dobra, jer moramo sa sigurnošću razumjeti stupanj usporedivosti naše situacije i naših okolnosti s njihovima. Zato je jako važno pažljivo rekonstruirati njihov problem. Na

primjer, za tumačenje je presudno znati da je odlazak na sudove u 1 Kor 6,1-11 stvar između dva kršćanina, brata, pred poganskim sudom na otvorenoj mjesnoj tržnici u Korintu. Tekst ne bi izgubio svoju poantu čak ni da je sudac slučajno kršćanin, ili da se parnica događa u zatvorenoj sudnici. Ovdje se naglašava

daje pogrešno da dvoje braće odlazi na parnicu van kršćanske crkve, što je sasvim jasno iz 6,1-11. S druge strane, opravdano se valja pitati, može li se taj tekst primijeniti i na slučaj kada kršćanin tuži svoje poduzeće u suvremenoj Americi, budući da u tome slučaju ne ostaju sve okolnosti iste - iako bi odluku o takvome problemu trebalo donijeti na temelju Pavlovog poziva da se poslušava Isusov nalog te da se odustane od odmazde (r. 7). Sve što smo dosad rekli, čini se vrlo jednostavnim. Ipak pitanje kako se tekst poput ovoga u 6,1 -11 može primijeniti van ovih određenih okolnosti, potiče nekoliko problema. Ostatak poglavlja provest ćemo u raspravi o četiri takva problema.

Problem proširene primjene

Prvi problem smo upravo spomenuli. Kad postoje usporedive okolnosti i usporedivi konteksti u današnjoj crkvi, je li dozvoljeno proširiti primjenu teksta i na drugi kontekst, ili tekst čak primijeniti na kontekst koji je onome iz prvoga stoljeća sasvim stran?

Na primjer, netko može argumentirati da, iako je tekst iz 1 Kor 3,16-17 upućen lokalnoj crkvi, on isto tako predstavlja načelo da je ono što je Bog za sebe odvojio Duhom Svetim sveto te da će svatko tko to uništava biti podvrgnut strašnom Božjem sudu. Ne može li se to načelo primijeniti i na pojedinog kršćanina pa prema tome naučavati da će Bog suditi svakoga tko zlorabi svoje tijelo? Slično se 1 Kor 3,10-15 odnosi na one koji imaju odgovornosti za izgradnju crkve i upozorava kakav će gubitak pretrpjeti budu li slabo gradili. Budući da govori o sudu i spasenju "kao kroz vatru", može li se ovaj tekst tumačiti u korist sigurnosti spasenja vjernika?

Tko misli da su ta tumačenja dobra i dozvoljena, ima razloga za zabrinutost. Ona zaobilaze egzegezu. Crkva je stoljećima 1 Kor 3,16-17 pogrešno primijenjivala na pojedince. Zašto bismo se uopće trebali baviti egzegezom? Zašto ne bismo odmah prešli na tumačenje te nastavili sa stoljetnim greškama?

Stoga smatramo da u usporedivim situacijama i okolnostima Božja riječ *nama* mora uvijek biti ograničena

svojim prvotnim značenjem. Proširena se primjena može činiti dozvoljenom, kad je istinita. Ovo podrazumijeva da je na nekom drugom mjestu u Bibliji izravno izgovorena i tamo upravo to znači. Ali možemo li kao Božju riječ primiti ono što nigdje nije izričito rečeno nego proizlazi samo iz takve proširene primjene?

Teži slučaj je 2 Kor 6,14: "Ne ujarmlijujte se s nevjernicima". Tradicionalno, ovaj se tekst tumači kao zabrana brakova između kršćana i nekršćana. Metafora jarma za brak, međutim, u starome se svijetu nije koristila, a iz konteksta nema ni najmanjeg pokazatelja da se ovdje doista radi o braku. Naš je problem da ne možemo sigurno znati što zapravo brani ovaj tekst. Najvjerojatnije se i ovdje radi o zabrani idolopoklonstva, moguće o još jednoj zabrani sudjelovanja na idolskim svečanostima (usp. 1 Kor 10,14-22). Zar ne možemo mirne savjesti "proširiti" značenje ovoga teksta, kad ionako ne znamo na što se prvotno točno odnosio? Možda, ali ponovno samo zato stoje bračna zajednica između nevjernika i vjernika i inače u Bibliji zabranjena.

Problem okolnosti koje se ne daju usporediti

Takav problem se odnosi na dvije vrste tekstova u poslanicama: na one koji govore o okolnostima prvoga stoljeća i koje uglavnom nemaju sličnosti s okolnostima suvremenog svijeta te na tekstove koji opisuju okolnosti koje bi se mogle dogoditi u suvremenom svijetu, ali nisu jako vjerojatne. Što učiniti s takvim tekstovima i u kakvom su oni odnosu spram nas danas?

Primjer teksta prve vrste nalazimo u 1 Kor 8-10, gdje Pavao govori o tri vrste problema: (1) Kršćani se žele i dalje sretati sa svojim susjedima poganima za blagdane u idolskim hramovima (8,10; 10,14-22); (2) Korinćani koji stavljaju pod upitnik Pavlov apostolski autoritet (9,1-23); i (3) meso žrtvovano idolima koje se prodavalo na otvorenoj tržnici (10,23-11,1).

Zdrava egzegeza pokazuje da Pavao ovako odgovara na probleme: (1) Korinćani nikako ne smiju sudjelovati na poganskim slavljima zbog načela spoticanja (8,7-13), zato što je takvo jelo nespojivo sa životom u Kristu izraženim pri Večeri Gospodnjoj (10,16-17) a i zato što to znači zajedništvo s demonima (10,19-22). (2) Pavao brani svoje apostolsko pravo na financijsku potporu, iako se iste odrekao; on brani i svoja djela kad su u pitanju nebitne stvari (9,19-23). (3) Meso žrtvovano idolima koje se prodaje na tržnici može se kupovati i jesti, a može se bez brige jesti i u nečijoj kući. U zadnjem slučaju, može se i odbiti, ukoliko bi to nekoga sablažnjavalo. Čovjek može jesti sve Bogu na slavu, ali čovjek ne smije namjerno činiti ono što bi nekoga uvrijedilo.

Suvremeni zapadni svijet jednostavno ne poznaje takve okolnosti pa problemi (1) i (3) za nj zapravo ne postoje. Nemamo više ni apostole u Pavlovom smislu, naime one koji su doista sreli Uskrsloga Gospodina (usp. 9,1 i 15,8) te koji su osnovali nove crkve i imali vlast u njima (9,1-2; usp. 2 Kor 10,16).

Druga vrsta problema se vidi u slučaju bludnika u 1 Kor 5,1-11: ili u slučaju kršćana koji su se opijali na skupovima vezanim uz Večeru Gospodnju (1 Kor 11,17-22); ili u slučaju onih koji su silom željeli nametnuti obrezanje neobrezanim kršćanima (Gal 5,2). Takve se stvari mogu dogoditi u našoj kulturi, ali nisu vjerojatne.

Kako odgovori na takve probleme govore kršćanima našega dvadesetog stoljeća? Prava hermeneutika treba poduzeti dva koraka.

Prvo, moramo najprije vrlo pažljivo pristupiti egzegezi ovakvih odlomaka da točno vidimo što je bila Božja riječ njima. U većini slučajeva, u tim je tekstovima izraženo *jasno načelo* koje najčešće nadilazi povijesne okvire na koje je primijenjeno u Bibliji.

Drugo, i to je važna stvar, "načelo" sada ne postaje sasvim bezvremensko te ga se može primjenjivati kako kome padne na pamet. Ono se smije primijeniti samo na doista *usporedive situacije*.

Da to ilustriramo: Prvo, Pavao zabranjuje sudjelovanje u hramskim svečanostima na temelju načela o sablažnjavanju. To se načelo ne može primijeniti na svaku stvar koja nekoga vrijeđa. Načelo o sablažnjavanju podrazumijeva stvari koje netko čini dobre savjesti i na njih, bilo svojim djelom ili uvjeravanjem, tjera drugoga vjernika, koji ih ne može učiniti čiste savjesti. U konačnici, brat ili sestra su *uništeni* oponašanjem tuđeg ponašanja; oni nisu jednostavno *uvrijeđeni*. Stoga je, čini se ovo načelo primjenjivo samo u sličnim situacijama, gdje naime postoji opasnost od otpada.

Drugo, Pavao na kraju sasvim zabranjuje sudjelovanje na hramskim svečanostima, jer to znači imati udjela u nečem demonskom. Kršćani često nisu znali kako bi objasnili sudjelovanje u nečem demonskom, no čini se da se radi o normativnoj zabrani sudjelovanja kršćana u bilo kom obliku spiritizma, vračarstva, astrologije i slično.

Isto tako, mi danas nemamo apostole niti je većini protestanata važna apostolska sukcesija njihovih svećenika, ali se načelo: "Oni koji evanđelje navješćuju, od evanđelja neka žive" (1 Kor 9,14), lako može primijeniti na suvremene pastore, pogotovo zato što se to vidi i iz drugih dijelova Pisma (1 Tim 5,17-18).

Problem blagovanja mesa žrtvovanog idolima koje se kupuje na tržnici (1 Kor 10,23-11,1) predstavlja osobito složenu dimenziju ovog hermeneutičkog problema. Hrana je bila i Bogu i Pavlu sasvim nevažna stvar. Nekim Korinćanima je ona ipak predstavljala problem, ali možda i Rimljanima (Rim 14, gdje se govori o jelu, piću i obdržavanju blagdana) i Kološanima (Kol 2,16-23).

Pred nas se stavlja problem kako razlikovati nevažno i važno, pri čemu problem još više dobiva na težini razlikama u kulturi, ali već i razlikama koje postoje od jedne skupine kršćana do druge. To je, čini se, bio slučaj i u prvom stoljeću. Samo u Americi dvadesetog stoljeća u popis tih stvari ubrajala se odjeća (dužina haljina, kravate, ženske hlače i si.), kozmetika, nakit i zabava (filmovi, kino, TV, karte, ples,

plivanje u muško-ženskom društvu), sport, hrana i piće. Oduvijek, oni koji su vjerovali da je odricanje od neke od nabrojanih stvari izraz duhovnosti pred Bogom, ni izbliza nisu smatrali te stvari nevažnima.

Kako dakle procijeniti što je nevažno?

1. Ono što poslanice nabrajaju kao nevažno: hrana, piće, svetkovanje dana, i si. može se i danas smatrati nevažnim.
2. Nebitne stvari nemaju veze s moralom, nego sa kulturom - čak i kad se radi o *vjerskoj* kulturi. Stvari koje se od kulture do kulture razlikuju, mogu se čak i među pravim kršćanima smatrati nevažnim (npr. vinske i nevinske kulture).
3. Popisi grijeha nikad ne spominju stvari koje smo netom naveli kao nebitnosti (Rim 1,29-30; 1 Kor 5,11; 6,9-10; 2 Tim 3,2-4). I većma još, nevažnosti te vrste ne spominju se ni u kršćanskim imperativima (Rim 12; Ef 5; Kol 3 itd.).

Znamo da se neće svi složiti s našim stavom. No, prema Rimljanima 14 kršćani, bez obzira na stavove, ne smiju jedni druge osuđivati i omalovažavati. Slobodni se ne smiju razmetati svojom slobodom, a oni sa čvrstim osobnim uvjerenjem ne smiju osuđivati ostale.

Problem kulturološke relativnosti

Danas kršćani imaju najviše problema i razlika upravo na ovome području i upravo ovdje najjasnije do izražaja dolazi problem Božje riječi kao *Božje vječne riječi* koja je dana u *povijesnim okolnostima*. Problem možemo ovako raščlaniti: (1) Poslanice su dokumenti s povodom i pripadaju prvome stoljeću, a uvjetovane su jezikom i kulturom prvoga stoljeća i govore u okolnosti crkve prvoga stoljeća. (2) Mnoge specifične situacije u poslanicama toliko su uvjetovane svojim prvostoljetnim okruženjem, da se svi slažu kako one imaju malo ili nikakve veze s današnjicom, osim što se možda iz njih dade izvući neko načelo u širem smislu riječi. (3) I drugi su tekstovi uvjetovani okruženjem prvog stoljeća, ali se Riječ dana njima može nanovo prevesti u nova, usporediva okruženja. (4) Nije li, stoga, moguće da postoje i tekstovi koji se čine usporedivi, ali su isto tako uvjetovani svojim prvotnim okruženjem. Moraju li biti prevedeni u nova okruženja ili trebaju jednostavno biti ostavljeni u prvome?

Gotovo svi kršćani prevode biblijske tekstove u nova okruženja. Iako to ne kažu izravno, normalno je za evanđeoske kršćane dvadesetog stoljeća da "malo vina poradi želuca" pripišu prvome stoljeću, ne inzistiraju na pokrivalu ili dugoj kosi za žene danas niti se drže "svetog cjelova". Ipak su ti isti evanđeoski kršćani osupnuti ako žena poučava u crkvi (kada su prisutni muškarci), ili su ogorčeni, ako se opravdava homoseksualnost. Često se nadu i oni koji se u potpunosti protive idealu o kulturološkoj relevantnosti, što ih tjera da argumentiraju kako je prihvaćanje kulture prvoga stoljeća božanska norma. A ni tu nisu dosljedni. Mogu, primjerice, svoje kćeri držati kod kuće, uskratiti im više obrazovanje i ugovoriti im brak, ali im u isto vrijeme dozvoljavaju da nauče čitati i pisati i šalju ih u javne škole bez vela. Takvom zahtjevu čovjek jednostavno ne može biti vjeran baš zato što neka Bogom dana kultura ne postoji. Kulture se doista razlikuju i to se ne razlikuje samo ona prvog stoljeća od današnje, nego i unutar dvadesetog stoljeća postoji čitav niz različitih kultura.

Smatramo da je priznavanje kulturne relativnosti u određenoj mjeri bolje za hermeneutiku, nego odbijanje kulturološke relativnosti. Kulturološka relativnost je neminovna posljedica povoda s kojim su poslanice pisane. Ali ipak, da bi neka hermeneutika bila valjana, ona se mora kretati unutar priznatih i odobrenih smjernica.

1. Evo naputaka za razabiranje kulturološki uvjetovanih i zato relativnih stvari s jedne te onih koje nadilaze svoje prvotne okolnosti kulture i stoga su obvezatne za sve kršćane, s druge strane.

Jasno je da su grešna priroda ljudskog roda kao posljedica pada, otkupljenje kao milostiva Božja djelatnost kroz Kristovu smrt i uskrsnuće, potpuni doživljaj tog otkupljujućeg djela po Kristovom ponovnom dolasku i slično, središnji dijelovi

kršćanske poruke. Međutim, sveti cjelov, žensko pokrivalo, karizmatske službe i darovi čine se manje bitnim.

2. Valja još vidjeti što sam Novi zavjet drži moralnim, a što ne. Ono što Novi zavjet smatra pitanjem morala je apsolutno i važeće za svaku kulturu; ono što se ne svrstava pod moral, spada pod kulturološke izričaje i može se razlikovati od kulture do kulture.

Pavlovi popisi grijeha nikada ne uključuju kulturološke stvari. Neki grijesi su katkad zastupljeniji u nekoj kulturi nego u drugoj, ali ni u jednoj kulturi se oni ne mogu smatrati kršćanskim stavom ili načinom djelovanja. Tako se blud i preljub, idolopoklonstvo, pijanstvo, homoseksualnost, krađa, pohlepa i slično (1 Kor 6,9-10) *uvijek* smatra grijehom. To ne znači da kršćani sve to nekad ne učine, ali u tom slučaju oni ne djeluju moralno. Pavao u nadahnuću veli: "takvi bijahu neki od vas, ali ste oprani..."

S druge strane, pranje nogu, razmjena svetog cjelova i blagovanje hrane žrtvovane idolima i kupljene na tržnici, žene pokrivenne glave pri proroštvu i molitvi, Pavlova osobna opredijeljenost za neženstvo, ili žene koje poučavaju u crkvi, nisu *bitne* moralne stvari. One to postaju tek kada ih se upotrebljava i zlorabi u određenom kontekstu, kada to korištenje odnosno zlorabljenje uključuje neposluh i nedostatak ljubavi.

3. Treba zapaziti gdje Novi zavjet sam ima jedinstven i dosljedan stav, a gdje odražava različitosti. Evo nekoliko primjera za dosljedan novozavjetni stav: ljubav kao osnovna kršćaninova djelatnost, osobna etika odustajanja od odmazde, nepravednost svađe, mržnje, ubijanja, krađe, homoseksualnosti, pijanstva i svakovrsnog spolnog grijeha.

S druge strane čini se, Novi zavjet ne pokazuje takvu suglasnost za stvari poput ženine službe u crkvi (vidi Rim 16,1-2, gdje je Feba "đakon" crkve u Kenhreji; Rim 16,7 gdje se Junia - a ne Junius, budući da takvo muško ime nije poznato -spominje među apostolima; Rim 16,3 gdje je Priscila Pavlova suradnica, i za nju se koristi isti naziv kao i za Apolona u 1

Kor 3,9; zatim, Filipljanima 4, 2-3 i 1 Kor 11,5 nasuprot 1 Tim 2,12 (i 1 Kor 14,34-35, tekst čija je izvornost vrlo upitna); zatim politička procjena Rima (Rim 13,1-5 i 1 Pet 2,13-14 nasuprot Otkr 13-18); odricanje od bogatstva (Lk 12,33 i 18,22 nasuprot 1 Tim 6,17-19); ili blagovanje mesa žrtvovanog idolima (1 Kor 10, 23-29 nasuprot Djela 15,29 i Otkr 2,14. 20). Usput, ukoliko je nabranje ovih stvari u vas izazvalo bilo kakvu emocionalnu reakciju, bilo bi se dobro upitati zašto.

Zdrava egzegeza će nam možda pomoći da vidimo veću suglasnost Pisma no što je to sada slučaj. Na primjer, kad je u pitanju meso žrtvovano idolima, egzegetski je značajno da čitatelj vidi kako grčki pojmovi koji se koriste u Djelima i Otkrivenju zapravo govore o odlasku u poganski hram. U tom slučaju, stav je sukladan Pavlovom u 1 Kor 10,14-22. No upravo zato što te druge stvari više ovise o kulturi nego o moralu, čovjek se ne bi trebao toliko brinuti oko suglasnosti. Isto tako, teolog ne smije raditi egzegezu samo da bi po svaku cijenu pronašao suglasnost pa čak i na uštrb zdravog razuma ili jasnog značenja teksta.

4. Važno je i unutar samoga Novoga zavjeta znati razlikovati načelo od specifične primjene. Neki novozavjetni pisac može relativnu primjenu potkrijepiti apsolutnim načelom. Time primjena ne postaje apsolutna. Tako se primjerice u 1 Kor 11,2-16 Pavao poziva na božanski poredak u stvaranju (r. 3) i uspostavlja princip da čovjek ne smije učiniti ništa da naruši Božju slavu (posebno kroz narušavanje reda na skupu) kada je zajednica na bogoštovlju (r. 7. 10). Ta specifična primjena čini se relativna po tome što se Pavao uvijek iznova poziva na "običaj" i "narav" (r. 6. 13-14. 16).

Kad je riječ o takvim određenim primjenama s pravom se pitamo: "Bi li to za nas bio problem da ga nismo našli u novozavjetnim dokumentima?" U zapadnjačkim kulturama danas nije nikakav problem ako žena ne nosi pokrov kojim bi prekrila glavu i kosu. Zapravo, u većini američkih crkava kada bi žene doslovno poslušale taj tekst, uistinu bi se ogriješile o "duha" riječi. S malo mašte, čovjek lako može vidjeti koja bi

vrsta odjeće - i muške i ženske - u današnjoj crkvi stvorila jednaku smetnju.

5. Isto tako ukoliko je to uopće moguće, tumač treba prepoznati mogućnosti koje je kultura ostavljala novozavjetnom piscu. I opet, kako se pisac postavlja prema tim mogućnostima nam otkriva stupanj kulturološke relativnosti. Tako je na primjer, u novozavjetno vrijeme bilo pisaca koji su zagovarali i odobravali homoseksualnost, no Novi zavjet spram toga zauzima jedinstveno negativno stajalište. S druge strane, stavovi svjetovnih pisaca glede robovlasničkog sustava i žena bili su jednoglasni: nitko robovlasništvo nije smatrao zlom, a žene su su smatrale inferiornijim od muškaraca. Ni novozavjetni pisci ne odbacuju robovlasništvo kao zlo, a s druge strane se značajno razlikuju od svojega društva po pitanju žena. U oba slučaja, novozavjetni stavovi odražavaju jedini mogući odabir u ondašnjem svijetu, iako u različitom omjeru.

6. Tumač mora budno paziti na moguće kulturološke razlike između prvog i dvadesetog stoljeća, koje nisu očite na prvi pogled. Na primjer, da bi se odredila uloga žene u crkvi dvadesetog stoljeća, mora se u obzir uzeti daje za ženu prvoga stoljeća postojalo malo mogućnosti za obrazovanje, dok je takvo obrazovanje norma današnjeg društva. To bi moglo odigrati ulogu u našem razumijevanju tekstova poput 1 Tim 2,9-15. Isto tako, zastupnička demokracija se sigurno razlikuje od vlasti o kojoj Pavao govori u Rim 13,1-7. U demokraciji se očekuje da se loši zakoni mijenjaju i da se loši službenici opozivaju s dužnosti. Takve činjenice moraju utjecati na primjenu Rim 13 u suvremenoj Americi.

7. I konačno, tumač mora biti spreman na kršćansku ljubav. Kršćani moraju prepoznati teškoće, otvoriti komunikacijske kanale jedni k drugima, početi zacrtavati načela i konačno imati ljubavi za one koji su drugačiji. Prije završetka ove rasprave, pogledat ćemo primjenu ovih smjernica na dva goruća problema današnje crkve: služba žena u crkvi i homoseksualnost - osobito kada neki koji se zalažu za službu žena u crkvi žele istim argumentima poduprijeti i homoseksualnost kao valjanu kršćansku alternativu.

Pitanje o ulozi žena u crkvi kao učiteljica i navjestiteljica Riječi temelji se zapravo na dva teksta: 1 Kor 14,34-35 i 1 Tim 2,11-12. U oba slučaja, naređeni su "šutnja" i "podređenost" - iako se ni u jednom od tih slučajeva ne radi nužno o podložnosti vlastitom mužu - a u 1 Tim 2 žena ne smije podučavati niti "imati vlast" nad muškarcem. Ukoliko su ovdje usporedive okolnosti prvog i dvadesetog stoljeća, onda taj tekst ne brani samo da žena propovijeda i poučava u lokalnoj crkvi, nego i da piše knjige o biblijskim temama koje bi možda mogli u ruke uzeti muškarci, da predaje na biblijskim školama (uključujući i vjerski odgoj) ako su muškarci u klupama, ili da podučava muškarce na misijskom polju. Oni, međutim, koji argumentiraju protiv mogućnosti da žena obavlja crkvenu službu propovijedanja ili pouke, rijetko idu tako daleko u svom tumačenju. Osim toga, stvar oko odijevanja u prethodnim stihovima uvijek (1 Tim 2,9) smatraju pitanjem ondašnje kulture.

S druge strane, egzegezom svih triju pastoralnih poslanica vidljivo je da se 1 Tim 2,11-12 može smatrati kulturološki relativnom. Određene su žene u crkvi u Efezu stvarale probleme (1 Tim 5,11-15; 2 Tim 3,6-9), a čini se i da su većim dijelom one pripravile tlo za lažne učitelje. Budući da i drugdje u Novom zavjetu nalazimo žene koje poučavaju (Djela 18,26) i prorokuju (Djela 21,8; 1 Kor 11,5), moguće je da 1 Tim 2,11-12 govori o lokalnom (a ne globalnom) problemu. U svakom slučaju, gore navedene smjernice upućuju na to da je zabrana u 1 Tim 2,11-12 kulturno relativna.

Pitanje homoseksualnosti je nešto sasvim drugo. Naše smjernice pokazuju da se zabrana homoseksualnosti ne može smatrati kulturno relativnom. Čitava Biblija zauzima jedinstven stav da je homoseksualna aktivnost moralno pogrešna.

U novije vrijeme ima i onih koji tvrde da je Novi zavjet samo protiv homoseksualnosti u kojoj ljudi zlorabe druge, a da je privatna, "monogamna" homoseksualnost između dvoje

odraslih, koji su u tome složni, sasvim druga stvar. Oni smatraju kako se egzegetski ne može dokazati daje takva vrsta homoseksualnosti zabranjena. Isto tako, neki navode kako su ovo mogućnosti dvadesetog stoljeća, koje su prvom stoljeću bile nepoznate. Stoga, smatraju oni, neki od naših naputaka (naime točke 5 i 6) otvaraju mogućnost da su novozavjetne zabrane homoseksualnosti isto tako kulturološki relativne, a druge naše naputke smatrali bi netočnim ili nerelevantnim.

Ovo se ne odražava niti egzegetski niti povijesno. Homoseksualnost na koju Pavao misli u Rim 1,24-28 jasno ne spada pod primoranu. To je očito homoseksualnost kakvu su ti muškarci i te žene izabrali. Osim toga riječ koju Pavao koristi u 1 Kor 6,9 za homoseksualnost doslovno se koristi za spolni odnos dvaju muškaraca. Budući da Biblija u cijelosti svjedoči protiv homoseksualnosti i nesporeno ovo pitanje stavlja u područje morala, i budući da uopće ne može dokazati da se mogućnost odluke za homoseksualnost razlikuje od onda do danas, čini se da ne postoje valjani razlozi da njenu zabranu smatramo kulturološki relativnom.

Problem primijenjene teologije

Vidjeli smo da je velik dio teologije u poslanicama usmjeren na zadatak te da takva teologija nije sustavna. To ne znači da se teologija sadržana u poslanicama ne može predstaviti sustavno. Naprotiv, sistematizirati teologiju je jedan od obveznih zadataka svakog teologa. On ili ona uvijek moraju "oblikovati" i "reformirati" biblijsku teologiju na temelju zdrave egzegeze. A često se, priznajemo spremno, teologija nekog pisca jednako lako vidi iz njegovih pretpostavki i implikacija kao i iz izričitih stavova.

Ovdje samo želimo pozvati na oprez pri bavljenju primijenjenom teologijom u poslanicama.

1. Budući da su poslanice dokumenti s povodom, moramo se nekad zadovoljiti s ograničenošću svojega teološkog razumijevanja. Na primjer, da bi Korinćanima pokazao kako je apsurdno da brat brata vuče na poganske sudove, Pavao ističe

kako će kršćani jednoga dana suditi svijetu, a i anđelima (1 Kor 6,2-3). No o sudu anđelima, tekst ništa dalje ne govori. Tako možemo potvrditi kao dio kršćanske eshatologije (našeg razumijevanja o posljednjim stvarima) da će kršćani u eshatonu doista suditi. Ali mi ne znamo što to znači niti kako će to izgledati. *Sve što s tim u svezi ide dalje od rečenoga, puko je nagađanje.*

Slično u 1 Kor 10,16-17 Pavao argumentira prirodom njihova sudjelovanja u Večeri Gospodnjoj da bi Korinćane nagovorio da u njoj ne sudjeluju kao u poganskim hramovima. Što Pavao govori o Večeri Gospodnjoj nadilazi, čini se, teologiju Večere Gospodnje većeg dijela evanđeoskih protestantskih crkava. On, naime, ne govori o pukom sjećanju, nego o pravom sudjelovanju u Gospodinu. Iz drugih novozavjetnih tekstova možemo dalje tvrditi da se sudjeluje posredstvom Duha, a da se blagoslov prima vjerom. Ali i ovdje, da bismo teološki izrazili Pavlova razumijevanje izlazimo van okvira teksta, a ima onih koji se ne bi složili našim izborom izvanjskih tekstova. Ovdje nam je cilj samo naglasiti da ne znamo kako se događa sudjelovanje u Kristu niti kako blagoslovi prispjevaju vjerniku. Svi bismo to rado znali, no naše je znanje ograničeno upravo zato što su izjave vezane uz sam povod poslanice (bit Večere Gospodnje nije predmet rasprave). Ono što tvrdimo mimo teksta, ne može se smatrati jednako biblijskim i jednako hermeneutički značajno kao ono što donosi prava egzegeza. Valja naglasiti da nam je Bog u Bibliji dao sve što je potrebno, ali ne nužno i sve što bismo mi željeli znati.

2. Katkad naši teološki problemi s poslanicama nastaju zato što im mi postavljamo svoja pitanja, a one odgovaraju samo na pitanja određenih

ljudi u prvom stoljeću. Ako od njih tražimo da izravno govore o problemu pobačaja, ponovne ženidbe ili krštavanja djece, tražimo da zapravo odgovore na pitanja kasnijeg, njima stranog vremena. Katkad će poslanice odgovoriti, ali često i neće, budući da takvo pitanje u ono vrijeme nije bilo postavljeno.

Evo jednog novozavjetnog primjera. Na pitanje o razvodu Pavao veli: "ne ja, nego Gospodin" (1 Kor 7,10), pri čemu misli reći kako se Isus sam izjasnio oko tog pitanja. No na pitanje koje se postavilo u helenističkom okruženju, naime, treba li ili ne vjernik i vjernica otpustiti bračnog druga nevjernika, Isus očito nije imao prilike odgovoriti. Taj problem u židovskom okruženju jednostavno nije postojao. No Pavao se morao očitovati po tom pitanju te je rekao: "Ja, ne Gospodin" (r. 12). Jedna od naših teškoća je činjenica da ne posjedujemo niti Pavlov apostolski autoritet niti njegovo nadahnuće. Jedini način na koji mi možemo govoriti o tim stvarima je na temelju cijele Biblije, pri čemu je uključeno naše razumijevanje stvaranja, pada, otkupljenja i vječnog života. To znači da problem trebamo gledati s biblijskog stajališta i svjetonazora. No, ne podlegnimo iskušenju i ne potkrepljujmo navodima ono što se zapravo nema čime potkrijepiti. Ovo su dakle neki od naših hermeneutičkih prijedloga za čitanje i tumačenje poslanica. Naš neposredan cilj je veća točnost i dosljednost u tumačenju, a onaj dalekosežniji je da nas sve skupa pozovemo na veću poslušnost onome što čujemo i razumijemo.

5

Starozavjetna naracija i kako je ispravno koristiti

Biblija sadrži više pripovijesti (*narrative*) od bilo koje druge književne vrste. Preko četrdeset posto Staroga zavjeta je pripovijest. Budući da Stari zavjet predstavlja tri četvrtine cjelokupnog biblijskog materijala, ne čudi da je pripovijest najčešća književna vrsta u Bibliji. Slijedeće starozavjetne knjige djelimično su ili potpuno sastavljene kao pripovijesti: Postanak, Jošua, Suci, Ruta, 1 i 2 Samuelova, 1 i 2 Kraljevima, Ezra, Nehemija, Daniel, Jona i Hagaj. Uz to Izlazak, Brojevi, Jeremija, Ezekijel, Izaija i Job imaju značajne pripovjedačke (*naracijske*) dijelove. U Novome zavjetu, veliki dijelovi Evanđelja i cijela Djela spadaju pod pripovijesti.

Pretpostavljamo da je Duh Sveti znao što radi kada je dozvolio da tako velik dio Biblije bude napisan upravo tom književnom vrstom. Očito da je ta vrsta imala važnu ulogu u Božjoj objavi. Kako pripovijest služi njegovoj svrsi te kako ćemo se mi njome dobro i ispravno poslužiti u svojoj službi Bogu, tema je ovoga poglavlja.

Narav pripovijesti

Što je to pripovijest? Pripovijesti su priče. Katkad se doduše za pripovijest koristi izraz priča, ali je pripovijest bolji pojam, budući da svi drugi danas uglavnom nose konotaciju izmišljenog događaja. Osim toga, priča se danas shvaća kao zasebna cjelina s određenim likovima priče i jednim zapletom. Biblija pak, s

druge strane, sadrži ono što se katkad naziva Božjom pričom -priču koja je u potpunosti istinita, presudno važna i često složena. To je veličanstvena priča, sjajnija od najboljega epa, bogatijeg zapleta i značajnija u likovima i opisima nego što to može biti i najbolja ljudska priča. Zato ćemo ovdje za odlomke ove krasne, božanske priče radije rabiti "pripovijest" kao tehnički termin, budući da je objektivniji i sadrži manje predrasuda.

Biblijska pripovijest nam govori o stvarima koje su se dogodile - ali ne o bilo kojim stvarima. Svrha joj je pokazati kako Bog djeluje u svome stvorenju i među svojim ljudima. Pripovijest njega veliča, a nama pomaže da ga bolje razumijemo i štujemo, a daje nam i sliku njegove brige i zaštite. U isto vrijeme, pripovijest je za nas ilustracija za mnoge druge važne životne pouke. Svaka pripovijest ima svoj zaplet i likove (bili oni božanski, ljudski, životinjski, biljni ili koji god drugi). Svaka starozavjetna pripovijest ima zaplete koji su dio jednog posebnog, većeg zapleta te posebnu postavu likova, od kojih je najznačajniji sam Bog.

Tri razine pripovijesti

Pomoći će ako odmah na početku proučavanja starozavjetnih pripovijesti zaključimo da se one zapravo priče na tri razine. Ona najviša razina je Božji sveobuhvatni plan koji se ostvaruje kroz njegovo stvorenje. Ključni elementi zapleta na toj razini su stvaranje, pad čovječanstva u grijeh, moć i sveprisutnost grijeha, potreba za otkupljenjem te Kristovo utjelovljenje i žrtva. Tu gornju razinu često nazivamo i "povijest spasenja".

Ključni aspekti srednje razine usredotočuju se na Izrael: Abrahamovo pozvanje; uspostavljanje Abrahamove loze kroz patrijarhe, Izraelovo ropstvo u Egiptu, Božja intervencija i oslobađanje naroda iz ropstva te zauzimanje obećane zemlje Kanaan; zatim, Izraelovo učestalo okretanje od Boga, Božja strpljiva briga i pozivi na pokajanje, konačno uništenje Sjevernog izraelskog kraljevstva, a zatim i Judeje i ponovno okupljanje vjernog ostatka nakon izgnanstva.

Postoji još i najniža razina. Ovdje se nalaze sve one stotine pojedinačnih pripovijesti od kojih su sačinjene druge dvije razine o kojima smo maločas govorili: priča o Josipu i kako su ga braća prodala trgovcima koji su išli za Egipat, priča o Gideonu koji provjerava Božje naredbe runom, zatim priča o Davidovom preljubu i tome slično.

Zapazimo: Svaka pojedinačna starozavjetna pripovijest je dio šire pripovijesti Izraelove povijesti (srednja razina), koja je opet dio krajnje pripovijesti o Božjem stvorenju i otkupljenju (gornja razina). Ova gornja naracija nadilazi Stari zavjet i prelazi u Novi. Tumač ne može u potpunosti shvatiti bilo koju od pojedinačnih pripovijesti ako je ne gleda u kontekstu druge dvije razine. Katkad se sastoji od skupine kraćih. Takvu se pripovijest može nazvati "složenom". Što god smo rekli o tri razine pripovijesti ne suprotstavlja se uvjerenju da posvuda u Bibliji postoje složene pripovijesti.

Nadamo se da će svjesnost o postojanju ove hijerarhije pripovijesti pomoći da s više kršćanske svijesti primijenimo Stari zavjet na svoj život i na službu drugima. Kada Isus uči da "Pismo svjedoči za me" (Ivan 5,27-29), on očito ne govori o svakom najmanjem pojedinom dijelu Staroga zavjeta. Ti pojedinačni odlomci, uključujući i pripovijesti, koji su mesijanski ili su u Novom zavjetu prikazani kao tipološki za Krista (npr. 1 Kor 10,4) važan su dio Staroga zavjeta, ali su ipak samo malen dio cjelokupne starozavjetne objave. Ipak, Isus je govorio o krajnjoj gornjoj razini pripovijesti u kojoj njegovo otkupiteljsko djelo ima središnje mjesto, a trenutak podređivanja svega stvorenja Kristu je vrhunac zapleta. Smatrao je da Pisma u svojoj cjelini svjedoče za nj te su usredotočena na njegovu vladavinu u ljubavi.

Dakle, nailazimo na pojedinačne pripovijesti (katkad složene) unutar jedne

velike pripovijesti, koja je opet dio jedne sveobuhvatne. Neke od složenih pripovijesti sastoje se od velikog broja kratkih, pojedinačnih. To je svojstveno svim

svijetu. Iako je to znanje više sekundarno nego primarno, ono je ipak pravo saznanje koje pomaže u oblikovanju ponašanja.

Ako se nazivamo kršćanima, Stari zavjet je naša duhovna povijest. Božja obećanja i pozivi Izraelu i nama su povijesna obećanja i pozivi (Gal 3,29). Na najbolji i najpraktičniji način Bog dozvoljava da ga slijedimo u događajima koje je on učinio u stara vremena, jer je nadahnuo muškarce i žene da ih zapisuju onako kako je on želio da budu zapisani.

Tako starozavjetne pripovijesti ne podučavaju nužno izravno, one ilustriraju što je drugdje izravno i kategorično izrečeno. Pripovijesti podrazumijevaju implicitni način poduke, koji je sukladan eksplicitnom učenju Svetoga pisma, što je vrlo učinkovit način poduke i Duh Sveti ga koristi. Primjerice, u pripovijesti o Davidovom preljubu s Bat-Šebom (2 Sam 11) nema rečenice: "I to što David učini preljub, on zlo učini".

Podrazumijeva se da mi znamo da je preljub zlo, budući da je to već izričito rečeno u Bibliji (Izl 20,14). Pripovijest ilustrira štetu koju je morao pretrpjeti kralj David u svezi moći za upravljanje zemljom. Pripovijest ne govori sustavno protiv preljuba, niti bi se iz nje mogao izvući takvo učenje. Ali kao ilustracija posljedice preljuba na jednom određenom slučaju, ona nosi snažnu poruku koja se lako ureze u čitateljevo pamćenje, što možda nije slučaj s izravnim, kategoričkim naukom.

4. Svaka pojedinačna pripovijest, ili epizoda unutar jedne pripovijesti, ne nosi nužno svoju zasebnu poruku. Pripovijesti se ne mogu tumačiti atomistički, kao da bi svaka izjava, svaki događaj, svaki opis neovisno od drugih morao imati značenje. Zapravo, često i vrlo dugačka pripovijest ima jednu glavnu pouku, dok svi dijelovi zajedno rade na tome da se upravo ona ureze u pamćenje. Svaka pripovijest ima neki sveobuhvatni pokret ka glavnoj misli (i to često samo jednoj).

Pripovijesti su slične usporedbama (vidi poglavlje 8.) utoliko ukoliko cjelina predaje poruku, a ne njeni zasebni dijelovi. Onaj glavni dio, zaplet, upliv, dojam, uvjerljivost - sve to proistječe iz niza povezanih događaja. Mnogi pojedinačni elementi su povezani kako bi sastavili pripovijest i prenijeli Božju objavu preko nje. Pokušati pronaći značenje u svakom djeliću pripovijesti, uzaludan je posao. Treba je čitati kao cjelinu, a ne u dijelovima.

Načela tumačenja pripovijesti

Za ilustraciju, u ovlome poglavlju ćemo analizirati slijedeće dvije velike pripovijesti u Starome zavjetu. Ali najprije, evo deset načela koja će nam pomoći da izbjegnemo očite greške u egzegezi ovih i drugih pripovijesti.

1. Starozavjetna pripovijest obično eksplicitno izriče doktrinu.
2. Starozavjetna pripovijest obično ilustrira neku doktrinu ili doktrine koje su izravno izrečene negdje drugdje.
3. Pripovijesti zapisuju što se dogodilo, a ne što se nužno mora dogoditi svaki puta, ili što se trebalo dogoditi. Zato nema svaka pouku primjenjivu za svakoga.
4. Ono što se u pripovijesti opisuje da ljudi rade, nije nužno primjer za nas. Često je slučaj upravo suprotno.
5. Većina starozavjetnih likova daleko je od savršenstva, a isto vrijedi i za njihova djela.
6. Često se na kraju pripovijesti ne spominje je li neko djelo bilo dobro ili loše. Od čitatelja se očekuje da to zna procijeniti na temelju onoga što je Bog izričito rekao drugdje u Bibliji.
7. Sve pripovijesti su selektivne i nepotpune. Nisu nam dani svi relevantni podaci (npr. Ivan 21,25). Ali ono što je zapisano u pripovijesti, sve je što je nadahnuti autor smatrao da je potrebno znati.
8. Pripovijesti nisu pisane da bi riješile sva naša teološka pitanja. One

imaju određenu, ograničenu svrhu i rješavaju određena pitanja, dok o drugima uopće ne govore i ostavljaju ih za druga mjesta.

9. Pripovijest može poučavati izravno (tako što nešto jasno izražava) ili posredno (tako što nešto jasno podrazumijeva, iako o tome ne govori izravno).

10. U konačnici, glavni junak svih biblijskih pripovijesti je Bog.

Primjeri tumačenja pripovijesti

Pripovijest o Josipu

Obimna pripovjedačka grada koju nazivamo "Pripovijest o Josipu", proteže se kroz poglavlja 37 i 39-50 Knjige Postanka. Čitamo li te odlomke, vidjet ćemo daje Josip središnji ljudski lik u gotovo svakom djeliću ovih poglavlja. On doista dominira u pripovijesti.

Čitamo o Josipovom prilično umišljenom i kritici sklonom karakteru (37. pgl.). Možda je tome pridonijela i posebna očeva naklonost (37,3). Josipu nikako ne pomaže što svojoj braći po svaku cijenu mora ispričati svoje snove o tome kako on nad njima vlada (37,10-11). Tako braća Josipa prodaju u ropstvo, a svog oca Jakova prevare da pomisli kako je Josip mrtav. Nakon što je prodan u ropstvo u Egipat, Josip postaje uspješni namjesnik u Potifarovoj kući (39 pgl.). Zašto? Možda zbog njegovih urođenih upravljačkih sposobnosti? Malo vjerojatno. Biblija vrlo jasno navodi razlog: "Jahve je bio s Josipom.... Vidje Egipćanin da je Jahve s njim i da svemu što mu ruka poduzme Jahve daje uspjeh... i... blagoslovi Jahve dom Egipćaninov zbog Josipa" (Post 39,2-5). Josipove urođene upravljačke sposobnosti kakve god bile, očito su igrale samo drugotnu ulogu u usporedbi s Božjom intervencijom u njegovu životu. Lažno osuđen, Josip je postao nadglednik tamnice. Zašto? Ni tu nas Biblija ne ostavlja u nedoumici: "Alije Jahve bio s njim, iskaza naklonost Josipu..." (39,21; usp. 23 r.).

Nadahnuti pisac ne ostavlja mjesta dvojbi oko toga tko je junak priče ili što je pouka. Bog je junak, a pouka je da je Bog bio s Josipom. Ako tražimo junaka mimo Boga u pripovijesti o Josipu, tko bi to mogao biti? Možda Jakov koji svoju djecu ne voli jednako? Ili Potifar i njegova žena koji su oboje bili nepravedni prema Josipu? Ili možda onaj bezimni egipatski zatvorski nadglednik? Ili možda sam Josip, oholi, uobraženi

mladić koji je, čini se, samo tražio nevolje? Ukoliko odaberemo bilo koji od ovih likova, promašili smo smisao pripovijesti, jer odvrćamo pozornost od Boga i njegova suverena vodstva i upravljanja situacijom.

A što se događa s poukom iz pripovijesti? Hoćemo li načiniti grešku koju ponavljaju mnogi propovijednici i učitelji i tražiti samostojnu pouku u svakom zasebnom djeliću Josipovog života? Ukoliko tako mislimo, možemo doći do zaključka da nas ova pripovijest uči kako "ako ne želiš nevolju, ne trebaš svoje snove dijeliti s drugima". Ili "Ukoliko se oslone na sposobnosti upravljanja, čak i robovi mogu poslovno napredovati", ili "Bit će ti bolje u zatvoru, ako već imaš kakvog poslovnog iskustva", ili "Stranci se lakše popnu na položaj vlasti od domorodaca".

Drugim riječima, ukoliko tražimo nešto što je Josip bio ili učinio, što bi kršćani danas trebali oponašati da budu blagoslovljeni, u ovoj pripovijesti to nećemo naći. Pripovijest nam pokazuje što je Bog učinio s kandidatom za siguran neuspjeh. Ne dobivamo ovdje pravila za poslovni ili životni napredak. Josip se kreće iz lošega u gore i ostaje u zatvoru mnogo godina sve dok Bog (a ne on sam) ne uredi njegovo oslobodenje.

Josipovo oslobođenje iz zatvora, zbog njegova dara tumačenja snova (Post 40-41), njegovo uzdignuće na položaj moći i mogućnost da pomogne obitelji za vrijeme gladi (Post 41-50), ili drugi detalji iz manjih dijelova pripovijesti od kojih se sastoji pripovijest o Josipu, doista ne ukazuju ni na što suštinsko u Josipu samom niti na bilo što primjerno u njegovim djelima. Uzalud ćemo tražiti bilo koju drugu pouku ove pripovijesti, osim one koju Biblija jasno ističe: "Jahve je bio s Josipom". Cijeli proces Josipova pada i uzdignuća bio je Božje djelo. Čak je i zlu namjeru braće Bog iskoristio u svoje svrhe. Tako i Josip sam veli svojoj braći: "Ne bojte se! Ta zar sam ja

namjesto Boga! Osim toga, iako ste vi namjeravali da meni naudite, Bog je bio ono okrenuo na dobro: da učini što se danas zbiva — da spasi život velikom narodu," (Post 50,19-20).

Cjelokupan lanac događaja i manjih pripovijesti koje sačinjavaju materiju Josipove pripovijesti, dio su još jedne veće: Božjeg plana za Izrael kao narod te za očuvanje Kanaanaca, Egipćana i drugih za trajanja gladi. U Egiptu je Bog podigao i umnožio svoj narod te ga spremio za pobjede koje će tad on, Bog, koristiti da im da zemlju kanaansku kako je to obećao Abrahamu.

Josipov način života, njegove osobne kvalitete ili djela ne govore nam ništa iz čega bismo mogli izvući neko moralno načelo. Tko misli da je nešto pronašao, zapravo je pronašao samo ono što je želio pronaći, a to nije tumačenje teksta, nego učitavanje svoje ideje u njega.

Sam Josip s vremenom prima milost i prepoznaje daje Bog sve te događaje iskoristio za veću nakanu. Pred kraj života on ovako govori svojoj rodbini: "Ja ću, evo, naskoro umrijeti. Ali će se Bog zacijelo sjetiti vas i odvesti vas iz ove zemlje u zemlju što ju je pod zakletvom obećao Abrahamu, Izaku i Jakovu."

Sve je usredotočeno na Boga. On može izvršiti sve što naumi. Koristeći se tako gotovo nevrijednim ljudima, kao što je to bio Josip, njegova obitelj ili Faraon, Bog je sačuvao mnogo ljudi i počeo sebi graditi poseban narod. U tome nalazimo pouku ove priče, koja se usredotočuje na božansku velikodušnost i providnost te nas potiče da poštujemo njegove putove i pouzdajemo se u njegovu brigu.

Pripovijest o Ruti

Knjiga o Ruti je kratka i sažeta. Njezin zaplet lako se slijedi i nije teško uočiti glavne likove. Zato nam može poslužiti kao dobar primjer za primjenu načela tumačenja pripovijesti, pri čemu ćemo se posebno koristiti točkom 9. Želimo prikazati kako poučavanje Svetoga Duha može biti izravno ili posredno. Izravno je ono koje nadahnuti pisac eksplicitno izražava (npr. "Jahve je bio s Josipom"). Posredno, implicitno, učenje je jasno prisutno u pripovijesti, no nije izraženo s puno riječi. Moramo ga vidjeti impliciranog u priči, a ne očekivati da ćemo ga doslovce pročitati sa stranice.

Doista je jednostavno vidjeti eksplicitnu pouku. No može biti prilično teško odrediti neizravno, implicirano učenje neke priče. Za to je potrebna umješnost i trud, pozornost i poštivanje namjere Duha Svetoga za nadahnuti tekst, a sve popraćeno molitvom. Ne želimo učitavati stvari u pripovijest, nego želimo iz nje iščitavati Božju volju.

Ovako se može sažeti Rutina priča: Udovica Ruta, Moapka, iselila se iz Moaba u Betlehem sa svojom svekrvom, Noemi, isto udovicom (Ruta 1). Ruta sakuplja zaostalo klasje na Boazovim poljima. Boaz je ljubazan prema njoj, budući da je čuo za njezinu vjeru i ljubav prema Noemi, koja mu je rođaka (Ruta 2). Na Noemin nagovor, Ruta pokazuje Boazu da ga voli i nada se da će je htjeti oženiti (Ruta 3). Boaz poduzima potrebne zakonske korake za ženidbu s Rutom kako bi sačuvao obiteljska prava na zemlju njena pokojnoga muža. Rođenje Rutinog i Boazovog sina, Obede, velika je utjeha za Noemi. S vremenom, Obedov unuk David postao je kralj (Ruta 4).

Ukoliko je čitatelju pripovijest o Ruti nepoznata, predlažemo da je najmanje dva puta pročita. Zatim se valja vratiti tekstu i obratiti pozornost na slijedeće implicirane točke pripovijesti:

1. Pripovijest nam govori da se Ruta obratila na vjeru u Gospodina, Boga Izraelova. Ona to čini tako što nas izvještava o Rutinim riječima Noemi "... tvoj narod, moj je narod i tvoj Bog moj je Bog," (Ruta 1,16), a ne kaže nam da se Ruta obratila. Od nas se očekuje da to prepoznamo, budući da znamo da je Boga uzela za svojega Gospodina. Pripovijest isto tako

implicitno potvrđuje Rutino obraćenje kao pravo, a ne samo "usmeno", jer nam prenosi slijedeće Rutine riječi: "Neka mi Jahve uzvрати svakim zlom i nevoljom, ako me što drugo, osim smrti, rastavi od tebe," (1,17). Ove riječi jasno impliciraju, iako to izravno ne govore, da Ruta, koja je jednoć štivala moapske bogove, sada vjeruje u Jahvu, Boga Izraelova i živi po njegovim napucima. Dakle, ne postoji nimalo sumnje da se Ruta obratila na vjeru u pravoga Boga, iako to nigdje nije izravno izraženo.

2. Pripovijest implicira da je Boaz bio pravedan Izraelac koji se držao Mojsijevskog Zakona, iako to nije bio slučaj s mnogim drugim Izraelcima. Gdje to piše? Pogledajmo pažljivo 2,3-13. 22; 3,10-12 i 4,9-10. Ovi nam odlomci, kroz Boazove riječi pokazuju da se on smatra odanim Božjem autoritetu i njemu poslušan, da se drži zakona o pabirčenju kako je uokviren u Levitskom zakoniku 19,9-10 (Ruta spada u obje kategorije ondje spomenute, ona je i siromašna i strankinja), ali i zakona o otkupu u Lev 25,23-24. Nisu se svi Izraelci držali ovog drugog zakona. Zapravo, bilo je opasno pabirčiti u poljima ljudi koji se nisu držali toga zakona (2,22). Dobivamo dakle, mnogo implicitnih podataka. Oni su potrebni da bi mogli slijediti pripovijest i tumačiti je, ali nisu izričito izrečene.

3. Pripovijest implicira i to da je ona dio pozadine o povijesti Kralja Davida - a samim time, u proširenom smislu, i povijesti Isusa Krista. Pogledaj 4,17-21.1 kratko rodoslovlje u 17. r., a i dalje u 18-21 završava s Davidovim imenom. Taj je David očito središte i krajnja točka ovog dijela pripovijesti. Iz nekih drugih rodoslovnih popisa znamo daje taj David prvi veliki izraelski kralj. Isto tako, znamo da je Isus, ljudski govoreći, Davidov potomak. Ruta je dakle prabaka kralja Davida i pretkinja Isusova! Po ovome je pripovijest bitna. Ona nije samo priča o Rutu, Boazu i njihovoj poslušnosti Bogu, nego ima svoje mjesto u povijesti Izraela. Ruta i Boaz to nisu mogli znati, ali je upravo njih Bog uvrstio u rodoslovlje kralja Davida, a time i "Davidova sina" Isusa.

4. Pripovijest implicira i to da je Betlehem u vrijeme Sudaca bio izuzetan grad, jer su njegovi stanovnici vjerovali Bogu. To nije jednostavno zapaziti nego je potrebno pažljivo čitati cijelu pripovijest, a posebnu pozornost svratiti na sve sudionike u priči. Valja znati i kako su stvari u to vrijeme općenito izgledale u Izraelu, da bismo uočili betlehemsku situaciju kao suprotnost općem stanju. Ovo znanje ovisi o tome što znamo o glavnim događajima i temama u Knjizi o Sucima, budući da pripovijedač Rutu izravno smješta u to razdoblje

(1,1). Tko je imao prilike pažljivo pročitati Knjigu o Sucima, zna da je period kad su vladali Suci (1240 - 1030 pr. Kr.) uglavnom obilježen idolopoklonstvom, sinkretizmom (miješanjem poganskih religija i prave Izraelove vjere), društvenom nepravdom, društvenim nemirima, međuplemenskim razmiricama, spolnim nemoralom i drugim pokazateljima nevjere. Slika kakvu dobivamo iz Knjige o Sucima teško se može smatrati sretnom, iako postoje pojedini slučajevi gdje Bog u svojoj milosti radi na dobrobit Izraela, čak i onda kad se ljudi pobune protiv njega.

Što nam u Knjizi o Rutu govori da je Betlehem izuzetak u Izraelu po pitanju vjernosti Bogu? Gotovo sve osim 2,22 gdje se čini da se stanovnici Betlehema nisu ispravno držali zakona o pabirčenju. U svim drugim stvarima, slika je iznenađujuće dosljedna. Riječi likova pokazuju kako savjesno ljudi ovoga grada iskazuju svoju predanost Gospodinu. Zapazimo da su svi ljudi koji se spominju u knjizi, osim dakako Rute i Orpe, građani Betlehema. Pogledajmo Noemi -bilo u vrijeme velike ogorčenosti (1,8-9.13.20-21) ili u vremenu veselja (1,6; 2,19-20) - ona priznaje i podređuje se Božjoj volji. I Boaz svojim riječima dosljedno priznaje da je štovatelj i sljedbenik Gospodinov (2,11-12; 3,10.13), a njegova djela kroz cijelu knjigu potvrđuju njegove riječi.

Čak i način na koji ljudi jedni druge pozdravljaju pokazuje visok stupanj njihova svjesna predanja Bogu (2,4). Isto tako i gradske starješine pokazuju svoju vjeru blagoslivljajući brak i potomstvo koje iz njega proizlazi (4,11-12), i žene grada blagoslivljajući Noemi (4,14). I to što su u

svoje društvo primili Rutu Moapku može implicitno svjedočiti o njihovoj vjeri.

Konačno, nadahnuti pisac neke značajne događaje pripisuje Gospodinu (1,6; 4,13) — iako ne možemo sa svom izvjesnošću znati da li je pripovijedač bio stanovnik grada ili ne, iako je vjerojatno daje sam pripovijedač priklonjen Jahvi.

Čovjek ne može čitati ovu pripovijest pozorno, uspoređujući je sa Sucima, a da pri tome uvijek iznova ne vidi, koliko je drugačija situacija u Betlehemu, iako pri-

povijedač nigdje izričito ne veli: "Betlehem je bio grad poznat po svojoj pobožnosti".

Nadamo se da su ovi primjeri dostatni da pokažu kako su pažljivo proučavanje detalja cjelokupnog pokreta u pripovijesti te njen kontekst, nužni za razumijevanje potpunog značenja. Ono što je implicirano može biti jednako značajno kao i ono što je izrečeno eksplicitno.

Upozorenje

Implicirano značenje nije tajno i skriveno! Čovjek koji traži značenja u tekstu, za koja misli da ih je Bog "sakrio" u naraciji, naići će na mnoštvo problema. To nije implicirano značenje! Naprotiv, implicirano je značenje ono koje se podrazumijeva, iako nije izraženo s puno riječi. Tumač ne treba otkriti značenja teksta koja nitko drugi ne može shvatiti. Njegov je zadatak zapaziti sve ono što je u priči sadržano - izravno i posredno, a to nije tajno ili privatno. Ono što se ne može uvjerljivo objasniti kao u tekstu implicirano, vjerojatno je pogrešno čitanje teksta. Što je Duh Božji nadahnuo, korisno je svim vjernicima. Valja razlikovati i primijeniti ono što je prepoznatljivo u priči, a ne izmišljati novu (2 Pet 2,3)!

Nekoliko zaključnih upozorenja

Zašto ljudi tako često u biblijskim pripovijestima nalaze stvari kojih tamo nema — tj. u Bibliju učitavaju svoje misli, a ne iščitavaju iz nje ono što im Bog daje na znanje? Postoje tri glavna razloga. Prvo, oni očajnički traže podatke koji će im pomoći, biti za njih od osobnog značenja, primijenjivi na njihovu osobnu situaciju. Drugo, oni su nestrpljivi; žele sve odgovore odmah, iz *te* knjige, iz *tog* poglavlja. Treće, oni pogrešno misle da se sve u Bibliji mora odnositi točno na njihov život. Biblija je velik izvor podataka. Ona sadrži doista sve što kršćanin treba kad je u pitanju Božje vodstvo u životu. Ali ona ne sadrži uvijek tako osobne i određene odgovore, kako bi to neki ljudi željeli, a osobito, ona ne sadrži sve odgovore u svakoj knjizi ili svakom poglavlju! Budući da su suviše nestrpljivi i nemaju vremena da pronađu Božju volju iz Biblije u cijelosti, ljudi čine greške — oni si dozvoljavaju pogrešno tumačenje pojedinih dijelova Pisma. Da ne bismo podlegli ovakvom iskušenju, evo osam najčešćih grešaka u tumačenju koje ljudi čine dok traže odgovore iz pojedinih dijelova Biblije. Iako se sve ove greške nađu u tumačenju pripovijesti, one nisu svojstvene samo tumačenju ove vrste nego i drugih.

1. *Alegoriziranje*. Umjesto da se usredotoče na jasno značenje teksta, ljudi potiskuju tekst i traže neko drugo značenje izvan teksta. Postoje *alegorije* u Bibliji (npr. Ezekiel 23 ili dijelovi Otkrivenja), ali ni jedna biblijska alegorija nije jednostavna pripovijest.
2. *Dekontekstualizacija*. Ignorirajući puni povijesni i književni kontekst, a često i pripovijest kao cjelinu, ljudi se usredotočuju na pojedine male dijelove i tako uopće ne primijete prava značenja. Tko dovoljno dekontekstualizira tekst, može gotovo iz svakog stiha izvući što želi.
3. *Odabir*. Ovo je slično dekontekstualizaciji a podrazumijeva pabirčenje i izbor određenih riječi ili fraza na koje se valja usredotočiti, dok se druge riječi, čak i cijele odlomke, sasvim ignorira. Umjesto da se odlomak tumači u cijelosti, ovakvo tumačenje zapostavlja neke dijelove i zato se gubi punina značenja.
4. *Pogrešne kombinacije*. Ovakav pristup prikuplja elemente s različitih strana i izvlači poentu kombinirajući ih, čak i ako ti elementi u tekstu nisu povezani. Ekstremni primjer takvog pogrešnog tumačenja je rasprostranjeno shvaćanje da su stvarni čovjekovi neprijatelji zapravo u crkvi i to na temelju Psalma 23. Tamo naime David veli da želi stanovati u Božjem domu zauvijek i da mu je Bog postavio trpezu na očigled njegovim

neprijateljima. Neprijatelji po takvom tumačenju moraju biti s Davidom u Božjem

domu, inače ne bi Bog mogao postaviti svoju trpezu njima na očigled!
5% *Redefinicija*. Ako jasno značenje teksta ljude ostavlja hladnima i u njima ne budi nikakvo izravno duhovno oduševljenje, ili pak govori nešto što ljudi ne žele čuti, postoje tumači koji su u iskušenju redefinirati, dakle promijeniti značenje teksta u nešto drugo. Uzmimo na primjer Isusove riječi "Jao vama, bogataši..." ili "Jao vama kad vas budu hvalili..." (Luka 6,24. 26) koje neki redefiniraju u "Jao vama koji toliko volite novac da se zbog njega odričete vjere" ili "Jao vama što ste postali nevjernici da bi dobili jeftinu pohvalu od nevjernika". Na taj način, redefinicija sužava smisao do te mjere da više ne predstavlja opasnost za onoga koji redefinira.

6. *Izvanbiblijski autoritet*. Koristeći se nekom vrstom izvanbiblijskog ključa za tumačenje Biblije, obično je to popis nekih doktrina ili knjiga koja navodno daje duhovno vodstvo koje se drukčije ne može dobiti, ljudi vjeruju da će razotkriti otajstva Biblije. Različite sekte obično funkcioniraju na taj način, postavljajući se prema Bibliji kao prema kakvom nizu zagonetki za čije odgonetanje treba posebno znanje.

7. *Moraliziranje*. To je pretpostavka da se iz svakog odlomka može izvuci načelo za život. Čitatelj s takvim stavom svakom odlomku pristupa s pitanjem: "Koja je pouka ovog teksta?" Primjer za to bilo bi pitanje: "Što iz godina ropstva koje je Izrael proveo u Egiptu možemo naučiti o tome kako se trebamo postaviti prema neprijateljima?" Nedostatak ovoga pristupa je u tome što ignorira činjenicu da su pripovijesti napisane da prikažu kretanje Božje povijesti spasenja, a ne da ilustriraju načela. To su povijesne, a ne moralne pripovijesti.

8. *Personaliziranje*. To znači da se Biblija čita kako bi se svaki dio primijenio na pojedinca ili grupu, na način na koji se ne može primijeniti ni na koga drugog. Ljudi

su skloni samousmjerenosti pa čak i kad čitaju Bibliju.

Kada ih velika slika Božje povijesti spasenja ne zadovoljava, skloni su traženju nečega što će zadovoljiti njihove osobne potrebe, uklopiti se u njihove borbe i probleme. Zaboravljaju da su svi dijelovi Biblije namijenjeni svim ljudima, a ne samo njima. Primjeri takvog personaliziranja bili bi "Priča o Bileamovom magaretu koje stalno govori, uvijek me podsjeća da previše govorim"; ili "Kad Bog govori o tome kako on zida svoj hram, poziva nas da izgradimo novu crkvenu zgradu."

Mimo svih valja izdvojiti jedno upozorenje pri čitanju pripovijesti: Čitatelj ne smije pokušavati oponašati pripovijesti u Bibliji. Ni jedna od njih nije napisana izravno njemu.

Pripovijest o Josipu, i osobito ono što je Bog učinio po njemu, nije zapovijed čitatelju. Pripovijest o Ruti veliča Božju brigu i zaštitu nad Rutom i stanovnicima Betlehema, ali čitatelj ne može pretpostaviti kako Bog od njega očekuje isto kao i od biblijskih likova, niti smije očekivati da će se njemu dogoditi isto što i njima. (Za detalje pogledaj 6. poglavlje ove knjige.)

Biblijski su likovi nekad pozitivni, nekad negativni, nekad mudri, nekad glupi. Katkad su kažnjavani, katkad im se ukaže milost, nekad prolaze dobro, nekad loše.

Naš je zadatak u pripovijesti vidjeti Božju riječ, a ne oponašati sve što su likovi u njoj činili. Samo zato stoje negdje netko nešto učinio u Bibliji, ne znači da mi imamo pravo ili obvezu to oponašati.

Što međutim trebamo i moramo činiti je da poslušamo ono na što nas Bog

doista poziva u Bibliji. Pripovijesti su tako vrijedne, jer životopisno prikazuju kako Bog djeluje u svijetu te oslikavaju njegova načela i pozvanje. One nas tako mnogo čemu uče — ali ne i sustavnoj osobnoj etici. Da bismo to dobili, moramo Bibliju otvoriti na nekim drugim stranicama, gdje nas ona izričito i kategorički uči osobnoj etici. To bogatstvo i raznolikost Pisma moramo razumjeti kao svog saveznika — kao dobrodošlo pomagalo, a nikako kao teško, složeno breme.

Djela: Problem povijesnog presedana

Na neki je način zasebno poglavlje o Djelima apostolskim suvišno, budući da se gotovo sve što smo rekli u prošlom poglavlju može primijeniti i ovdje. Ipak, iz jednostavnog hermeneutičkog razloga, Djela zaslužuju svoje posebno poglavlje. A razlog je jednostavan: većina kršćana ne čita Djela na isti način kao što čita Suce ili 2 Knjigu o Samuelu pa čak i kad oni sami toga nisu svjesni.

Kada čitamo starozavjetne pripovijesti, skloni smo tumačiti ih pogrešno, onako kako smo netom govorili: alegoriziramo, moraliziramo, čitamo između redova, i tome slično. Rijetko mislimo da bi te pripovijesti služile kao predložak za život kršćanina ili crkve. Čak i kad ih tako koristimo, na primjer stavljamo "runo" pred Gospodina, ne činimo to točno kao i Gideon. Mi ne stavljamo pravo runo da vidimo hoće li biti mokro. Postavljamo ga u obliku uvjeta: "Ako nas netko iz Kalifornije ovaj tjedan nazove, uzet ćemo to za znak da Gospod želi da se preselimo u Kaliforniju." Nikad ni slučajno ne pomislimo da Gideonovo djelo zapravo pokazuje nedostatak povjerenja u Božju riječ, koja mu je već bila dana te je "stavljati runo pred Gospodina" loš korak.

Rijetko smatramo da su starozavjetne pripovijesti doslovni presedani za naš život. S druge strane, kršćanima je normalno da čitaju Djela apostolska na taj način. Djela ne držimo samo kao povijest rane crkve, nego i kao normativni model za crkvu svakoga vremena. U takvom shvaćanju se nalazi i hermeneutički problem Djela.

Sve zajednice protestantsko evanđeoskog usmjerenja uglavnom imaju mentalitet "pokreta obnove". Redovito gledamo unatrag na crkvu i kršćansko iskustvo u prvome stoljeću, bilo kao na normu koju treba obnoviti, ili kao ideal kojemu se treba približiti. Zato često čujemo ovakvu rečenicu: "Djela jasno uče da mi..." Međutim, čini se da nije svako takvo "jasno učenje" svima jednako jasno.

Da budemo izravniji, upravo je nedostatak točnosti u hermeneutici, t.j. otkrivanju onoga što Djela doista uče, donio tolike podjele u crkvu. Praksa krštavanja djece ili pak samo svjesnih vjernika, kongregacijska ili episkopalna crkvena politika, nužnost slavljenja Euharistije svake nedjelje, izbor starješina glasovanjem zajednice, prodaja imetka i zajednička blagajna pa čak i obred baratanja zmijama otrovnicama (!), sve se to potvrđivalo Djelima.

Glavna je namjera ovoga dijela knjige da pruži neka pravila za tumačenje povijesnog presedana u Bibliji. Što ćemo ovdje reći, bit će primjenjivo na svaku povijesnu pripovijest u Bibliji, uključujući i neke dijelove evanđelja. Ali recimo najprije nešto o tome kako čitati Djela.

Redovito ćemo se u ovom poglavlju vraćati na Lukinu namjeru ili svrhu pisanja Djela. Moramo naglasiti da vjerujemo kako uvijek iza Lukinih namjera u Djelima stoji Duh Sveti. Upravo kako i mi "nastavljamo raditi na svome spasenju" pa ipak "Bog u svojoj dobrohotnosti radi u nama" (Fil 2,12-13), tako i Luka ima određene ciljeve i namjere dok piše svoj opus Luka-Djela. Ipak, iznad svega toga, vjerujemo, stoji djelo Duha Svetoga.

Egzegeza Djela

Iako se Djela lako čitaju, proučavati ih u skupini nije nimalo lako. Razlog je što ljudi prilaze knjizi i proučavanju na različite načine. Neke uvelike zanimaju povijesne činjenice rane crkve. Drugi se pak u povijesti zanimaju za apologetiku, dokazujući kako je Biblija istinita, budući da je Luka točan povijesničar. Većina ljudi, ipak, prilazi Djelima iz čisto

vjerskih i pobožnih razloga sa željom da saznaju kakvi su bili rani kršćani, želeći u njima pronaći nadahnuće i uzor.

Zanimanje s kojim ljudi prilaze Djelima stoga uzrokuje odabir u čitanju i proučavanju te knjige. Osobi koja primjerice uzima Djela iz pobožnih razloga, neće biti toliko značajan Gamalielov govor u Djelima 5. Veći će značaj za tu osobu imati Pavlov razgovor u Djelima 9 ili Petrova utamničenja u Djelima 12. Kad tako čitaju, ljudi obično preskaču pitanja kronologije ili povijesti. Dok čita prvih jedanaest poglavlja, čovjek teško može zamisliti da materijal koji je Luka ovdje uključio pokriva vremensko razdoblje od petnaest godina.

Zato je naše namjera ovdje pomoći čitatelju da proučava Djela otvorenih očiju, ponajprije sa stajališta Lukinih ciljeva i namjera, a potom postaviti neka nova pitanja tijekom čitanja.

Djela kao povijest

Većina egzegetskih pitanja koja smo postavili u prošlom poglavlju vrijede i za Djela. Ono stoje ovdje važno zapaziti je da Luka nije bio Židov. Njegovo nadahnuto djelo je, stoga, istovremeno i izvrstan primjer helenističkog pisanja povijesti. Takva se povijest može naći kod Tukidida (otprilike 460.-400. g. pr. Krista), a njen procvat u vrijeme Helenizma (ca. 300. g. pr. Kr. do 200. g. po Kr.). Takva povijest nije pisana samo da bi se zabilježili događaji u prošlosti. Naprotiv, pisali su je da ohrabri ili zabavi (kao dobro književno djelo) te da informira, moralizira i ponudi apologetiku. Luka je ipak u nekom razdoblju svoga života bio pod velikim utjecajem starozavjetne povijesne pripovijesti, što se vidi u njegovom pisanju povijesti rane crkve.

Tako se Lukino djelo u evanđelju i Djelima dobro uklapa u ovo povijesno pisanje. S jedne strane, lako su čitljiva, a s druge strane, budući da se Luka služi najboljim helenističkim načinom pisanja povijesti, ali i starozavjetnim pisanjem povijesti, njegova svrha nije tek informirati ili zabaviti čitateljstvo. U ovoj se priči opisuje božansko djelovanje, a Luki je osobito stalo da to njegovi čitatelji shvate. Za njega je božansko djelovanje koje je počelo s Isusom i nastavilo se djelovanjem Duha Svetoga u crkvi, samo nastavak Božje priče koja je otpočela u Starome zavjetu. Stoga je nevjerojatno važno zapaziti Lukine teološke namjere dok čitamo i proučavamo Djela. Egzegeza Djela ne uključuje samo čisto povijesno pitanje "*Što se dogodilo?*" nego i teološka pitanja poput "*Zašto je Luka odabrao baš ovaj materijal i zašto gaje upravo ovako oblikovao?*"

Pitanje o Lukinim namjerama je ujedno i najvažnije i najteže. Najvažnije je budući da je presudno za našu hermeneutiku. Ako se ispostavi da je Lukina namjera bila postaviti model za crkvu svakoga vremena, onda je zacijelo taj model normativan, što znači da Bog od svakog kršćanina traži upravo to bez obzira na uvjete. No ako je Luka imao drugačije namjere, onda i pitanja hermeneutike moramo postaviti drugačije. No izuzetno je teško prepoznati Lukine namjere, djelomično i zbog toga što ne znamo tko je bio Teofil, niti zašto je Luka upravo njemu pisao, a djelomično i zbog toga što se čini da Luka ima više različitih namjera.

Budući da je namjera s kojom je Luka pisao tako važna, neminovno je da dok čitamo Djela na egzegetskoj razini, čitamo s tim pitanjem na umu. Na neki je način to slično razmišljanju u odlomcima pri egzegezi poslanica. Ovdje, međutim, izlazimo van okvira odlomka na cijele pripovijesti i dijelove knjige.

Naše je egzegetsko zanimanje i za *što?* i za *zašto?* Kao što smo već rekli, moramo početi sa "*što?*" prije nego možemo odgovoriti na "*zašto?*".

Prvi korak

Kao i uvijek, čovjek treba pročitati cijelu knjigu, najbolje odjedanput. Dok čitamo, valja naučiti postavljati pitanja i voditi bilješke. No kad čitamo Djela, problem s pitanjima i bilješkama je taj, što nas priča toliko zaokuplja da jednostavno zaboravimo postavljati egzegetska pitanja. Dakle, krenimo od samog početka. Da zadajemo zadaću,

ona bi glasila: (1) Pročitati cijela Djela odjednom ili u dva puta. (2) Za vrijeme čitanja pokušati zapamtiti ključne ljude i mjesta događaja, motive koji se uvijek iznova javljaju (to je ono što Luku stvarno zanima), te prirodnu podjelu knjige. (3) Vratiti se sada površnom čitanju i pribilježiti (zapisujući točne retke) svoja ranija zapažanja. (4) Postaviti pitanje: "Zašto je Luka pisao ovu knjigu?"

Budući da su Djela jedina knjiga takve vrste u Novome zavjetu, dat ćemo detaljnije upute za čitanje i proučavanje.

Djela: Pregled

Na svoje pitanje *što?* počnimo odgovarati tako što ćemo najprije pribilježiti prirodne podjele knjige, kako nam ih daje Luka. Djela su se često dijelila prema Lukinom zanimanju za Petra (pogl. 1-12) i Pavla (pogl. 13-28), ili prema zemljopisnom širenju evanđelja (Jeruzalem, pogl. 1-7; Samarija i Judeja, pogl. 8-10; do kraja zemlje, pogl. 11-28). Iako su obje ove podjele prepoznatljive i opravdane sadržajem, postoji i drugi ključ na koji upućuje sam Luka, a čini se da taj puno bolje povezuje sav materijal. Dok čitamo Djela možemo primijetiti kratke izraze sažimanja u 6,7; 9,31; 12,24; 16,4 i 19,20. U svakom od tih slučajeva priča kao da zastaje na tren prije no što krene dalje u nekom novom smjeru. Prema tom ključu, možemo učiti podjelu Djela na šest cjelina koje kroz pripovijest daju neprestani osjećaj pokreta iz židovskog okruženja s Petrom na čelu, ka uglavnom nežidovskoj crkvi na čelu s Pavlom i glavnim gradom poganskog svijeta, Rimom, kao ciljem. Kada Pavao stiže u Rim, ponovno se obraća poganima jer ga oni žele slušati (28,28), pripovijest završava.

Primijetimo kako svaka cjelina doprinosi pokretu. Pokušajte svojim riječima opisati svaku od cjelina i njen sadržaj, ali i doprinos kretanju. Što se čini ključem za svaki novi korak naprijed? Evo kako smo to mi napravili:

1,1-6,7. Opis rane crkve u Jeruzalemu, njeno propovijedanje, njen život u zajedništvu, kako se širila i na koje je protivljenje nailazila. Primijetimo koliko je sve židovskog karaktera, uključujući i propovijedi, protivljenje i činjenicu da prvi vjernici i dalje odlaze u Hram ili sinagogu. Cjelina završava ukazujući na podjelu koja se vidi između vjernika koji govore grčki i onih koji govore aramejski.

6,8-9,31. Opis prvog zemljopisnog širenja čiji su nositelji "helenisti" (židovski kršćani koji govore grčki), a cilj ovog širenja su Zidovi u dijaspori ili "gotovo Židovi" (Samaritjanci i prozeliti). Luka ovdje uključuje i Pavlovo obraćenje. Pavao je bio (1) helenist, (2) židovski protivnik kršćanstva i (3) onaj koji je trebao predvoditi širenje kršćanstva u poganski svijet. Stjepanovo mučeništvo je ključ tog početnog širenja.

9,32-12,24. Opis prvog širenja evanđelja poganima. Ključ je Kornelijevo obraćenje, čija je priča dva puta ispričana. Značaj Kornelija je u tome što je njegovo obraćenje izravno djelo Božje. Ovaj puta Bog nije koristio heleniste, što bi čitav događaj moglo učiniti upitnim, nego Petra, priznatoga vođu židovsko-kršćanske misije. Isto tako, uključena je i priča o crkvi u Antiohiji, gdje se evangelizacija pogana sada događa s namjerom.

12,25-16,5. Opis prvog zemljopisnog širenja u poganski svijet s Pavlom na čelu. Židovi ovdje redovito odbacuju evanđelje, budući da ono podrazumijeva i pogane. Crkva se sastaje na prvom saboru i ne odbacuje svoju braću i sestre iz poganstva, niti ih tjera na svoje židovske religiozne zahtjeve. Ovo zadnje je ključ za potpuno proširenje u poganski svijet.

16,6-19,20. Opis širenja koje se sada kreće još zapadnije u poganski svijet, u Europu. Židovi jednako odbacuju evanđelje, dok ga pogani prihvaćaju.

19,21-28,30. Opis događaja koji Pavla i evanđelje vode u Rim, pri čemu je velik naglasak na Pavlovim suđenjima, a on je tri puta prikazan nevinim.

Pokušajmo pročitati Djela upravo s takvom podjelom u glavi, s tim "pokretom", kako bismo vidjeli da li ona doista opisuju događaje. Dok čitamo vidjet ćemo da naš opis izostavlja jedan ključni čimbenik, uistinu *najvažniji* čimbenik

- naime ulogu Duha Svetoga. Primijetiti ćete da u svakom ključnom trenutku, u svakoj ključnoj ulozi, Duh Sveti igra neosporivo najvažniju ulogu. Prema Lukinom uvjerenju, sav taj pokret naprijed nije se dogodio po ljudskoj namjeri, nego po Božjoj volji, dok je Duh Sveti bio izvršitelj te Božje namjere.

Lukina namjera

Ne smijemo površno krenuti od ovakvog Lukinog pregleda na dogmatske tvrdnje o nadahnutoj svrsi napisanog, ali smijemo dati nekoliko primjedbi. One se temelje prije svega na tome što Luka *nije* učinio dok je pisao.

1. Ključ za razumijevanje Djela, čini se, je u Lukinom zanimanju za kretanje evanđelja, kojim upravlja Duh Sveti, od njegovih u Jeruzalemu utemeljenih i na židovstvo usmjerenih početaka, do preobražaja u sveobuhvatni fenomen u kome dominiraju pogani. Već samo na temelju strukture i sadržaja, svaki opis svrhe Djela koji ne uključuje misiju među poganima i ulogu Duha Svetoga u toj misiji, zacijelo se može smatrati tumačenjem koje je promašilo glavnu točku knjige.

2. To zanimanje za "pokret" i dalje se potvrđuje onim što nam Luka *nije* rekao. Kao prvo, njega ne zanimaju životi tj. "biografije" apostola. Saznajemo samo za Jakovljevu smrt (12,2). Čim počinje pokret evanđelja među pogane, Petar ispada iz igre, osim u 15 pgl, gdje potvrđuje misiju među poganima. Drugi apostoli, osim Ivana, čak se i ne spominju, a i Lukino zanimanje za Pavla gotovo ne nadilazi njegovu ulogu u misiji među poganima.

Kao drugo, Luku malo zanima crkvena politika. Onih sedmorica u 6. pgl *nisu* nazvani "đakonima", a k tome i ubrzo napuštaju Jeruzalem. Luka nas ne upućuje u to kako, zašto i kad je vodstvo s Petra i apostola prešlo na Jakova, Isusova brata (12,17; 15,13; 21,18), niti nam objašnjava kako je bilo koja od lokalnih crkava bila organizirana u svezi politike ili crkvenog vodstva, osim što navodi da su se "starješine" "postavljali" (14,23).

Treće, nigdje se ne govori o drugom zemljopisnom

širenju, osim o onom izravno od Jeruzalema prema Rimu. U Djelima se ne spominje Kreta (Tit 1,5), Ilirik (današnja Makedonija, Rim 15,19) ili Pont, Kapadocija ili Bitinija (1 Pet 1,1), a da ni ne spominjemo širenje evanđelja prema Mezopotamiji i na jug prema Egiptu.

Sve nam to govori da povijest crkve sama po sebi nije bila glavna tema Lukinog zanimanja za pisanje.

3. Čini se da Luki nije u interesu uspostaviti neki standard ili uniformnost. Kada zapisuje pojedina obraćenja, obično spominje dva elementa: dar Duha Svetoga i krštenje u vodi. No to se može dogoditi i obrnutim redosljedom, rukopoložanjem ili bez njega, spomenom o govoru jezicima ili bez njih. Vrlo rijetko se pri tome spominje pokajanje, čak i nakon onoga što Petar kaže u 2,38-39. Slično Luka ne govori izričito niti ne implicira, da su poganske crkve imale sličan crkveni život, kao one u Jeruzalemu u 2,42-47 i 4,32-35. Takva raznolikost navodi nas na pomisao da nam Luka zapravo ne daje model "pravog" kršćanskog iskustva ili crkvenog života. Ne ispada li da nam Luka onda ne želi ništa reći svojim različitim zasebnim pripovijestima? Ne, nikako. Pravo je pitanje "Što on pokušava reći svojim čitateljima u prvome stoljeću?"

4. Ipak, vjerujemo da je velik dio Djela Luka napisao za model, ali model nije toliko sadržan u osobitostima, već u sveukupnoj slici. Zbog načina na koji je Bog Luku pokrenuo na strukturiranje i pričanje ove povijesti, čini se vjerojatnim da i mi trebamo vidjeti to pobjedonosno, radosno, ka napredovanju usmjereno širenje evanđelja u poganski svijet. Ovom širenju, snagu daje Duh Sveti, a za posljedicu ima promijenjene živote i lokalne

zajednice, Božju namjeru za nastavak crkve. Upravo zato što je to Božja namjera za crkvu, ništa je ne može spriječiti, ni Veliko vijeće niti sinagoga, niti razmirice, niti uskogrudnost, niti zatvor, niti zavjera. Luka je dakle imao namjeru reći da crkva treba biti poput njihove, ali u onom širem smislu, a ne u prilagođavanju samo jednom određenom primjeru.

Primjer egzegeze

Pogledajmo sada, imajući na umu sadržaj Djela i naš površni opis Lukine namjere dvije pripovijesti u 6,1-7 i 8,1-25. Zapazimo dvije vrste pitanja koje čovjek uvijek treba postaviti kad prilazi egzegezi Djela apostolskih.

Kao i uvijek, počinje se čitanjem odabranih dijelova i njihova neposrednog konteksta u više navrata. Kao i u poslanicama, kontekstualna pitanja koja si valja postaviti i za Djela su: "Što je poenta u ovoj pripovijesti ili govoru? Koju ulogu taj dio ima u cjelokupnom Lukinom pripovijedanju? Zašto je taj dio ugradio upravo ovamo?" Za prvu ruku, na ovakva se pitanja može odgovoriti već poslije nekoliko pažljivih čitanja. Katkad ćemo, osobito za Djela, morati pročitati nekoliko izvanjskih izvora da bismo mogli odgovoriti na pitanja *sadržaja*, da bismo mogli imati osjećaj da smo na dobrom putu. Počnimo dakle sa 6,1-7. Koju ulogu ovaj dio ima u cijeloj slici? Dvije stvari se odmah mogu reći. Kao prvo, taj dio služi kao zaključak prve cjeline (1,1-6,7). Drugo, on služi i kao prijelaz na drugu cjelinu (6,8-9,31). Primijetimo kako to Luka radi. On nam u 1,1 -6,7 želi dati sliku života rane crkve i njezino širenje u *Jeruzalemu*. Ova pripovijest sadrži obje ove teme. No ona isto tako ukazuje na napetost u samoj zajednici, napetost koja se temeljila na razlikama u tradiciji judaizma u Jeruzalemu (Židova koji govore aramejski) i dijaspori (Židova koji govore grčki). Crkva je tu napetost rješila priznanjem voda helenističkog porijekla.

Zadnju smo rečenicu namjerno tako postavili, budući da je sada potrebno pogledati van biblijskog teksta, kako bismo pronašli povijesni kontekst. Malim "kopanjem" (po člancima u biblijskim rječnicima o "đakonima" i "helenistima", po komentarima i knjigama koje govore o pozadinama biblijskih knjiga, na primjer J. Jeremias, *Jerusalem in the Time of Jesus*. (Philadelphia: Fortress, 1967.), možemo pronaći slijedeće važne činjenice:

1. Helenisti su gotovo sigurno Židovi koji govore grčki, što znači Židovi iz dijaspori, koji sada žive u Jeruzalemu.
2. Mnogi takvi Židovi vraćali su se u Jeruzalem u svojoj starosti kako bi tu umrli i bili pokopani na gori Sion. Budući da nisu bili *rođeni* Jeruzalemci, njihove bi udovice poslije njihove smrti ostajale nezbrinute, bez stalnih prihoda.
3. Te su se udovice zbrinjavale svakodnevnim milodarom, što je Jeruzalem ekonomski mnogo stajalo.
4. Iz 6,9 je jasno da su Helenisti imali vlastitu sinagogu, kojoj su pripadali i Stjepan i Savao iz Tarza (u Siciliji gdje se govorilo grčki, r. 9.).
5. Djela 6 dokazuju kako je rana crkva imala značajnu ulogu upravo u toj sinagogi - primijetimo spominjanje "njihovih udovica", zatim činjenicu da su sedmorica izabranih imali grčka imena te da jako protivljenje dolazi iz sinagoge u dijaspori.
6. Konačno, ovih sedmero se ne nazivaju đakonima, nego jednostavno "sedmorica" (21,8), koji su, zapazimo dobro, bili nadležni za svakodnevnu raspodjelu hrane helenističkim udovicama, ali koji su s druge strane i služili riječju (Stjepan, Filip).

Ovo poznavanje sadržaja posebno će pomoći u razumijevanju smisla. U 6,8-8,1 Luka se usredotočuje na jednoga od Sedmorice kao na ključni lik u prvom širenju van Jeruzalema. Luka izričito govori da Stjepanovo mučeništvo ima takav učinak (8,1-4). Osim toga, moramo iz tog odlomka zapaziti, kako je za Božji plan značajna ta zajednica helenističko-židovskih kršćana u Jeruzalemu. Helenisti su morali napustiti Jeruzalem zbog progona, ali oni i onako ondje nisu rođeni. Tako oni jednostavno odlaze i raznose Riječ "po svojoj Judeji i Samariji".

Zato namjera pripovijesti u 6,1-7 nije da nas upozna s prvom organizacijom crkve i podjelom na svećenstvo i đakone laike. Njena je

uloga postaviti scenu za prvo širenje crkve izvan njenog jeruzalemskog središta.

Pripovijest u 8,5-25 drugačije je vrste. Ovdje nam je prikazan prvi stvarni rast rane crkve. Ova je pripovijest posebice

vrijedna našeg proučavanja zbog nekolicine egzegetskih teškoća, ali i činjenice da je često služila kao hermeneutičko ratno polje.

Kao uvijek, egzegezi moramo prilaziti pažljivo i opet naglašavamo: ne postoji način da se nadomjesti ponovno čitanje teksta i viđenje bilješki. Da saznamo sadržaj ove pripovijesti (*što?*), pokušajmo tekst izraziti svojim riječima. Evo kako smo to mi učinili:

Priča je vrlo izravna. Govori nam o počecima Filipove službe u Samariji, koja je povezana s iscjeljenjima i istjerivanjima demona (8,5-7). Mnogi su stanovnici Samarije očito postali kršćani, budući da su uzvjerovali i dali se krstiti. Čuda su bila doista tako velika da je čak i Šimun, uvjereni zagovornik crne magije povjerovao (8,9-13). Kada je crkva u Jeruzalemu čula o tim događajima, izaslala je Petra i Ivana i tek tada oni primaju Duha Svetoga (8,14-17). Šimun je sada želio i sam postati crkveni vođa kupnjom onoga što su Petar i Ivan imali. Petar je Šimuna zbog toga prekorio, ali iz teksta nije sasvim jasno je li se Šimun pokajao ili je na nj palo prokletstvo, koje je Petar izrekao (8,20-23).

Način na koji je Luka sastavio ovu naraciju jasno pokazuje da njom dominiraju dva glavna zanimanja: obraćenje Samarijanaca i događaj sa Šimunom. Egzegetski problemi koje ljudi imaju s tim tekstom, uglavnom proizlaze iz njihovog prethodnog "znanja" i uvjerenja. Budući da Pavao u Rimljanima 8 veli kako nitko bez Duha ne može postati kršćaninom, kako je moguće da ovi vjernici još nisu primili Duha? A što je sa Šimunom? Je li on bio vjernik koji je "otpao od vjere", ili se jednostavno samo pravio kršćaninom, a da zapravo nije imao spasonosnu vjeru?

Pravi je problem međutim to što nam Luka i ne pokušava sve uskladiti. Teško je slušati ovakav odlomak a da nam pri tome naša (pred) saznanja ne stanu na put. Ni sami autori ove knjige nisu imuni na tu bolest. Ipak, pokušajmo čuti događaj s Lukinog stajališta. Za što se *on* zanima u ovoj priči? Kako se ona uklapa u njegovu cjelokupnu namjeru?

Kada je u pitanju obraćenje Samarijanaca, dvije su stvari važne za Luku: (1) Misija u Samariji, odnosno prvo širenje evanđelja, a proveo ju je jedan od helenista i to ne u dogovoru s apostolima. (2) Ipak, za Lukine čitatelje je važno da znaju, kako se ta misija događala s božanskim i apostolskim blagoslovom, što se dokazuje zadržanjem Duha sve dok apostoli nisu na njih položili ruke. U skladu je to s Lukinom cjelokupnom namjerom, koja pokazuje kako misijsko djelovanje helenista nije odmetnički pokret, iako se događao izvan apostolskog programa o rastu crkve.

Iako mi to ne možemo dokazati - budući da nam tekst o tome ne govori, a stvar je izvan područja Lukinog zanimanja - vjerojatno do dolaska Petra i Ivana nije bio zadržan sam Duh, već samo *karizmatski* dokaz njegove prisutnosti. Imamo tri razloga za takvu tvrdnju: (1) Sve ono što se govori o Samarijancima prije dolaska Petra i Ivana i drugdje u Djelima smatra se izvornim kršćanskim iskustvom. Stoga su oni istinski već počeli svoj kršćanski život. (2) I drugdje u Djelima, kao i ovdje, prisutnost Duha je ključni element u kršćanskom životu. Kako su onda mogli otpočeti svoj kršćanski život bez ključnog elementa? (3) U Djelima, za Luku, prisutnost Duha znači sila (1,8; 6,8; 10,38), koja se obično na neki način vidljivo manifestira. Stoga se može zaključiti da u Samariji još nije došlo do te silne, vidljive manifestacije prisutnosti Duha, a upravo s njome Luka poistovjećuje "dolazak" ili "primanje" Duha.

Šimunova uloga u ovome tekstu jednako je složena. Ipak, mnogo je izvanjskih dokaza za to daje upravo taj Šimun postao veliki neprijatelj ranih kršćana. Luka vjerojatno upravo uključuje ovaj materijal da bi pokazao Šimunov napeti odnos s kršćanskom zajednicom i time svojim

čitateljima pokazuje da Šimun *nema* božanski ili apostolski blagoslov. Šimunova posljednja riječ ima značaja samo za onoga koga zanimaju ranokršćanska svjedočanstva o obraćenju. Cijela Lukina pripovijest ima doista negativan stav do Šimuna. Je li on ili nije na kraju bio spašen, za ovo izvješće uopće nije važno.

Važno je međutim, da je on neko vrijeme bio u dodiru sa crkvom te se izdavao za vjernika. No Petrov govor izražava i Lukino stajalište do Šimunovog kršćanstva - bilo je lažno!

Priznajemo, egzegeza koja traga za onim *što* i *zašto* Lukinog pripovijedanja nije baš jako uzbudljiva za pobožne svrhe, ali smatramo da je to nezaobilazni prvi korak za pravo slušanje Božje riječi u Djelima apostolskim. Ne pokušava nužno svaka riječ i svaka rečenica neke pripovijesti *nama* nešto reći (za naš život). Ali svaka rečenica i riječ u svakoj pripovijesti pridonosi onome što je Bog želio reći kroz knjigu Djela. Proučavanjem pojedinih pripovijesti možemo naučiti na koliko mnogo različitih načina i kroz koliki broj različitih ljudi je Bog djelovao kako bi dovršio svoje djelo.

Hermeneutika Djela

Kako smo već ranije primijetili, nas ovdje zanima jedno pitanje. Kako pojedine pripovijesti u Djelima mogu, ili da budemo točni, bilo koja pripovijest u Bibliji, služiti za presedan kasnijoj crkvi, i da li to uopće mogu? Drugim riječima: sadrži li knjiga Djela apostolskih riječ koja ne samo da *opisuje* ranu crkvu, nego je i *norma* za crkvu svakoga vremena? Postoji li takva riječ, kako je čovjek može otkriti i kakva načela za njeno otkrivanje može postaviti? A ako se tako ne može pristupiti, što ćemo onda s konceptom povijesnog presedana? Ili drugačije: Kakvu ulogu igra povijesni presedan u kršćanskoj doktrini ili u razumijevanju kršćanskog iskustva?

Na početku moramo naglasiti da je većina biblijski usmjerenih kršćana sklona do određenog stupnja presedan uzimati kao normativni autoritet. To, međutim, rijetko čine dosljedno. Neke pripovijesti smatraju normativnima i obveznom praksom, a druge sasvim zapostavljaju; katkad na temelju jedne stvaraju obvezne norme, dok u istim tim Djelima postoje pripovijesti na temelju kojih bi trebalo postaviti sasvim suprotne norme. Prijedlozi koji slijede nisu zamišljeni kao apsolutna mudrost, no nadamo se da će čitateljima pomoći da se bolje nose s ovim hermeneutičkim problemom.

Neka opća načela

Presudno hermeneutičko pitanje ovdje je da li biblijske pripovijesti koje opisuju što se *dogodilo* u ranoj crkvi, imaju ulogu normi koje *određuju* što se *mora dogoditi* u današnjoj crkvi. Postoje li slučajevi za koje čovjek može bez sumnje reći: "Mi to moramo učiniti" ili bismo trebali reći: "Mi to smijemo učiniti".

Pretpostavka koje se, uz mnoge druge, i mi držimo je da, *ukoliko nam Biblija izričito ne naredi da nešto moramo činiti tj. ako je nešto samo ispriopovijedano, ne moramo to oponašati i smatrati normom. Tek ako se može na drugi način dokazati daje autor određenu praksu smatrao normativnom, ona postaje normativna za nas.* Postoje dobri razlozi zašto ovako pretpostavljamo.

Doktrinarne izjave koje dobivamo iz Biblije obično ulaze u jednu od ove tri (ili četiri) kategorije: (1) kršćanska teologija (što kršćani vjeruju), (2) kršćanska etika (kako se kršćani trebaju ponašati), (3) kršćansko iskustvo i kršćanska praksa (što kršćani čine). Unutar ovih kategorija možemo razlikovati i dvije razine izjava koje ćemo nazvati primarnima i sekundarnima. Primarnima nazivamo one koje dobivamo iz izričitih biblijskih naredbi i prijedloga (čemu Pismo *želi* poučiti). Sekundarne nazivamo one koje se u Pismu podrazumijevaju, dakle mi ih izvlačimo kao zaključak, a one proizlaze slučajno, implikacijom ili presedanom.

Na primjer, među primarne spadaju teološke doktrine poput: Bog je jedan, Bog je ljubav, svi su sagriješili, Krist je umro za naše grijeha, spasenje dolazi po milosti,

Isus Krist je božanska osoba. Sve ove doktrine proizlaze iz biblijskih odlomaka kojima je namjera upravo nas tome naučiti. Zato ih nazivamo primarnima. Na sekundarnoj razini su doktrine koje se iz primarnih izvlače, ili se smatraju impliciranim u Bibliji. Tako je Kristovo božanstvo primarna doktrina, a odnos njegove ljudske i božanske osobe sekundarna.

Slično možemo razlikovati i nauk o nadahnuću Božje riječi. Primarna je doktrina da je ona nadahnuti. Ali, narav nadahnuća je sekundarna doktrina. Time ne želimo reći da su sekundarne izjave nevažne. Često one mogu imati velik utjecaj na vjeru čovjeka objašnjavajući mu primarnu doktrinu. Krajnja valjanost teologije pokazuje se kroz sekundarne doktrine, kojima je zadatak očuvati integritet primarne doktrine.

Ovdje je važno primijetiti da gotovo sve što kršćani izvode iz presedana spada u našu, gore navedenu, treću kategoriju, a to je kršćansko iskustvo i praksa. K tome, radi se ovdje o sekundarnim, izvedenim doktrinama. Na primjer, to da crkva treba obdržavati Večeru Gospodnju je primarna doktrina. Sam Isus to nalaže; poslanice i Djela za to svjedoče. No kako često slaviti Večeru Gospodnju, doktrina po kojoj se kršćani razlikuju, ovisna je o tradiciji i presedanu; dakle ne može biti obvezujuća. Pismo jednostavno o tom pitanju ne govori izravno. Smatramo daje to isto tako slučaj s nužnošću krštenja (primarna doktrina) i načinom krštenja (sekundarna), ili praksom kršćanskog sastajanja (primarno) te učestalosti i odabirom dana sastajanja (sekundarna). Svakako, ne želimo time reći da ovi sekundarni izričaji nisu važni. Doista se mnogo raspravlja oko toga trebaju li se kršćani sastajati u subotu ili u nedjelju, ali tek praksa govori nešto o teološkom značaju sastajanja uopće.

S tim usko u svezi je i koncept o svrsi. Uobičajeno je reći: "Biblija uči da..." Obični ljudi time izražavaju daje nešto rečeno izričito. Problemi s takvim razumijevanjem izlaze na vidjelo kada ljudi krenu u područje biblijske povijesti. Uči li to Biblija nešto samim time što nešto spominje?

Opća je postavka hermeneutike da se u izričitim tvrdnjama Biblije nalazi Božja riječ. To je posebno važno za tumačenje povijesnih pripovijesti. Jedna je stvar, ako povijesničar uključi neku pripovijest zato što ona služi boljem razumijevanju i svrsi njegova djela, a sasvim druga kada tumač uzme upravo taj djelić kao da iz njega treba izvući pouku izvan onoga što je povijesničar želio prenjeti.

Iako se nekima šira Lukina namjera čini nejasnom, naša pretpostavka koja se temelji na egzegezi je da on pokušava prikazati kako je crkva postala uglavnom nežidovski i sveobuhvatni fenomen, šireći se izvan svojih, u Jeruzalemu utemeljenih i na judaizam usmjerenih židovskih sekti te kako je Duh Sveti bio izravno odgovoran za fenomen univerzalnog spasenja koje se temelji samo na milosti. Motiv koji se uvijek ponavlja, naime tvrdnja da ništa ne može zaustaviti taj Duhom Svetim nadahnuti pokret crkve, tjera nas da pomislimo kako je upravo to Luka želio prenjeti svojim čitateljima kao model za njihov život. A činjenica da su Djela uvrštena u kanon navodi nas na pomisao da crkva zacijelo treba tako izgledati: evangelizacijski usmjerena, radosna i od Duha Svetoga opunomoćena.

Ali što ćemo sa određenim detaljima ovih pripovijesti, koje nam tek kad ih vidimo zajedno prenose Lukinu sveobuhvatnu namjeru? Imaju li ti detalji istu vrijednost za pouku? Služe li i oni kao normativni modeli? Mi mislimo da ne, uglavnom zato što se većina tih detalja tek slučajno nalazi unutar pripovijesti i budući da ni sve pripovijesti ne govore isto.

Dok smo proučavali Djela 6,1-7, vidjeli smo koju ulogu pripovijest ima u cjelokupnoj Lukinoj namjeri. Služi mu kao zaključak za prvi veliki odlomak, ali istovremeno i kao uvod u kome se predstavljaju helenisti. Moguće je da je imao namjeru pokazati i zgodno rješenje prvog neslaganja u kršćanskoj zajednici.

Iz ove pripovijesti možemo slučajno naučiti i neke druge stvari. Na primjer, dobar način da se pomogne manjinskoj skupini u crkvi može biti dozvola da između sebe izaberu vlastito vodstvo. To su oni doista i učinili. Moramo

li mi to učiniti? Ne nužno, budući da nam Luka to ne naređuje niti postoji razlog da vjerujemo kako je to namjeravao dok je zapisivao te pripovijesti. S druge strane, takav postupak je toliko logičan i razuman da je teško zamisliti zašto bi se netko tome želio suprotstaviti.

Dakle, što god od takvih stvari netko može *nazreti* u priči, ostaje *slučajno* s obzirom na Lukine namjere. To ne znači da ono stoje slučajno nužno mora biti netočno niti daje bez ikakve teološke vrijednosti. Ali to znači da Božja riječ za nas proizlazi iz primarne namjere napisanog.

Na temelju ove naše rasprave, slijedeće stvari proizlaze za hermeneutiku povijesne pripovijesti:

1. Riječ Božja u Djelima koja se može smatrati normativnom za kršćane, povezana je s primarnom namjerom pripovijesti.

2. Ono što se u pripovijesti *slučajno* može naći, a u svezi je s njenom primarnom svrhom, može ukazivati na to kako je nadahnuti autor razumijevao neke stvari. Međutim, to nema istu didaktičku vrijednost kao izravno učenje zbog kojeg je pripovijest napisana. To ne negira slučajno izrečeno niti ne pobija činjenicu da nam može biti zanimljivo. Međutim, podrazumijeva se da primarnom doktrinom ne može postati ono stoje slučajno u pripovijesti, iako uvijek može služiti kao dodatni dokaz izričitog učenja zapisanog na nekom drugom mjestu.

3. Da bi povijesni presedan mogao imati normativnu vrijednost, mora biti vezan uz *namjeru*. To znači, ako se može dokazati da je neka pripovijest postavljena tako da služi kao presedan, onda se takav presedan mora smatrati normativnim. Kada bi, primjerice, egzegetski moglo biti prikazano da je Lukina namjera u 6,1-7 bila crkvi dati presedan za biranje vođa, onda bi takav proces izbora bio normativan za sve kršćane. No ako upostavljanje presedana nije namjera pripovijesti, onda se njegova vrijednost kao presedana za buduće kršćane mora ocjenjivati prema određenim načelima koje predlažemo u našem slijedećem odlomku.

Ovakvo shvaćanje, dakako, ostavlja nas s malo normativnog za određivanje širokog područja zanimanja u svezi kršćanskog iskustva i prakse. Ne postoji brzo učenje o načinu krštavanja, dobnoj granici za krštenje, određenim karizmatičkim fenomenima koji bi trebali biti vidljivi znak

prisutnosti Duha u nečijem životu, učestalosti primanja Večere Gospodnje, i tome slično. A upravo su to područja na kojima među kršćanima postoji toliko podjela. U takvim situacijama ljudi neminovno argumentiraju kako su *prvi kršćani* to tako činili, a svoje argumente nalaze u pripovijestima u Djelima ili u implikacijama poslanica.

Biblija izričito ne naređuje da krštenje mora biti podronjenjem, da se mora krštavati malu djecu, da sva prava obraćenja moraju biti tako dramatična kao Pavlovo, da se krštenje u Duhu mora očitovati govorenjem u jezicima, da se Euharistija mora slaviti svake nedjelje. Što dakle s takvim problemima? Što Pismo *doista* kaže? Ako je u pitanju krštenje podronjenjem može se argumentirati iz samog Pisma, iz onog jednog opisa krštenja koje nalazimo u Djelima gdje se govori o "ulaženju" i "izlaženju" iz vode (8,38-39) i iz Pavlove analogije krštenja sa *smrću, pokopom* i uskrsnućem (Rim 6,1-3) te reći kako se krštenje podronjenjem podrazumijeva u ranoj crkvi.

S druge strane, netko može zaključiti da bi teško bilo podroniti Samarijance, ako u njihovoj crkvi nije bilo bazena za krštavanje. Nema nikakvog dokaza da je u Samariji bilo vode koja bi omogućila krštenje podronjenjem. Jesu li oni jednostavno izlili vodu na njih kako to predlaže ranocrkveni priručnik Didahe (iz oko 100. godine po Kr.), na onim mjestima gdje nema dovoljno hladne tekuće vode za podranjanje? Naravno da to ne možemo znati.

Didahe pokazuje da je u ono vrijeme (1. r.) krštenje podronjenjem bilo norma, ali nam taj priručnik isto tako pokazuje da je sam čin krštenja daleko važniji nego način krštavanja. Iako Didahe nije biblijski (kanonski) dokument, radi se o vrlo ranom dokumentu pravovjernih kršćana, koji

pokazuje koliko su pragmatično pristupali područjima o kojima Pismo ne uči eksplicitno. Ona uobičajena, redovita praksa služila je kao norma. No budući da je ona bila samo *normalna* nisu je smatrali i *normativnom*. Bilo bi uputno da se i mi držimo tog načela i da ne zamjenjujemo normalno s normativnim i tražimo da svi kršćani tako moraju

činiti, jer ih inače držimo da nisu vjerni Božjoj riječi.

Nekoliko posebnih načela

Imajući u vidu ove opće naputke, nudimo slijedeće prijedloge za hermeneutiku biblijskih presedana:

1. Nije ispravno koristiti analogiju utemeljenu na biblijskom presedanu kao biblijsko pravo za osobne, današnje postupke. Na primjer, Gideonovo runo uvijek se iznova koristi kao analogija za pronalaženje Božje volje. Budući da se Bog milostivo odazvao i odgovorio na Gideonov nedostatak vjere, on će to vjerojatno učiniti i za neke druge, ali nigdje nas Biblija ne hrabri da tako iskušavamo Boga.

Slično, na temelju pripovijesti o silaženju Duha na Isusa poslije krštenja, kršćanska je praksa izvlačila dvije suprotne analogije. Neki iz nje vide kako se Duh Sveti prima pri krštenju te analogijom smatraju da se tada događa i novo rođenje. Drugi smatraju da krštenje Duhom Svetim dolazi poslije spasenja (jer je i Isus već ranije bio rođen po Duhu Svetome) pa zastupaju teoriju o drugom djelu Duha. Nema sumnje da je Luka ovaj događaj smatrao opunomoćenjem Isusa za javnu službu (usp. Lk 4,1.14.18 i Djela 10,38). No isto je tako malo vjerojatno da ova pripovijest ima ulogu analogije za kasnija (naša) teološka stajališta, posebno ako se koristi ne samo kao analogija, nego kao *biblijski dokaz* za bilo koju od teorija. Kad bi sve što je Isus u životu prošao bilo normativno za nas, svi bismo mi morali umrijeti na križu i uskrsnuti tri dana kasnije!

2. Iako to možda nije bila autorova primarna namjera, biblijske pripovijesti imaju ilustracijsku vrijednost, a katkad služe i kao 'uzorak'. Na isti su način i ljudi novozavjetnog doba katkad koristili određene starozavjetne presedane. Primjerice, apostol Pavao koristi neke starozavjetne primjere da upozori Korinćane koji su imali lažnu sigurnost u svoje božansko izabranje (1 Kor 10,1-13), a Isus je iskoristio povijesni presedan Davida kako bi opravdao postupak svojih učenika na Sabat (Mk 2,23-28 i paralelni tekstovi).

No nitko od nas nema autoritet od Boga da ponovi takvu

vrstu egzegeze i analogijske analize kakvu su katkad koristili novozavjetni pisci primjenjujući ih na Stari zavjet. Treba primijetiti, posebno ondje gdje presedan opravdava neko djelo, *tla presedan ne želi uspostaviti normu*. Isus nije želio reći da ljudi moraju redovito jesti prinesene kruhove ili trgati žito na Sabat da bi pokazali kako je Sabat stvoren radi čovjeka. Naprotiv, presedan prikazuje načelo vezano za Sabat.

Ovdje valja izreći i jedno upozorenje. Ukoliko netko želi iskoristiti presedan za opravdavanje nekog svog sadašnjeg cijela, bolje će to učiniti ako je to načelo i drugdje primijenjeno, gdje je to i primarna namjera. Na primjer, koristiti Isusovo čišćenje hrama da bi se obranio vlastiti "sveti gnjev" (što je eufemizam za sebičnu srdžbu!) - znači zlorabiti ovo načelo. S druge strane, suvremeno iskustvo govorenja u jezicima ne treba temeljiti samo na presedanu u Djelima, nego i učenju o duhovnim darovima u 1 Kor 12-14.

3. Što se tiče kršćanskog iskustva i još više, kršćanske prakse, *biblijski se presedani mogu katkad uzeti kao modeli za ponavljanje - iako ih se ne smije smatrati normativnima*. To znači da crkvena praksa često s razlogom oponaša neki model iz Biblije. Ali, tvrdnja da svi kršćani bez obzira na vrijeme i mjesto *moraju* oponašati taj model jer ih se inače ne može smatrati biblijskim kršćanima, neprihvatljiva je. Ovo se posebno odnosi na slučaj kad Biblija jasno zahtijeva praksu, ali ne propisuje način. (Valja primijetiti da se ovdje s nama ne bi složili svi kršćani. Neki pokreti i denominacije nastali su upravo zbog vjere da se svi modeli moraju što bolje oponašati u suvremenoj crkvi pa su tijekom godina razvili čitavu hermeneutiku o

nužnosti primjene gotovo svega što je ispričano u Djelima; drugi argumentiraju da je Lukina namjera bila pokazati kako primanje Duha i dar govorenja u jezicima idu zajedno. Ovdje se ne radi o tome jesu li ili nisu točna njihova načela, nego odgovaraju li ili ne Lukinoj cjelokupnoj (kao i određenoj) namjeri u Djelima.

Kad se pitamo koje se prakse mogu ponavljati, trebaju nas voditi slijedeća promišljanja. Prvo, čovjek se s najvećom

sigurnošću upušta u neku praksu ukoliko Biblija prikazuje samo jedan mogući način - iako i tu valja biti pažljiv, jer tamo gdje Biblija šuti, ne valja izvlačiti previše - te ako se upravo taj način ponavlja više puta u Novome zavjetu. Drugo, ako postoji raznolikost modela ili ako se neki model pojavljuje samo jednom, kršćani ga u kasnijim stoljećima mogu oponašati samo ako se čini da ima božanski blagoslov ili je u skladu s nekim drugim iz Pisma. Treće, što je kulturološki uvjetovano, ili ne treba oponašati, ili se mora prevesti u novu i različitu kulturu.

Tako se na temelju svih ovih načela može dobro potkrijepiti podronjenje kao način krštavanja, slabije se može potkrijepiti nužnost slavljenja Euharistije svake nedjelje, a gotovo je nemoguće argumentirati u prilog krštavanja male djece (o tome se, naravno, može argumentirati na temelju presedana u crkvenoj povijesti, ali ne i iz biblijskog presedana, o čemu ovdje raspravljamo). Na isti način, vjerovanje u svećeničku službu kršćanskog crkvenog službenika potpuno je biblijski neosnovano. Ne smatramo da smo ovime riješili sve probleme, ali smatramo da se na temelju ovih prijedloga može raditi te se nadamo da će čitatelja potaći na egzegetsko razmišljanje, kao i na razvijanje hermeneutičke točnosti pri čitanju biblijske pripovijesti.

7

Evandjelja: Jedna priča mnogo dimenzija

Baš kao i poslanice i djela, na prvi se pogled čini da je evandjelja lako tumačiti. Materijali u evandeljima uglavnom se mogu podijeliti na pripovijesti i izreke, to znači, Isusova učenja i pripovijesti o Isusu. Tumač bi stoga teoretski trebao moći tumačiti evandjelja držeći se s jedne strane načela određenih za poslanice, a s druge onih za pripovijesti.

I to je na neki način točno. Ipak, to nije tako lako. Četiri evandjelja oblikuju zasebnu književnu vrstu, a slični su materijali vrlo rijetki. Njihova osobitost, koju ćemo kroz koji trenutak proučavati, stvara nam većinu egzegetskih problema. No postoje i neke hermeneutičke teškoće. Neke spadaju među onih nekoliko "teških Isusovih izreka" u evandeljima. Najveća hermeneutička teškoća je u razumijevanju "kraljevstva Božjeg", izraza presudnog za cjelokupnu Isusovu službu, dok se istovremeno pojavljuje u jeziku i konceptu judaizma prvoga stoljeća. Problem se sastoji u prevođenju tih ideja na naše vlastito kulturološko okruženje.

Narav evandjelja

Gotovo sve teškoće s kojima se tumač sreće u pokušaju da tumači evandjelja proizlaze iz dvije očite činjenice: (1) Isus sam nije napisao niti jedno evandjelje; ona nisu njegovo djelo već djelo drugih ljudi; (2) Postoje četiri evandjelja.

Činjenica da evandjelja nije pisao sam Isus važna je za razmišljanje. Daje on sam nešto napisao, to bi vjerojatno više sličilo starozavjetnoj proročkoj knjizi (možda Amosovoj knjizi,

koja je zbirka proročkih govora, izreka i nekolicine osobnih pripovijesti - na primjer Amos 7,10-17), a ne evanđeljima. Naša evanđelja doista sadrže zbirke izreka, ali su one uvijek integralno utkane u povijesnu pripovijest o Isusovom životu i službi. Tako evanđelja nisu knjige koje je napisao Isus, nego knjige o Isusu, koje istovremeno sadrže dobar dio njegovih učenja. Ne treba suviše naglašavati teškoću koju ovo za nas predstavlja, no ipak, ona je tu i treba je spomenuti. Naravno te teškoće najlakše se može oslikati ako usporedimo Pavla iz Djela i Pavla iz njegovih poslanica. Da na primjer nemamo Djela, mogli bismo jedan dio Pavlova života složiti na temelju poslanica, ali ovakvo predstavljanje Pavlova života ne bi baš ispalo sjajno. Isto tako, da nemamo njegovih poslanica, naše bi razumijevanje Pavlove teologije na temelju govora u Djelima bilo slično mršavo i vjerojatno neuravnoteženo. Zato je za ključne stvari u Pavlovom životu važno čitati Djela, da bi i podatke tamo dobivene unijeli u poslanice. Ako želimo znati o njegovom učenju, ne idemo najprije čitati Djela, nego poslanice, a Djela gledamo kao dodatni izvor.

No evanđelja nisu poput Djela, jer u njima imamo i jedno i drugo: pripovijest o Isusovom životu i velike cjeline njegovih izjava (učenja), koja su neotuđivi dio toga života. No te *izjave* Isus nije sam napisao, kao što je poslanice napisao Pavao. Isusov materinji jezik bio je aramejski, a njegova učenja nama su predana na grčkom prijevodu. Čak kad se ista izjava pojavljuje u dva ili tri evanđelja, pa i kad se pojavljuje unutar istog povijesnog ili kronološkog konteksta, rijetko se pojavljuje u sasvim istom izboru riječi. Nekima ovo može zvučati zastrašujuće, ali ne treba biti. Točno je da su neke struje stručnjaka ovu sliku iskrivile do te mjere, da su tvrdili kako se ničemu u evanđeljima ne može vjerovati. Ali takav zaključak nije na mjestu. Kvalitetni i ozbiljni stručnjaci su jednako tako dokazali povijesnu vjerodostojnost materijala u evanđeljima.

Želimo naglasiti nešto jednostavno. Sto god znamo o Isusovoj zemaljskoj službi, Bog nam je dao na upravo ovaj, a ne na neki drugi način, za koji bi mi danas mislili daje bolji za generaciju koja cijeni doslovnost zapisa tipa magnetofonske vrpce. U svakom je slučaju činjenica da evanđelja nije pisao Isus, nego su ih drugi pisali o njemu, dio je njihove genijalnosti, a ne njihova slabost.

Zatim, postoji četire evanđelja. Kako se to moglo dogoditi i zašto? Konačno, nemamo četiri Djela apostolskih! Uz to, materijali u prva tri evanđelja katkad su toliko slični da ih nazivamo sinoptičkim (gledano jednim očima) evanđeljima. Čovjek se pita zašto nam uopće treba evanđelje po Marku, kada bi materijal koji je samo njegov i ne može se naći ni u jednom drugom evanđelju, jedva popunio dvije tiskane stranice? Ali opet, činjenica da ih ima četiri, dio je njihove značajnosti.

Sto je dakle naravno evanđelja i zašto je ta njihova jedinstvena naravno dio njihove genijalnosti? Na ovo se pitanje najlakše odgovori ako najprije odgovorimo na pitanje: Zašto četiri? Dakako, ne možemo dati siguran odgovor, ali barem jedan od mogućih jednostavnih i pragmatičnih odgovora bio bi ovaj: različite kršćanske zajednice trebale su svaka za sebe jednu knjigu o Kristu. Iz različitih razloga evanđelje koje je napisano za jednu kršćansku zajednicu nije moglo odgovoriti na sve potrebe druge zajednice. Tako je jedno evanđelje napisano prvo (Marko, najvjerojatnije) i bilo je "prerađeno" dva puta (Matej i Luka) iz različitih razloga da bi se zadovoljile poprilično različite potrebe. Neovisno o njima (pri čemu vam ponovno predočavamo mišljenje koje zastupa većina teologa) Ivan je pisao još jedno potpuno drugačije evanđelje iz sasvim drugih razloga. Sve je to, vjerujemo, vodio Duh Sveti.

Za kasniju crkvu sva su evanđelja jednako vrijedna i stoje jedno uz drugo s jednakim autoritetom. Kako je to moguće? *Zato stoje u svakom slučaju zanimanje za Isusa ima dva sloja.* Prvo, evanđelja pokazuju čisto povijesno zanimanje: evo tko je Isus i evo što je učio i činio; upravo tog Isusa koji je razapet i uskrsnuo od mrtvih, mi sada štujemo i slavimo kao uzvišenog Gospodina. Drugo, postojala je potreba da se događaji oko

Isusa ponovno ispričaju za kasnije zajednice koje nisu govorile aramejski, nego grčki te nisu živjele u pretežito ruralnom, poljodjelskom židovskom okruženju nego u Rimu, Efezu ili Antiohiji, gdje se evanđelje sretalo s urbanim, poganim okruženjem.

Na neki način, evanđelja nam služe kao model za hermeneutiku, tjerajući nas da i mi na isti način prepričamo tu priču u kontekst dvadesetog stoljeća u kome živimo.

Tako ove knjige koje nam govore gotovo sve što znamo o Isusu, ipak nisu životopisi - iako dakako jesu djelimično biografske. One nisu nimalo nalik na životopise velikih ljudi -iako zapisuju život najvećeg čovjeka. One su, da to izrazimo rječnikom crkvenog oca drugog stoljeća, Justina Mučenika, "sjećanja apostola". Četiri biografije ne bi mogle stajati jedna uz drugu i imati jednaku vrijednost: ove knjige stoje jedna uz drugu jer istovremeno bilježe činjenice o Isusu, prisjećanja na Isusova učenja i svaka na svoj način svjedoči za Isusa. U tome se sastoji njihova veličanstvena narav i genijalnost, a to je važno, kako za njihovu egzegezu, tako i za hermeneutiku. Egzegeza evanđelja nas tjera da istovremeno mislimo na Isusovo povijesno okruženje i povijesno okruženje samih autora evanđelja.

Povijesni kontekst

Prisjetit ćemo se da je prvi zadatak egzegeze svjesnost o povijesnom kontekstu. To ne podrazumijeva samo općenito poznavanje povijesti, nego i pokušaj okvirne, ali stoje moguće točnije rekonstrukcije situacije u koju autor piše. Budući da su evanđelja dokumenti od dva sloja, to katkad može postati vrlo složeno. Prije svega, povijesni kontekst vezan je uz samoga Isusa. To znači da valja poznavati kulturu i religiju prvoga stoljeća, palestinskog judaizma u kojima je Isus živio i učio, a istovremeno i razumjeti posebni kontekst neke izreke ili prispodobe. Ali povijesni kontekst jednako ovisi i o autoru (evanđelisti), njegovom okruženju i njegovim razlozima za pisanje.

Svjesni smo da razmišljanje o svim tim različitim kontekstima može biti velik zalogaj za običnog čitatelja. Znamo da što se tiče evanđelja, ima mnogo nagađanja - više nego na bilo kom drugom području novozavjetne teologije. Pa ipak, dobili smo evanđelja takve naravi. Ona su jednostavno dokumenti od dva sloja, bilo to nama drago ili ne. Mi ni ne mislimo da bi smo od svojih čitatelja već mogli stvoriti stručnjake za područje evanđelja - da budemo iskreni, i "stručnjacima" se katkad čudimo. Nadamo se da ćemo potaknuti čitatelja da još više cijeni evanđelja zbog onoga što ona jesu, ali i pomoći mu postaviti prava pitanja evanđeljima dok ih čita.

Isusov povijesni kontekst - općenito

Da bismo razumjeli Isusa, važno je znati uroniti u judaizam prvoga stoljeća kojemu je on pripadao. A to nadilazi znanje da, primjerice, saduceji nisu vjerovali u uskrsnuće. Čitatelj evanđelja mora znati zašto oni to nisu vjerovali i zašto je Isus imao tako malo veze s njima.

Da bismo dobili takvu vrstu pozadinskog podatka, moramo se obratiti nekom dobrom izvanjskom štivu. Neka (ili sve) od slijedećih triju knjiga bile bi korisne pri tom zadatku: Joachim Jeremias, *Jerusalem in the Time of Jesus* (Philadelphia: Fortress, 1969.); Eduard Lohse, *The New Testament Environment* (Nashville: Abingdon, 1976.), str. 11-196; Duncan M. Derrett, *Jesus Audience* (New York: Seabury, 1973.).

Osobito važna tema za ovu dimenziju povijesnog konteksta, a koja se često zanemaruje, povezana je s *oblikom* Isusovog učenja. Svatko zna daje Isus često poučavao u obliku usporedbi. Ono što ljudi uglavnom manje znaju je da je Isus koristio čitav niz različitih usporedbi. Na primjer, on je bio stručnjak za hiperbole, namjerna preuveličavanja. U Mt 5,29-30 (i

usporedbi u Mk 9,43-48) Isus učenicima veli da odstrane oko ili ud koji ih navodi na grijeh. Svi znamo da Isus "to nije baš tako mislio". Ono što je on želio naglasiti je da čovjek iz

svojega života treba odstraniti stvari koje ga tjeraju na grijeh. Ali kako znamo da on nije baš tako mislio? Zato što svi možemo prepoznati hiperbolu kao učinkovitu metodu poduke, pri čemu učitelja valja poslušati u onome što on *misli reći*, a ne u onome što *govori*

Isus se jednako tako učinkovito koristio izrekama (n. pr. Mt 6,21; Mk 3,24), sličnostima i metaforama (Mt 10,16; 5,13), poezijom (Mt 7,6-8; Lk 6,27-28), pitanjima (Mt 17,25) ili ironijom (Mt 16,2-3) da navedemo samo neke. Za dodatne podatke, čitatelju preporučujemo knjigu Robert H. Steina *Method and Message of Jesus' Teaching* (Philadelphia: Westminster, 1978.).

Isusov povijesni kontekst - posebnosti

Ovo je kompliciraniji aspekt u pokušaju rekonstrukcije povijesnog Isusovog konteksta, osobito ako se radi o mnogobrojnim Isusovim učenjima koja u samim evanđeljima nisu stavljena u kontekst. Izgubili smo kontekst Isusovih riječi budući da su se one nekih trideset godina i više prenosile uglavnom usmeno, i to ne sadržaj cjelokupnih evanđelja. Sadržaj evanđelja se prenosio u zasebnim pričama i izjavama (perikopama). Mnoge od tih izjava prenesene su u svom izvornom kontekstu. Teolozi su ovakve perikope počeli zvati *pričama obznane (pronouncement stories)*, budući daje svrha okolnog pripovijedanja na kraju prenijeti Isusovu izjavu. Tipičnu ovakvu priču nalazimo u Mk 12,13-17, gdje je kontekst pitanje treba li se Rimljanima plaćati porez. Perikopa završava Isusovom poznatom izjavom: "Carevo podajte caru, a Božje Bogu." Možemo li zamisliti kako bismo rekonstruirali okolnosti ove izjave, da je nismo dobili u njenom izvornom kontekstu?

Tako najveću teškoću predstavljaju mnogobrojne Isusove izjave i učenja koji su do nas stigli bez svojega izvornoga konteksta. Sam Pavao o tome svjedoči. Tri se puta on poziva na Isusove izjave (1 Kor 7,10; 9,14; Djela 20,35), a da pri tome ni ne spominje njihov izvorni kontekst - niti bismo mi to od njega trebali očekivati. Ove dvije izjave koje Pavao spominje u 1 Kor, nalazimo i u evanđeljima. Izjava o razvodu nalazi se u dva različita konteksta (kad Isus poučava učenike u Mt 5,31-32; i kada dolazi do rasprave u Mt 19,1-10 i Mk 10,1-12). Izjava o "pravu na plaću" nalazi se u Mt 10,10 i na paralelnom mjestu u Lk 10,7 u kontekstu izaslanja Dvanaestorice (Matej) i Sedamdeset dvojice (Luka). Ali, Isusova izjava koju Pavao spominje u Djelima ne nalazi se nigdje u evanđeljima, tako da ona za nas ostaje bez ikakva konteksta.

Ne treba nas stoga iznenaditi tvrdnja da su evanđelistima stajale na raspolaganju mnoge zasebne Isusove izjave bez konteksta, te da su ih sami evanđelisti, pod vodstvom Duha Svetoga, bili ponukani staviti u kontekst koji one sada imaju. To je jedan od razloga zašto od evanđelja do evanđelja nalazimo istu izjavu u različitom kontekstu. Iz istoga razloga izjave na istu temu često se nalaze pobrojane u jednom nizu na istome mjestu.

Matej primjerice ima pet velikih tematskih zbirki (pri čemu svaka završava riječima poput: "i kad Isus završi to govoriti..."): život u kraljevstvu ili Propovijed na gori (pogl. 5-7), upute službenicima kraljevstva (10,5-42), usporedbe o kraljevstvu na djelu u svijetu (13,1-52), učenje o odnosima i ponašanju u kraljevstvu (18,1-35), eshatologija ili konačna uspostava kraljevstva (pogl. 23-25).

Iz zbirke u poglavlju 10. vidimo da se ovdje radi o Matejevim zbirkama izjava i to dvostrukim. (1) Kontekst je povijesna misija Dvanaestorice i Isusove upute za put (r. 5-12). Naputci u retcima 16-20 su, međutim, za jedno puno kasnije vrijeme, budući da im je u r. 5-12 rečeno da idu samo k izgubljenim ovcama doma Izraelovog, dok r. 18. prorokuje o tome da će biti izvedeni

pred "upravitelje", "kraljeve" i "pogane", a ovi nisu bili uključeni u prvotnu misiju Dvanaestorice. (2) Ove Matejeve lijepo uređene zbirke u Lukinom su evanđelju razbacane na sve strane i to ovakvim redom: 9,2-5; 10,3; 21,12-17; 12,11-12; 6,40; 12,2-9; 12,51-

53; 14,25-27; 17,33; 10,16. To nas navodi da pomislimo kako je Luka poznavao većinu istih izjava, ali kao zasebne cjeline, koje je zatim stavljao u drugačiji kontekst od Matejevog.

Dok čitamo evanđelja moramo si postaviti ovo pitanje, čak i ako na nj ne možemo odgovoriti sa sigurnošću: Da li Isusa u određenom trenutku slušaju njegovi učenici, veće mase ljudi ili njegovi neprijatelji? Otkrijemo li Isusov povijesni kontekst i slušateljstvo, to će nužno utjecati na temeljno značenje neke izjave, ali će i proširiti naše stajalište i često pomoći u razumijevanju poente Isusove izjave.

Povijesni kontekst evanđelista

Na ovome mjestu ne govorimo o književnom kontekstu u koji je svaki evanđelista stavio materijal o Isusu, nego o povijesnom kontekstu svakoga autora - kontekstu koji je autora naveo da piše svoje evanđelje. I ovdje se do određene mjere zahtijeva znanstveno nagađanje, budući da su evanđelja sama po sebi anonimna (u smislu da se autori sami u njima ne otkrivaju) i ne možemo sa sigurnošću znati gdje su nastajala. Što se pak tiče interesa i namjere možemo, zbog načina na koji je svaki od njih birao, oblikovao i sastavljao materijal, biti mnogo sigurniji.

Markovo je evanđelje, primjerice, posebno zanimljivo za objašnjavanje Isusova mesijanstva. Iako Marko zna da je Mesija moćni Božji Sin (1,1), koji se kreće kroz Galileju u sili i suosjećanju (1,1-8,26), on zna i to daje Isus svoje mesijanstvo stalno držao tajnim (npr 1,34; 1,43; 3,12; 4,11; 5,43; 7,24; 8,26; 8,30). Razlog toj tajnosti je da jedino Isus razumije pravu narav svoje mesijanske zadaće — naime zadaće Sluge patnika koji kroz smrt pobjeđuje. Iako je to učenicima tri puta objašnjeno (8,27-33; 9,30-32; 10,32-45), oni ipak ne shvaćaju. Poput čovjeka kojega je Isus dva puta dotaknuo (8,22-26) i njima je potreban drugi dodir, uskrsnuće, da bi shvatili.

Daje Markova namjera pokazati Isusovo mesijanstvo kroz narav sluge, postaje još jasnije kad vidimo da Luka u svoje evanđelje ne uvrštava ni jedno Isusovo učenje o učeništvu, sve do trenutka prvog spomena muke u 8,31-33. Implikacija,

ali i izravno učenje ovdje su jasni. Križ i služenje kroz koje je Isus prošao, isto su tako obilježja pravoga učenitva. Kako je to rekao pjesnik: "Tim je putem Gospodar hodio, zar da ne ide i sluga za njim?"

Sve se ovo može vidjeti pozornim čitanjem Markova evanđelja. To je njegov povijesni kontekst. Želimo li veći stupanj točnosti, krećemo u pretpostavke, ali zašto ne bi vjerovali u ispravnost vrlo stare tradicije koja kaže da Markovo evanđelje odražava "Petrova sjećanja" te da se pojavilo u Rimu ubrzo nakon Petrove mučeničke smrti, u vrijeme kada su kršćani u Rimu prolazili kroz velike patnje? U svakome slučaju, takvo kontekstualno čitanje važno je za evanđelja upravo onoliko koliko i za poslanice.

Književni kontekst

O ovome smo već maloprije govorili u odlomku "Isusov povijesni kontekst - posebnosti". Književni kontekst je mjesto i uloga koju neka perikopa zauzima unutar evanđelja. U većini slučajeva, taj je kontekst već omeđen njezinim izvornim, povijesnim okruženjem, a evanđelista je to okruženje vjerojatno i poznavao. No kako smo vidjeli ranije, mnogi materijali u evanđeljima duguju svoj sadašnji kontekst evanđelistima i njihovom nadahnuću, tj. evanđelisti su nekoj izjavi (po sjećanju i si.) dali okolnu priču.

Naš je dakle zadatak ovdje dvostruk: (1) pomoći čitatelju ili tumaču da čita i razumije izreku ili pripovijest u kontekstu evanđelja i (2) pomoći da razumije narav evanđelja u cjelosti te ga tako osposobiti za tumačenje bilo

kojeg evanđelja, a ne samo zasebnih, odvojenih činjenica o Isusovom životu.

Kako tumačiti pojedine perikope? Kada smo govorili o tome kako valja tumačiti poslanice, zaključili smo da čitatelj mora naučiti "razmišljati u odlomcima". To nije baš tako važno za evanđelja, iako je s vremena na vrijeme i ovdje uputno, osobito kad se radi o dužim odlomcima učenja. Kako smo već na početku rekli, odlomci

koji nose Isusova učenja imat će u pristupu određene sličnosti sa poslanicama. No zbog jedinstvene naravi evanđelja, dvije su stvari ovdje važne: moramo naučiti razmišljati vodoravno i okomito. To znači da čitatelj valja misliti na dvije činjenice: da postoje četiri evanđelja i da su ona "dokumenti od dva sloja"

Razmišljati vodoravno. Razmišljati vodoravno znači da čovjek, dok čita bilo koju perikopu u bilo kom evanđelju, mora misliti i na usporedna mjesta u drugim evanđeljima. Naglašavamo ipak, da u tome ne valja pretjerivati, jer niti jedan od evanđelista nije mislio da ćemo tako čitati njegovo evanđelje. Ipak, činjenica da nam je Bog dao četiri evanđelja u kanonu, znači da se ona ne mogu s pravom čitati neovisno jedno o drugome.

No valja ovdje najprije izreći upozorenje: Svrha proučavanja evanđelja s pogledom na usporedna mjesta nije dopuniti jedan izvještaj s podacima iz drugoga. Kad netko tako čita, on obično pokušava harmonizirati sve detalje i izbrisati razlike u evanđeljima koja nam je dao Bog. Takvo "nadopunjavanje" nam može biti zanimljivo ali je u svakom slučaju izvankanonsko.

Dva su temeljna razloga za vodoravno razmišljanje: Prvo, paralelna mjesta potaknut će nas da više cijenimo razlike u evanđeljima. Konačno, upravo zbog razlika i imamo četiri evanđelja. Drugo, paralele će nas učiniti svjesnima različitih konteksta u kojima su se slični ili isti materijali koristili u crkvi. Dat ćemo primjere za ovo, ali najprije nekoliko riječi o pretpostavkama.

Nemoguće je čitati evanđelja, a pri tome ne imati predrasude o tome kako se ona odnose jedno prema drugome - čak i ako nikada nismo o tome razmišljali. Najčešća takva predrasuda, a ujedno i ona koja je najnevjerovatnija, je da su evanđelja pisana neovisno jedno od drugoga. Postoji toliko dokaza da to nije istina i to ne može biti naša pretpostavka pri čitanju evanđelja.

Uzmimo primjerice činjenicu da postoji velika sličnost u izboru riječi između Mateja, Marka i Luke u pripovijestima, a i u zabilježkama Isusovih izjava. Velika sličnost u Isusovim izjavama ne bi nas trebala iznenađivati, kad se radi o onome koji je "govorio kako nikad čovjek nije govorio". No previše je očekivati da se to prenese i na pripovijest, osobito ako čovjek uzme u obzir (1) da su ti događaji najprije ispričani na aramejskom, a ovdje imamo grčke riječi, (2) daje red riječi u grčkom vrlo slobodan, a u evanđeljima se sličnosti protežu čak i na isti red riječi i (3) da je krajnje nevjerovatno da bi tri različita čovjeka na tri različita kraja Rimskog carstva izrekla isti događaj istim riječima - do te mjere da čak postoji sličnost kod malih posebnosti u pojedinačnom načinu izražavanja kao što su prijedlozi i veznici. A upravo se to uvijek iznova događa u evanđeljima.

Lako ćemo ovo ilustrirati iz pripovijesti o hranjenju pet tisuća ljudi, jedna od rijetkih pripovijesti koja se nalazi u sva četiri evanđelja. Pogledajmo slijedeći prikaz:

1. Broj korištenih riječi u pripovijesti Matej 158
Marko 194
Luka 153
Ivan 199
2. Broj riječi koje rabe svi sinoptici: 53
3. Broj riječi koje rabe Ivan i sinoptici: 8 (pet, dva, pet tisuća, uze kruhove, dvanaest košarica ostataka)
4. Slaganje u postotcima: Matej s Markom 59% Matej s Lukom 44%
Luka s Markom 40% Ivan s Matejom 8,5%) Ivan s Markom

8,5% Ivan s Lukom   6,5%

Nameću se slijedeći zaključci: Ivan predstavlja jasno *neovisno* pričanje događaja. On koristi samo one riječi koje su nužne kako bi se ispričao isti događaj, a čak koristi različitu grčku riječ za "riba"! Druga tri evanđelja su jednako tako jasno *međusobno ovisna*. Oni koji znaju grčki, zapazit će kako je nevjerovatno da će dvoje ljudi neovisno jedno o drugome ispričati isti događaj u obliku pripovijesti i slagati se 60% u korištenju riječi i čak često poretka istih u rečenici.

Uzmimo kao još jedan primjer riječi iz Mk 13,14 i usporedni tekst u Mt 24,15 ("tko čita neka razumije")- Teško da su ove riječi bile dio *usmene* predaje (ondje piše *tko čita* a, a ne *tko sluša* i budući da se u onom najranijem obliku (Marko) ne spominje Daniel, nije vjerojatno da se ta Isusova riječ odnosi na Danielovu knjigu). Te je riječi jedan od evanđelista uvrstio zbog svojih čitatelja. Krajnje je nevjerojatno da bi dvojica uvrstili doslovno isti umetak neovisno jedan od drugoga, i to na potpuno istom mjestu. Najbolje objašnjenje za sve podatke je ono koje smo ranije naveli, naime da je Markovo evanđelje vjerojatno napisano prvo, i to vjerojatno na temelju sjećanja na Petrove propovijedi i poduke. Luka i Matej imali su pristup Markovom evanđelju i neovisno jedan od drugoga, koristili se njime kao temeljnim izvorom. No isto tako, imali su pristupa i drugim raznovrsnim materijalima o Isusu, a neki su im bili i zajednički. Ovaj zajednički materijal rijetko je u ta dva evanđelja predstavljen istim redosljedom, što nas navodi da mislimo kako ni jedan ni drugi nisu na raspolaganju imali evanđelje onoga drugoga. I konačno, Ivan je pisao neovisno o drugoj trojici pa njegov materijal nema mnogo sličnosti s njihovim. Smatramo da je upravo ovako Duh Sveti mogao nadahnuti pisanje evanđelja. Da ovo može pomoći pri tumačenju evanđelja, vidi se iz slijedećeg kratkog primjera. Pogledajmo kako se Isusove izjave o "grozoti pustoši" javljaju u usporednom čitanju:

Mt 24,15-16	Mk 13,14	Lk 21, 20-21
Kada dakle vidite	I kad vidite	Kad ugledate da
da grozota pustoši,	da grozota pustoši	vojska opkoljuje
po proroštvu	stoluje gdje joj nije	Jeruzalem, tada
Daniela proroka,	mjesto - tko čita,	znajte: približilo se
stoluje na svetome	neka razumije-	njegovo
mjestu - tko čita,		opustošenje. neka razumije:
koji se tada zateknu	koji se tada zateknu	Koji se tada zateknu
u Judeji neka bježe	u Judeji, neka bježe	u Judeji, neka bježe
u gore;	u gore!	u gore;

Prije svega, treba primijetiti da se ova izjava nalazi unutar govora na Maslinskoj gori i to istim redosljedom u sva tri sinoptika. Kada je Marko bilježio ove misli, pozivao je svoje čitatelje na pažljivo razmišljanje o tome što je Isus mogao misliti s "grozotom pustoši koja stoluje gdje joj nije mjesto". Matej, nadahnut od Duha Svetoga čini izjavu izričitim, kako bi pomogao svojim čitateljima. On ih podsjeća daje "grozota pustoši" spominjana u Danielovoj knjizi, a s "gdje joj nije mjesto" Isus je mislio na "sveto mjesto" (hram u Jeruzalemu). Luka, jednako tako nadahnut Duhom, jednostavno je protumačio cijelu izjavu, kako bi je razumijeli njegovi čitatelji, pogani. On im to doista objašnjava! Što je Isus time htio reći bilo je: Kada vojske budu opsjedale Jeruzalem, znajte da je blizu njegovo opustošenje."

Na ovome se primjeru lako vidi kako je vodoravno razmišljanje i saznanje da su Matej i Luka koristili Markovo evanđelje korisno u tumačenju bilo kojeg evanđelja. Poznavanje usporednih tekstova u evanđeljima pomaže vidjeti kako su se slični materijali ponekad koristili u različitim kontekstima, kako je crkva napredovala.

Uzmimo primjerice Isusov plač nad Jeruzalemom. Ovo spada u izjave koje su zajedničke Mateju i Luki, a koje Marko nema. Gotovo u potpunosti ista izjava pojavljuje se u oba evanđelja. U Lukinom evanđelju (13,34-35), ona je dio dugačkog odlomka pripovijesti i Isusovih učenja na putu za Jeruzalem (9,51-19,10). Ona dolazi neposredno poslije upozorenja o Herodu koje Isus završava riječima: "...jer ne priliči da prorok pogine izvan Jeruzalema." Odbacivanje Božjega glasnika vodi ka sudu nad Izraelom.

U Mt 23,37-39 naricanje je zaključak za odlomak sa sedam "Jao farizejima", pri čemu posljednji "Jao" odražava temu proroka koji su bili ubijeni u Jeruzalemu. U ovom slučaju, poenta izjave je ista, iako je izjava stavljena u drugačiji kontekst. Slično je i s mnogim drugim izjavama. Molitva Gospodnja zapisana je u oba evanđelja (Mt 6,7-13; Lk 11,2-4) u kontekstu

nauka o molitvi, iako je glavna namjera svakog odlomka značajno drugačija. Primijetimo, isto tako, da u Mateju ona služi kao model: "Molite ovako"; u Luki "kad molite, govorite:" može podrazumijevati i doslovno ponavljanje istih tih riječi. Slično je i s blaženstvima (Mt 5,3-11; Lk 6,20-23). U Mateju su siromasi "siromasi duhom", u Luki su oni jednostavno "vi siromasi" nasuprot "vi bogati" (6,24). Na takvim mjestima, većina ljudi sklona je prihvatiti samo pola kanona. Tradicionalni evanđeoski kršćani vole čitati samo "siromašni duhom", društveno uključni pak čitaju samo "siromašni". Mi inzistiramo na kanoničnosti obje verzije. Na jedan istinski dubok način, oni stvarni siromasi su ljudi svjesni svojega siromaštva pred Bogom. No Bog Biblije, koji se utjelovio u Isusu iz Nazareta, je Bog koji se zauzima za slučaj potlačenih i obespravljenih. Čovjek teško može čitati Lukino evanđelje, a da ne primijeti njegovo zanimanje za taj aspekt božanske objave (vidi 14,12-14; usp. 12,33-34 i paralela u Mt 6,19-21).

I još jedna zaključna riječ: koga zanima ozbiljno proučavanje evanđelja, mora proučavati uz sinopsu (knjigu u kojoj su evanđelja prikazana jedno uz drugo). Najbolju takvu knjigu na engleskom uredio je Kurt Aland, pod nazivom *Synopsis of the four Gospels* (New York: Bible Societies, 1975.).

Razmišljati okomito. Da bi razmišljali okomito moramo pri čitanju neke pripovijesti ili učenja u evanđeljima, biti svjesni oba povijesna konteksta, Isusovog i konteksta evanđeliste.

I opet, najprije jedno upozorenje: Svrha okomitog razmišljanja nije prije svega proučavanje života "povijesnog" Isusa. Iako bi nas i to uvijek trebalo zanimati, *evanđelja su u svom današnjem obliku* Božja riječ za nas; a ne naša povijesna *rekonstrukcija* Isusovog života! Ni ovdje čovjek ne treba pretjerati s okomitim razmišljanjem. Ono samo poziva na svjesnost da mnogi materijali u evanđeljima duguju svoj današnji oblik evanđelistima te da dobro tumačenje zahtijeva da se svaka izjava najprije cijeni u svom izvornom povijesnom okruženju, da bi se potom tu istu riječ moglo razumjeti u njenom sadašnjem kanonskom kontekstu.

To možemo ilustrirati na temelju odlomka Mt 20,1-16, Isusove usporedbe o radnicima u vinogradu. Želimo znati, što ona znači u ovom, sadašnjem obliku, kako ga je zamislio Matej? Ako najprije razmišljamo vodoravno, primjetit ćemo da prije i poslije usporedbe, Matej ima dugačke odlomke materijala baš kao u Markovom evanđelju (Mt 19,1-30; 20,17-24 u usp. s Mk 10,1-52). U 10,31 Marko ima izjavu: "A mnogi prvi bit će posljednji a posljednji prvi," koju je Matej zadržao u 19,30. Upravo na tom mjestu on onda uvrštava i usporedbu, koju sažima ponavljanjem izjave (20,16) samo sada obrnutim redoslijedom. Tako je u Matejevom evanđelju neposredni kontekst usporedbe izjava o poretku prvih i zadnjih.

Ako dobro pogledamo prispodobu (20,1-15) primjetit ćemo da završava zemljoposjednikovim opravdanjem svoje velikodušnosti. Plaća u kraljevstvu Božjem ne dobiva se po onome stoje pravo, nego po Božjoj milosti! U svom izvornom kontekstu, prispodoba je vjerojatno služila za opravdavanje Isusovog prihvaćanja grešnika, suprotnog farizejskom licemjerju. Farizeji su mislili da oni sami rade po cijeli dan te stoga zaslužuju veću plaću. Ali je Bog velikodušan i milosrdan i on prihvaća grešnike jednako otvoreno kao i "pravedne".

Ukoliko je to, stoje vrlo vjerojatno, izvorni kontekst ove prispodobe, kakvu ulogu ona sada ima u Matejevom evanđelju? Svakako, ostaje ista poenta da Bog velikodušno daje onima koji to ne zaslužuju. No ta poenta više ne služi da bi opravdala Isusove postupke. Matej je koristi na drugi način i na drugom mjestu. Uloga prispodobe kod njega je unutar konteksta

učeništva, u kojem su učenici, koji ostavljaju sve da bi slijedili Isusa, postali zadnji da bi bili prvi (možda doista i poradi suprotnosti sa židovskim vođama, što se u Mateju uvijek iznova može naći). Često će se, naravno, dogoditi da okomito razmišljanje dolazi na istu poentu kao vodoravno. Ovdje navedena

ilustracija, međutim, može pokazati daje okomito razmišljanje često vrlo plodonosno za egzegezu.

Tumačiti evanđelja kao jedinstvene cjeline

Za književni kontekst presudno je znati svrhu svakog od evanđelja te vidjeti zašto je svako posebno.

Kroz ovo smo poglavlje uvijek naglašavali da tumač treba promatrati evanđelistovo zanimanje za Isusa, ali i razloge zbog kojih je ponovno prepričavanje evanđelja smatrao nužnim za svoje čitateljstvo. Evanđelisti su, kako smo vidjeli, bili i autori, a ne samo urednici. No kad kažemo da su oni bili autori, ne mislimo reći da su materijal stvarali po svom nahodjenju. Naprotiv, nekoliko čimbenika govori protiv velike osobne kreativnosti u što se, vjerujemo, smije uključiti narav materijala koja je prilično stalna te suvereno nadgledništvo Duha svetoga u procesu prijenosa. Tako su oni bili autori u smislu da su kreativno strukturirali i prenijeli materijal, kako bi odgovarao potrebama njihovih čitatelja. Na ovom mjestu želimo čitatelju pomoći da dok čita i proučava evanđelja na umu ima namjere evanđelista u sastavljanju i tehnicu.

Tri su načela prisutna kod sastavljanja evanđelja: odabir, uređivanje i prilagođavanje. S jedne strane, evanđelisti su kao nadahnuti autori odabirali one pripovijesti i učenja, koja su koristila njihovoj svrsi. Naravno, moguće je i da su samo željeli očuvati raspoloživi materijal. Ipak Ivan, koji je zabilježio rijetke, ali zato duže i iscrpnije pripovijesti i razgovore, nam izričito govori o razlozima svoga odabira (20,30-31; 21,25). Ovaj zadnji stih, izražen hiperbolom, vjerojatno prikazuje i mišljenje drugih evanđelista. Luka je odlučio da ne želi uključiti jedan velik dio Marka (6,45-8,26).

Istovremeno, evanđelisti i njihove crkve imali su posebne potrebe koje su ih vodile pri uređivanju i prilagodbi odabranog materijala. Ivan nam, primjerice, vrlo određeno govori kako je njegovo zanimanje prije svega teološki: "...da vjerujete: "Isus je Krist, Sin Božji, i da vjerujući imate život u Imenu njegovu," (21,30). To zanimanje za Isusa kao židovskoga Mesiju vjerojatno je i prvi razlog zastoje najveći dio materijala u Ivanu vezan uz Isusovu službu u Judeji i Jeruzalemu, dok sinoptici uglavnom spominju Isusovu službu u Galileji. Židovi su smatrali daje Mesijin pravi dom Jeruzalem. Tako Ivan zna da je Isus rekao kako prorok nema časti u svom zavičaju. Ta Isusova izjava potječe izvorno iz vremena odbacivanja u Nazaretu (Mt 13,57; Mk 6,4; Lk 4,24). U Ivanovom evanđelju, ovo se spominjanje odbacivanja proroka stavlja u kontekst odbacivanja Mesije u Jeruzalemu (4,4) - što svjedoči o tome da je Ivan duboko teološki promišljao Isusovu službu.

Princip prilagođavanja materijala objašnjava i mnoga takozvana razilaženja među evanđeljima. Jedno od najzapaženijih među njima je proklinjanje smokvina stabla (Mk 11,12-14. 20-25; Mt 21,18-22). U Marku se ovaj događaj spominje zbog teološkog značaja. Primijetimo da između prokletstva i sušenja Isus na sličan način proklinje i judaizam čišćenjem hrama. Međutim, događaj sa smokvom od velikog je značaja za ranu crkvu i zbog pouke o vjeri s kojom završava. U Matejevom evanđelju, pouka o vjeri je jedino važna. Ovu pouku Matej naglašava stavljajući u jednom trenutku u priču proklinjanje i sušenje smokve. Sjetimo se da je u oba slučaja prepričavanje događaja naum Duha Svetoga, a on je nadahnuo oba evanđelista.

Da bismo približili ovaj proces sastavljanja, pogledajmo uvodne odlomke u Mk 1,14-3,6. Ova su poglavlja umjetničko djelo, tako dobro napisana da će većina čitatelja shvatiti Markovu namisao, iako možda ne razumiju kako je

ostvaruje.

Postoje tri stvari u Isusovoj javnoj službi koje posebno zanimaju Marka: popularnost među ljudima, učenitvo za nekolicinu i suprostavljanje od strane vlasti. Primijetimo kako odabirom i nizanjem pripovijesti Marko to umješno iznosi pred nas. Nakon najave Isusove javne službe (1,14-15), prva pripovijest bilježi pozivanje učenika. O motivu će se raspravljati u slijedećim dijelovima (3,13-19; 4,10-12; 4,34-41 i dr.). U ova prva dva poglavlja, veća su mu briga one druge dvije teme. Počevši s 1,21 do 1,45 Marko ima samo četiri

perikope: dan u Kafarnaumu (1,21-28. 29-34), kratak put i propovijed slijedeći dan (1,35-39) te događaj iscjeljenja gubavca (1,40-45). Zajednički motiv svima njima je brzi porast Isusove popularnosti (vidi r. 27-28. 32-33. 37. 45) koja svoj vrhunac doživljava kada ne može "javno ući u grad ...I dolažahu k njemu odasvud." Sve to zvuči vrlo uzbudljivo, a Marko je ovu sliku naslikao koristeći samo četiri pripovijesti, ponavljanjem svoje učestale fraze "i odmah" (1,21.23.28.29. 31.42) te otpočinjanjem gotovo svake rečenice sa "i".

Sada kada je pred nama slika, Marko odabire pet različitih pripovijesti, koje zajedno oslikavaju neprijateljstva, te daju razloge za nj. Primijetimo da je zajednički nazivnik prvih četiriju perikopa pitanje "zašto?" (2,7.16.18.24). Neprijateljstvo se pokazuje jer Isus oprašta grijehe, jede s grešnicima, zapostavlja tradicionalne postove i "krši" Sabat. Da su Židovi ovo posljednje smatrali najgorom kršenjem tradicije, postaje jasno kada Marko pripaja još jednu sličnu pripovijest (3,1-6).

Dakako, ne želimo tvrditi da se u svakom odlomku svakoga evanđelja mogu ovako lako pronaći smjernice u samom sastavljanju, ali tvrdimo daje ovakvo čitanje evanđelja potrebno.

Neka pitanja za hermeneutiku

Većim dijelom pitanja koja se postavljaju u hermeneutici evanđelja slična su onima koja smo već postavili za poslanice i povijesnu pripovijest.

Učenja i imperativi

Uz pretpostavku daje egzegeza dobro napravljena, Isusova učenja i imperitive u evanđeljima u današnje vrijeme možemo prenijeti kako smo to činili kod Pavla - ili Petra ili Jakova - u poslanicama. Čak i pitanja kulturološke relevantnosti treba postaviti na isti način. Razvod bračnog para u kojem su oba bračna druga Isusovi slijedbenici teško može biti dobar korak -to je zahtjev koji se ponavlja u 1 Kor 7,10-11. Ali u kulturi suvremene Amerike, gdje je jedan od dvoje novoobraćenih vjernika već razveden, pitanje ponovne ženidbe treba dobro razmotriti. Osobne predrasude o značenju riječi koje je Isus izgovorio u nekom sasvim drugom kulturološkom okruženju, moramo pažljivo preispitati. Isto tako, vjerojatno nećemo morati nositi tovar nekog Rimljanina jednu milju (Mt 5,41). No u tom slučaju, za nas Isusova poenta znači "kršćanski dodatak" i može se svakako primijeniti u bezbroj sličnih slučajeva.

Ovdje moramo reći još nešto važno. Budući da je veći dio Isusovih imperativa stavljen u kontekst objašnjavanja starozavjetnog Zakona i budući da je mnogima upravo on nedostižni ideal, neki izmišljaju čitave nizove hermeneutičkih obilaznica. Misle da će tako zaobići imperitive i da oni neće biti normativni autoritet za crkvu. Nemamo ovdje mjesta i vremena da se pozabavimo svim takvim zaobilaznim tumačenjima, no ipak ćemo reći nekoliko riječi. Dobar pregled je dan u Steinovoj knjizi *The Method and Message of Jesus' Teaching* u 6. poglavlju.

Većina hermeneutičkih "zaobilaznica" nastala je jer su se Isusovi imperativi činili poput zakona - a k tome još i sasvim nemogućeg zakona! Kršćanski život se pak prema Novom zavjetu temelji na Božjoj milosti, a ne na poslušnosti zakonu. No tko imperitive vidi kao zakone, pogrešno ih je shvatio. Oni nisu zakon u smislu da ih se mora obdržavati da bi čovjek postao ili ostao kršćaninom. Naše spasenje ne ovisi o savršenoj poslušnosti tim imperativima. Oni su, naprotiv, opisi (u obliku imperativa) onoga, kakav bi trebao biti kršćanski život, zato što nas je Bog već prihvatio. Etika koja se odriče odmazde (Mt 5,38-42) je doista etika kraljevstva - za sadašnje vrijeme. No ona se crpi iz Božje ljubavi prema nama koja ne plaća zlo za zlo. Tko je u kraljevstvu drži se one: "Kakav

otac, takav sin". Prvo dolazi naše iskustvo Božjeg bezuvjetnog, neograničenog praštanja, ali to iskustvo mora biti popraćeno našim bezuvjetnim, neograničenim praštanjem drugima. Netko je rekao da je u kršćanstvu religija milost, a etika zahvalnost. Zato su Isusovi imperativi riječ nama; ali oni nisu poput

starozavjetnog Zakona. Imperativi opisuju novi život, a dakako ne biramo mi hoćemo li ili nećemo živjeti kao Božja ljubljena i otkupljena djeca.

Pripovijesti

Pripovijesti u evanđeljima obično imaju višestruku ulogu. Opisi čuda na primjer nisu zapisani da se iz njih vade pouke ili da ih se oponaša. Naprotiv, čuda u evanđeljima, imaju ulogu živog dokaza sile kraljevstva koje dolazi po Isusovoj službi. Na neki zaobilazni način, čuda ilustriraju vjeru, strah ili poraz, ali to nije njihova prvotna uloga. Ipak, priče poput one o bogatom mladiću (Mk 10,17-22 i usporedni tekstovi) ili zahtjeva za sjedenjem s Isusove desne strane (Mk 10,35-45 i usporedni tekstovi), oslikane su u kontekstu učenja. Ovdje je uloga pripovijesti da bolje ilustrira naučavanje. Ovo je ispravno hermeneutičko načelo, i upravo na taj način i mi koristimo ove pripovijesti.

Tako poenta priče o bogatom mladiću nije da svi kršćani moraju prodati sve što imaju, da bi slijedili Isusa. U evanđeljima imamo dovoljno primjera gdje to nije bio slučaj (usp. Lk 5,27-30; 8,3; Marko 14,3-9). Naprotiv, ova priča ilustrira činjenicu daje bogatima jako teško ući u kraljevstvo, upravo zato što su predani mamonu i životnu sigurnost traže kod njega. Ali, božanska milostiva ljubav čini čuda i za bogate, nastavlja Isus svoj govor. Priča o Zakeju (Lk 19,1-10) upravo nam o tome govori.

Ponovno, dobra će egzegaza istaknuti poentu pripovijesti, a to je istovremeno i poenta samog evanđelja.

Vrlo važna zaključna riječ

Ova se riječ isto tako odnosi na našu raniju raspravu o Isusovom povijesnom kontekstu, ali budući da ima tako značajnu ulogu za pitanja hermeneutike, ovdje ćemo joj posvetiti pozornost. A riječ je ova: *Neka nitko ne misli da može valjano tumačiti Evanđelje bez pravoga razumijevanja koncepta kraljevstva Božjeg u Isusovoj službi.* Tko želi kratak ali dobar uvod u ovu problematiku, neka se posavjetuje sa Steinovom knjigom *Method and Message*, 4. poglavlje. Ovdje možemo samo vrlo kratko prikazati kako to utječe na hermeneutiku.

Kao prvo, valja znati daje temeljni teološki okvir cijeloga Novoga zavjeta eshatološki. Eshatologija je znanost o posljednjim stvarima, kada će Bog privesti kraju i dovršiti naše doba. Većina Židova u Isusovo je vrijeme razmišljala eshatološki. To znači da su vjerovali da žive na samome rubu vremena kada će Bog zakoračiti u povijest, privesti kraju ovo vrijeme i otpočeti novo nadolazeće doba. Grčka riječ za ovaj završetak je *eshaton*. Tako kada za nekoga velimo daje u svom razmišljanju eshatološki nastrojen, onda mislimo da čeka svršetak našega doba.

Židovska eshatološka nada

Eshaton Ovo doba (Sotonino kraljevstvo)	Doba koje dolazi (Vrijeme Božje vladavine)	
Obilježja: bolest opsjednutost demonom likovanje zlikovaca	Obilježja: grijeh pravednost zdravlje mir	nazočnost Duha

Najraniji kršćani su naravno jako dobro razumjeli eshatološko razmišljanje o životu. Za njih su događaji oko Isusovog dolaska, smrti na križu, uskrsnuća i darivanja Duha Svetoga, bili povezani s očekivanjima dolaska svršetka. Dogodilo se to ovako:

Dolazak kraja ovog doba, značio je i novi početak -početak Božjeg novog, mesijanskog doba. Novo doba nazivalo se isto tako i kraljevstvom Božjim, što je značilo "vrijeme Božje vladavine". To je novo doba trebalo biti vrijeme

pravednosti (Iz 11,4-5), vrijeme mira u narodu (Iz 2,2-4). Trebalo je to biti doba punine Duha (Joel 2,28-30), kada će se ostvariti novi savez o kojemu je govorio prorok Jeremija (31,31-34; 32,38-40). Grijeh i bolest će nestati (npr. Zah 13,1; Iz 53,5). Čak će i materija osjetiti blagotvorne posljedice novoga doba (npr. Iz 11,6-9).

Kada je tako Ivan Krstitelj navijestio skori dolazak kraja i krstio Božjega Mesiju, eshatološki žar dosegao je svoj vrhunac. Mesija, koji je trebao uvesti novo doba Duha je stigao (Lk 3,7-17).

Isus je stigao i najavio da nadolazeće kraljevstvo otpočinje njegovom službom (npr. Mk 1,14-15; Lk 17,20-21). Istjerivao je demone, činio čuda i rado primao odbačene i grešnike - sve su to znaci daje kraj blizu (npr Lk 11,20; Mt 11,2-6; Lk 14,21; 15,1-2). Svi su ga promatrali kako bi procijenili je li on doista onaj koji treba doći. Hoće li on doista uvesti mesijansko doba u svom njegovom sjaju? A onda je odjednom bio razapet i svjetla su se ugasila. Ali ne! Tragedija je dobila svoj slavni nastavak. Trećega dana uskrsnuo je od mrtvih i prikazao se mnogim svojim sljedbenicima. Zacijelo će sada obnoviti "kraljevstvo u Izraelu" (Dj 1,6). No umjesto toga, on se vratio Ocu i izlio obećanoga Duha Svetoga. I tu za prvu crkvu, a i za nas nastaju problemi. Isus je najavio da je kraljevstvo, koje treba doći otpočelo s njegovim dolaskom. Dolazak Duha u punini i snazi, znacima i čudima, dolazak novoga saveza - sve su to bili znaci da je kraljevstvo stiglo. No kraj ovoga doba očito se još nije dogodio. Kako su oni to trebali shvatiti? Vrlo rano, počevši već s Petrovom propovijedi u Djelima 3, prvi su kršćani shvatili da Isus nije došao donijeti "konačan svršetak" već početak "svršetka". Tako su zaključili da su Isusovom smrću i uskrsnućem te dolaskom Duha, već nastupili blagoslovi i blagodati budućnosti koja tek treba nastupiti. Stoga, na neki je način kraj već došao. No s druge strane, nije stigao u potpunosti. Tako je to "*već ali i još ne*".

Rani su vjernici stoga doista naučili biti eshatološki narod.

Oni su živjeli između doba - to znači između *početka* kraja i *konzumacije* kraja. Naviještanjem "Gospodnje smrti sve dok on ne dođe" (1 Kor 11,26), oni su slavili svoje eshatološko postojanje kod Božjega stola. Oni su već poznavali Božje potpuno i bezuvjetno oprostjenje, *ali još nisu* bili savršeni (Fil 3,7-14). Već je pobjeda nad smrću bila njihova (1 Kor 3,22), *ali još uvijek* su morali prolaziti kroz smrt (Fil 3,20-22). Već su živjeli u Duhu, ali su *još uvijek* živjeli u svijetu gdje ih Sotona može napadati (npr. Ef 6,10-17). Već su bili opravdani i neosuđeni, ali *je još uvijek* pred njima bio sud (2 Kor 5,10). Oni su već budući Božji narod, njih oblikuje budućnost. Poznavali su njezine prednosti, živjeli su u svjetlu njezinih vrijednosti, ali su i oni, poput nas danas, te vrijednosti trebali živjeti u ovome svijetu. Tako je važan okvir za razumijevanje Novoga zavjeta ovako izgleda:

Novozavjetno shvaćanje eshatologije

Eshaton početak   konzumacija

OVO DOBA   (u prolasku)

NOVO DOBA   (vječnost)

Križ i

Drugi

uskrsnuće

dolazak

Već

Još ne pravednost

potpuna pravednost

mir

potpuni mir

zdravlje

ni bolesti ni smrti

Duh

punina

Ključ hermeneutike za veći dio Novoga zavjeta, a posebno za Isusovu službu i učenje, može se naći upravo u ovoj "napetosti". Upravo zato što je kraljevstvo, vrijeme Božje vladavine, inaugurirano Isusovim dolaskom, pozvani smo

na *život* u kraljevstvu. Pozvani smo na život kojim on gospodari,

u kojemu smo bezuvjetno prihvaćeni i gdje su nam grijesi oprošteni, ali i gdje trebamo biti predani etici novoga doba time što ćemo živjeti tu etiku u svijetu sadašnjeg doba.

Tako, kada molimo "Dođi kraljevstvo tvoje", mi prije svega molimo za puninu kraljevstva. Ali, budući da je kraljevstvo koje želimo vidjeti u punini već otpočelo, ista se molitva u svoj punini odnosi i na sadašnjost.

8

Prispodobе: Jesmo li shvatili poentu?

Najprije treba primjetiti kako se sve što smo zaključili u 7. poglavlju o Isusovom učenju u evanđeljima odnosi i na prispodobе. Zašto bi onda prispodobе trebale dakle neko zasebno poglavlje u jednoj ovakvoj knjizi? Zašto bi te jednostavne, male priče koje je Isus pričao predstavljale problem za čitatelja ili tumača? Čovjek bi trebao biti glupan prve klase da ne shvati poruku priče o milosrdnom Samarijancu ili o izgubljenom sinu. Već samo čitanje tih priča dotakne ili utješi čovjekovo srce.

Ipak, poglavlje o prispodobama nužno je budući da jedino knjiga Otkrivenja ima burniju povijest pogrešnog tumačenja od njih.

Prispodobе u povijesti

Razlog za dugu povijest pogrešnoga tumačenja prispodoba, može se pratiti unatrag sve do onoga što je Isus sam rekao, a što nam je zapisano u Mk 4,10-12 (i usporedni tekstovi: Mt 13,10-13; Lk 8,9-10). Upitan za svrhu prispodoba, Isus je rekao kako one sadrže tajne za one unutra, a da onima vani otvrđuju srce. Budući da je nakon toga uslijedilo polualegorično tumačenje prispodoba o sijaču, mnogi su baš u tom primjeru našli dopuštenje za bezbrojna alegorijska tumačenja, kao i potkrijepu teorije o otvrđivanju srca. Prispodobе su se smatrale jednostavnim pričama za one koji su vani, od kojih je skriveno stvarno značenje, "tajna". Te su tajne pripadale samo crkvi i moglo ih se otkriti samo alegorijom.

Tako veliki teolog Augustin predlaže slijedeće tumačenje za prispodobe o milosrdnom Samarijancu:

Neki čovjek krenu iz Jeruzalema u Jerihon = Adam

Jeruzalem = nebeski grad mira iz koga je Adam istjeran

Jerihon = mjesec, koji time predstavlja Adamovu grešnost

razbojnici = davao i njegovi anđeli

svukoše ga - svukoše njegovu besmrtnost

udaraše ga = navodili su ga na grijeh

I ostaviše ga polumrtvog - kao ljudsko biće on živi, ali je

umro duhovno *svećenik i Levit* = svećenstvo i služba Staroga zavjeta

Samaritanac = čuvar, dakle, Isus Krist *povio mu rane* = svezao sile grijeha *ulje* =

utjeha dobre nade *vinu* = poziv na rad čiloga duha *magarac* = tijelo Kristovog

utjelovljenja *gostionica* = crkva *sutra* = poslije uskrsnuća *dva denara* = obećanje

ovoga i budućega života *gostioničar* = apostol Pavao

Iako ovo može izgledati jako zanimljivo i maštovito, čitatelj može biti

siguran da Isus nije imao namjeru prenijeti takvo značenje. Konačno,

kontekst poziva na razumijevanje međuljudskih odnosa (odgovara na

pitanje: "Tko je moj bližnji?"), a ne odnosa Boga i čovjeka; nema razloga

da Isus *proriče* crkvu i apostola Pavla na tako nejasan način!

Doista je vrlo nevjerojatno da se većinu prispodoba smatra namijenjenima

samo uskom "unutarnjem" krugu. U barem tri slučaja Luka izričito govori

daje Isus prispodobe pričao *narodu* (15,3; 18,9; 19,11) s namjerom da ih taj

narod i razumije. Čak je i pismoznancu kojemu je Isus ispričao prispodobu

o milosrdnom Samarijancu (Lk 10,25-37) razumio. A i glavari svećenički i

farizeji, razumjeli su jednako dobro prispodobu o vinogradarima ubojicama

(Mt 21,45).

Ako katkad i imamo problema s razumijevanjem prispodobe, to nije zato

što su one alegorije te nam za njihovo tumačenje treba neki poseban ključ.

Naprotiv, naše teškoće proizlaze iz sličnih teškoća koje smo već opisali u

poglavlju o evanđeljima. Jedan način boljeg razumijevanja prispodoba je

poznavanje slušatelja koji su slušali usporedbu, jer smo više puta naglasili

da su prispodobe do evanđelista stizale bez konteksta.

Ako prispodobe nisu alegorijska otajstva za crkvu, što je onda Isus doista

mislio s Mk 4,10-12, kada je govorio o otajstvu kraljevstva i u kakvoj je ono

vezi s prispodobom? Najvjerojatnije ključ za rješenje je igra riječi u

Isusovom rodnom aramejskom jeziku. Riječ *methal* koja se na grčki prevodi

sa *parabole*, koristila se za čitav niz stilskih figura u kategoriji usporedbe,

zagonetke ili pitalice, a ne samo za ono što mi danas nazivamo

prispodobom. Vjerojatno je da 11. r. znači da važnost Isusove službe

(otajstva kraljevstva) ne može shvatiti čovjek koji nije u njemu; takvima je

to poput zagonetke (*methal*). Stoga je njegov govor u mathelin

(prispodobama) samo još jedan dio te *methal* - zagonetke, koju za njih već

predstavlja Isusova služba. Oni su vidjeli, a ipak, nisu uspjeli vidjeti; oni su

čuli - i čak razumjeli - prispodobe, ali nisu znali cijeniti Isusovu službu.

Naša egzegeza prispodoba treba početi s istom pretpostavkom s kojom

smo pristupili tekstu i u svim ostalim književnim vrstama dosad. Isus nije

želio biti nejasan i njegova je namjera bila da ga ljudi razumiju. Naš je

zadatak da prije svega pokušamo čuti što su oni čuli. No prije toga

odgovorimo najprije na pitanje: Što je to prispodoba?

Narav prispodobe

Raznolikost prispodoba Prva stvar koju treba zapaziti je da nisu sve izjave

koje danas nazivamo prispodobama (parabolama) iste vrste. Na primjer,

postoji temeljna razlika između milosrdnog

Samaritanca (prava prisposoba) s jedne i kvasca u tijestu (usporedba) s druge strane. Zatim, obje se ove prisposobe razlikuju od izreke "Vi ste sol zemlji" (metafora) ili od "Bere li se s trnja grožđe i sa smokve trnje?" (epigram). Ipak, sve ove vrste se s vremena na vrijeme nadu pod zajedničkim nazivnikom prisposobe.

Milosrdni Samaritanac je primjer *prave prisposobe*. To je *priča*, jednostavna i jasna, koja ima svoj početak i svoj završetak. Ima i nešto poput zapleta. Slične ovoj su i prisposobe o izgubljenoj ovci, izgubljenom sinu, velikoj gozbi, radnicima u vinogradu, bogatašu i Lazaru, deset djevoja.

Kvasac u tijestu više je *usporedba*. Ono što je rečeno za kvasac, sijača ili goruščino zrno, uvijek se odnosi i na kvasac, sijača ili goruščino zrno. Takve "usporedbe" su ilustracije uzete iz svakodnevnog života koje je Isus iskoristio za svoju poentu.

Izreke kao "Vi ste sol zemlji" opet se razlikuju. Katkad se njih naziva parabolničnim izjavama, dok su one zapravo metafore. Katkad se čini da imaju ulogu sličnu usporedbama, ali je njihova poenta - razlog zbog kojega su izgovorene - značajno drugačija.

Treba imati na umu da u nekim slučajevima, osobito u slučaju "zlih vinogradara" (Mk 12,1-11; Mt 21,33-44; Lk 20,9-18), prisposoba može doći vrlo blizu alegoriji, u kojoj mnogi od detalja namjerno predstavljaju nešto drugo (poput Augustinovog krivog tumačenja). No *prisposobe nisu alegorije* - čak ni kada nam se povremeno čini da imaju alegorijski sadržaj. U to možemo biti sigurni zbog njihovih različitih uloga.

Budući da prisposobe nisu sve iste vrste, tumač ne može nužno postaviti pravila koja će se odnositi jednako na sve. O čemu ćemo ovdje govoriti, odnosi se prije svega na prave prisposobe; no veći dio toga može se primijeniti i na druge vrste.

Koju ulogu imaju prisposobe

Prisposobe ćemo najbolje razumjeti, ako pogledamo njihovu ulogu.

Nasuprot većini parabolničnih izjava (poput trnja sa smokve) prave prisposobe ne služe da slikovitim riječima ilustriraju Isusovo učenje. One nisu ispričane ni kao sredstvo otkrivanja istine - iako na kraju to sasvim jasno čine. Naprotiv, prisposobe služe da bi *izazvale reakciju u slušatelja*. Parafraziramo riječi Marshalla McLuhana i kažemo: prisposoba je poruka sama u sebi. Svrha je njezina pričanja da dobije pozornost slušatelja, da ga presvjedoči o osobnim djelima ili natjera ga da na neki način odgovori na Isusa i njegovu službu.

Upravo to "zahtijevanje odgovora" toliko otežava naše tumačenje prisposoba. Naime, tumačiti prisposobu na neki način znači uništiti ono što je ona izvorno bila. To je poput tumačenja šale. Čitava poenta šale, i što je čini smiješnom, je upravo u toj neposrednosti koju slušatelj doživljava dok netko šalu priča. Šala je smiješna, zato što se slušatelj u nju slušajući "uhvati". Ona može postati smiješna samo onome tko razumije sve točke važne za šalu. Ako morate objasniti šalu i njezine točke prepoznavanja, ona više ne može "uhvatiti" slušatelja i zato rijetko izazove jednaku mjeru smijeha. Kad se šala protumači, ona se svakako može razumjeti i možda još uvijek ostane smiješna (barem čovjek shvati zbog čega se trebao smijati), ali nema isti učinak. Stoga njena uloga više nije ista. Tako je i s prisposobama. Kad ih je Isus pričao, većina je slušatelja mogla neposredno uhvatiti točke prepoznavanja i shvatiti poentu - ili u nju biti uhvaćena. Međutim, za nas su prisposobe zapisane. Vjerojatno nećemo odmah shvatiti točke

prepoznavanja pa zato one nama ne koriste na sasvim isti način kao prvim slušateljima. No tumačenjem možemo razumjeti što su oni "razumjeli" i što bismo mi razumjeli da smo bili ondje. I upravo to je zadatak naše egzegeze. Zadaća hermeneutike, međutim to nadilazi i pita: Kako možemo ponovno razumjeti poentu prispodobe u našem vremenu i u našim okolnostima?

Egzegeza prispodoba

Pronaći točke prepoznavanja

Vratimo se na svoju analogiju šale. Dvije stvari koje plijene slušateljevu pozornost i tjeraju ga na smijeh, iste su dvije stvari koje su plijenile pozornost slušatelja Isusovih prispodoba - točke poistovjećenja i neočekivan obrat u priči. Da bismo razumjeli priču, moramo prepoznati točke poistovjećenja, naime one različite dijelove priče s kojima se čovjek može poistovjetiti dok se priča pripovijeda. Ukoliko slušatelju te točke u šali promaknu, onda ne može doći do neočekivanog obrata, budući da upravo točke poistovjećenja stvaraju dojam uobičajenog očekivanja. Ukoliko se u prispodobi dakle promaše ove točke poistovjećenja, vjerojatno je da će se izgubiti udarna snaga onoga što je Isus rekao. Ono što podrazumijevamo pod "točkama poistovjećenja" najbolje se može oslikati Isusovom prispodobom koja je u svom izvornom kontekstu ispričana u Lk 7,40-42. Kontekst nam govori da je farizej Šimun pozvao Isusa na večeru. Isus, međutim, nije trebao shvatiti da mu on večerom ukazuje čast, kakva priliči glasovitom rabinu. Budući da Šimun Isusu nije ponudio niti najobičniji izraz gostoprimstva ovo se moglo shvatiti kao izravno omalovažavanje. To što se gradska bludnica probila do Isusa i od sebe načinila budalu perući mu noge svojim suzama i otirući ih kosom, služi samo kao potvrda Šimunovim sumnjama u Isusovu autentičnost: da je Isus bio prorok, zacijelo bi se ogradio od takvog javnog sramoćenja! Budući da zna njegove misli, Isus svom domaćinu priča jednostavnu priču. Dvojica se ljudi zadužilo kod pozajmljivača novca. Jedan je bio dužan 500 denara (jedan denar je jednodnevna plaća), drugi 50. Ni jedan mu nije mogao vratiti dug, pa je obojici oprostio. Poenta: Čija bi se zahvalnost izrazila većom ljubavlju?

Toj priči nije bilo potrebno tumačenje, iako je Isus nastavio punom snagom do kraja. Tri su točke poistovjećenja predstavljene: pozajmljivač novca i dva dužnika.

Poistovjećenje je neposredno: Bog je poput pozajmljivača novca, a Šimun i gradska bludnica su poput dužnika. Prispodoba je osuda na koju Šimun mora reagirati. On nije mogao ne shvatiti poruku. Završetak priče za njega je poput hladnog tuša. To je otprilike snaga prispodobe.

Treba primijetiti da je prispodobu čula i žena. I ona se poistovjetila s Isusovom pričom. Ali ona u njoj nije čula osudu nego potvrdu daje Isus, a s njime i Bog, prihvaćaju.

ZAPAMTI: Ovo nije alegorija, nego prispodoba. Prava alegorija je priča u kojoj svaka stvar u priči znači nešto što se iz same priče ne bi moglo razaznati. Alegorija bi našla značenja za onih pedeset i onih petsto denara, ali i za druge detalje. Drugo, poenta prispodobe nije u točkama poistovjećenja, kako bi to bio slučaj u pravoj alegoriji. Ove točke poistovjećenja su samo točke koje hvataju pozornost slušatelja i uvlače ga u priču, da se s njima na ovaj ili onaj način poistovjeti. Poenta priče može se naći u očekivanoj reakciji. U ovoj prispodobi, to je riječ osude nad Šimunom i njegovim prijateljima ili riječ prihvaćanja i praštanja ženi.

Otkriti slušateljstvo

U gornjoj ilustraciji istakli smo i značaj poznavanja slušateljstva, budući da je značenje prispodobe usko vezano uz to kako su je čuli prvotni slušatelji. U evanđeoskim izvješćima, najčešće nam je opisano slušateljstvo koje je prispodobe slušalo. U takvim slučajevima, zadatak tumačenja je kombinacija triju stvari: (1) sjesti i slušati prispodobu više puta, (2) otkriti točke poistovjećenja, za koje je Isus smatrao da će ih lako vidjeti njegovi prvotni slušatelji i (3) pokušati pronaći kako su se prvotni slušatelji mogli

poistovjetiti s pričom te što su čuli.

Probajmo to učiniti na dvije vrlo poznate prispodobe: o milosrdnom Samarijancu (Lk 10,25-37) i o izgubljenom sinu (Lk 15,11-32). U slučaju milosrdnog Samrijanca, priča je ispričana jednom pismoznancu koji, budući da se htio opravdati, veli Luka, pita: "Tko je moj bližnji?" Ako uvijek

iznova pročitamo priču, shvatit ćemo da ona ne odgovara na pitanje onako, kako je ono postavljeno, nego na jasniji način otkriva prikrivenu samopravednost pismoznanca. On zna što Zakon veli o "voljeti bližnjega kao samoga sebe", i on je spreman definirati "bližnjega" tako da prikaže svoje pobožno obdržavanje Zakona.

U priči postoje zapravo dvije točke poistovjećenja: čovjek pokraj puta i Samarijanac, iako i drugi elementi surađuju na izgradnji sveopćeg učinka. Dvije stvari moramo posebno zapaziti: (1) dvojica koji prolaze pokraj nesretnika su tipovi svećenika koji su se suprotstavljali rabinima i farizejima (pismoznancima). (2) farizeji su se jako ponosili davanjem milostinje sirotinji. Na taj način su oni voljeli svoje bližnje kao sebe.

Primijetimo sada kako se ovaj pismoznancu uhvatio u prisporodbu. Čovjek je pao u ruke razbojnicima na putu iz Jeruzalema za Jerihon, što je bilo uobičajeno. Zatim su tom cestom prolazila dva pripadnika svećeničkog reda. Priča je ispričana sa stajališta čovjeka kraj puta i pismoznancu se upravo ovdje ulovio u zamku. "Naravno," mislio je. "Tko bi bilo što drugo mogao očekivati od svećenika? Zacijelo će slijedeća osoba biti farizej, koji će iskazati milost nesretniku." Ali ne, ispostavilo se da nailazi Samarijanac! Da bismo čuli stoje farizej čuo, trebali bismo osjećati prijezir koji su farizeji imali za Samarijance. Primijetimo da na kraju ovaj farizej čak nema dovoljno snage ni da izusti riječ Samarijanac!

Vidimo li stoje Isus učinio ovome čovjeku? Druga velika zapovijed je ljubiti bližnjega svojega kao samoga sebe. Farizej je imao svoje prikladne zakončice, koji su mu dozvoljavali da voli ljude unutar zacrtanih granica. Isus pak razotkriva predrasude i mržnju njegova srca pa stoga i stvarni nedostatak poslušnosti ovoj zapovijedi. "Bližnji" se više ne može definirati zacrtanim izrazima. Nije nedostatak ljubavi to što on ne bi pomogao čovjeku u nevolji, nego to što mrzi Samarijance (i prezire svećenike). Krajnji učinak prisporodbe je da uništava pitanje, a ne odgovara na nj.

Slično je i s izgubljenim sinom. Kontekst je prisporodbe da farizeji negoduju što Isus jede s pogrešnom skupinom ljudi. U tri prisporodbe o izgubljenim stvarima, Isus opravdava svoj čin. U usporedbi o izgubljenom sinu postoje samo tri točke poistovjećenja: otac i njegova dva sina. Ovisno o tome gdje je tko sjedio, tako je čuo priču, iako je poenta u oba slučaja jasna: ne samo da Bog bezuvjetno oprašta, nego on izgubljene i prihvaća s velikom radošću. Oni koji se smatraju pravednima razotkriveni su kao nepravedni, jer ne sudjeluju u radosti koju otac ima zbog svojega pronađenog sina. Naravno, oni koji su s Isusom sjedili za stolom, vjerojatno će se poistovjetiti s izgubljenim sinom, što bismo dakako i svi mi trebali. No u tome nije skrivena i najveća snaga prisporodbe. Stvarna snaga prisporodbe je u stavu drugoga sina koji je "uvijek bio s ocem", a opet se sam isključio van. On nije uspio dijeliti s ocem ljubav za izgubljenog sina. Jedan je moj prijatelj to nedavno ovako izrazio: Možeš li zamisliti što gore nego da se vratiš kući i dopadneš šaka starijem bratu?

U svakom od ovih slučajeva, egzegetski problemi na koje tumač nailazi najčešće proizlaze iz kulturološkog jaza između našeg i Isusovog slušateljstva. Zbog toga jaza može se dogoditi da mu promaknu neke finije nijanse u priči. U tom slučaju se valja okrenuti nekom izvanjskom pomagalu. Ne smijemo zapostaviti kulturološka pitanja, jer nam upravo običaji pomažu da pronađemo živost u Isusovim prisporodbama.

Prisporodbe "bez konteksta" Ali što je s prisporodbama koje se u evanđeljima nalaze bez svog izvornog povijesnog konteksta? Ovdje ćemo se ponovno prisjetiti ranije ilustracije - prisporodbe o zlim vinogradarima (Mt 20,1-16). Ponovno se od nas traži da pokušamo odrediti točke poistovjećenja za

prvotno slušateljstvo. To ćemo pronaći budemo li uvijek iznova čitali prispodobu dok nam točke poistovjećenja ne postanu sasvim jasne. One obično tumaču odmah posreduju i neke naznake o prvotnom slušatelju.

Tako su u prispodobu o radnicima u vinogradu samo tri točke poistovjećenja: zemljoposjednik, radnici koji rade cijeli dan i oni koji rade jedan sat. Ovo možemo lako uočiti, budući da su jedino ti ljudi stavljeni u središte razvoja radnje. Tako se lako otkriva i izvorno slušateljstvo. Tko bi bio "uhvaćen" ovakvom pričom? Očito oni slušatelji koji bi se poistovjetili s radnicima koji su radili cijeli dan, budući da oni jedini ostaju do kraja u središtu pozornosti.

Poenta je slična onoj u prispodobu o izgubljenom sinu. Bog je milostiv, a "pravedni" ne smiju gundati protiv njegove velikodušnosti. Ono što se događa u Matejevom evanđelju je da ova priča sada dobiva novi kontekst - ista poenta se stavlja pred novo slušateljstvo. U kontekstu učenitva, ona služi kao potvrda Božje velikodušnosti, usprkos onima koji mrze i žele zlo.

Ista se stvar može vidjeti i u prispodobu o izgubljenoj ovci u Mt 18,12-14. U Lukinom evanđelju ova prispodoba stavljena je uz prispodobu o izgubljenoj drahmi i izgubljenom sinu. Namijenjene su farizejima. Izgubljena ovca je bez sumnje grešnik, čije nalaženje donosi radost nebu. I opet, kao riječ farizejima ona opravdava Isusovo prihvaćanje odbačenih; no kada je slušaju odbačeni, oni bivaju učvršćeni u vjerovanju da ih traži dobri pastir. U Mateju, ova je prispodoba dio zbirke izreka o odnosima u kraljevstvu Božjem. U svom novom kontekstu, izražava istu poentu: Božju brigu za izgubljene, samo što je ovdje "odlutala" izgubljena ovca. I u Matejevom kontekstu se postavlja pitanje što ćemo s "malima" koji su slabe vjere i lako odlutaju. U recima 10-14, prispodoba o izgubljenoj ovci govori da se ona treba tražiti i vratiti u ljubavi natrag k stadi. Ista prispodoba, ista poenta, ali novo slušateljstvo.

Prispodobu o kraljevstvu Do sada smo samo gledali prispodobu koje su se doticale Isusovog sukoba s farizejima. No postoji puno veća skupina prispodobu - prispodobu o kraljevstvu - o kojima moramo zasebno govoriti. Točno je da su sve prispodobu o kojima smo govorili i prispodobu o kraljevstvu. One pokazuju kako se s Isusovim dolaskom približilo vrijeme spasenja. No prispodobu na koje ovdje mislimo su one koje vele: "Kraljevstvo Božje je kao..."

Najprije trebamo naglasiti kako se uvod "Kraljevstvo Božje je kao..." ne odnosi na prvu spomenutu riječ u prispodobu. To znači, kraljevstvo Božje *nije* poput goruščinog zrna, trgovca ili blaga skrivena u polju. Izraz zapravo znači: "S kraljevstvom je Božjim kao s..." Tako nam cijela prispodoba prenosi nešto o naravi kraljevstva, a ne samo jednu od točki poistovjećenja ili neki detalj.

Drugo, veliko je iskušenje da se prema ovim prispodobama odnosimo drugačije no što smo to upravo rekli za prave prispodobu. Naime, smatramo ih "učenjima", a ne pričama koje nas potiču na djelovanje. Tako gledati znači zlorabiti ih. Priznajemo, božanski nadahnute zbirke u Mk 4 i Mt 13, trebaju nas poučiti o kraljevstvu. No izvorno, te su usporedbe bile stvarni dio Isusova naviještanja kraljevstva koje dolazi u njemu. One trebaju posredovati poruku i potaknuti odgovor na Isusov poziv na učenitvo.

Uzmimo na primjer protumačenu prispodobu o sijaču (Mk 4,3-20; Mt 13,3-23; Lk 8,5-15) koju Marko s pravom vidi kao ključ za ostale. Vidimo da je Isus zapravo protumačio točke poistovjećenja: četiri vrste tla su kao četiri vrste reakcije na naviještanje kraljevstva. Ali poenta prispodobu je hitnost trenutka: "Tko ima uši neka čuje. Riječ se sije, poruka Božjega kraljevstva, radost oproštenja, zahtjev i dar učenitva. Ona je pred svima, zato pazite i budite plodonosno tlo." Valja primijetiti i to da je većina ovih prispodobu upućena mnoštvu kao potencijalnim učenicima.

Budući da su ove prispodobu zapravo prispodobu o *kraljevstvu*, nalazimo

kako naviještaju kraljevstvo na "već/još ne način". No njihov je glavni naglasak na "već". Kraljevstvo je već došlo; Božji je čas nadomak ruke. Stoga je sadašnji trenutak presudno hitan. Hitnost u Isusovom naviještanju je

dvostruka: (1) dolazi sud; užas i katastrofa su na vratima; (2) no postoji Dobra vijest; spasenje se nudi svima bezuvjetno. Pogledajmo nekoliko prispodoba koje prikazuju ove dvije točke.

1. U Lk 12,16-20 prispodoba o bogatom bezumniku postavljena je u kontekst stava prema posjedu u svjetlu prisutnosti kraljevstva. Prispodoba je dovoljno jednostavna. Bogataš misli kako je osigurao svoj život velikim trudom i zadovoljno miruje. Ali kako Isus drugdje govori: "Tko hoće život svoj spasiti (tj. osigurati) izgubit će ga" (Mk 8,35 i usporedni tekstovi), tako je i taj bogataš u biblijskom smislu bezumnik. On pokušava živjeti, a da pri tome ne računa s Bogom. Ni ne primjećuje da mu predstoji nevolja.

Poenta prispodobe, vjerojatno ste primjetili, nije iznenadnost smrti, nego hitnost sadašnjeg trenutka. Kraljevstvo je blizu. Ludo je živjeti za bogatstvo i za sigurnost, kada je kraj pred vratima. Zapazimo kako kontekst podržava ovu poentu. Neki čovjek traži od Isusa da mu natjera brata da podijele nasljedstvo. No Isus ne želi biti umiješan u njihov spor. Njegov je stav da je potjera za bogatstvom u jednom ovakvom trenutku potpuno nevažna.

Tako valja razumjeti i najtežu od svih prispodoba - onu o nepoštenom upravitelju (Lk 16,1-8). Opet imamo jednostavnu priču. Upravitelj je rasipao gospodarevo bogatstvo. Bio je pozvan položiti račune i bilo mu je jasno da je s njim gotovo. Tako je još jednom, posljednji put dobro okrao gospodara. Izravnao je dugove svim dužnicima svojega gospodara, vjerojatno u nadi da će si stvoriti prijatelje vani. Poenta ove prispodobe, i dio s kojim većina nas ima problema, je da su izvorni slušatelji očekivali karanje. A kad tamo, ludost upravitelja naišla je na *pohvalu!*

Što je Isus mogao misliti kad je pričao jednu takvu priču? On svoje slušatelje vjerojatno upozorava na to da vrijeme pritišće. Ako su stvarno tako ogorčeni postupkom upravitelja, koliko bi više trebali biti ogorčeni nad svojim vlastitim djelima!? I oni se nalaze tamo gdje je upravitelj, jedino što je

prijetnja neusporedivo veća. Taj je čovjek nešto poduzeo (primijetimo da Isus ne opravdava njegovo djelo); on je nešto učinio sa svojom situacijom. Izgleda da i njima Isus govori da hitnost trenutka zahtijeva djelovanje jer je sve u igri.

2. Hitnost trenutka koji poziva na djelovanje, pokajanje, je isto tako i vrijeme spasenja. Tako je kraljevstvo u svojoj sadašnjosti Dobra vijest. U dvojnoj prispodobi u Mt 13,44-46 (blago u polju i skupocjeni biser) naglasak je na radosti nalaženja. Kraljevstvo jednoga iznenađuje, drugi ga traži. U svojoj radosti, oni daju svoj imetak za blago, odnosno za biser. Kraljevstvo je Božji dar. Otkriće kraljevstva je neopisiva radost. Primijetimo kako se isti motiv proteže i kroz prispodobe o izgubljenim stvarima u Lk 15.

Tako dakle čovjek treba čitati i proučavati prispodobe. Ne smije ih alegorizirati. Mora ih čuti - čuti kao poziv da se odgovori Isusu i njegovom poslanju.

Pitanja hermeneutike

Zadatak hermeneutike kakav postavljaju prispode je jedinstven. Činjenica je da u vrijeme kada su bile ispričane uglavnom nisu tražile tumačenja. Za slušatelja one su bile neposredne i učinkovito su ga "hvatale". K nama one dolaze u pisanom obliku i potrebno ih je tumačiti upravo zato što nama nedostaje neposredno razumijevanje točki poistovjećenja, što prvim slušateljima nije bio nikakav problem. Što dakle trebamo činiti?

Predložimo dvije stvari:

1. Kao uvijek, polazišna nam je točka uglavnom prispodoba u njezinom sadašnjem biblijskom kontekstu. Prispodobe imaju svoj kontekst. Upravo prikazanim egzegetskim postupkom možemo uglavnom točno otkriti

njihovu poentu. Ono što potom trebamo učiniti je ono što je učinio Matej (npr. 18,10-14; 20,1-16): *Prevesti istu poentu u svoj kontekst.* Kad su pak u pitanju prispodobe u obliku priče, možda čak možemo pokušati ponovno ispričati priču s novim točkama poistovjećenja, kako bi današnji slušatelji osjetili gnjev ili

radost koji su osjetili prvi slušatelji. Slijedeću verziju milosrdnog Samrijanca ne smatramo nadahnutom! Nadamo se, međutim, da će prikazati mogućnost tumačenja. Slušateljstvo su tipični, dobro obučeni, američki protestanti srednje klase.

Jednog nedjeljnog jutra, neuredna, nepočešljana obitelj ostala je na autoputu. Bili su u očitj potrebi. Majka je sjedila na otrcanom kovčegu, nepočešljana, neuredne odjeće i gledala tupim pogledom smrdljivo, neuhranjeno uplakano dijete. Otac, neobrijan u radnom odijelu izgledao je očajno dok je pokušavao prikupiti ostalo dvoje djece. Kraj njih je stajao stari, istrošeni auto, koji je očito tog treća definitivno zakazao.

Niz cestu je dolazio biskupov auto. Biskup je žurio u obližnji grad na misu. Iako je otac očajnički mahao, biskup je smatrao da ne može ostaviti pastvu pa se pravio da ne vidi ništa.

Ubrzo nakon toga, prolazio je i načelnik Karitasa i već je kasnio na godišnji sastanak udruge. I on se pravio da ne vidi oca, koji mu je očajnički mahao da stane.

Slijedeći auto koji je naišao pripadao je okružnom ateisti, koji u svom životu nije bio u crkvi. Kada je on vidio obitelj u nevolji primio ih je u svoj auto. Nakon što je čuo koje su im potrebe, odvezao ih je u mjesni motel i tamo im platio sobu za tjedan dana, dok otac nije našao posao. Uz to im je iznajmio auto, kako bi otac mogao odlaziti na posao, a majci dao novac za hranu i novu odjeću.

Jedan od autora ove knjige, isprobao je ovakvu priču. Začudeni i ljuti slušatelji pokazali su da su doista "čuli" prisodobu po prvi puta u svom životu. Primijetimo koliko je ova priča slična izvornom kontekstu. Evanđeoski protestantski vjernik mislio je o katoličkom biskupu i upravitelju Karitasa: "pa naravno!" Zacijelo se nadao da će slijedeći koji bude naišao biti "njegov". Konačno, svi smo mi toliko toga čuli o milosrdnom Samarijancu, kao da su Samarijanci. bili najugledniji od svih ljudi. No ništa nije uvredljivije za vrijednog posjetitelja crkve, nego da se ateistu pohvaljuje za njegova djela, što je naravno upravo bio problem za pismoznanca u prvotnoj priči.

Može biti daje za neke ovo previše i inzistiramo stoga da prije osobnog pokušaja svaki naš čitatelj najprije dobro obavi egzegezu teksta. No naše je iskustvo da svi mi malo previše mislimo o sebi i ponovno prepričavanje nekih Isusovih prisodobu moglo bi nam ukazati na osobni nedostatak praštanja (Mt 18,23-35), naš bijes na Boga i njegovu milost kada želimo da bude "fer" (Mat 20,1-16), naš ponos na svoj položaj za razliku od onog "zločestih" (Lk 18,9-14). Nismo znali trebamo li se smijati ili plakati kada su nam ispričali o jednom crkvenom učitelju koji je nakon sata savršenih instrukcija na temu ove posljednje prispodobe, opisao širok raspon farizejskih zabluda, a zatim okončao svoje pouke molitvom i to u svoj ozbiljnosti: "Gospodine hvala ti što nismo poput farizeja u ovoj priči!" Ali morali smo paziti da se ne smijemo previše, kako se naš smijeh ne bi razumio kao molitva: "Hvala ti Bože što mi nismo poput ovog crkvenog učitelja!"

2. Naš drugi naputak za hermeneutiku povezan je s činjenicom da su sve Isusove prispodobe na neki način sredstva za naviještanje kraljevstva. Zato je za svakog tumača nužno da uroni u značenje kraljevstva u Isusovoj službi. Za to najtoplije preporučamo knjigu G. E. Ladda *The Presence of the Future* (Grand Rapids, 1974.). Poruka o kraljevstvu koje je prisutno i koje će uskoro doći svojem ispunjenju još je uvijek nužna i za naše vrijeme. Oni koji pokušavaju svoj život osigurati imanjen, moraju hitno čuti riječ nadolazećega suda, a izgubljeni trebaju čuti Dobru vijest. Kako je to Joachim Jeremias vrlo rječito izgovorio (*Rediscovering the Parables*, [New York: Scribner, 1966.], str. 181.):

Došlo je vrijeme ispunjenja: to je svima njima [prisodobama] glavni naglasak. Moćnik je razoružan, sile zla se moraju pokoriti, liječnik je došao k bolesnicima, očišćeni su gubavci, teško breme krivnje je otklonjeno, odlutala ovca je donesena kući, vrata očeve kuće su otvorena,

siromasi i prosjaci pozvani su na svečanost, gospodar pun milosti plaća punu nezasluženu plaću, velika radost ispunja sva srca. Došla je godina milosti Gospodnje. Jer se pojavio onaj čije zastrto veličanstvo sja kroz svaku riječ i svaku prisposobu - Spasitelj.

9

Zakon(i): Uredbe Saveza za Izrael

Stari zavjet sadrži preko šesto različitih zapovijedi, koje su Izraelci trebali držati kao dokaz njihove odanosti Bogu. Samo četiri od trideset devet starozavjetnih knjiga sadrži te zakone: Izlazak, Levitski zakonik, Brojevi i Ponovljeni zakon. Iako u svakoj ovoj knjizi postoji i mnogo drugog materijala, ipak se ove knjige nazivaju zakonom. Postanak, koji ne sadrži nikakve zapovijedi, smatra se dijelom izraelskog pravnog sustava i isto se svrstava pod Knjige zakona. Tako se već i na prvi pogled vidi da ono što bismo mi nazvali "zakoni" nije slično onome što Stari zavjet naziva Knjigom zakona.

Kršćane dodatno zbunjuje to što se svih pet knjiga, od Postanka do Ponovljenog zakona, katkad naziva "knjigom" u jednini. Tako Bog hrabri Jošuu poslije Mojsijeve smrti za zadatak vođenja naroda i veli: "Neka Knjiga zakona bude na ustima tvojim, razmišljaj o njoj danju i noću kako bi vjerno držao sve stoje u njoj zapisano" (Još 1,8). Štoviše, katkad se u Novome zavjetu spominje "zakon", a da se pri tome očito misli na cijeli Stari zavjet, budući da gotovo cijeli Stari zavjet služi kao ilustracija ili primjena Zakona koji je zapisan u Petoknjižju (npr. Mt 5,17-18; Lk 16,17; Tit 3,9).

Međutim, gotovo uvijek kada se u Bibliji govori o Zakonu, to se odnosi na zbirku materijala koja započinje u Izlasku 20 i nastavlja se sve do Ponovljenog zakona. Čak i ako samo ovlaš pogledamo što je ondje zapisano, vidjet ćemo da sve to ni izbliza nije u obliku zapovijedi. Ipak, u većem dijelu Izlaska 20 - Ponovljenog zakona 33, radi se o zakonskim

formulacijama, pa ćemo se i mi prikloniti nazivu starozavjetni zakon. Najveći problem za kršćane, kad su u pitanju ti tekstovi, predstavlja hermeneutika. Kako se te zakonske formulacije odnose na nas danas i da li se uopće odnose? Budući da je to presudno pitanje, otpočet ćemo ovaj odlomak s nekoliko primjedbi o kršćanima i Zakonu, što će nam zatim pomoći u raspravi o egzezezi.

Kršćani i starozavjetni zakon

Da li se od kršćana očekuje držanje starozavjetnog zakona? Ako se očekuje, kako ćemo to učiniti kad više ne postoji hram ili središnje svetište na čijem žrtveniku bismo mogli žrtvovati životinje i tome slično (Lev 1-5)? Štoviše, da danas probamo žrtvovati i paliti životinje po zahtjevu starozavjetnog zakona, vjerojatno bi nas uhitili zbog okrutnosti prema životinjama! No ako se od nas ne očekuje da držimo starozavjetni zakon, zašto bi Isus onda rekao: "Zaista, kažem vam, dok ne prođe nebo i zemlja, ne, ni jedno slovo, ni jedan potezić iz Zakona neće proći dok se sve ne zbude," (Mt 5,18)? Ovo pitanje traži odgovor, odgovor koji od nas zahtijeva da pogledamo sadrži li starozavjetni zakon još neke stvari koje se nameću kršćanima (tj. na koji način smo još uvijek obvezni držati neke odnosno sve dijelove Izlaska 20 - Ponovljenog zakona 33). Evo šest početnih naputaka za razumijevanje odnosa kršćanina i starozavjetnog zakona. Ove naputke trebamo objasniti, što ćemo djelimično učiniti kasnije u ovom poglavlju. Napuci trebaju pomoći čitatelju da se usmjeri ka pravom poštivanju Zakona.

1. *Starozavjetni zakon je savez.* Savez je obvezujući dogovor između dvije stranke, a u zakonu su opisane obveze koje svaka strana mora ispunjavati. U vrijeme Staroga zavjeta, mnogobrojne su saveze velikodušno nametali sizereni (feudalni gospodari) nekom slabijem, ovisnom vazalu (sluzi). Vazalu su jamčili dobročinstva i zaštitu. No zauzvrat, morao je biti odan samo tom sizerenu s upozorenjem da će svaka izdaja donijeti kaznu kako je propisano saveznim ugovorom. Kako je vazal trebao pokazati svoju odanost? Time što se držao odredbi za ponašanje prema propisima saveza. Sve dok je vazal držao odredbe, sizeren je znao da mu je vazal odan. Kada je pak narušio odredbe, sizeren je zbog saveza bio prinuđen djelovati i kazniti vazala.

Bog je, analogno takvim starim savezima, sastavio starozavjetni zakon i time uspostavio važeći sporazum između Jahve, Gospodina, i njegovog sluge Izraela. Na dobročinstva i zaštitu Izraelci su trebali odgovoriti držanjem onih šest stotina odredbi (tj. zapovijedi) koje je sadržavao zakon saveza kako ga nalazimo zapisanog u Izlasku 20 - Ponovljenog zakona 33.

Saveza je imao šest dijelova: preambulu, prolog, odredbe, svjedoke, kazne i završetak dokumenta. Preambula je navodila stranke koje sklapaju sporazum ("Ja sam Gospodin, tvoj Bog..."), a prolog je dao kratak prikaz povijesti o tome kako su strane saveza stupile u odnos ("Ja sam te izveo iz zemlje egipatske ..."). Kako smo već rekli, odredbe su pojedini zakoni. Svjedoci su oni koji će potvrditi savez, sam Gospodin, a nekad "nebo i zemlja", što je drugi način da se izrazi kako cijelo Božje stvorenje želi da se savez održi (npr. Pnz 17,18-19; 31,9-13). I prvo izricanje zakona (na Sinaju, Izl 20 - Lev 27 s dodatkom u Br) i drugo izricanje zakona (pred ulazak u obećanu zemlju, kako to nalazimo u Pnz) odražavaju ovaj šestodjelni format.

2. *Stari zavjet nije naš savez.* Riječi zavjet ili savez imaju isto značenje. Stari zavjet predstavlja stari savez, kojega se mi više ne trebamo držati. Zato ne možemo početi svoje tumačenje pretpostavkom da nas obvezuje sve ono što stoji u Starome zavjetu. Naprotiv, naša bi pretpostavka trebala biti da ništa od odredbi Staroga zavjeta nije obvezujuće za nas, ukoliko iste

odredbe nisu potvrđene u Novome zavjetu. To znači da ukoliko neki starozavjetni zakon nije preoblikovan ili potvrđen u^ Novome zavjetu, on više ne veže izravno Božji novi narod (usp. Rim 6,14-15). Između vremena Staroga saveza i Novoga saveza dogodile su se promjene. Ta dva saveza nisu jednaka.

Bog od svojega naroda - nas - sada očekuje ponešto drugačije znakove poslušnosti i odanosti, nego što je očekivao od Izraelaca u Starome zavjetu. Dakako, *odanost* se još uvijek očekuje. Na neki način promijenio se samo izraz te odanosti.

3. *Neke odredbe Staroga zavjeta nisu prenesene u Novi.* Iako bi za cijeli starozavjetni zakon i njegova objašnjenja trebala jedna cijela knjiga, ipak je moguće većinu zakona u Petoknjižju svrstati u dvije veće kategorije, pri čemu ni jedna od njih nije obvezna za kršćane: (1) izraelski zakoni za društveno uređenje i (2) izraelski obredni zakoni. Društveni su zakoni oni koji određuju kazne za različita protuzakonita djela, za koja je čovjek u Izraelu mogao biti uhićen i osuđen. Takvi se zakoni naravno odnose samo na građane staroga Izraela, a nitko tko danas živi nije građanin staroga Izraela. Najveća zbirka obrednih zakona nalazi se u Levitskom zakoniku, ali i u dijelovima Izlaska, Brojeva i Ponovljenog zakona. Ovi su zakoni Izraelcima davali upute o vršenju bogoštovlja - vrlo detaljno, počevši od izgleda bogoštovnog prostora, preko odgovornosti svećenika do toga koje životinje i kako žrtvovati. Žrtvovanje (obredno ubijanje životinje, kuhanje i blagovanje tog obroka) je bilo središnji dio starozavjetnog bogoštovlja. Bez prolijevanja krvi nije se moglo dobiti oprostjenje grijeha (Hebr 9,22). Kada je jednom za uvijek prinesen Isus kao žrtva, takva je starozavjetna praksa postala sasvim izlišna. Ona za novozavjetnu praksu nema nikakva smisla, iako se bogoštovlje, na novozavjetni način, nastavlja.

Postoje mnoge slične suvremene analogije za promjenu odredbi od saveza do saveza. U slučaju radnih sporazuma, primjerice, novi uvijek navodi nove uvjete rada, novi, drugačiji način upravljanja poduzećem, nove potrebe plaćanja i slično. No neke se stavke dakako, mogu i zadržati: izbor odgovorne osobe, vrijeme za odmor, i slično. Naravno, radni je ugovor daleko od ugovora između Boga i Izraela, ali nam taj ugovor može poslužiti kao ilustracija činjenice da novi savez može biti *prilično drugačiji od staroga saveza, a da ipak nije sasvim drugačiji*. Upravo je to slučaj s oba biblijska saveza.

Netko bi mogao pitati: "Nije li Isus, time što je rekao da ni crtica ni jota neće proći, mislio da smo mi još uvijek pod starozavjetnim zakonom?" Odgovor je ne, on to nije mislio. On je naprotiv rekao (Lk 16,16-17) da se Zakon ne može promijeniti. Zakon i proroci stigli su do svog završetka, kada je Ivan Krstitelj počeo naviještati novi savez te je stoga Isus naglasio da je ljudima bolje što prije ući u kraljevstvo Božje. U protivnome će još uvijek trebati držati starozavjetni zakon, koji se ne može izmijeniti. Isus je dao novi zakon, nije dokinuo stari, nego ga ispunio. Novi zavjet ili savez mogao je onima koji ga drže dati pravednost koja nadilazi onu pismoznana i farizeja, koji su se čvrsto držali staroga zavjeta. Isus je u potpunosti ispunio starozavjetni zakon i dao novi zakon, zakon ljubavi (vidi točku 4.).

4. *Dijelovi staroga saveza obnovljeni su u novome savezu.* Na koje se ovo dijelove odnosi? Neki su dijelovi starozavjetnog *moralnog* zakona obnovljeni u Novome zavjetu i stoga obvezni za kršćane. Ove je aspekte staroga saveza Bog očito smatrao važećima za sve ljude koji mu pripadaju te ih je uključio i u novi savez koji je s njima sklopio. Takvi zakoni svoj trajni značaj izvlače iz činjenice da podržavaju dva temeljna zakona novoga saveza koji ispunjavaju Zakon i Proroke (Mt 22,40): "Ljubi Gospodina, Boga svojega svim srcem svojim, svom dušom svojom i svom pameću svojom (Pnz 6,5) i "Ljubi bližnjega svojega kao samoga sebe" (Lev 19,18). Isus tako izvlači neke starozavjetne zakone i daje im novi način primjene (Mt 5,21-48), te ih redefinira tako da uključuju više od svog prvotnog raspona. Tako velimo

da su se aspekti, a ne sami zakoni, obnovili iz staroga na novi savez, budući da jedino aspekti toga zakona potpadaju izravno pod zapovijed ljubavi prema Bogu i prema bližnjemu te tako predstavljaju neprekidnu obvezu za kršćane.

5. *Cijeli Stari zavjet je još uvijek Božja riječ za nas, iako nije Božja zapovijed nama.* Biblija sadrži svakovrsne naredbe za koje Bog želi da znamo, a koje istovremeno nisu upućene nama izravno. Jedan od primjera je Mt 11,4: "Pođite i javite

Ivanu što ste čuli i vidjeli." Izvorni slušatelji ove zapovijedi bili su učenici Ivana Krstitelja. Čitamo o toj zapovijedi, iako ona nije zapovijed nama. Tako je slično i prvotni primatelj starozavjetnog zakona bio stari Izrael. Mi čitamo o tome zakonu. To nije zakon za nas.

6. *Samo ono što je iz Staroga zavjeta izričito obnovljeno u novome možemo smatrati "Zakonom Kristovim"* (usp. Gal 6,2). U tu se kategoriju može ubrojiti deset zapovijedi, budući da se njih u više navrata navodi u Novom zavjetu kao obvezatne za kršćane (vidi Mt 5,21-37; Iv 7,23) i dvije velike zapovijedi iz Pnz 6,5 i Lev 19,18. Nijedna druga starozavjetna zapovijed ne može se smatrati izričito obvezujućom za kršćane, bez obzira na dobrobit koju imamo ako ih poznajemo.

Uloga zakona u Izraelu i u Bibliji

Bilo bi pogrešno iz gornjega zaključiti kako zakon u Bibliji više nema nikakvu vrijednost. Kroz povijest spasenja njegova je uloga bila "dovesti nas Kristu", kako to reče apostol Pavao (Gal 3,24), ukazavši nam na visoke standarde Božje pravednosti te nemogućnost da itko od ljudi zadovolji te standarde osim uz božansku pomoć. Istu takvu ulogu zakon je imao i za Izrael u staro doba. Nije ih spašavao sam Zakon -takva ideja nespojiva je s Torom i Prorocima. *Bog* je spašavao Izrael. On sam je uredio sve oko njihova oslobođenja iz egipatskog ropstva, zauzimanja Kanaana i blagostanja, kada su nastanili obećanu zemlju. Zakon ništa od toga nije učinio. Zakon je jednostavno opisivao uvjete odanosti savezu koji je Izrael imao s Bogom.

Na taj način zakon stoji kao paradigma (model). On ni izbliza nije popis svih stvari koje je čovjek trebao učiniti da bi ugodio Bogu u starome Izraelu. Naprotiv, zakon daje primjere onoga što znači iskazati odanost Bogu.

Apodiktički zakon Pogledajmo slijedeći odlomak u svjetlu upravo rečenog: Kad žetvu žanjete po svojoj zemlji, ne žanjite dokraja svoje njive; niti pabirčite ostatke poslije svoje žetve. Ne paljetkuj svoga vinograda; ne kupi po svom vinogradu palih boba nego ih ostavljaj sirotinji i strancu! Ja sam Jahve, Bog vaš.

Nemojte krasti; nemojte lagati i varati svoga blišnjega. Nemojte se krivo kleti mojim imenom i tako oskvrnjivati ime svoga Boga. Ja sam Jahve! Ne iskorišćuj svojega blišnjega niti ga pljačkaj! Radnikova zarada neka ne ostane pri tebi do jutra. Nemoj psovati gluhoga niti pred slijepca stavljaj zapreku. Svoga se Boga boj! Ja sam Jahve! (Lev 19,9-14)

Zapovijedi koje počinju sa "čini ovo" ili "ne čini ono" nazivamo apodiktičkim zakonima. Oni predstavljaju izravne, opće primjenjive zapovijedi koje objašnjavaju što Izraelci trebaju činiti kako bi ispunili svoj dio saveza s Bogom. Očito je da ovakvi zakoni ne iscrpljuju sve mogućnosti. Primijetimo primjerice zakon o pabirčenju. On se ovdje odnosi samo na žitarice i grožđe. Znači li to da je čovjek mogao hraniti ovce ili imati berbu smokava i maslina, a da pri tome nije trebao misliti na siromašne i strance? Znači li to da neki drugi moraju "odrađivati" svoj dug savezu, dok drugi ne moraju? Naravno da ne. Zakon je paradigmatičan - on postavlja standard na primjeru i ne navodi svaku moguću sličnu okolnost. Pogledajmo ponovno stihove 13b i 14. U ovim stihovima radi se o zadržavanju plaće radnika do jutra i zbijanja šale na račun hendikepiranih. Znači li to da možemo zadržati radnikovu nadnicu gotovo cijelu noć ali mu je moramo dati prije no što svane? Pismoznanci i farizeji Isusovog vremena smatrali su da su oni koji tako čine opravdani, budući da tamo piše "jutro". Ali uzak i sebičan legalizam takve vrste je uistinu izvrtnje zakona. Izjave u zakonu trebale su biti pouzdan vodič za opću primjenu - ne doslovni opis

svakoga mogućeg uvjeta koji se da zamisliti. Bi li se držao zakona u 14. r. da prezireš nijemoga ili hromoga? Naravno da ne! "Gluhi" i "slijepi" ovdje su samo odabrani primjeri za sve osobe s tjelesnom manom. Ta mana zahtijeva da ih se poštuje, a ne da ih se prezire. Suvremena društva često imaju relativno iscrpne zakonske

odredbe. Na primjer, okružni i državni zakoni u USA, sadrže na tisuće posebnih zakona za svakovrsne prijestupe. Pa ipak je uvijek iznova potreban sudac čak i porota da se odluči je li ili nije narušen zakon, budući daje nemoguće zakone napisati tako da se unaprijed predvidi svaki mogući prijestup. Prema tome, starozavjetni je zakon sličniji ustavu koji daje samo temeljne odredbe i okvirno ocrtava prava i slobode u državi. Naše objašnjenje da su starozavjetni apodiktički (opći, apsolutni) zakoni paradigmatični (da su samo primjeri, a ne iscrpni) ne pomaže osobi koja želi pojednostaviti njihovo obdržavanje. Mi smo naprotiv naglasili da su ovi zakoni, iako škrti na riječima, zapravo u *duhu* vrlo opširni. Tko želi poslušati *duh* starozavjetnog zakona, vjerojatno će se vrlo brzo naći u prilici da prekrši zakon. Ni jedno ljudsko biće ne može stalno udovoljavati Bogu pod tako visokim i sveobuhvatnim zahtjevima (usp. Rim 8,1-11). Samo onaj tko zakonu pristupa farizejski, a to znači da se drži slova, a ne i duha, može ponekad imati uspjeha. Taj uspjeh, međutim, je svjetovni uspjeh, a ne onaj kojemu je rezultat držanje Božjega zakona kako je to Bog imao na umu (Mt 23,23).

Kod pitanja hermeneutike, ovdje ćemo zapaziti slijedeće: *Zakon nam pokazuje kako je nemoguće za čovjeka da sam svojom snagom ugodi Bogu*. Naravno, to nam nije nikakva novost. Apostol Pavao govori isto u Rim 3,20. Ali to je činjenica koja nije samo *teološka istina*, nego ima i te kako značaja za čitatelja zakona. Kada čitamo starozavjetni zakon, trebali bismo ponizno prihvatiti činjenicu da smo nedostojni pripadati Bogu. Trebali bismo biti potaknuti na slavljenje i zahvalnost da je on pripremio put da budemo prihvaćeni pred njegovim licem, a da ne moramo za to ispuniti sav starozavjetni zakon. Da je drugačije, ne bi imali načina da mu se svidimo.

Kazuistički zakon

Apodiktički se zakon nadopunjuje drugom vrstom zakona koji nazivamo kazuističkim zakonom (jer se bavi pojedinim slučajevima). Pogledajmo slijedeći odlomak Ponovljenog Zakona:

Ako se tebi proda brat tvoj - Hebrejac ili Hebrejka - neka ti služi šest godina, a sedme ga godine otpusti od sebe slobodna. Kad ga slobodna od sebe otpustiš, ne šalji ga praznih ruku. Daruj ga čime između stoke svoje, s gumna svoga i iz badnja svojega; čime te već Jahve, Bog tvoj, blagoslovio, od toga i njemu daj. Sjećaj se kako si bio rob u zemlji egipatskoj i kako te Jahve, Bog tvoj, otkupio. Zato ti ovo zapovijedam danas. Ali ako ti on kaže: 'Neću da odlazim od tebe', jer voli tebe i dom tvoj i jer mu je kod tebe bilo dobro - uzmi tada šilo i probuši mu uho na vratima, i neka ti bude robom zauvijek! Tako isto učini i sa svojom sluškinjom. (Pnz 15,12-17).

Elementi ovakvoga zakona su uvjetni. Ovaj se zakon primjenjuje samo u slučaju da (1) ti, Židov, imaš najmanje jednoga roba, ili (2) ti, Židov, imaš roba koji želi ili ne želi ostate kao tvoj dragovoljni rob i kad prođe obvezni rok. Ako *nisi ni Židov ni robovlasnik*, ovaj zakon se ne odnosi na tebe. Ukoliko si rob, ovaj se zakon, budući da je namijenjen robovlasnicima, na tebe odnosi samo posredno, jer štiti tvoja prava. Ali taj zakon ne zahvaća svakoga. On je uvjetovan -ograničen uvjetom koji se može ili ne mora odnositi na određenu osobu u nekom određenom vremenu.

Ovakvi kazuistički zakoni sačinjavaju veći dio od onih šeststo zapovijedi starozavjetnog deuteronomskog zakona. Zanimljivo je da se ni jedna od njih izričito ne ponavlja u Novome zavjetu. Budući da se takvi zakoni odnose upravo na židovski društveni, vjerski i moralni život, oni su po svojoj naravi ograničeni u svojoj primjenjivosti te se stoga neće odnositi na kršćane. Kakva hermeneutička pravila onda kršćanin može izvući za kazuističke

zakone? Kad još jednom pogledamo Pnz 15,12-17 primjetit ćemo slijedeće stvari:

Prvo, iako mi osobno ne držimo robove, možemo vidjeti da su Božje odredbe za robovlasništvo daleko od brutalnih i teških. Na temelju ovoga zakona, nikako ne bismo mogli

opravdati onaj oblik robovlasništva koji je prevladavao tijekom velikog dijela svjetske povijesti. Budući da su se robovi morali puštati na slobodu već nakon šest godina rada, to je značilo bitno ograničenje ropstva. Upravo zahvaljujući ovom zakonu, praksa se teško mogla zlorabiti do u nedogled. Drugo, možemo naučiti da Bog voli robove. Njegova se ljubav vidi kroz osiguranja koja su ugrađena u zakon, baš kao što je to slučaj u stihovima 14 i 15 koji zahtijevaju velikodušnost prema robovima i to na temelju toga što Bog na Izrael gleda kao na bivše robove.

Treće, vidimo da se robovlasništvo moglo provoditi na takav način da je robu bilo bolje da bude rob, nego da bude slobodan. To znači da se robovlasnik, svjestan svoje obveze prema robovima, brinuo za njihovu hranu, stan i odjeću. Možda bi neki od robova prepušteni sami sebi umrli od gladi, imajući na umu teške gospodarstvene prilike onoga vremena u Palestini.

Četvrto, robovlasnik zapravo nije posjedovao roba u pravome smislu riječi. On gaje posjedovao, ali je imao obavezu prema čitavom nizu ograničenja u svezi s robovlasništvom. Prema zakonu, robovlasnik nije imao apsolutno pravo na roba. Bog je otkupio (vratio) cijeli židovski narod iz Egipta kako to pokazuje 15. r. pa su svi Izraelci u stvari pripadali njemu. On je bio njihov vlasnik, bez obzira na to jesu li bili robovi ili slobodni.

Ove četiri primjedbe su za nas vrijedna pouka: Nije bitno što zakon u Pnz 15,12-17 nije upravljen izravno nama niti je tu riječ o nama. Bitno je koliko iz njega možemo naučiti o Bogu, njegovim zahtjevima, njegovoj pravednosti, idealima za židovsko društvo i Božjem odnosu spram njegova naroda, osobito kad je u pitanju pojam "otkupljenja". Taj nam zakon zato daje (1) važan dio pozadine za novozavjetno učenje o otkupljenju, (2) jasniju sliku o tome daje starozavjetno ropstvo bilo značajno drugačije od onoga na što mi obično mislimo pod ropstvom, i (3) daje nam uvid u Božju ljubav, koju drugačije ne bi vidjeli. Znači, taj zakonski odlomak za nas je još uvijek

vrijedna Božja riječ, iako očito nije Božja zapovijed nama.

Ne može se međutim, sve o ropstvu naučiti iz ovoga odlomka. Drugi su narodi drukčije gledali na robove. Da budemo točniji, i kada se uzmu u obzir svi zakoni koji u Petoknjižju govore o ropstvu, to je tek površina problema. Trebalo bi biti samo po sebi jasno da nekoliko stotina zakona ne može biti iscrpno, nego samo paradigmatično tretiranje problema. Ako u današnjem društvu ni tisuće zakona samo za zločine ili za povrede ljudskih prava ne mogu dati iscrpnu sliku, nego ih se smatra paradigmatičnim, onda se ni starozavjetni zakoni ne mogu gledati kao zakoni koji su sveobuhvatni. Ipak, budući da Stari zavjet sadrži standarde koje je Bog postavio svojem narodu u starome savezu, to bi za nas koji tražimo Božju volju trebalo biti vrlo poučno.

Starozavjetni zakon i drugi stari zakonic

Židovi nisu bili prvi narod koji je živio prema zakonima. Sačuvana je nekolicina zakonika drugih starih naroda, a neki su čak stariji od vremena kada je Zakon dan Mojsiju (1440. pr. Kr. ili kasnije, ovisno o tome u koje vrijeme stavljamo izlazak iz Egipta). Ako se te ranije zakone usporedi sa starozavjetnim zakonom, postaje očito, da starozavjetni zakon predstavlja daleko napredniju verziju zakona, od njegovih prethodnika. Čitatelj će više cijiniti starozavjetni zakon, kad vidi koliko se razlikuje od drugih zakonika. Ovime ne želimo reći da starozavjetni zakon predstavlja najbolji mogući standard moralnog i etičkog učenja. To tek dolazi s Kristovim učenjem u Novome zavjetu. No starozavjetni zakon pokazuje značajan napredak spram drugih, ranijih ljudskih standarda.

Pogledajmo primjerice ove dvije skupine zakona. Prvi dolazi iz *Zakoni Ešnune*, akadskog zakonika koji datira iz 1800. g. pr. Kr.:
Ukoliko jedan slobodnjak nema pritužbe na drugoga slobodnjaka, ali mu otme ropkinju, zadrži je u svojoj kući i

uzrokuje njezinu smrt, mora vlasniku ropkinje dati dvije ropkinje kao nadoknadu. Ukoliko čovjek nema ništa protiv drugoga, a uzrokuje smrt žene ili djeteta tog čovjeka iz visokog društva, onda se to računa kao veliko zlodjelo. Onaj tko je takvo što učinio mora umrijeti. (Ešnuna, zakoni, 23-24 [prijevod s engl.] usp. J. B. Pritchard, ed. *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. 3rd ed.; Princeton: University Press, 1969., str 162.). Drugi je iz poznatog Hamurabijevog zakonika. Hamurabi je bio babilonski kralj koji je 1726. g. pr. Kr. "uspostavio zakon zemlje":

Ukoliko neki slobodni plemić udari kćer nekog drugog slobodnog plemića te tako uzrokuje pobačaj, mora platiti deset šekela srebra za njen fetus. Ako umre ta žena, valja ubiti njegovu kćer. Ukoliko bi nasilnim udarcem prouzročio pobačaj u žene nekog običnog čovjeka, treba platiti pet šekela srebra. Ako ta žena umre, treba platiti pola mine srebra. Da udari ropkinju slobodnog plemića te ona pobaci, mora platiti dva šekela srebra. A ako ta žena umre, mora platiti trećinu mine srebra. (Hamurabi, zakoni, 209-14 [prijevod s engl.] usp. J. B. Pritchard, ed. *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. 3rd ed.; Princeton: University Press, 1969., str 175.).

Vjerojatno postoji više točaka ovih zakona koje bi vrijedilo pogledati, no mi ćemo svoju pozornost usmjeriti na jednu, a to je klasna razlika koja je u njih ugrađena. Primijetimo da zakoni predviđaju novčanu nadoknadu, ako je u pitanju smrt ropkinje ili obične žene, dok smrt plemkinje iziskuje smrtnu kaznu. Valja primijetiti i to da su muškarci bili oslobođeni osobne kazne ukoliko su naudili ženi. Tako prema Hamurabijevom zakoniku, čak i kada plemić uzrokuje smrt kćeri nekog drugog plemića, nije kažnjen on, nego njegova kćer. Tako je i u zakonu Ešnune: ukoliko plemić uzrokuje smrt ropkinje, ona se jednostavno nadoknađuje dvjema drugima. Ubojica je slobodan.

U ovim se zakonima žene i robovi tretiraju kao roba. Ukoliko se nekome od njih nanese šteta, to se nadoknadi vlasniku, kao da je nanesena šteta nekoj njegovoj životinji ili posjedu, kako je to opisano drugdje u zakonicima.

Starozavjetni zakon je etički gledano nevjerojatno velik korak ispred tih zakona. Zabrana ubojstva nije uvjetovana spolom ili društvenim statusom: "Ne ubij!" (Izl 20,13). "Tko god udari čovjeka pa ga ubije, neka se smrću kazni" (Izl 21,12). Postoji napredak i kod pitanja nanošenja štete robovima: "Ako tko izbije zub svome robu - ili svojoj ropkinji - neka ga oslobodi zbog zuba" (Izl 21,27). Robovi su općenito pod starozavjetnim zakonom imali sasvim drugačiji status nego pod ranijim zakonima. "Ne smiješ gospodaru izručivati roba koji je od svojega gospodara utekao k tebi. Neka boravi s tobom u tvojoj sredini, u mjestu što ga odabere u jednome od tvojih gradova gdje mu se sviđa," (Pnz 23,16-17). Ovo je u potpunoj suprotnosti s Hamurabijevim zakonom koji dozvoljava plemiću da preda svoju kćer da se ubije za zlodjelo koje je on počinio, starozavjetni zakon izričito tvrdi "neka se očevi ne osuđuju na smrt zbog sinova, ni sinovi zbog očeva; neka svatko za svoj grijeh gine," (Pnz 24,16).

Starozavjetni zakon kao dar Izraelu

Zakon je, što se tiče njegove sposobnosti da vječni život i pravu pravednost pred Bogom, bio prilično nemoćan. Ali on i nije dan za tu svrhu. Tko god je pokušao dobiti spasenje i Božje prihvaćanje samo po Zakonu, morao je izgubiti, budući da se Zakon u konačnici ne može držati - već i samo prekršaj jednog dijela zapovijedi tijekom života, značio je kršenje zakona (Rim 2,17-27; 3,20). Tko prekrši pa makar i jedno pravilo taj je "bezakonik" (usp. Jak 2,10).

Ipak, ako se Zakon dobro razumije u onome što mu je namjera, vidi se njegova korisnost za Izraelce te divan primjer božanske milosti i ljubavi za svoju djecu.

Dok čitamo odlomke koje smo ovdje izdvojili za primjer, imajmo na umu upravo to.

Zakoni o jelu

Primjer: "A svinja, iako ima papak i to papak razdvojen, ne preživa - za vas je nečista," (Lev 11,7).

Zakone o jelu poput ovoga protiv blagovanja svinjetine, Bog nije zamislio kao proizvoljna, namjerna ograničenja Izraelovog ukusa. Naprotiv, oni imaju ozbiljnu i zaštitnu ulogu. Velika većina zabranjene hrane je ona koja (1) u toploj klimi Sinajske pustinje i Kanaana često nosi zarazu, (2) vrlo je neekonomična za uzgoj u uvjetima koje pružaju Sinajska pustinja i Kanaan ili (3) to su jela koja su bila posebno cijenjena u tuđim religioznim žrtvovanjima koje Izraelci nisu trebali oponašati. Osim toga, u svjetlu suvremenog medicinskog istraživanja se pokazuje da se alergije na hranu mijenjaju prema etničkoj skupini. Nesumnjivo su zakoni o hrani čuvali Izraelce i od određenih alergija. Pustinja nema obilje polena kojim bi se nadraživao dišni sustav Izraelaca, ali su u njoj živjele životinje čije bi meso iritiralo živčani sustav. Valja zapaziti da je glavno meso za Izraelce bila janjetina, a ona je, ukoliko stručnjaci za alergije imaju pravo, od svih glavnih vrsta najmanje alergensko meso.

Zakoni o proljevanju krvi

Primjer: "Dovedi zatim junca pred Šator sastanka, pa neka Aron i njegovi sinovi stave ruke juncu na glavu. Onda pred Jahvom, na ulazu u Šator sastanka, junca zakolji. Uzmi junčeve krvi i svojim je prstom stavi na rogove žrtvenika. Ostatak krvi izlij podno žrtvenika," (Izl 29,10-12).

Zakoni poput ovoga za Izrael postavljaju važan standard. Grijeh zaslužuje kaznu. Bog je svom narodu po Zakonu pokazao da onaj koji griješi protiv Boga ne zaslužuje živjeti. No Bog je pripremio i postupak, po kojem grešnik može ostati na životu: naime, ukoliko je umjesto njega prolivena krv. Tako je ponudio da će prihvatiti smrt drugog živog bića - životinje - umjesto smrti grešnika. Sustav žrtvovanja unutar Zakona ugradio je ovu proceduru u život izraelskog naroda. To je bio nužan dio preživljavanja naroda. "Bez proljevanja krvi nema oproštenja grijeha," (Hebr 9,22). I što je najvažnije, zakoni koji su propisivali zamjensku žrtvu postavljali su presedan za djelo Kristove pomiriteljske žrtve. Načelo iz Hebr 9,22 u potpunosti je biblijsko. Kristova smrt ispunjava zahtjeve Zakona te postaje temeljem za Božje prihvaćanje grešnika. Starozavjetni zakon služi kao živa pozadina ovom velikom povijesnom događaju.

Neobične zabrane

Primjer: "Ne kuhaj kozleta u mlijeku njegove majke," (Pnz 14,21).

"Što tome falj?" pitaju ljudi. I zašto ova i druge slične zapovijedi "Ne daj svom blagu da se pari s drugom vrstom. Svoga polja ne zasijavaj dvjema vrstama sjemena. Ne stavljaš na se odjeće od dvije vrste tkanine" (Lev 19,19) uopće stoje u Starome zavjetu?

Odgovor je da su ove i druge slične zabrane trebale spriječiti Izraelce u miješanju u praksu kanaanskog kulta plodnosti. Kanaanci su vjerovali u tzv- simpatetičnu magiju, u ideju da simbolička akcija može utjecati na bogove i prirodu. Smatrali su da će kuhanje kozleta u mlijeku njegove majke donijeti plodnost stadu. Miješanje životinja, sjemena ili tkanina smatralo se njihovim "vjenčanjem" stoje u budućnosti trebalo donijeti "potomke", tj. blagostanje poljodjelstva. Bog nije želio blagosloviti svoj narod, ukoliko se ovaj uključi u takve besmislene poslove. Poznajući namjeru ovih zapovijedi - naime namjeru da Izraelce sačuva od prelaska na kanaansku religiju gdje nije bilo spasenja - vidimo da one nisu tek proizvoljne nego presudne - i milosrdno blagodatne.

Zakoni koji jamče blagoslov onima koji ih drže

Primjer: "Na kraju svake treće godine, iznesi svu desetinu svoga prihoda od te godine i položi je na svoja vrata. Pa neka dođe levit - jer nema udjela ni baštine s tobom - došljak, sirota i udovica koji budu živjeli u tvom gradu i neka jedu i neka se nasite. Tako će te blagoslivljati Jahve, Bog tvoj, u svim poslovima što ih tvoja ruka poduzme," (Pnz 14,28-29)^

Naravno, svi zakoni dani Izraelu trebali su mu služiti na blagoslov (Lev 26,3-13). Neki međutim naglašavaju da će njihovo držanje proizvesti poseban blagoslov. Zakon o trogodišnjem desetku obećava blagoslov onome tko ga bude držao. Ukoliko ljudi ne brinu za potrebite oko sebe, Levite, siročad i udovice, Bog im ne može dati blagostanje. Desetak pripada Gospodinu, a on je odredio kako ga valja potrošiti. Ukoliko netko naruši ovu zapovijed, to je krađa Božjega novca. Ovaj zakon radi na koristi za potrebite (dakle, Stari zavjet je dobro pripremio sustav društvene pravde), ali i koristi onima koji daju potrebitima. On ne ograničava niti najavljuje kaznu. Naprotiv, potpomaže dobru praksu pa je i nama poučan jednako onoliko koliko i Izraelcima.

Ukratko što činiti i što ne činiti

Kao sažetak nekih stvari koje smo spominjali evo kratkog popisa pravila za hermeneutiku. Vjerujemo da će biti od pomoći svakome tko čita starozavjetna pravila u Petoknjižju. Tko bude držao na umu ova načela, izbjeci će pogrešnu primjenu Zakona, a opet će vidjeti njegovu poučnu stranu i njegovu vrijednost u izgrađivanju vjere danas.

1. Na Stari zavjet gledaj kao na Božju nadahnutu riječ za tebe. Ne gledaj na Stari zavjet kao na izravnu Božju zapovijed tebi.
2. Gledaj na starozavjetni zakon kao na temelj starozavjetnog saveza i stoga važećeg za povijest Izraela. Ne gledaj na starozavjetni zakon kao na onaj koji obvezuje kršćane koji stoje u Novome zavjetu, osim u slučajevima gdje je obnovljen.
3. Drži da su u starozavjetnom zakonu objavljeni Božja pravednost, ljubav i visoki standardi. Ne zaboravi vidjeti kako je Bog i svoju milost prilagodio tim standardima.
4. Ne gledaj na starozavjetni zakon kao na savršen, jer on nije sveobuhvatan. Gledaj na starozavjetni zakon kao na paradigmu - koja daje primjere za veliki raspon očekivanog ponašanja.
5. Ne očekuj da proroci i novozavjetni pisci često navode starozavjetni zakon. Primijeti da je srž starozavjetnog zakona (deset zapovijedi i dvije glavne zapovijedi) često navođena i od proroka i u Novome zavjetu.
6. Drži starozavjetni zakon velikodušnim darom Izraelu, koji mu je, ako ga je slušao, donosio veliki blagoslov. Ne drži starozavjetni zakon nizanjem proizvoljnih pravila koje trebaju ljudima ograničiti slobodu.

Proroci: Učvrstiti Savez u Izraelu

Pod naslovom Proroci ima više knjiga nego pod bilo kojim naslovom u Bibliji. Četiri Velika proroka (Izaija, Jeremija, Ezekijel, Danijel) i dvanaest Malih proroka (zadnjih dvanaest knjiga u Starom zavjetu) napisani su u starome Izraelu negdje između 760. i 460. godine prije Krista te sadrže čitav niz poruka od Boga. Mali su proroci nazvani malima zbog kratkoće knjiga; veliki proroci su relativno dugačke knjige. Ovi nazivi ne govore ništa o značaju poruke.

Narav proroštva

Moramo na samome početku primijetiti da su proročke knjige u Bibliji među najtežima za razumijevanje. Razlozi za to nalaze se u pogrešnom razumijevanju njihove uloge i oblika. No prije rasprave o tim dvjema stvarima, valja istaći neke preliminarne stvari.

Značenje proroštva Većina suvremenih čitatelja proročkih knjiga prilazi knjigama s pogrešnim razumijevanjem riječi *proroštvo*. Većini ljudi to znači upravo ono što se u većini slučajeva nalazi i kao prva definicija u rječnicima: "Predskazanje onoga što će se dogoditi". Zato se događa da mnogi kršćani proroke otvaraju samo kada je u pitanju drugi Kristov dolazak ili događaji vezani za eshaton, kao da je predskazanje o vremenu stoljećima dalekom od njih samih, bila prva briga starozavjetnih proroka. Ovakvo korištenje proroka zapravo je najobičnije nagađanje.

Tome nasuprot evo nekih statistika: manje od 2% starozavjetnog proroštva je mesijansko; manje od 5% opisuje vrijeme Novoga saveza; manje od 1% ima namjeru govoriti o događajima u budućnosti!

Proroci su doista naviještali budućnost, no to je obično bila neposredna budućnost Izraela, Judeje i drugih okolnih naroda, a ne naša budućnost. Jedan od ključeva za naše razumijevanje proroštva je da, želimo li vidjeti kako su se ispunila njihova proroštva, moramo pogledati natrag u vrijeme koje je za njih bilo buduće, dok je za nas prošlost.

Proroci kao glasnogovornici

Vidjeti proroke prvenstveno kao predskazatelje budućnosti znači promašiti njihovu primarnu ulogu, a ta je suvremenima govoriti *u ime Boga*. Ova "izgovorena narav" u njihovim proroštvima nam stvara dodatne poteškoće u razumijevanju.

Na primjer, od stotina proroka u Izraelu Staroga zavjeta, proročki govori samo šesnaest njih kasnije će biti prikupljeni i zapisani u knjigama. Znamo da su drugi proroci poput Ilije i Elizeja odigrali važnu ulogu u prenošenju Božje poruke Božjem narodu, a i drugim narodima. No znamo više o tim prorocima nego o njihovim riječima. Što su činili opisano je daleko opširnije od onoga što su rekli - a što su rekli, autori su starozavjetne pripovijesti vrlo točno i određeno stavili u kontekst njihova vremena. Kod proroka poput Gada (1 Sam 22; 2 Sam 24 i dr.), Natana (2 Sam 7,12; 1 Kr 1 i dr.) ili Hulde (2 Kr 22) imamo kombinaciju proroštva i biografije - situacija slična Joninoj i u manjoj mjeri Danielovoj. Općenito u starozavjetnim knjigama u kojima prevladava pripovijedanje, slušamo o prorocima, a rijetko čujemo njihove riječi. U proročkim knjigama međutim čujemo Boga po prorocima, a malo o samim prorocima. Ta razlika stvara većinu problema koje ljudi imaju pri pokušaju razumijevanja proročke knjige Staroga zavjeta.

Jeste li ikad primijetili kako je teško čitati bilo koju od

proročkih knjiga odjedanput? Što mislite, zašto je to tako? Prije svega, zato što nisu bile namijenjene za čitanje u jednom dahu. Te duže knjige većim su dijelom zbirke izgovorenih proročkih govora, i to ne uvijek njihovim kronološkim redom. Često nema nikakvih naznaka gdje neki govor počinje i gdje završava, a često ostaju bez ikakvih naznaka o svom povijesnom kontekstu. I k tome još je većina govora izrečena vrlo pjesnički!

Problem povijesti

Još jedna stvar otežava naše razumijevanje proroka, a to je problem povijesne distance. Doista, prirodno, mi, suvremeni čitatelji, teže ćemo razumjeti Božju riječ kako su je govorili proroci, nego Izraelci koji su tu riječ slušali iz prorokovih usta. Stvari koje su njima bile jasne, nama su sakrivene. Zašto? Djelimično zato što oni koji slušaju riječi izgovorene iz prve ruke imaju očitu prednost nad onima koji čitaju govornikove riječi iz druge ruke (slično kao što smo rekli o prisposodobama u 8. poglavlju). No to i nije najveći problem. Naprotiv, kao ljudima koji su vrlo udaljeni od vjerskog, povijesnog i kulturnog života staroga Izraela, nama će teško pasti staviti riječi proroka u pravi kontekst. Teško nam je vidjeti na što i zašto ciljaju.

Kako proroštvo djeluje?

Da bismo razumijeli što *nama* Bog govori kroz ove nadahnute knjige, moramo najprije jasno razumjeti ulogu i djelovanje proroka u Izraelu. Ovdje valja naglasiti tri stvari:

Proroci su posredovali u učvršćivanju saveza. U prethodnom poglavlju objasnili smo kako je Izraelov zakon sačinjavao savez između Boga i njegova naroda. Ovaj savez ne sadrži samo pravila koja valja držati, nego opisuje i čitav niz kazni koje će Bog primijeniti na svoj narod ne bude li se držao Zakona, kao i nagrade, koje će im Bog dati bude li ga se držao. Kazne se često nazivaju "prokletstvom", a nagrade "blagoslovom". Ti nazivi nisu bitni. Bitno je da nam Bog ne daje samo svoj zakon, nego ga i provodi. Pozitivno provođenje zakona je blagoslov, negativno prokletstvo. I upravo ovdje je mjesto prorocima. Bog je najavio provođenje zakona (pozitivno ili negativno) po prorocima, kako bi njegov narod jasno mogao prepoznati događaje blagoslova ili prokletstva. Mojsije je bio prvi posrednik Božjega zakona, kada je Bog s Izraelom zaključivao savez pa je tako postao paradigma (model) za sve druge proroke. Njih se zato naziva Božjim posrednicima ili glasnogovornicima saveza. Po njima, Bog podsjeća ljude u generacijama poslije Mojsija, da će, rezultat obdržavanja zakona biti blagoslov, a ne budu li ga se držali, snaći će ih prokletstvo.

Vrste blagoslova koje će sići na Izrael bude li se držao saveza opisane su u Lev 26,1-13; Pnz 4,32-40 i 28, 1-14. Noti blagoslovi najavljeni su uz upozorenje. Ne bude li se Izrael držao Božjega zakona, blagoslovi će presušiti. Vrste prokletstava koje Izrael može očekivati, većim su dijelom opisane u Lev 26,14-39; Pnz 4,15-28; 28,15-32,42.

Stoga, valja uvijek imati na umu da proroci nisu izmišljali blagoslove ili prokletstva koje su najavljivali. Može biti da su ih rekli malo drugačijim rječnikom koji je više plijenio veću pozornost, upravo onako kako ih je navodio Duh Sveti. No ponovno oni su izgovarali Božju riječ, ne svoju. Kroz njih je Bog najavljivao svoje namjere sprovođenja saveza na blagoslov ili na prokletstvo, opisano u Lev 26, Pnz 4 i Pnz 28-32. Tko se pomuči i nauči napamet ove odlomke u Petoknjižju primit će nagradu boljeg razumijevanja proročkog govora.

Ukratko, evo što se može vidjeti. Zakon predviđa određene kategorije skupnog blagoslova za vjernost savezu: život, zdravlje, napredak, izobilje,

ugled i sigurnost. Većina blagoslova koji se spominju spadaju pod neku od ovih šest kategorija. Što se pak tiče prokletstava, Zakon opisuje skupne kazne u obliku smrti, bolesti, suše, nestašice, opasnosti, uništenja, poraza, izgnanstva, siromaštva i sramoćenja. Većina prokletstava će se uklopiti u ove kategorije.

Iste kategorije mogu se primijeniti i na ono što Bog govori po prorocima. Na primjer, kada predskazuje budući blagoslov

za narod (ne pojedinca!) po proroku Amosu, Bog to čini 1 metaforama poljodjelskog izobilja, života, zdravlja, napretka, i poštivanja i sigurnosti (Amos 9,11-15). Kada najavljuje propast za neposlušni narod u doba Hošee, čini to na temelju kategorija prokletstva (npr. uništenje, Hoš 8,14; izgnanstvo Hoš 9,3). Ova su prokletstva često metaforička, iako mogu biti i doslovna. Ona su uvijek skupna i odnose se na cijeli narod. Blagoslovi ili prokletstva ne jamče napredak, odnosno smrt svakom pojedincu na osob. Gledano statistički, većina onoga što su proroci najavljivali u osmom, sedmom i ranom šestom stoljeću prije Krista je prokletstvo, budući da se veliko uništenje Sjevernog kraljevstva nije dogodilo do 722 pr. Kr., a Južnog kraljevstva, Judeje, prije 587 g. pr. Kr. Izraelci sjevera i juga u tom su se razdoblju sunovratili ka kazni, te je stoga prirodno da kod proroka toga razdoblja prevladavaju najave prokletstva, ne bi li Bog pridobio svoj narod na pokajanje. Nakon uništenja oba kraljevstva, poslije 587 g. pr. Kr., proroci su češće izricali blagoslove nego prokletstva. To je stoga što se Bog nakon sprovođenja kazne vraća svom temeljnom planu, iskazivanju milosrđa (vidi Pnz 4,25-31 za kratki opis ovakvog slijeda).

Dok čitamo proroke, valja paziti na slijedeći redoslijed: (1) oslovljavanje Izraelovog grijeha ili Božja potvrda ljubavi za narod; (2) predskazanje Božje kazne ili blagoslova, ovisno o situaciji. U većini slučajeva, proroci po nadahnuću Duha govore upravo o tome.

Poruka koju je prorok izricao nije bila njegova nego Božja poruka. Bog je podizao proroke (usp. Izl 3,1s; Iz 6; Jer 1; Ezek 1-3, Hoš 1,2; Amos 7,14-15; Jona 1,1 i dr.). One koji su sami sebi uzimali proročku ulogu smatralo se s pravom lažnim prorocima (npr. Jer 14,14; 23,21). Hebrejska riječ prorok "nabi" dolazi od semitskog glagola "zvati" (nabu). Dok čitamo proroke možemo primijetiti kako oni redovito završavaju svoju poruku podsjećajući "Tako veli Gospodin", ili "Govori Gospodin". U većini slučajeva, proročka je izjava čak i predana kako je primljena od Boga, u prvom licu jednine. Pročitajmo primjerice Jer 27 i 28. Zamislite samo težinu Jeremijinog zadatka kada Judejskom narodu mora prenijeti poruku da će, ukoliko ne žele ugađati Bogu, biti potlačeni od neprijateljskog, babilonskog naroda. Većina Jeremijinih slušatelja smatrala ga je zbog ovakva poruke veleizdajnikom. No kada im Jeremija prenosi ove poruke jasno naglašava da to nisu njegovi nego Božji stavovi i želje. Svoj proročki govor on započinje riječima: "Ovako mi reče Jahve..." (27,2), a zatim citira Božju zapovijed: "Zatim poruči..." (27,3), "Naredi im da poruče svojim gospodarima..." (27,4) te dodaje: "Riječ je Jahvina" (27,11). Njegova riječ je Božja riječ. Ona je izrečena Božjim, a ne prorokovim autoritetom (28,15-16).

Proroci su, budući da su bili posrednici Božje poruke, na neki način držali društvenu službu. Bili su poput veleposlanika nebeskoga dvora, koji su narodu prenosili volju nebeskoga vladara. Proroci sami po sebi niti su radikalno mijenjali društvene prilike, niti su bili inovativni teolozi. Društvene reforme i vjerska misao koje je Bog želio vidjeti u svojem narodu, već su bile izražene u saveznom zakonu. Božja riječ po proroku naviještala je kaznu svakome tko prekrši te zakone, neovisno o skupini kojoj pripada. Bilo da su krivicu kršenja savezničkih obveza imali kraljevi (npr. 2 Sam 12,1-14; 24,11-17; Hoš 1,4), svećenstvo (Hoš 4,4-11; Amos 7,17; Mal 2,1-9), ili neka druga skupina, prorok je poruku nacionalnog prokletstva prenosio uvijek vjerno. Po Božjoj riječi, proroci su čak postavljali i svrgavali kraljeve (1 Kr 19,16; 21,17-22); objavljivali rat (2 Kr 3,18-19; 2 Ljet 20,14-17; Hoš 5,5-8) ili govorili protiv rata (Jer 27,8-22). Ono što čitamo u proročkim knjigama nije jednostavno Božja riječ kako ju

je prorok vidio, nego Božja riječ onakva, kakvu je Bog želio da prorok predstavi. Prorok ne djeluje niti govori neovisno.

Prorokova poruka nije originalna. Bog je nadahnjivao proroke da predstave bitni sadržaj blagoslova i prokletstava koje nosi saveznički zakon. Zato, kada čitamo prorokove riječi, ne čitamo ništa suštinski novo, nego u biti istu poruku koju je Bog izvorno objavio po Mojsiju. Oblik u kome poruka biva

prenesena može dakako biti značajno drugačiji. Bog je proroke podizao da bi zadobio pozornost ljudi kojima ih je slao. Da bi se zadobila pozornost ljudi pak, potrebno je katkad nešto drugačije reći ili preoblikovati ono što su već mnogo puta čuli, tako da bi im "zazvučilo" novo. No to nije ni izbliza izmišljanje novih poruka ili mijenjanje stare poruke. Proroci nisu pozvani da izriču nešto ili postavljaju nove doktrine koje nisu već sadržaj zakona u Petoknjižju. Pogledajmo prvi primjer ovakva očuvanja poruke u drugom dijelu Hoš 4,2: "... već [ima] proklinjanje i laž, ubijanje i krađa, preljub i nasilje, jedna krv drugu stiže."

U ovome stihu, koji je dio dugog popisa Izraelovih grijeha u vrijeme Hošee (750-722 pr. Kr.), sažeto je pet od deset zapovijedi i to svaka jednom riječju: "Proklinjanje" - treća zapovijed "Ne uzimaj uzalud imena Jahve..." (Izl 20,7; Pnz 5,11); "Laž" - deveta zapovijed "Ne svjedoči lažno..." (Izl 20,16; Pnz 5,20); "Ubijanje" - šesta zapovijed "Ne ubij!" (Izl 20,13; Pnz 5,17); "Krađa" - osma zapovijed "Ne ukradi!" (Izl 20,15; Pnz 5,18). "Preljub" - sedma zapovijed, "Ne učini preljuba" (Izl 20,14; Pnz 5,18).

Jednako je zanimljivo što nadahnuti prorok ne čini, kao i ono što čini: Hošea ne navodi doslovno deset zapovijedi. On pet od njih spominje sažimljući svaku u po jednu riječ, slično kako to čini Isus u Lk 18,20. No čak i spominjanje njih pet i to neuobičajenim redosljedom, vrlo je učinkovit način da se Izraelu ukaže kako su prekršili deset zapovijedi. Nakon što su naime čuli za ovih pet, slušateljstvo će se neminovno pitati: "A što je s drugima? A zašto ne uobičajenim redom? A kako ono doslovno zvuče zapovijedi...?" Dakle, slušateljstvo bi počelo razmišljati o svih deset, podsjećajući se što to saveznički zakon traži kao temeljnu pravednost. Hošea nije u Zakonu promijenio ni najmanju stvar, a tako nije ni Isus, kada je istih pet nabrojio sličnim redosljedom. No on je Izraelce naveo da razmišljaju o Zakonu onako kako to nikad ne bi postigao doslovnim ponavljanjem zapovijedi.

Drugi primjer su mesijanska proroštva. Jesu li ona nova?

Nikako! Novima možemo smatrati detaljne opise života i uloge Mesije u pjesmama o Sluzi Jahvinom u Iz 42; 49; 50 i 53. No ideju o Mesiji Bog nije narodu prvi puta dao po prorocima. Ona se doista pojavila zajedno sa zakonom. Kako bi drugačije Isus mogao reći da njegov život ispunjava što je zapisano u Mojsiju, prorocima i psalmima (Lk 24,44)? Pnz 18,18 je, među inima, istaknuti odlomak predskazanja o Mesiji u Mojsijevom zakonu: "Podignut ću im proroka između njihove braće, kao što si ti. Staviti ću svoje riječi u njegova usta da im kaže sve što mu zapovjedim."

Zakon je već govorio o Kristu, kako nas na to podsjeća Ivan u 1,45. Ne može se, dakle, reći da je novost što proroci govore o njemu. Način, stil i posebnost s kojom su davali svoje nadahnute izjave, ne moraju biti ograničeni onime što je već bilo rečeno u Petoknjižju. Ali, bitna činjenica da će novi savez uvesti novi "Prorok" (koristeći se jezikom Pnz 18), doista je bila stara priča.

Egzegetski zadatak

Potreba za pomoći izvana

Već smo u prvome poglavlju zaključili kako postoji popularna ideja da sve što piše u Bibliji mora biti odmah jasno svakome tko čita ili proučava i da za to ne treba imati nikakvu izvanjsku pomoć. Razmišljanje je slijedeće: ako je Bog Bibliju napisao za nas (za sve vjernike), trebali bismo je moći razumijeti odmah pri prvome čitanju, budući da u nama stanuje Duh Sveti. Takva je ideja jednostavno neispravna. Neki su dijelovi Biblije jasni čim ih vidimo, a drugi nisu. Sukladno tvrdnji da su Božje misli dublje od ljudskih misli (Ps 92,5; Iz 55,8), ne bi smjelo čuditi da će neki dijelovi Biblije

zahtijevati vrijeme i strpljivo proučavanje, da bi ih konačno razumjeli. Proročke knjige upravo zahtijevaju takvo vrijeme i strpljivost. Ljudi tim knjigama često pristupaju usputno, kao da im tek površno čitanje kroz proročke knjige može dati visok stupanj razumijevanja. Tako se čovjek ne može postaviti niti

prema školskim udžbenicima, a kamoli prema Bibliji.

Moramo ovdje ponoviti one tri vrste pomoći koje čitatelju stoje na raspolaganju kod tumačenja proročkih knjiga. Prvi izvor je *biblijski rječnik*, koji daje članke o povijesnom okruženju svake knjige, njezinu temeljnu podjelu, posebne teme koje obrađuje i teškoće u tumačenju, kojih čitatelj mora biti svjestan dok čita Bibliju. Preporučujemo da svaki čitatelj pročita najprije članak o datoj proročkoj knjizi u nekom ovakvom rječniku, prije no što počne proučavati knjigu. Da bi bio u stanju shvatiti poruku knjige koju prorok želi posredovati, čitatelj valja imati na umu pozadinske podatke. Božja je riječ preko proroka stizala ljudima koji su živjeli u određenom okruženju. Koliko će ona koristiti nama djelimično ovisi o tome koliko ćemo znati razumjeti njihovu situaciju, kako bismo je tada mogli primijeniti na osobnu.

Drugi izvor pomoći su *komentari*. U njima se mogu naći opširni uvodi za svaku knjigu, slično kao i u rječnicima, ali često ne tako dobro organizirani. Međutim, važnija su objašnjenja za svaki pojedini redak. Ona su bitna svakome tko proučava relativno male dijelove proročkih knjiga, što znači manje od jednog poglavlja u datom trenutku (vidi dodatak).

Treći izvor pomoći bili bi *biblijski priručnici*. Najbolji priručnici kombiniraju teme kako rječnika tako i komentara, iako ne idu u detalje niti kad je u pitanju uvodni materijal, niti kad su u pitanju objašnjenja od retka do retka. Onome tko odjednom čita više odlomaka neke proročke knjige, ovakav priručnik može biti velika pomoć uz minimalnu potrošnju vremena.

Povijesni kontekst

Kad smo u 7. poglavlju proučavali Isusov "povijesni kontekst", to se odnosilo kako na širok raspon događaja u koje je Isus došao i u kojima je djelovao, kao i na određeni kontekst svakog pojedinog njegovog djela ili izjave. Kada proučavamo proroke, povijesni kontekst jednako se tako može vidjeti kao širi (njihovo vrijeme) ili određen (kontekst svakog pojedinog

proročkog govora). Za dobru egzegezu, čitatelj valja biti upoznat s obje vrste povijesnog konteksta za sve proročke knjige i govore.

Širi kontekst. Zanimljivo je primijetiti da šesnaest proročkih knjiga Staroga zavjeta proizlaze iz kratkog razdoblja u cijeloj panorami Izraelove povijesti, tj. od oko 760. do 460. godine pr. Kr. Zašto nemamo proročkih knjiga iz Abrahamovog vremena (oko 1800. g. pr. Kr.), Jošuinog (oko 1400. g. pr. Kr.), ili Davidovog (oko 1000. g. pr. Kr.)? Zar nije Bog svom narodu i njihovu svijetu govorio prije 760. g. pr. Kr.? Odgovor je: naravno da je govorio i u Bibliji je dosta toga zapisano o tom vremenu pa čak i o vremenu koje se odnosi na proroke (npr. 1 Kr 17 - 2 Kr 13). Štoviše, Bog je, sjetimo se, Izraelu na poseban način govorio u zakonu koji je trebao ostati kroz čitavu povijest naroda, dok ne bude zamijenjen novim savezom (Jer 31,31-34).

Zašto je onda proročko pisanje toliko karakteristično za razdoblje od Amosa (ca. 760 g. pr. Kr., najranijeg od "pišućih proroka") do Malahije (oko 460. g. pr. Kr. i najkasnijeg)? Odgovor je da je to razdoblje Izraelove povijesti *tražilo učvršćivanje saveza*, što je bio i zadatak proroka. Zatim, Bog je želio da blagoslovi i prokletstva, koja su proroci najavljivali u njegovo ime u to presudno vrijeme, ostanu zabilježeni za sva kasnija pokoljenja.

Te su godine određivale tri stvari: (1) društveni uspon bez presedana na političkom, vojnom, ekonomskom i društvenom planu, (2) nevjerojatna razina nevjere i nepoštivanje izvornog Mojsijevog saveza i (3) pomaci u granicama naroda i nacija. U takvim okolnostima trebala se iznova čuti Božja riječ. Bog je podigao proroke i po njima navijestio svoju riječ.

Kako se čitatelj bude koristio rječnicima, komentarima i priručnicima, vidjet će da je do 760. g. pr. Kr. Izrael bio trajno podijeljen dugim i neprestanim građanskim ratom. Sjeverna plemena koje se naziva "Izraelom", a katkad i "Efraimom" bila su odijeljena od južnog plemena "Jude". Sjever, gdje je

neposluh savezu dosegao u Judi do još neviđenih razmjera, Bog je predao na uništenje zbog njegovih grijeha. Amos (počevši oko 760. godine) i Hošea (oko 755. g.) navijestili su nadolazeće uništenje. Sjever je pao pod ondašnju velesilu Srednjeg istoka, Asiriju, 722. g. pr. Kr. Zatim su sve veća grešnost u Judi i podizanje nove velesile, Babilona, postale nove teme mnogih proroka uključujući Izaiju, Jeremiju, Joela, Miheja, Nahuma, Habakuka i Sefaniju. I Judino je pleme uništeno zbog neposluha i to 587. g. pr. Kr. Poslije toga su Ezekiel, Daniel, Hagaj, Zaharija i Malahija naviještali Božju volju za obnovu svojega naroda (počevši s povratkom iz izgnanstva 538. g. pr. Kr.), ponovnu izgradnju naroda i uspostavljanje pravovjernosti. Sve to slijedi temeljni model prikazan u Pnz 4,25-31.

Proroci većim dijelom govore izravno o *tim* događajima. Ukoliko čitatelj ne zna ništa o ovim događajima, ali i o drugima koji su suviše brojni da bi ih se ovdje moglo sve navesti, vjerojatno neće baš najbolje moći pratiti što to proroci govore. Bog je govorio u povijesti i o povijesti. Da bismo razumijeli njegovu riječ, moramo znati nešto o toj povijesti.

Određeni kontekst: Jedan primjer. Svaki proročki govor izrečen je u određenom povijesnom kontekstu. Bog je po svome proroku govorio ljudima na određenom mjestu, u određeno vrijeme, pod određenim životnim uvjetima. Zato znanje o datumu nastanka govora, njegovom slušateljstvu i situaciji (ukoliko su poznati), uvelike pridonosi sposobnosti čitatelja da razumije proročku riječ.

Pročitajmo Hoš 5,8-10, kratki, zasebni govor koji stoji s nekolicinom drugih u skupini tog poglavlja. Dobar komentar će čitatelju pomoći da vidi kako je taj govor napisan u obliku ratnog govora, koji naviješta Božji sud. Taj se sud provodi kroz borbu. Uobičajeni element takvog oblika govora su: poziv na pripravnost, opis napada, predskazanje poraza. Kao što je korisno prepoznati oblik, tako je korisno prepoznati i određeni sadržaj.

Datum nastajanja je 734. g. pr. Kr. *Slušateljstvo* su Izraelci Sjevernog kraljevstva (nazvani "Efraim"), kojima je Hošea propovijedao. Poruka je posebno namijenjena određenim gradovima na putu od judejskog glavnog grada, Jeruzalema, u središte Izraelskog idolopokloničkog štovanja u Betelu. *Situacija* je ratna. Juda je uzvratio napadom na Izrael, nakon što su Izrael i Sirija napali Judu (vidi 2 Kr 16,5). Napad je odbačen uz pomoć asirske velesile (2 Kr 16,7-9). Bog metaforički upućuje na opasnost gradova na teritoriju Benjamina (r.8), koji su pripadali Sjevernom kraljevstvu. Uništenje je izvjesno (r. 9), budući da će Juda zaposjesti zemlju na koji je krenuo ("razmakao međe"). Ali će i Juda dobiti što mu pripada. Božji gnjev past će na oba naroda zbog ovoga rata i zbog njihova idolopoklonstva (usp. 2 Kr 16,2-4). Juda i Izrael stajali su pod božanskim savezom koji je zabranjivao takve krvave ratove. Bog će kazniti narušavanje njegova saveza.

Poznavanje ovih nekoliko činjenica uvelike utječe na čitateljevu sposobnost razumijevanja govora u Hoš 5,8-10. Čitatelj dakle treba potražiti pomoć komentara i priručnika kada se sprema proučavati knjige proroka te kao uvijek, valja tražiti vrijeme nastajanja govora, prvotno slušateljstvo i situaciju o kojoj čita.

Kako izolirati pojedine govore?

Kad čitatelj stigne do pravoga proučavanja ili egzegetski informiranog čitanja proročkih knjiga, prvo što treba naučiti je MISLITI U GOVORIMA (kao što valja razmišljati u odlomcima u poslanicama). To nije uvijek lak zadatak, ali kad čovjek zna za teškoću i za potrebu daje razriješi, onda počinje uzbudljivo otkriće.

U većini slučajeva, proročki se govor u proročkim knjigama predstavlja kao

neprekidni lanac. To znači da su riječi koje su proroci govorili na različitim mjestima i u različito vrijeme svoje službe, sakupljene i zapisane, a da se pri tome nije pazilo na podjelu govora. Čak i kada čovjek na temelju promjene teme može naslutiti da je jedan govor završio,

nedostatak objašnjenja (tj. uredničkih napomena ili prijelaza) ostavlja čitatelja u čuđenju: "Je li to rečeno istoga dana, istom slušateljstvu ili je rečeno godinama kasnije - ili ranije - nekoj drugoj skupini pod sasvim drugim okolnostima?" Odgovor na ovo pitanje može uvelike utjecati na razumijevanje.

Neki dijelovi proročkih knjiga su izuzeci. U Hagaju i u prvim poglavljima Zaharije, svako je proroštvo određeno datumom. Uz pomoć svog biblijskog rječnika, priručnika ili komentara, čitatelj relativno lako slijedi napredak ovih proroštva u njihovom povijesnom kontekstu. *Neka* od proroštva u drugim knjigama, prije svega u Jeremiji i Ezekielu, nadahnuti je autor isto tako stavio u vrijeme i kontekst.

No u većini slučajeva tomu nije tako. Čitajmo na primjer 5. pgl. Amosove knjige koja nema tumačeve podnaslove (budući da su ti podnaslovi samo teološke mogućnosti) pa se upitajmo je li to poglavlje samo jedno proroštvo (govor) ili nije. Ukoliko je jedno proroštvo, zašto se onda tako često mijenja tema (naricanje nad Izraelovim uništenjem - r. 1-3; poziv na traženje Boga i život - r. 5-6.14; napadi na društvenu nepravdu - r. 7-13; predskazanje jada - r. 16-17; opis Dana Gospodnjega - r. 18-20; kritika licemjernog bogoštovlja - r. 21-24; kratak pregled Izraelove grešne povijesti koja kulminira u predskazanju izgnanstva - r. 25-27)? Ako se ne radi o jednom proroštvu, kako valja razumjeti dijelove ovoga odlomka? Jesu li svi jedan od drugog neovisni? Valja li neke staviti u istu skupinu? Ako da, kako?

Doista, 5. pgl. sadrži, općenito se tako smatra, tri govora. Retci 1-3 predstavljaju zasebni govor naricanja koji naviješta kaznu. Retci 4-17 su jedan ali složeni govor poziva na blagoslov i upozorenje pred kaznom, a retci 18-27 sačinjavaju jedan govor (iako opet složen) upozorenja od kazne. Dakle, one manje promjene teme ne upućuju svaki puta na novi govor. S druge strane, podjele poglavlja ne odgovaraju i zasebnim govorima. Govore se prepoznaje tako što se pozornost svraća na njihove poznate *oblike* (vidi dolje). Sva tri govora u 5. pgl. dana su kasno u vrijeme vladavine Jeroboama, kralja Izraelskog

(793-753 pr. Kr.), narodu koji zbog svog relativnog napretka nije mogao ni zamisliti kako bi mogao biti tako opustošen, da bi u samo jednoj generaciji prestao postojati. Dobar komentar, biblijski rječnik ili priručnik objasniti će čitatelju takve stvari. Ne valja si otežavati posao i misliti da se posao može obaviti i bez ovih pomagala.

Oblici proročkih izričaja

Budući da je određivanje pojedinih govora tako bitno za razumijevanje proročkih knjiga, važno je da čitatelj zna nešto o različitim *oblicima* kojima su se proroci služili da bi sastavili svoje govore. Upravo kao što je i sama Biblija sastavljena od mnogobrojnih književnih vrsta, tako su i proroci koristili čitav niz književnih oblika za svoje božanski nadahnute poruke. Komentari mogu prepoznati i pojasniti te oblike. Da bismo čitatelju predočili važnost prepoznavanja i pravog tumačenja književnih metoda koje se rabe, ovdje smo odabrali tri najučestalija oblika.

Zakonski postupak. Najprije valja pročitati Izaiju 3,13-26. Ovaj tekst predstavlja alegorijski književni oblik koji se naziva "savezni zakonski postupak" (hebr. rib). U ovome i drugim alegorijama zakonskog postupka (npr. Hoš 3,3-17; 4,1-19 itd.) Bog se oslikava kao tužitelj, sudac i izvršitelj u sudskome postupku protiv tuženika, Izraela. Potpuni oblik zakonskog postupka sadrži sudski poziv, tužbu, dokaze i presudu, iako su ti elementi katkad samo implicirani a ne izrečeni. U Iz 3 elementi su ugrađeni na slijedeći način: Sudsko ročište otpočinje i najavljuje se postupak protiv Izraela (r. 13-14a). Izrečena je optužnica ili tužba (r.14b-16). Budući da dokazi pokazuju kako

je Izrael nedvojbeno kriv, izriče se presuda (r. 17-26). Budući da se radi o narušavanju saveza, kaznu će srazmjerno saveznom ugovoru (bolest, siromaštvo, izgnanstvo, smrt) snositi Izraelove žene i muškarci. Figurativni stil ove alegorije je učinkovit način priopćenja Izraelu da će biti kažnjen zbog svog neposluha te da će kazna biti teška. Ovaj posebni književni oblik pomaže prenijeti posebnu poruku.

Jao govor. Drugi uobičajeni književni oblik proroštva je tzv. "Jao govor". "Jao" su u starome Izraelu vikali kada bi ih zadesila neka katastrofa ili smrt, ili kada su naricali na pogrebu. Bog po prorocima predskazuje nadolazeću katastrofu koristeći se s "jao!". Tako ni jedan Izraelac nije mogao ne razumjeti značaj korištenja te riječi. "Jao govori" implicirano ili izričito sadrže tri elementa koji ih čine jedinstvenim: *najavak* nevolje (na primjer riječ "jao!"), *razlog* nevolje i *predskazanje* prokletstva. Pročitajmo Hab 2,6-8 i vidjet ćemo jedan od nekolicine ovakvih govora u ovoj proročkoj knjizi, izrečenih protiv Babilona. Babilon, brutalna, imperijalistička velesila u starom polumjesecu, smišljao je kako će pobijediti i satrijeti Judu na kraju sedmoga stoljeća pr. Kr. U tu situaciju Habakuk izriče Božje riječi protiv njih. On personificira Babilon i naziva ga lopovom i iznudačom (*razlog*), govor *najavljuje* jao i *predskazuje* katastrofu (kada će svi, koje je Babilon ugnjetavao stati protiv njega). I ovaj je oblik alegoričan (iako jao govori to ne moraju biti - usp. Mih 2,1-5; Sef 2,5-7).

Obećanje. Još jedan oblik proročkog književnog oblika je obećanje ili "govor spasenja". Ovaj oblik se prepoznaje po slijedećim elementima: pozivanje na budućnost i spominjanje drastičnih promjena te spominjanje blagoslova. Amos 9,11-15 tipičan je primjer obećanja, *budućnost* je spomenuta u riječima "u dan ću onaj" (r. 11). *Velika promjena vidi se kod obnove i popravka* "raspale kolibe Davidove" (r. 11), uzvišenju povrh Edoma (r. 12), i povratku iz izgnanstva (r.14-15). Blagoslov dolazi po spomenutim kategorijama saveza (život, zdravlje, napredak, punina u poljodjelstvu, poštovanje, sigurnost). Sve se ovo spominje u Amosu 9,11-15, iako se zdravlje ne spominje izričito, nego samo implicitno. Glavni je naglasak na poljodjelstvu. Žetva će, primjerice, biti tako izobilna da žeteoci još neće završiti svoj posao, a već će trebati nastupiti sijači (r.13)! Drugi primjeri govora spasenja su Hoš 2,16-20 i 2,21-23; Iz 45,1-7 i Jer 31,1-9. Nadamo se da čitatelj može iz ovih kratkih primjera vidjeti kako smisao za proročki izričaj može pomoći točnijem shvaćanju božanske poruke. Valja naučiti razlikovati te oblike uz pomoć komentara (vidi dodatak), jer to doprinosi razumijevanju i zadovoljstvu pri čitanju proročkih knjiga.

Proroci kao pjesnici

Prosječan čovjek ima malo smisla za pjesništvo. Ono se čini čudnim i zbunjujućim načinom izražavanja, kao da mu je i namjera stvari učiniti što složenijima, a ne ih objasniti. Suvremena kultura slabo naglašava pjesništvo, osim onog koje možda nalazimo u popularnoj glazbi, a koju se zbog loše kvalitete često naziva šundom. Ipak, u nekim današnjim kulturama, a u većini drevnih, pjesništvo je bilo visoko cijenjen način izražavanja. Cijele narodne epske pjesme, ključni povijesni i religiozni sadržaji bili su očuvavani u pjesništvu. Velimo "očuvani", upravo zato što je najveća prednost pjesništva nad prozom ta, što se pjesništvo lako pamti. Pjesma ima određeni ritam (naziva se i metrom), određenu ravnotežu (paralelizam ili stihometrija) i određenu strukturu. Ona je relativno ravnomyerna i uredna. Kad se jednom dobro nauči, pjesma se rijetko lako zaboravlja.

Pjesnička proza kojom se katkad služe proroci, poseban je stil oblika koji rabi upravo te karakteristike, iako ne tako dosljedno. Budući da redovitija i stiliziranija od uobičajenog izgovorenog jezika (kolokvijalna proza), ona se bolje pamti. Da bi nam bilo jednostavnije, pjesničku ćemo prozu nazvati "pjesništvom".

U starome Izraelu, pjesništvo se uvelike cijenilo kao pomagalo u učenju. Mnoge stvari koje su se smatrale dovoljno značajnima za pamćenje bile su

pogodne za prepjevavanje u pjesmu. Baš kao što se lakše prisjetimo riječi pjesama, nego rečenica iz knjiga ili govora, i Izraelcima je bilo mnogo lakše zapamtiti i sjetiti se pjesama. Da bi se ovaj fenomen dobro iskoristio u vrijeme kada nije svatko znao čitati i pisati i nije posjedovao knjige, Bog je po svojim prorocima govorio uglavnom posredstvom pjesama. Ljudi su bili navikli na pjesništvo i mogli su upamtiti ta proroštva. Ona su mogla

odzvanjati u njihovim ušima.

Sve proročke knjige sadrže značajan dio pjesništva, a neke su u potpunosti pjesničke. Prije no što čitatelj krene na čitanje proročkih knjiga, bilo bi mu dobro pročitati neku knjigu o hebrejskom pjesništvu. Toplo preporučamo članak "Poetry, Hebrew" u *Interpreter's Dictionary of the Bible* (Nashville: Abingdon, 1962.). No bilo koji biblijski rječnik imat će barem jedan članak s temeljnim podacima o pjesništvu. Kao početak iz kojeg vidimo ulogu i djelovanje hebrejskog pjesništva, predlažemo da čitatelj nauči slijedeća tri oblika ponavljanja u hebrejskom. To su:

1. *Sinonimni paralelizam*. Drugi redak objašnjava ili pojačava ono što je rečeno u prvome. Na primjer Iz 44,22:

"Kao maglu rastjerao sam tvoje opačine, i grijehе tvoje poput oblaka."

2. *Antitetički paralelizam*. Drugi redak je suprotnost misli iz prvoga, kao u Hoš 7,14:

"Oni me ne prizivlju iz srca nego kukaju na svojim ležajima."

3. *Sintetički paralelizam*. Drugi redak se, na bilo koji način, nastavlja na prvi, dodajući još poneki podatak, kao u Obadiji 21:

"Izbavitelji će uzaći na goru Sion

da sude gori Ezavljevoj.

I tada će nastat kraljevstvo Jahvino."

Valja naglasiti da izražavanje ideja na pjesnički način ne zbunjuje ukoliko se čita pozorno i sa znanjem. Pjesništvo je jednako jasno kao i proza, ukoliko čitatelj poznaje pravila.

Nekoliko prijedloga za hermeneutiku

Ako je zadatak egzegeze proročku izjavu smjestiti u njezin povijesni kontekst i vidi kakvo je značenje imala za Izrael, što se onda može reći za zadatak hermeneutike? Što je Božja riječ nama kroz te nadahnute pjesničke govore, koji su izrečeni u nekom drugom vremenu za Božji stari narod? Prvo, moramo naglasiti da veći dio onoga što smo u 4. poglavlju rekli za hermeneutiku poslanica vrijedi i ovdje. Kada jednom čujemo što je Bog govorio njima, čak i kad se naše vrijeme značajno razlikuje od njihovog, isto ćemo često čuti iznova u svom okruženju i k tomu prilično izravno. Možemo tvrditi da Božji sud uvijek očekuje onog koji "prodaje nevoljnika za sandale" (Amos 2,6); one koji vjeru koriste za svoju pohlepu i nepravdu (npr. Iz 1,10-17); koji su suvremeno idolopoklonstvo (poput samoopravdanja) pomiješali s Kristovim evanđeljem (vidi Hoš 13,2-4). Ti su grijesi, grijesi i u novom savezu. Oni idu protiv dvije velike zapovijedi koje su jedinstvene i Starom i Novom zavjetu (vidi 9. pgl.)

No, pored ovih problema, postoje tri druge stvari na koje valja ovdje upozoriti.

Upozorenje: Prorok kao predskazatelj budućnosti

Na samome početku valja naglasiti kako prorokov prvotni zadatak nije bio da predskazuje daleku budućnost. Oni doista jesu i predskazivali buduće događaje, ali njihova je budućnost većim dijelom nama danas prošlost. To znači, proroci su govorili o relativno bliskom nadolazećem sudu ili spasenju za Izrael, a ne za nas. Ako dakle želimo vidjeti kako se ispunjavaju njihova proroštva, moramo gledati na ono što je njima bila budućnost, a nama je danas prošlost.

Kao primjer toga da se prorokova poruka usredotočila prije svega na blisku, a ne na daleku budućnost, pročitajmo Ez pgl. 25-39. Primijetimo da se većina govora u ovom velikom odlomku odnosi na usud drugih naroda, a ne na Izrael, iako ni on nije isključen. Važno je vidjeti da Bog ovdje govori o sudbini tih naroda, a ispunjenje proroštva dogodilo se samo desetak godina poslije njegova izricanja, a to znači uglavnom u šestom stoljeću pr. Kr. Dakako, postoje i pojedine iznimke. Ezekiel 37,15-28 opisuje doba

novoga saveza i blagoslove koje

će Bog izliti na crkvu posredstvom Mesije. No većina proroštva, uključujući pgl. 38 i 39 (o tome valja pogledati komentar) odnosi se na starozavjetno vrijeme i događaje.

Prevelik žar da se u starozavjetnim proročkim govorima vide novozavjetni događaji, može donijeti čudne rezultate. Kada Izaija (49,23) veli: "kraljevi...će ti se klanjati licem do zemlje" Mnogima to zvuči kao priča o Isusovom rođenju i posjetu maga. Tako, ove stihove svrstavaju pod mesijanske odlomke. Takvo tumačenje pak sramno zapostavlja kontekst (tamo se, naime, spominju i kraljevi i kraljice; glavna je tema obnova Izraela nakon babilonskog izgnanstva), *namjeru* (jezik govora namjerava prikazati veličinu Izraelova ugleda kada ga Bog obnovi), *stil* (pjesništvo pokazuje veličinu Izraelova ugleda pomoću slika okolnih vladara koji su Izraela posvojili te mu ližu tlo pod nogama) i *značenje riječi* (magi su astrolozi, mudraci, a ne kraljevi).

Treba međutim zapaziti da su neka proroštva bliske budućnosti postavljena pred pozadinu veličanstvene, eshatološke budućnosti, a katkad se čini da se te dvije budućnosti miješaju. O ovome ćemo iznova govoriti u 13. pgl. ove knjige. Za sada primijetimo samo da Biblija Božje djelovanje u vremenitoj povijesti redovito vidi u svjetlu njegova plana za celokupnu ljudsku povijest. Tako se ono vremenito treba vidjeti u svjetlu vječnoga plana. Ovo je kao pogled iz daljine na dvije ploče, koje stoje jedna iza druge, manja naprijed. Čine se da su u istoj ravnini. Pogledamo li ih međutim, sa strane, vidimo da među njima itekako postoji razmak. U prorocima postoje stvari koje mogu pripadati događajima svršetka vremena (npr. Joel 3,1-3; Sef 3,8-9; Zah 14,9). Ali vremeniti sudovi, koji su često izrečeni u svezi s tim konačnim događajima, ne smiju se nasilu gurati u budućnost zajedno s njima. Valja spomenuti još jednu stvar. Eshatološki je jezik po svojoj naravi metaforički. Katkad te metafore pjesnički odražavaju jezik konačnih događaja, a da ne namjeravaju nužno biti predskazanja takvih događaja. Primjer za to nalazimo u Ez 37,1-14. Koristeći se jezikom uskrisenja mrtvih, što je događaj za koji dobro znamo da pripada *svršetku vremena*, Bog po Ezekielu predskazuje povratak izraelskog naroda iz babilonskoga izgnanstva u šestome stoljeću prije Krista (r. 12-14). Tako je jedan događaj koji je za nas prošlost (kako je opisano u Ezri 1-2), metaforički predskazan eshatološkim jezikom kao da se radi o događaju s kraja vremena.

Problem: Proroštvo i druga značenja

Na nekolicini mjesta u Novome zavjetu spominju se starozavjetni odlomci koji, čini se, baš i nemaju veze s onime što govori Novi zavjet. To znači da ovi odlomci u svom starozavjetnom izvornom okruženju imaju sasvim jasno značenje, ali su im novozavjetni pisci dali drugo značenje.

Uzmimo na primjer dvije priče o tome kako su Mojsije i Izraelci čudesno napojeni vodom iz stijene u pustinji: jednom u Refidimu (Izl 17,1-7) i drugi puta kod Kadeša (Br 20,1-3). Priče su, čini se, u svom izvornom kontekstu dovoljno jasne i jednostavne. Ali u 1 Kor 10,4 Pavao kao da poistovječuje iskustvo Izraelaca sa susretom s Kristom. On veli da su oni "pili iz duhovne stijene koja ih je pratila; stijena bijaše Krist". U oba starozavjetna izvješća nema ni trunke naznake da bi stijena bila bilo što drugo osim obične stijene. Pavao stijeni daje drugo značenje time što je poistovječuje s "Kristom". Ovakvo drugo značenje obično se naziva *sensus plenior* (potpuniji, dublji smisao).

Kad se bolje razmisli vidi se, da Pavao povlači analogiju.

On zapravo veli: "Stijena je za njih bila što je Krist za nas -izvor životnih sredstava, na isti način na koji su duhovne stvari izvor našeg duhovnog života." Pavlov jezik u r. 2-4 koristi mnogo metaforike. On želi da Korinćani razumiju da se iskustvo Izraelaca u pustinji može razumjeti kao alegorija njihovog osobnog iskustva s Kristom, osobito pri Stolu Gospodnjem. Dakako, mi suvremeni čitatelji Biblije, teško ćemo osobnim zapažanjem primiti analogiju onakvom kakvu je opisao Pavao. Da Pavao nije napisao te riječi, bismo li mi ikada došli na ideju da povučemo analogiju oblaka i mora s krštenjem (r. 2) ili stijene s Kristom (r. 4)? Drugim riječima, bismo li mi, sami po sebi bili u stanju otkriti *sensus plenior*, odnosno sekundarno značenje? Odgovor je ne. Sveti je Duh nadahnuo Pavla da piše o toj analoškoj povezanosti između Izraelaca u pustinji i života u Kristu, a da se on pri tome nije držao uobičajenih pravila o *kontekstu, namjeri, stilu i izboru riječi* (vidi i *Prorok kao predskazatelj budućnosti*). Duh Sveti je naveo Pavla da opiše činjenicu kako su Izraelci više nego samo jedanput dobili vodu iz stijene, izrazivši to neobično figurativno rekavši da ih je "stijena pratila". I drugi detalji u opisnom Pavlovom jeziku u 1 Kor 10,1-4 (nedoslovni izrazi poput "svi naši preci" u 10,1 i "duhovnoj" hrani i piću u 10,3-4), na sličan su način poprilično neobični.

Mi, međutim, nismo nadahnuti pisci Biblije. Nemamo ovlasti činiti što je učinio Pavao. Alegorijske veze koje je on nadahnuto pronašao između Staroga i Novoga zavjeta su pouzdane. No nigdje nas Pismo ne poziva "idi i ti čini tako". Stoga vrijedi pravilo: *Sensus plenior (puniji smisao) je uloga nadahnuća, a ne prosvjetljenja*. Isti Duh Sveti koji je nadahnuo nekog starozavjetnog pisca da napiše određene riječi i odlomke, može nadahnuti nekog novozavjetnog pisca da zanemari uobičajeni obzir prema kontekstu, namjeri, stilu i izboru riječi te da za taj odlomak ili skup riječi pronađe novo značenje. No, *mi* nismo nadahnuti pisci. Mi smo prosvjetljeni čitatelji. Nadahnuće je izvorna motivacija da se Pismo zabilježi na određeni način. Prosvjetljenje je sposobnost razumijevanja onoga što su autori Pisma napisali. Ne smijemo Pismo ponovno pisati ili redefinirati svojim prosvjetljenjem. Stoga, mi *sensus plenior* možemo vidjeti tek *nakon što je izrečen*. Ukoliko nije kao *sensus plenior* prepoznat u Novome zavjetu, mi ga ne možemo iz Staroga zavjeta uvjerljivo izvlačiti sami i po svom autoritetu.

Biblije za proučavanje, komentari, priručnici i Biblije s bilješkama, imaju sklonost da navode starozavjetne odlomke koji imaju drugi smisao u Novome zavjetu. Neki tipični primjeri gdje Novi zavjet daje drugo značenje nekom starozavjetnom odlomku su: Mt 1,22-23 (Iz 7,14); 2,15 (Hoš 11,1); 2,17-18 (Jer 31,15); Ivan 12,15 (Zah 9,9).

Treba nam samo jedan od njih da bismo ilustrirali fenomen pripisivanja drugoga značenja nekom proročkom odlomku: Mt 2,15 i Hoš 11,1: Dok Izrael bijaše dijete, ja ga ljubljah, iz Egipta dozvah sina svoga. U Hošei *kontekst* je Izraelovo oslobođenje iz egipatskog ropstva po Izlasku. *Namjera* je prikazati kako je Bog ljubio Izraela kao svoje dijete. Stil je sinonimni, pjesnički paralelizam, pri čemu su riječi "sina svoga" povezane s Izraelom. *Izbor riječi* je metaforički: Izrael je u ovom retku bez sumnje opisan kao "dijete". Druga osoba Trojstva, Krist, ne spominje se u "jasnom" značenju ovoga retka.

Da nemamo Mt 2,15 u svojim Biblijama, vjerojatno ne bismo bili skloni pomisliti kako je ovaj stih iz Hošee zapravo proročanstvo o Isusu iz Nazareta. No, Matej je imao nešto što mi nemamo. On je imao autoritativno nadahnuće onoga istoga Duha koji je nadahnuo i Hošeu da napiše 11,1. Taj ga je Duh potaknuo da odluči kako se riječi koje je Hošea rabio mogu rabiti u drugom kontekstu, s drugom namjerom, stilom i

odabirom riječi, ovaj puta onima o Mesiji. Duh Sveti je, da tako kažemo, "usadio" ovakvu mogućnost izbora riječi u Hošeinu knjigu, da bi bile tu za drugačiju primjenu u svezi s

dogadajima oko Isusova života. Matej ne primjenjuje te riječi na Isusa na temelju tipičnih egzegetsko-hermeneutičkih načela ili procesa. Naprotiv, on ih uzima iz njihova izvornog konteksta i daje im sasvim novo značenje. On za to ima autoritet. Mi možemo samo čitati i procjenjivati njegov rad, ali ne možemo sami činiti isto na temelju bilo kojeg odlomka koji nam se učini pogodnim.

Blagoslov za kraj: dvostruki naglasak na ortodoksiji (ispravno vjerovanje) i ortopraksi (ispravno djelovanje)

Ortodoksija znači ispravno vjerovanje. Sukladno tome, ortopraksa je ispravno djelovanje. Bog po prorocima poziva narod staroga Izraela na ravnotežu ispravnog vjerovanja i ispravnog djelovanja. To naravno ostaje ravnoteža koju jednako tako zahtijeva i novi savez (usp Jak 1,27; 2,18; Ef 2,8-10). Sto Bog želi od Izraela i Jude je, općenito gledano, isto što želi i od nas. Proroci nam mogu poslužiti kao stalni podsjetnik daje Bog odlučan provesti svoj savez. Za one koji se budu držali pravila novoga saveza (ljubiti Boga i ljubiti bližnjega), konačni vječni rezultat biti će blagoslov, iako posljedice u ovome svijetu nisu nužno jednako tako lijepe. Za one koji ih ne poslušaju, posljedica može biti jedino prokletstvo, bez obzira na to kako je dobro netko prošao u svom životu na zemlji. Malahijino upozorenje još uvijek stoji (Mal 4,6).

11

Psalmi: Izraelove i naše molitve

Knjiga psalama, zbirka nadahnutih hebrejskih molitava i pjesama, vjerojatno je za većinu kršćana najomiljenija i najbolje poznata knjiga Staroga zavjeta. Činjenica da su Psalmi često nadovezani na izdanja Novoga zavjeta te da ih se često koristi u bogoslužju i meditaciji, dala je ovoj knjizi određenu istaknutost. Ipak, pored svega ovoga, psalmi su često pogrešno shvaćani i nerijetko zlorabljeni.

Problem s tumačenjem psalama proizlazi prije svega iz njihove naravi - iz onoga što oni jesu. Budući da je Biblija Božja riječ, većina kršćana automatski vjeruje da ona sadrži samo riječi *od Boga za ljude*. Tako mnogi previđaju da Biblija isto tako sadrži riječi koje su izgovorene *Bogu* ili *o Bogu*, te da su i te riječi Božja riječ.

Psalmi spadaju u ovu kategoriju. Budući da su psalmi uglavnom molitve i pjesme, oni su po samoj svojoj naravi upućeni Bogu ili izražavaju istine o Bogu u pjesmi. To nam predstavlja jedinstven problem za hermeneutiku Pisma. Kako mogu riječi izgovorene *Bogu* djelovati kao Riječ *od Boga* za nas? Budući da Psalmi nisu prijedlozi, imperativi ili priče koje ilustriraju doktrinu, njihova uloga nije poučavanje doktrini ili moralnom ponašanju. Ipak, i od njih ima koristi, ukoliko se rabe onako kako to želi Bog koji je nadahnuo njihovo pisanje: pomoći nam (1) da se izrazimo pred Bogom i (2) da vidimo njegove putove. Psalmi su dakle od velike koristi za vjernika koji od Biblije traži pomoć kako bi izrazio svoje radosti i tuge, uspjehe i neuspjehe, nade i žalbe.

No psalme se često pogrešno primjenjuje upravo zato što ih se nerijetko loše razumije. Nije lako slijediti logiku svakog

psalma, ili ih primijeniti na dvadeseto stoljeće. Na primjer Ps 23, Boga simbolično opisuje kao pastira, a psalmistu (i nas s njime) kao njegove ovce. Njegova voljnost da nas napasa na pravim mjestima, tj. da odgovori na svaku našu potrebu, velikodušno nas štiteći i radeći u našu korist očita je svima koji znaju za ovaj psalam. No značenje drugih psalama nije tako očito na prvi pogled. Kako primjerice razumijeti psalam koji je u potpunosti negativan i odražava samo jad govornika? Treba li takvo što koristiti na bogoslužju u crkvi? Ili je on samo za privatnu uporabu? A što ćemo s psalmom koji govori o povijesti Izraelovoj i Božjem blagoslovu nad njom? Može li takva pjesma koristiti današnjem kršćaninu ili je ona napisana samo za Židove? Što s psalmima koji predskazuju Mesijino djelovanje? Ili što s psalmima koji uzdižu prednost mudrosti? Što s onom nekolicinom psalama koji uzdižu Izraelove zemaljske kraljeve? Budući da danas u svijetu samo malo ljudi živi pod vladavinom kraljeva, posebno je teško shvatiti značenje ovih zadnjih za nas danas. I što na kraju čovjek treba misliti o želji da se babilonsku djecu smrskaju o stijenu (137,8-9)? Dakako, trebala bi dugačka knjiga da bismo se mogli detaljno pozabaviti svim ovim vrstama psalama i njihovim mogućim primjenama, zato ćemo u ovome poglavlju dati nekoliko smjernica pomoću kojih će čitatelj moći bolje cijiniti i koristiti psalme kako u svom osobnom životu, tako i u životu crkve.

Nekoliko uvodnih egzegetskih primjedbi

Kao i druge književne vrste, i psalmi su vrsta za sebe te stoga zahtijevaju posebnu pozornost pri čitanju i tumačenju. Ta pozornost uključuje razumijevanje *naravi* psalama, uključujući različitost njihovih vrsta, oblika i uloga.

Psalmi kao pjesništvo

Možda je najvažnija stvar koju valja imati na umu pri čitanju ili tumačenju psalama i ona najočitija: psalmi su pjesme, i to pjesme uz glazbu. Već smo u ranijem poglavlju ukratko

spomenuli narav hebrejskog pjesništva, no za psalme evo još tri dodatne primjedbe:

1. Čovjek treba biti svjestan toga da je hebrejsko pjesništvo po samoj svojoj naravi bilo upućeno umu preko srca (tj. veći dio jezika je namjerno emocionalan). Zato tumač treba paziti da ne bi pretjerao u egzegezi psalama tako što će za svaku riječ ili frazu pronaći neko značenje, a pjesnik to zapravo uopće nije htio. Vjerojatno se sjećate da hebrejsko pjesništvo uvijek rabi neki oblik paralelizma i daje jedan od uobičajenih *sinonimni paralelizam* (gdje drugi redak ponavlja ili potvrđuje prvi). U toj vrsti paralelizma, oba retka zajedno izražavaju ono što je pjesnik htio reći, tj. drugi redak ne pokušava reći nešto novo i drukčije. Pogledajmo na primjer uvodne stihove u Ps19,1:

Nebesa slavu Božju kazuju,
naviješta svod nebeski djelo ruku njegovih. Dan danu to objavljuje,
a noć noći glas predaje.

Ovdje, u dva puta u dva retka sinonimnog paralelizma, nadahnuti pjesnik slavi Boga kao Stvoritelja. Primijetimo kako nam prevoditelji pomažu da vidimo paralele, time što velikim slovom označavaju samo prvi redak, dok parove odvajaju samo zarezom.

Kad bismo željeli izreći pjesnikovu namjeru običnim proznim govorom, mogli bismo reći ovako: "Bog se otkriva u svojem zemaljskome stvorenju, osobito u nebeskim tijelima". Naša rečenica u prozi je u usporedbi s veličanstvenim psalmom sasvim bezbojna. Uzvišeni pjesnički jezik bolje izražava misao, a pri tome je čini i lakšom za pamtiti. Primijetimo da ova četiri retka ne pokušavaju reći neku drugu stvar, iako drugi par dodaje

novu ideju o tome kako i dan i noć otkrivaju svojega Stvoritelja. Ni u prvome paru psalmist ne kani reći kako nebesa govore jednu, a nebeski svod drugu stvar. Oba retka zajedno govore o jednoj veličanstvenoj stvarnosti.

2. Isto tako, valja imati na umu da psalmi nisu tek neka vrsta pjesništva, oni su *pjesme* uz glazbu. Pjesma se ne može

čitati na isti način kao i poslanica, pripovijesti ili odlomak iz zakona. Namjera je pjesme da uzbuđi i izazove osjećaje, a ne određeno razmišljanje, da potakne reakciju kod čovjeka koja nadilazi puko svjesno razumijevanje činjenica. Iako psalmi sadrže i izražavaju doktrinu, oni vjerojatno nisu skladišta doktrinarnih izlaganja. Opasno je čitati psalam kao da podučava doktrinarnom sustavu kao što je to opasno činiti i s pripovijedanjem. Činjenica da psalmi na svoj glazbeni, pjesnički način dodiruju određene teme, ne dozvoljava pretpostavku daje način na koji oni izražavaju stvar podložan tematskoj ili razumskoj raspravi.

Tko od nas pjeva pjesmu "Jaka tvrđa Bog, naš Gospod", a da pri tome misli kako je Bog doista tvrđava s neprobojnim zidovima? Jasno nam je da "Jaka tvrđa" samo figurativno izražava Božja svojstva. Na sličan način, ni psalmist kad veli "u grijehu me začeo mati moja" (Ps 51,5) vjerojatno ne želi postaviti doktrinu o tome kako je začeo grešan postupak, ili da mu je majka bila grešnica budući da je zatrudnila, ili da je izvorni grijeh u nerođenom djetetu ili bilo što tomu slično. Psalmista se ovdje koristi hiperbolom, namjernim pretjerivanjem, kako bi snažno i životno opisao svoju grešnost. Kada čitamo psalme, moramo paziti da ne bi iz njih izvukli zamisli koje nadahnuti pjesnik nikad nije imao na umu.

3. Isto tako, važno je sjetiti se da je rječnik pjesništva namjerno metaforički. Zato čitatelj mora paziti da shvati namjeru metafore. U psalmima, planine skakuću poput laneta (114,4 - kakva li divna načina da se opjevaju čuda koja su pratila Izlazak); neprijatelji pljuju mačeve iz svojih usta (59,7: tko nije osjetio oštru bol koju nanose kleveta i laž?); a Boga se vidi u različitim oblicima kao pastira, utvrdu, zaklon i stijenu. Važno je naučiti slušati metafore i čuti ono što predstavljaju.

Jednako je važno da čovjek ne pokušava doslovno shvatiti metafore. Da netko doslovno shvati Ps 23, mogao bi vrlo pogrešno shvatiti da Bog želi da budemo poput ovaca, ili da želi da vodimo svoje živote u ruralnom, ovčarskom kraju. Tako bi psalam postao pamflet protiv života u gradu. Nesposobnost za razumijevanje simboličkog jezika (metafora i usporedbi) te za prevođenje simboličkih ideja u stvarne činjenice, gotovo izvjesno dovodi do pogrešne primjene psalama.

Psalmi kao književnost

Budući da su psalmi i književna vrsta, valja prepoznati neke njihove književne oblike. Ukoliko ih ne zapazimo, to bi nas moglo navesti na više grešaka u tumačenju i primjeni.

1. Postoji više vrsta psalama. Ovo je toliko važno za tumačenje da ćemo ih kasnije u ovom poglavlju prepoznati. Za sada nam je važno zapaziti da su Izraelci znali sve te vrste. Oni su poznavali razliku između tužbalice (po kojoj bi pojedinac ili skupina izražavao bol pred Gospodinom i tražio pomoć) i zahvalnice (pri čemu su pojedinci ili skupine izražavali radost zbog milosrđa koje im je Bog iskazao). U našoj se kulturi psalmi ne rabe rutinski, kako je to bio slučaj s Izraelcima. Zato nekome tko nije upoznat s vrstama psalama može biti teško razumjeti ih.

2. Svaki je psalam određen i svojim *oblikom*. Pod oblikom mislimo na određenu vrstu obilježenu (osobito strukturom), karakteristikama koje važe za sve psalme te vrste. Kada razumije strukturu psalma, čitatelj može slijediti događanje u psalmu. Može, primjerice, primijetiti prijelaze s teme na temu i način na koji psalmista pridaje pozornost temama. Tako psalam za čitatelja dobiva veću vrijednost. To će se kasnije lako vidjeti na našem egzegetskom primjeru.

3. Svaka vrsta psalma imala je određenu svrsishodnu ulogu za život Izraela. Ovo je toliko važno da ćemo tomu kasnije posvetiti više

pozornosti. Za sada valja zapamtiti da svaki psalam ima određenu svrhu. Nije primjerice pametno uzeti kraljevski psalam, čija je izvorna uloga proslavljanje Izraelova kraljevstva kao Božjeg dara i čitati ga na vjenčanju. Takav psalam jednostavno nije nastao da bi kasnije imao bilo kakav značaj za vjenčanja.

4. Isto tako, čovjek mora znati prepoznati različite *uzorke*

u Psalmima. Psalmist se često zanese u određena ponavljanja riječi i zvukova i stilističke igre riječi. Neki su psalmi i akrostični, što znači da početna slova redaka daju abecedu. Ps 119 je primjer akrostike. Uzorak po kojemu je psalam sastavljen kao i brojna ponavljanja, čitatelja učinkovito vode kroz duge popise prednosti i odgovornosti što ih nosi zakon.

5. I konačno, svaki se psalam mora čitati kao *književna cjelina* za sebe. Psalme treba gledati kao cjelinu, a ne ih rastavljati na pojedinačne stihove i misli, što se često čini u Izrekama. O njima se misli kao o nizovima bisera na koncu, koji su, van cjeline, svaki za sebe, za uživanje. Pomaže ako čovjek pri čitanju pazi na tijek i ravnotežu psalma. Svaki se psalam na određeni način razvija te na kraju donosi zaključak.

Zbog tog književnog jedinstva koje ima svaki psalam, čitatelj mora jako paziti da ne uzima retke van njihova konteksta, gledajući ih samo u njihovu svjetlu, kao da im ne treba kontekst unutar kojega ih valja tumačiti. Uzmimo, na primjer, Ps 105,34: "Reče, i skakavci dođoše i bezbrojne gusjenice s njima". Ako se ovakav redak izdvoji, netko bi mogao doći na ideju da su skakavci i gusjenice općenito Božji posrednici te da čine određene stvari na zemlji, ili da na neki način pronose njegovu riječ. Kako se to može usporediti s tvrdnjom da gusjenice i skakavci uništavaju zemlju (npr. Joel 2,25) Kako može biti da ih Božja riječ poziva, a s druge strane Bog jamči dobru žetvu? Odgovor je naravno da u cijelom kontekstu ovih pjesama postoji i okvir značenja koji pomaže definirati riječi u tim retcima i razumjeti ih prema stvarnoj namjeri, a ne prema nekoj namjeri koju bismo im mi ne poznavajući kontekst, mogli pripisati. U Ps 85. govori se o prednostima koje Bog daje Izraelu kao narodu, kao primjer njegove vjernosti obećanjima. Ps 105., pak, opisuje na koji je način Bog iskoristio skakavce i gusjenice u nevoljama kojima je potpomogao da faraon pusti Izraelce iz Egipta. Dekontekstualizacija lako dovodi do pogrešnih zaključaka. Kad god netko uzme književnost i pogrešno je koristi, ona neće moći postići svoju prvotnu svrhu. Ako je samo i mali djelić psalma pogrešno primijenjen, i Božje su namjere u nadahnuću ometene.

Kako su se Psalmi rabili u starom Izraelu

Psalmi su funkcionalne pjesme, a skladalo ih se za potrebe bogoštovlja starih Izraelaca. Kada kažemo da su psalmi funkcionalni, mislimo da ih se nije koristilo samo kao pjesme, kako se to nekad s pjesmama radi danas, da odvoje sadržaj bogoslužja na dijelove. Naprotiv, psalmi su imali presudnu ulogu u povezivanju štovatelja i Boga.

Nije moguće sa sigurnošću reći datum nastajanja za većinu psalama. To, dakako, nije značajan egzegetski problem. Psalmi su zapanjujuće primjenjivi za sva vremena. Za nas je poučno znati kako su koristili u starome Izraelu, ali nas ovo znanje istovremeno ne veže uz bogoštovlje i molitvu nekog prošlog vremena. Budući da govore srcu pojedinca ili skupine koji se nalaze na bogoštovlju, oni pokazuju svoju svekulturološku i svezemljopisnu vrijednost.

U staro vrijeme psalmi su se obično koristili kao pomoć pri bogoštovlju, kada bi Izraelci prinosili žrtve u hramu u Jeruzalemu. Moguće je i da su profesionalni pjevači katkad pjevali dok su ljudi bili na bogoštovlju, iako se to ne može dokazati. Ipak je očito da je poznavanje psalama daleko nadilazilo hram te da su ih ljudi počeli pjevati u svakovrsnim situacijama, tu su riječi izražavale njihove osobne stavove i okolnosti. Psalmi su tako s vremenom sakupljeni u zbirke, tzv. "knjige". Postoji pet takvih knjiga: Knjiga Prva (Ps 1-41); Knjiga Druga (Ps 42-72); Knjiga Treća (Ps 73-89); Knjiga Četvrta (Ps 90-106) i Knjiga Peta (Ps 107-150). Budući da određene skupine psalama imaju posebna obilježja, vjerojatno je da su izvorno

sakupljani u podzbirke, koje su kasnije dodali u jednu od glavnih pet knjiga. No te kategorije za sadašnji poredak knjige psalama nisu značajne, budući da je mnogo različitih vrsta psalama jednostavno razbacano po svim današnjim knjigama.

Prema naslovima koji nisu dio izvornog teksta pa se stoga ne mogu smatrati nadahnutima, David je napisao gotovo polovicu svih psalama, ukupno sedamdeset tri. Mojsije je napisao jedan (Ps 90), Salomon dva (Ps 72 i 127), sinovi Asafovi nekolicinu, nekolicinu sinovi Korahovi itd.

Nakon što su se Izraelci vratili iz izgnanstva i obnovili hram, čini se da je Knjiga psalama proglašena službenom zbirkom, gotovo kao "hramska pjesmarica", tako što se Ps 1 stavilo na početak cjeline, a Ps 150 na završetak kao zaključak. Iz Novoga se zavjeta može vidjeti da su Zidovi općenito, a Isus posebno, dobro poznavali Psalme. Psalmi su bili dio njihova bogoslužja. Pavao potiče rane kršćane da jedni druge ohrabruju "psalmima, hvalospjevima i duhovnim pjesmama" (Ef 5,19; Kol 3,16). Ova tri pojma mogu se odnositi na Psalme, iako je Pavao dakako mogao na umu imati i drugu ranokršćansku glazbu.

Vrste psalama

Psalme je moguće podijeliti u sedam različitih kategorija. Iako se kategorije katkad mogu preklapati ili imati podkategorije, ipak je čitatelju korisno po njima podijeliti psalme jer je tako usmjeren ka ispravnom tumačenju.

Tužbalice

Najveći broj psalama u Psaltiru se može svrstati pod tužbalice. Ima ih više od šesdeset, uključujući tu skupne i pojedinačne. *Pojedinačne* tužbalice (npr. Ps 3; 22; 31; 39; 42; 57; 71; 120; 139; 142) pomažu pojedincu da izrazi borbe, patnju ili razočarenje pred Gospodinom. *Skupne* tužbalice (npr. Ps 12; 44; 80; 94; 137) čine isto, ali ovaj puta više za skupinu nego za pojedinca. Jeste li obeshrabreni? Prolazi li vaša zajednica kroz teškoće? Pripadate li nekoj maloj ili velikoj skupini koja se čudi zašto stvari ne idu kako bi trebale? Ako da, tužbalice mogu biti korisna pomoć u iznošenju osobnih briga pred Gospodina. Vremena su često i za stari Izrael bila teška. Tužbalice u Knjizi psalama izražavaju dubokim, iskrenim žarom patnju koju su osjećali.

Zahvalnice

Ovi su se psalmi rabili, kako to već i samo ime nalaže, u okolnostima koje su sasvim drugačije od onih opisanih u tužbalicama. Ovakvi su psalmi pred Gospodinom opisivali radost, budući da je nešto pošlo po dobrome, budući da su okolnosti bile dobre i/ili budući da su ljudi imali razloga za zahvalnost Bogu zbog njegove vjernosti, zaštite i blagonaklonosti. Zahvalnice su pojedincima i skupinama pomagale izraziti misli i osjećaje zahvalnosti. U Psaltiru postoji sve skupa šest skupnih zahvalnica (Ps 65; 67; 75; 107; 124; 136) i deset zahvalnica za pojedince (Ps 18; 30; 32; 34; 40; 66; 92; 116; 118; 138).

Himne štovanja

Ovi se psalmi, bez prvotnog određenog spominjanja jada ili radosnih pobjeda, usredotočuju na slavljenje Boga zbog onoga što on je, zbog njegove veličine i njegove dobrote prema cijeloj zemlji, kao i prema svom narodu. Boga se može slaviti kao Stvoritelja svemira kao u psalmima 8; 19; 104 i 148. Može ga se slaviti kao čuvara i blagonaklonika Izraelova kao u psalmima 66; 100; 111; 114 i 149. Može ga se slaviti kao Gospodara povijesti kao u psalmima 33; 103; 113; 117; 145-147. Bog zaslužuje štovanje. Ovi su psalmi pripremljeni za pojedinačno ili skupno štovanje na bogoslužju.

Pjesme povijesti spasenja

Ovih nekoliko psalama (78; 105; 106; 135; 136) usredotočuje se na pregled povijesti Božjeg spasenjskog djelovanja među svojim izraelskim narodom, osobito na izbavljenje iz egipatskog ropstva i na stvaranje

naroda. Izrael iz kojega je kasnije proizašao Isus Krist, i posredstvom koga je čovječanstvo dobilo Božju riječ, je dakako poseban narod u ljudskoj povijesti i njegova se priča slavi u ovim pjesmama povijesti spasenja.

Psalmi proslave i potvrde

Nekoliko vrsta psalama se uključuje u ovu kategoriju. Prvu skupinu čine *liturgije za obnovu saveza*, kao što su Ps 50 i 81, čija je namjera dovesti Božji narod do obnove saveza koji im je Bog prvotno dao na gori Sinaju. Ovi se psalmi jako dobro mogu koristiti u bogoslužju čiji je naglasak na obnovi. Psalmi 89 i 132 često se nazivaju Davidovi psalmi Saveza, koji slave značaj Božjeg izbora Davidove loze. Budući da ta loza konačno vodi do rođenja Gospodina, ovi psalmi daju pozadinu za njegovu mesijansku službu. Postoji devet psalama u Psaltiru koji se posebno bave kraljevanjem i nazivamo ih *kraljevskim psalmima* (2; 18; 20; 45; 72; 101; 110; 144). Jedan od njih (18) je kraljevska zahvalnica, a jedan (144) kraljevska tužbalica. Ustanovljenje kraljevstva starome je Izraelu bilo važan čin, budući daje po kralju Bog narodu davao stabilnost i zaštitu. Iako je većina izraelovih kraljeva bila nevjerna Bogu, on ih je ipak mogao iskoristiti za dobre svrhe. Bog djeluje po posrednicima u društvu, a uzdizanje tih posrednika nalazimo u kraljevskim psalmima.

U uskoj vezi s kraljevskim psalmima su takozvani *psalmi ustoličenja* (24; 29; 47; 93; 95-99). Vjerojatno je da se ovim psalmima slavilo ustoličenje nekog kralja u starome Izraelu, što je mogla biti ceremonija koja se ponavljala svake godine. Neki su teolozi tvrdili da se ti psalmi odnose na ustoličenje samoga Gospodina te su ih koristili kao liturgiju za takvu vrstu proslave, iako za ovo stajalište postoji malo dokaza.

Konačno postoji i kategorija koja se naziva *Sionskim pjesmama* ili *Pjesmama jeruzalemskim* (46; 48; 76; 84; 87; 122). Prema predskazanjima koje je Bog dao Mojsiju dok je narod još bio u pustinji (npr. Pnz 12), Jeruzalem je postao središnji grad Izraela, mjesto gdje je sazidan hram i iz koga je David vršio svoju vlast. Jeruzalem, kao "sveti grad" u ovim pjesmama prima posebnu pozornost i slavljenje. Budući da Novi zavjet simbolički koristi i stavlja velik naglasak na Novi Jeruzalem (nebo), ovi psalmi ostaju korisni za kršćansko bogoštovlje.

Psalmi mudrosti

U ovu se kategoriju da uvrstiti osam psalama: 36; 37; 49; 73; 112; 127; 133. Možemo primijetiti daje i 8. poglavlje Mudrih izreka isto psalam, koji poput ovih drugih, uzdiže blagoslove koje donosi mudrost i mudar život. Ovi se psalmi lako čitaju zajedno s Izrekama (npr. pgl. 12).

Psalmi pouzdanja

Ovih deset psalama (11; 16; 23; 27; 62; 63; 91; 121; 125; 131) usredotočuju svoju pozornost na činjenicu da se Bogu može vjerovati. Štoviše, čak i u vremenima očaja treba isticati njegovu ljubav i brigU za narod. Bog voli kada mu oni koji u nj vjeruju povjeravaju svoj život i prihvaćaju što im on daje. Ovi nam psalmi pomažu izraziti povjerenje u Boga, bez obzira na to ide li nam dobro ili loše.

Onima koji žele dublje proučavati različite kategorije psalama i razumjeti obilježja po kojima ih se svrstava u različite kategorije, preporučamo knjigu *Out of the Depths: The Psalms Speak for Us Today*, 2 nakl., autora Bernharda Andersona (Louisville: Westminster/John Knox, 1983.). Ova knjiga ne samo da sadrži dodatne detalje o tome koju ulogu psalmi imaju u starome Izraelu, nego daje i druge prijedloge vezane za život vjernika danas.

Primjer egzegeze

Da bismo pokazali kako poznavanje oblika i stukture nekog psalma utječe na razumijevanje njegove poruke, odabrali smo za istraživanje slijedeća dva psalma. Jedan je pojedinačna tužbalica, drugi zahvalnica.

Psalam 3: tužbalica

Pozornim proučavanjem tužbalica, teolozi su izdvojili šest elemenata koji

se pojavljuju u gotovo svima. Evo elementa kako se tipično pojavljuju u tužbalici:

1. *Naslov*. Psalmist navodi onoga kome je psalam upućen. To je naravno Gospodin.

2. *Žalba*. Psalmist iskreno i snažno iznosi svoju tužbu, ističući točno u čemu je nevolja te zašto traži pomoć Gospodina.
3. *Pouzdanje*. Psalmist odmah izražava pouzdanje u Boga. (Zašto bi se i žalio Bogu, ako mu ne vjeruješ?) Treba štoviše vjerovati da će on uvažiti žalbu na svoj način, a ne nužno onako kako mi to želimo.
4. *Oslobođenje*. Psalmist moli Boga da ga izbavi iz gore opisane situacije.
5. *Uvjerenje*. Psalmist izražava sigurnost da će ga Bog spasiti. To uvjerenje je na neki način usporedno s izražavanjem pouzdanja.
6. *Štovanje*. Psalmist slavi, zahvaljuje i štuje Boga za prošle blagoslove, one sadašnje i/ili za buduće.

Psalam 3

Jahve koliko je tlačitelja mojih,
koliko se podižu na me! Mnogi su što o meni zbore:

"Nema mu spasenja u Bogu!"

Ti si ipak štitiš moj, Jahve;

slavo moja, ti mi glavu podižeš. Iza sveg glasa Jahvi zavapih,
i on me usliša sa svete gore svoje.

Sad mogu leć i usnuti,

i onda ustati, jer me Jahve drži. Ne bojim se tisuća ljudi
što me opsjedaju dušmanski.

Ustani, o Jahve!

Spasi me, o Bože moj! Ti udaraš po obrazu sve neprijatelje moje,
opakima zube razbijaš. U Jahve je spasenje: na tvom narodu tvoj je blagoslov!

Ovako možemo prikazati šest elementa tužbalice u ovom psalmu:

1. *Naslov* se nalazi u r. 1 koji počinje s "Jahve". Naslov ne mora biti dugačak i bogat riječima. Jednostavne su molitve isto tako učinkovite kao i govornički osmišljene. Pred Bogom ne moramo "izmišljati".

2. *Žalba*. Ostatak prvoga i cijeli drugi redak izražava žalbu. David opisuje "tlačitelje" (riječ koja u psalmima stoji kao personifikacija bilo kakve nevolje ili problema) i nerješivost njegove situacije. *Svaka* teškoća se može tako opisati.

3. *Pouzdanje*. Pouzdanje u Boga izražava se u r. 3-6. Tko je Bog, kako on odgovara na molitve, kako čuva svoj narod čak i u okolnostima koje se čine beznadežnima - sve to je dokaz da se Bogu može vjerovati.

4. *Oslobođenje*. U r. 7a "Ustani, o Jahve" David izražava svoju (i našu) potrebu za izbavljenjem. Valja primijetiti kako se izravno traženje pomoći zadržava sve do ovoga trenutka u psalmu, dolazi tek poslije izraza pouzdanja. Takav poredak nije nužan, ali je uobičajen. Čini se da su tužaljke okarakterizirane ravnotežom između slavljenja i molitve, što bi valjalo primijetiti i na naše molbe.

5. *Uvjerenje*. Podsjetnik u 7b "Ti udaraš po obrazu" izražava sigurnost. Možda se pitamo: Kakva li se to vrsta sigurnosti izražava ovako "boksčkim" opisom Boga? Naš je odgovor opet da je jezik psalma više metaforički nego doslovni. "Ti si već sredio sve moje stvarne probleme" možda bi bila prikladna parafraza, budući da "neprijatelji" i "opaki" opisuju probleme i nevolju koje je David tada osjećao i koju mi osjećamo danas. Ovom životnom slikom prikazuje se poraz onoga što nas opsjeda. Sjetimo se da ovaj dio psalma ne obećaje da djeca Božja neće imati problema. On

samo izražava izvjesnost da će se Bog, u svoje vrijeme pobrinuti za sve ono što predstavlja stvaran problem već sukladno svom planu za nas. 6. *Štovanje*. 8. r. slavi Boga zbog njegove vjernosti. S pouzdanjem ga se naziva Osloboditeljem. Moleći za njegov blagoslov, podrazumijeva se da ga on i daje. (Blagoslov se ne traži od onoga za koga znamo da nam ga ne može dati.)

Mnogo se toga može naučiti iz tužbalice u Ps 3. Važnost uravnotežene molitve (molbe trebaju biti uravnotežene zahvalnošću; žalbe izrazima pouzdanja) je vjerojatno na vrhu popisa. Dokaz iskrenosti (primijetimo kako samo slobodno i snažno David nadahnuo izražava svoju žalbu) navodi nas da i mi budemo spremniji izraziti se otvoreno, a da pri tome ne prikrivamo svoje probleme. Međutim, prvotna uloga psalma nije da podučava nego da vodi. Taj isti psalam možemo koristiti kada smo na kraju snaga, obeshrabreni, očito okruženi problemima i osjećajem poraza. Psalam nam može pomoći izraziti svoje misli i osjećaje i prenijeti nam Božju vjernost upravo onako kako je to činio starim Izraelcima. Bog ga je stavio u Bibliju da bi nam pomogao razgovarati s njim te kako bismo mu lakše "povjerali svu svoju brigu, jer on se brine za nas" (1 Pet 5,7).

Skupne tužbalice slijede sličan model. Crkva ili skupina koja stoji pred teškim okolnostima može te psalme koristiti na sličan način na koji pojedinac koristi Ps 3.

Ps. 138: Zahvalnica

Zahvalnice su drugačije strukturirane To je i za očekivati, budući da im je drugačija svrha i uloga. Elementi zahvalnice su slijedeći:

1. *Uvod*. Ovdje se sažimlje svjedočanstvo psalmiste o Božjoj dosadašnjoj pomoći.
2. *Problem*. Opisuje se situacija u kojoj je Bog pomogao.
3. *Poziv*. Psalmist prikazuje potrebu koju je donio pred Boga.
4. *Oslobođenje*. Opisuje se Božje oslobođenje.
5. *Swjedočanstvo*. Riječ slave zbog Božje milosti.

Kao što se iz ovog može vidjeti, zahvalnice se usredotočuju na izraz zahvalnosti za Božja djela u prošlosti. One su obično hvala Bogu za ono stoje on već učinio. Poredak ovih pet elemenata može biti značajno drugačiji. Čvrsta bi struktura uvelike kočila stvaralaštvo nadahnutog autora.

Psalam 138

¹ Zahvaljujem ti, Jahve, iz svega srca
jer si čuo riječi mojih usta. Pred licem anđela pjevam tebi,

² bacam se nice prema svetom Hramu tvojemu.

Zahvaljujem imenu tvojem za tvoju dobrotu i vjernost, jer si nada sve uzveličao obećanje svoje. ¹ Kad sam te zazvao, uslišio si me, dušu si moju pokrijepio.

⁴ Nek ti zahvaljuju, Jahve, svi kraljevi zemlje
kad čuju riječi usta tvojih,

⁵ nek pjevaju putove Jahvine: "Zaista, velika je slava Jahvina!"

"Zaista, uzvišen je Jahve, ali gleda na ponizna, a oholicu izdaleka poznaje.

⁷ Kroz nevolje kad budem kročio, život mi čuvaj
pruži ruku proti gnjevu mojih dušmana; nek me tvoja spasi desnica!

⁸ Jahve, što ja počeh, ti dovrši!

Jahve, vječna je ljubav tvoja: djelo ruku svojih ne zapusti!

1. *Uvod.* U r. 1-2 David izražava svoju namjeru da slavi Boga za ljubav i vjernost koju je iskazao, ali i za činjenicu da Božja veličina već sama po sebi zaslužuje slavljenje.
2. *Problem.* U 3. r. nevolja nije točno navedena - to može biti bilo kakva vrsta teškoće za koju je David prizvao Gospodina. Stoga je psalam od koristi za svakog kršćanina koji želi Bogu zahvaliti za bilo kakvu vrstu pomoći.
3. *Poziv.* I poziv nalazimo u 3. r. Bog je proslavljen jer je milosrdno odgovorio na Davidovu nevolju.
4. *Oslobodjenje.* Ovdje su r. 6-7 najznačajniji. Činjenica da se Bog nije oglušio na priziv svog nedostojnog podanika i da je očuvao njegov život usred nevolje (vjerojatno u više navrata budući daje glagol "čuvati" u originalu u sadašnjem vremenu) te oslobodio Davida od njegovih "tlačitelja", i nama može poslužiti da izrazimo svoju zahvalnost za Božju vjernu pomoć u prošlim okolnostima.
5. *Svjedočanstvo.* Davidovo svjedočanstvo Božje dobrote nalazimo u r. 4-5. Bog je toliko dobronamjeran, da zaslužuje zahvalnost čak i od velikana na zemlji. Na njega se može računati i njega prizivati u svezi sa izvršenjem njegovih obećanja i namjera. Njegova ljubav nikad ne prestaje (r. 8). Kakvih li velikih očekivanja za naš odnos s Bogom izraženih u zahvalnici poput Psalma 138! Kako li samo koristan može biti psalam da usmjeri naše misli i osjećaje kad želimo izraziti vjernost koju nam je Bog iskazao tijekom godina.

Za dalje proučavanje vrsta psalama, Andersonova knjiga može biti od velike pomoći. Slični se rezultati mogu postići i jednostavnim čitanjem nekolicine psalama od iste vrste te usporedbom zajedničkih karakteristika. Najvažnije što pri tome treba zaključiti je da se psalmi razlikuju jedan od drugoga te da mudro razlikovanje vrsti može dovesti do mudrog korištenja samih psalama.

Nekoliko posebnih riječi za "psalme proklinjanja"

Jedan od razloga zašto su psalmi tako privlačni i za suvremeni Božji narod je razumljivost njihova jezika. U njima se pronalazi čitav raspon ljudskih osjećaja, čak i onih ekstremnih. Bez obzira na stupanj tuge, psalmista čitatelju pomaže izraziti tu tugu do krajnjeg očaja, ukoliko je potrebno (npr. Ps 69;7-20 ili 88,3-9). Psalmist čitatelju jednako tako pomaže izraziti i radost (npr. Ps 98 ili 133 ili 23,5-6). Hiperbola (namjerno pretjerivanje) se teško može nadmašiti!

Međutim, tuga i radost nisu grijesi. Ali gorčina, srdžba ili mržnja mogu dovesti do grešnih misli ili djela, kao što je želja da se drugome naštetiti. Dakako, bolje je svoj gnjev izraziti verbalno, riječima, nego ga ispustiti u nasilnim djelima. Dijelovi određenih psalama nam pomažu upravo na taj način. Oni usmjeravaju naš gnjev prema Bogu i to verbalno, a ne očituju ga na bližnjemu bilo verbalno ili fizički. Psalmi koji sadrže verbalizacije gnjeva prema ljudima, a upućeni su Bogu, nazivamo "psalmima proklinjanja".

Bilo bi beskorisno i nepošteno nijekati da povremeno i mi imamo negativne misli prema drugima, neovisno o dilemi jesu li takve misli uvijek negativne ili nisu. Bog nas kroz "psalme proklinjanja" poziva da izrazimo svoj gnjev, a da pri tome ne grijeshimo (Ps 4,4). Moramo ispuniti novozavjetno učenje: "Srdite se, ali ne grijeshite! Sunce nek ne zađe nad vašom srdžbom, ..." (Ef 4,26-27), tako što ćemo svoj gnjev izravno donijeti Bogu, a ne tražiti kako da se osvetimo onima koji su se ogriješili o nas. "Psalmi proklinjanja" obuzdavaju naš gnjev i pomažu da ga pravilno izrazimo (Bogu) koristeći se istom vrstom očitih, svrhovitih hiperbola koje poznajemo i iz dugih vrsta psalama.

Dijelovi psalama koji govore o prokletstvu gotovo se uvijek nalaze u tužbalicama. Ps 3. koji smo gore detaljnije pogledali, "proklinjanje" sadrži u 7. r. Ono je, kao u većini slučajeva u psalmima, kratko te stoga vjerojatno ne može jako uvrijediti. No postoje i oni dijelovi koji su podugački i prilično

teški (vidi dijelove Ps 12; 35; 58; 59; 69; 70; 83; 109; 137; 140). Pogledajmo za primjer Ps 137,7-9;

⁷ Ne zaboravi, Jahve, sinovima Edoma

kako su u dan kobni Jeruzalemov vikali oni: "Rušite! Srušite ga do temelja!"

⁸ Kćeri babilonska, pustošiteljice,

blažen koji ti vrati milo za drago za sva zla što si nam ih nanijela!

⁹ Blažen koji zgrabi i smrska

o stijenu tvoju dojenčad!

Ps 137. je tužbalica zbog patnje koju je Izrael doživio u izgnanstvu; njihov je glavni grad, Jeruzalem, bio uništen, a zemlju su im oteli Babilonci kojima su pomagali i koje su hrabрили Edomci (vidi Obadija). Oslanjajući se na Božju riječ: "Osveta je moja, ja ću platiti" (Pnz 32,35; usp. Rim 12,19), pjesnik poziva na osudu *prema prokletstvima koje sadrži zakon Saveza* (vidi 10 pgl. ove knjige). U ovo je prokletstvo uključeno i uništenje zlih društava, uključujući i njihove obitelji (Pnz 32,25; usp. Pnz 28,53-57). Ništa u Bibliji ne uči, naravno, da takav *vremenit* sud treba bilo što reći o *vječnoj* sudbini tih članova obitelji.

Psalmist ovdje pred Boga iznosi osjećaje patnje Izraelaca koristeći se hiperbolom na isti, ekstreman način kako to nalazimo među saveznim prokletstvima. To što se čini da psalmista izravno proziva Babilonce, može se pripisati ulozi stila psalma - on isto tako izravno spominje i Jeruzalem u 5. r. Bog treba čuti ove teške riječi, samo on treba čuti naš gnjev. Ukoliko se "psalme prokletstva" razumije pravo i u njihovom kontekstu te ako ih se ispravno iskoristi za usmjeravanje i upravljanje gnjevom, oni pomažu odvratiti nas od grijeha. Gajiti ili pokazati gnjev protiv drugoga je nešto što kršćanin treba izbjegavati (Mt 5,22).

"Psalmi proklinjanja" ne proturiječe Isusovoj zapovijedi o ljubavi prema neprijateljima. Pogrešno povezujemo "ljubav"

s "toplim osjećajem prema nekome". Isusovo učenje naprotiv, definira ljubav kao djelovanje. Ne pokazuje ljubav toliko ono što "osjećaš" prema nekoj osobi, nego ono što pokazuješ svojim djelima (Lk 10,25-37). Biblijska je zapovijed *činiti* ljubav, a ne *osjećati je*. Na sličan nam način psalmi proklinjanja pomažu gnjev koji osjećamo ne provesti u djelo. Neovisno o gorčini i mrzovoljnosti koju osjećamo, svoj gnjev trebamo iskreno Bogu izraziti i dozvoliti mu da u našu korist provede pravdu protiv onih koji su se ogriješili o nas. Tlačitelj koji nam pred licem našega zaštitnika nanosi zlo je doista u velikoj nevolji (Rim 12,20). Prava je svrha ovih psalama pomoći da nas ne nadvlada zlo, osloboditi nas gnjeva, kako bismo znali "zlo pobijediti dobrim" (Rim 12,21).

I riječ za završetak: Riječ "mržnja" u psalmima se redovito pogrešno razumije.

Kada Psalmist kaže: "Mržnjom dubokom ja ih mrzim" (139,22) on ne izražava grijeh. Inače bi se Božja izjava "Ezava sam mrzio" (Mal 1,2 usp. Rim 9,13) mogla smatrati dokazom da je Bog grešnik. Hebrejska riječ koja se katkad u nas prevodi s "mržnja", zna značiti i prijezir. No ona može značiti i "nevoljkost ili nesposobnost da se s nekim iziđe na kraj" ili jednostavno "odbacivanje", a obje se nalaze kao standardne definicije u hebrejskom rječniku. I to je još jedan dokaz kako "psalmi proklinjanja" ne idu protiv učenja Pisma na nekom drugom mjestu, uključujući i Mt 5,22.

Nekoliko zaključnih primjedbi za hermeneutiku

Budući da su se kršćani generacijama automatski obraćali psalmima u vremenima potrebe, zbunjenosti ili radosti, oklijevamo ponuditi hermeneutiku psalama, da ne bi pretjerali. Ipak, neke primjedbe su na mjestu - nadamo se da će zbog njih psalmi postati još veći poticaj za radost i molitvu.

Kao prvo trebamo primijetiti da kršćanski nagon (zdrava pamet) koji smo

spominjali, daje temeljne odgovore na pitanje koje smo postavili na početku ovoga odlomka: *Kako te riječi koje su izgovorene Bogu djeluju za nas kao Riječ od Boga? A odgovor? Upravo onako, kako su u prvom redu djelovale i u*

Izraelu - kao mogućnosti da se govori Bogu riječima kojima je on nadahnuo u prošlim vremenima druge koji su mu se obraćali.

Tri temeljne prednosti psalama

Iz uporabe psalama, kako u starome Izraelu, tako i u novozavjetnoj crkvi, vidimo tri načina na koje ih kršćani mogu koristiti. Kao prvo, valja imati na umu da su psalmi *naputci za bogoštovlje*. Time mislimo da štovatelj koji želi slaviti Boga, iznijeti pred Boga svoj slučaj ili sjetiti se Božjih dobročinstava, može rabiti psalme kao službeno sredstvo izražaja osobnih misli i osjećaja. Psalam je pažljivo sastavljen književni oblik koji čuva riječi čija je svrha da budu izrečene. Kada se neki psalam dotiče teme ili problema koji želimo izraziti pred Gospodinom, onda on može pomoći našoj nesposobnosti. Psalam pomaže izraziti što osjećamo iako sami nismo vični naći prave riječi.

Drugo, psalmi nam pokazuju da se Bogu možemo *obratiti iskreno*. Iako nam oni ne daju naputke iz doktrine, ipak nas vrlo točno poučavaju *primjerom*. Iz psalama čovjek može naučiti kako biti iskren i otvoren u izražavanju radosti, razočarenja, gnjeva i drugih osjećaja.

Treće, psalmi nam pokazuju značaj *razmišljanja i promišljanje onoga* što je Bog za nas učinio. Pozivaju nas na molitvu, na kontrolirano razmišljanje o Božjoj riječi (jer to je upravo promišljanje) te na promišljen odnos s drugim vjernicima. Takve stvari pomažu u nama izgraditi život čistoće i ljubavi. Psalmi nas, kao ni jedna biblijska književna vrsta, podižu na položaj izravne komunikacije s Bogom, pri čemu dobivamo osjećaj za veličinu Božjega kraljevstva i život s njim u vječnosti. Čak i u najtamnijim trenucima, kada nam život postane tako težak da nam se čini nepodnošljivim, Bog je s nama. "Iz dubine" (Ps 130,1) čekamo i tražimo Božje oslobođenje, u saznanju da mu možemo vjerovati bez obzira na svoje osjećaje. Tko vapi Bogu za pomoć ne predbacuje mu nevjernost, nego potvrđuje njegovu vjernost.

Upozorenje Zaključujemo ovo poglavlje jednim vrlo važnim upozorenjem: *Psalmi ne jamče lagodan život*. Jezik psalama pogrešno, suviše doslovno, shvaća onaj tko iz nekih iščitava da Bog obećaje vjernike učiniti sretnima, a njihov život bez problema. David, koji najsnažnijim riječima izražava Božje blagoslove, živio je u gotovo svakodnevnim tragedijama i razočarenjima, kako nam to opisuju 1. i 2. Knjiga o Samuelu. Pa ipak, na svakome koraku on oduševljeno slavi i veliča Boga, čak i u tužbalicama, upravo kako nas upućuje apostol Pavao (Ef 1,16; 5,20). Bog za svoju veličinu i dobrotu zaslužuje slavu i kad smo u nevoljama. Nitko ne može jamčiti slobodu od nevolje u ovome životu.

Mudrost: Nekoć i danas

Hebrejska je mudrost kategorija u književnosti koja je suvremenim kršćanima sasvim nepoznata. Iako je velik dio Biblije upravo posvećen ovoj književnoj vrsti, kršćani od nje rijetko imaju dobrobiti, budući da je ili pogrešno shvaćaju ili pogrešno primjenjuju te tako gube blagoslove koje im Bog želi dati. Ako se mudrosna književnost pravilno koristi ona je velika pomoć u kršćanskom životu. Ako je se pak pogrešno shvati, ona potiče sebično, materijalističko, kratkovidno ponašanje -upravo suprotno od onoga što je Bog imao na umu.

Tri se starozavjetne knjige općenito smatraju "mudrosnim" knjigama: Propovjednik, Izreke i Job. Uz to, kako smo naglasili u li. pgl. nekolicina se psalama često svrstava pod kategoriju mudrosti. Konačno, postoji i Pjesma nad Pjesmama. Smatramo da se ona dobro uklapa u ovu kategoriju, kako ćemo kasnije probati prikazati. U tim knjigama, ne tiče se sve strogo mudrosti. No one sadrže materijal koji se uglavnom može svrstati pod oznaku mudrosti.

Narav mudrosti

Stoje onda točno mudrost? Kratko bismo je mogli ovako definirati: Mudrost je sposobnost da se u životu donose odluke po Božjoj volji. To zvuči dovoljno razumno i kršćane ne bi trebalo zbunjivati. Problem je, međutim, u tome da se starozavjetni mudrosni materijal često pogrešno shvaća pa ljudi koji na temelju njega donose odluke, ne donose ih po Božjoj volji. Ovo poglavlje bi čitatelju trebalo pomoći produbiti razumijevanje i primjenu biblijske mudrosne književnosti.

Zlouporaba mudrosne književnosti Tradicionalno su se mudrosne knjige zlorabile na tri načina.

Prvo, ljudi su te knjige često čitali samo u dijelovima. Oni jednostavno nisu vidjeli da je nadahnuti pisac u knjigu ugradio jednu sveobuhvatnu poruku. Djelici mudrosnog nauka izvađeni iz konteksta, mogu zvučati dubokima i doimati se praktičnima, ali se lako pogrešno primjenjuju. Primjerice, učenje u Propovjedniku da postoji "vrijeme za rađanje i vrijeme za umiranje" (3,2) ima u kontekstu namjeru da cinično pouči o uzaludnosti svega života (što znači, bez obzira kako dobar ili loš njegov život, čovjek ipak mora umrijeti kad mu dođe "vrijeme"). Mnogi kršćani, budući da ne vide kontekst, vjeruju, da to znači kako nam je Bog čuvajući nas postavio granice u svemu. A baš to nije namjera ovoga teksta.

Drugo, ljudi često pogrešno shvaćaju mudrosne izraze i kategorije, kao i stil i književne načine izražavanja. Tako oni pogrešno definiraju izraze koji se u Bibliji koriste u mudrosnom kontekstu. Pogledajmo primjerice Izreke 14,7: "Idi od čovjeka bezumna jer nećeš upoznati usne što zborne znanje". Treba li to značiti da se kršćani ne trebaju družiti s mentalno retardiranim, neškolovanim ili duševno bolesnim osobama? Ni u kom slučaju! U Izrekama se "bezumnikom" gotovo uvijek naziva "nevjernika" - dakle osobu koja svoj život živi prema sebičnim, popustljivim nahodjenjima i koji je sam sebi najveći autoritet. A "ići" je neotuđivo povezano sa svrhom (ne pronalaženja mudrosti). Drugim riječima, izreka želi reći: tko čezne za mudročću, neka je ne traži u nevjernika.

Treće, ljudi često u mudrosnoj raspravi ne znaju slijediti tijek argumentacije. Tako neki pokušavaju živjeti prema onome što se treba smatrati *nepoželjnim*. Pogledajmo Job 15,20: "Zlikovac se muči cijelog svog vijeka, nasilniku već su ljeta odbrojena". Trebamo li ovo shvatiti kao nadahnuo učenje da zli ljudi ne mogu voditi sretan život? Job to nije tako

mislio! On je takvo mišljenje svojski pobijao. Ovaj je stih dio govora što ga je izrekao Jobov samozvani "tješitelj", Elifaz, koji je

pokušao uvjeriti Joba da razlog njegove patnje mora biti to što je negdje i nekad bio zao! Kasnije u knjizi, Bog prihvaća Jobove riječi, dok odbacuje Elifazovu argumentaciju. No tko nije pratio cijelu raspravu, to naravno ne može znati.

U ovome ćemo poglavljju ovako postupiti. Najprije ćemo objasniti što je to mudrosna književnost, a što nije te ćemo izvući nekoliko korisnih zapažanja. Pogledat ćemo neke primjere iz mudrosnih knjiga da vidimo kako ih valja razumijeti, te na kraju prikazati neke smjernice za tumačenje starozavjetne mudrosti. Najveću ćemo pozornost posvetiti Mudrim izrekama, budući daje to po našem shvaćanju knjiga koja se najviše zlorabi.

Tko je mudar?

Ranije smo spomenuli da je mudrost sposobnost donošenja odluka po Božjoj volji. Tako u mudrosti postoji i osobna strana. Mudrost nije nešto teoretsko i apstraktno - to je nešto što postoji samo kada osoba razmišlja i djeluje na temelju istine, dok donosi brojne odluke u životu. Stari zavjet stoga prepoznaje da neki ljudi imaju više mudrosti od drugih, a da su se drugi posvetili traženju mudrosti pa se čak njih same može nazvati "mudrima" (hebr. hakam). Mudrac je pragmatik, ne samo teoretičar. On sebi zacrtava planove - tj. donosi odluke - koje će mu pomoći u dostizanju željenih životnih ciljeva.

Čovjekov se život može smatrati rezultatom izbora. Gotovo sve što činimo, na neki način je stvar izbora. Kada ćemo ujutro ustati, što ćemo najprije napraviti, gdje ćemo raditi, s kim ćemo razgovarati, što želimo postići, kada ćemo nešto početi, a kada okončati, što ćemo jesti, u što se obući, s kim se družiti, kako otići, s kim otići - sve su to stvari oko kojih trebamo odlučivati. Neke odluke moramo donijeti na licu mjesta (što ručati, na primjer), druge smo donjeli davno i ne moramo ih donositi svaki dan (gdje živjeti, s kim stupiti u brak, što raditi). Neke su pak Božje odluke, a ne naše (Post 45,8), dok druge samo djelimično ovise o nama (Izr 16,33). Ipak, izbor crta životni put.

Stari su narodi to znali, a mudrosna književnost koju se može naći u svim starim kulturama - ne samo u Izraelu - željela je procijeniti kako najbolje donositi životne odluke. Ne-izraelska mudrost imala je za cilj donošenje najboljih odluka a svrhu da omogući najbolji život. Nadahnuta biblijska mudrost tome je nadodala presudnu zamisao da stvarno dobre odluke mogu biti jedino one donesene po Božjoj volji. Tako je "početak mudrosti strah Gospodnji" - temeljna tema Izreka. Kako se mogu donositi odluke po Božjoj volji, ako mu čovjek ne vjeruje i ne sluša Boga? Tako je prvi korak u biblijskoj mudrosti poznavanje Boga - ne apstraktno ili teoretski, nego u konkretnom smislu predanja svog života u njegove ruke. Tada će i čovjekov opći smjer biti ispravan. Dok uči određena pravila i stajališta pri donošenju odluka po Božjoj volji, slijedit će i određeniji osjećaj za pravac mudroga življenja.

Mudrost, dakle, kako je definira Biblija (hebr. hokmah) nema nikakve veze s kvocijentom inteligencije. Ne radi se o pameti, brzini ili umijeću izražavanja, niti o starosnoj dobi, iako je osobno iskustvo vrijedan učitelj, ukoliko se tumači u svjetlu objavljene istine. Radi se naime o usredotočenosti na Boga, iz koje proizlazi sposobnost dopasti mu se. Zato Jak 1,5 veli da Bog daje mudrost onima koji je traže. To nije obećanje da ćemo postati pametniji kroz molitvu, nego da će nam Bog pomoći da postanemo mudriji, budemo li ga molili. Jakov u 3,13-18 opisuje vrstu mudrosti koju Bog daje, u suprotnosti sa svjetovnom mudrosti kojom se netko želi istaknuti iznad drugih.

Cilj je odgovorno, uspješno življenje. Katkad se tako mudrost odnosi na

tehničko umijeće poput gradnje (npr. Bezalel, hramski arhitekt se naziva "mudrim" - Izl 31,3) ili plovidbe (Ezek 27,8-9). Mudrost su tražili i ljudi koji su morali donositi odluke za dobrobit drugih. Politički vođe poput Jošue (Pnz 34,9), Davida (2 Sam 14,20) i Salomona (1 Kr 3,9 i dr.) opisuju se kao oni koji su za učinkovitost i uspjeh dobili mudrost od Boga. Podsjeća nas se daje mudrost osobna budući da se ljudsko srce smatra središtem mudrosti (usp. 1 Kr 3,9.12).

"Srce" u Starome zavjetu opisuje uz intelektualne i moralne i voljne sposobnosti čovjeka.

Mudrosna se literatura stoga uglavnom usredotočuje na ljude i njihovo ponašanje, kako su uspješni u donošenju odluka po Božjoj volji i mogu li ili ne mogu naučiti primijeniti Božju istinu na svoja iskustva. Manje se traži kako *biti* mudar, a više kako to *postati*. Svatko tko teži k primjeni Božje istine na svoj svakodnevni život, i učenju iz nje, može s vremenom postati mudar. No velika je opasnost u traženju mudrosti samo zbog osobnog napretka ili na načine koji ne proslavljaju Boga iznad svega: "Jao onima koji su mudri u svojim očima" (Izr 5,21). I više još, Božja mudrost uvijek nadilazi ljudsku mudrost (Izr 29,13-14).

Učitelji mudrosti

U starome Izraelu bilo je i onih koji su se posvetili traženju mudrosti i onih koji su se posvetili da mudrosti nauče druge. Ti učitelji mudrosti jednostavno su se nazivali "mudracima", iako su s vremenom u izraelskom društvu dobili gotovo usporedno mjesto sa svećenicima ili prorocima (Jer 18,18). Ova posebna klasa mudraca nastala je vjerojatno još prije Izraelskog kraljevstva (oko 1000 g. pr. Kr.; usp 1 Sam 14,2), a djelovali su kao učitelji i savjetnici onima koji su tražili njihovu mudrost. Neki od njih bili su od Boga nadahnuti za pisanje dijelova Svetoga pisma. Mudrac je na neki način djelovao kao zamjenski roditelj svome učeniku. Tako je čak još prije izlaska, Bog Josipa učinio "ocem" faraonu (Post 45,8), a kasnije je proročica Debora nazvana "majkom" u Izraelu (Suci 5,7). Često u Knjizi Izreka mudri učitelj proziva svojega učenika s "moje dijete" ("sine moj" nije najbolji prijevod). Roditelji su slali svoju djecu kako bi ih takvi učitelji učili mudrim stavovima i načinu života, a učitelji su svoje učenike podučavali upravo onako kako bi podučavali svoju djecu.

Mudrost u kući

Mudrost je uvijek bila češće podučavana u kući nego u bilo kom drugom okruženju. Suvremeni roditelji, pomažući im u svakodnevnom donošenju mudrih odluka, svoju djecu uče mudrosti, a da to i ne primjećuju. Kad roditelj svome djetetu daje savjete o ponašanju i životu od "Ne igray se na ulici", do "Pokušaj naći dobre prijatelje" ili "Obuci se toplo", zapravo ga uči mudrosti. Svaki roditelj želi da njegovo dijete bude sretno, samostalno i na korist društvu. Dobri roditelji mnogo vremena provode oblikujući tako svoje dijete i redovito s njim razgovaraju o načinu ponašanja. U Izrekama vidimo sličan način praktičnog savjetovanja. Ipak, Izreke sve svoje savjete podređuju Božjoj mudrosti, upravo kako bi to trebao činiti i roditelj, kršćanin. Savjet treba biti snažno praktičan i prizeman, ali nikada ne smije prestati naglašavati da je najveće dobro koje čovjek može dostići izvršavanje Božje volje.

Mudrost među suradnicima Raspravom i argumentiranjem mogu se razviti discipline donošenja pravih odluka. Takva se mudrost katkad postiže dugim razgovorima pa čak i monologom, koje drugi tada čitaju i o njima razmišljaju (npr. Knjiga propovjednika). Isto tako, mudrost se razvija razgovorom među različitim osobama koje žele jedna drugu uputiti u svoja razmišljanja o istini i životu (npr. Knjiga o Jobu). Mudrost koja prevladava u Mudrim izrekama naziva se poslovičnom mudročću, dok se ona u Propovjedniku ili Jobu naziva umnom mudročću. Mudrost koju nalazimo u Pjesmi nad pjesmama, možemo zvati *lirskom* mudročću. O ovim ćemo vrstama kasnije više govoriti. Za sada valja samo zapamtiti da je i takozvana umna mudrost u najvišem stupnju praktična (temelji se na iskustvu), a nije samo puka teorija.

Mudrost koja se izražava pjesništvom

I učenici i učitelji mudrosti jednako su se koristili različitim književnim

vrstama kao pomoći za bolje pamćenje mudrosti. Bog je nadahnuo pisce biblijske mudrosti da pišu ne bi li mudrost učinili jednostavnijom za pamćenje i učenje. Kako smo već primijetili u ranija dva poglavlja, pjesništvo se zbog izbora riječi, melodičnosti i stila lakše pamti od proze te je

stoga postalo sredstvom za prenošenje starozavjetne mudrosti. Tako su Izreke, Propovjednik, Job i Pjesma nad pjesmama kao i djelići mudrosti u Psalmima i drugim starozavjetnim knjigama uglavnom sastavljane kao pjesništvo. U najomiljenije tehnike mudrosne književnosti spadaju paralelizmi, i to sinonimni (npr. Izr 7,4), antitetički (Izr 10,1) ili "formalni" (Izr 21,16), akrostika (Izr 31,10-31), aliteracija (Prop 3,1-8), nizovi brojeva (Izr 30,15-31) i nebrojene usporedbe (npr. Job 32,19; Pj 4,1-6). Formalne prispodobe, alegorije, zagonetke i drugi pjesnički izražajni načini mogu se isto tako naći u mudrosnom materijalu.

Granice mudrosti

Važno je zapaziti da nije sva mudrost staroga vijeka bila po Božjoj volji ili pravovjerna. Na cijelom Bliskom Istoku postojala je klasa učitelja mudrosti i pismoznana koja su kraljevi uposlili da prikupljaju, stvaraju ili redefiniiraju mudrosne izreke ili razgovore. Veći dio te mudrosti sliči onoj u Starome zavjetu, iako nema čvrst naglasak na Bogu kao izvoru mudrosti (Izr 2,5-6). Isto tako, svrha mudrosti nije uvijek ugoditi Bogu (Izr 3,7). Osim toga, mudrost ne pokriva cijeli život. Usmjerenjena praktično, mudrost samo dotiče teološka ili povijesna pitanja koja su drugdje u Bibliji vrlo važna. Isto tako, umijeće mudrosti nije i jamstvo da će se ona pravo iskoristiti. Jonadabov mudri savjet Amonu (2 Sam 13,3) koristio je za zlu stvar; Salomonu je velika mudrost (1 Kr 3,12; 4,29-34) pomogla da stekne bogatstvo i silu, ali ga nije sačuvala od napuštanja svoje vjere u Gospodina u svojim kasnijim godinama (1 Kr 11,4). U Starom zavjetu, umijeće mudrosti može postići prave ciljeve samo kada je podređeno Božjim zahtjevima.

Propovjednik: cinična mudrost

Knjiga propovjednika je mudrosni monolog koji kršćane, posebno one koji je pažljivo čitaju ostavlja zbunjene. Oni koji je ne čitaju tako pažljivo mogu zaključiti da knjiga sadrži mudrost koja jednostavno nadilazi njihovu sposobnost

shvaćanja. Ovi potonji obično napuštaju Propovjednika i odlaze dalje k nekim drugim dijelovima Biblije iz kojih će prije izvući neku duhovnu korist. Čak i oni koji odlučno proučavaju knjigu, mogu ostati zbunjeni.

Propovjednik, čini se, u konačnici ne sadrži mnogo pozitivnoga i ohrabrujućega za život vjeran Bogu. Naprotiv, veći dio knjige kao da smatra kako je život u konačnici besmislica, te da čovjek zato treba na koji je god moguće način uživati u životu, budući da će smrt ionako sve odnijeti. Poruka cinizma i konačne beznačajnosti čuje se u ovakvim odlomcima:

"Ispraznost nad ispraznošću, veli Propovjednik, ispraznost nad ispraznošću sve je ispraznost!" (1,2).

"Vidjeh sve što se čini pod suncem: kakve li ispraznosti i puste tlapnje!" (1,14).

"Zato rekoh u sebi: "Kakva je sudbina luđaku, takva je i meni. Čemu onda žudjeti za mudrošću?" I rekoh u srcu: "I to je ispraznost," (2,15).

"Jer zaista, kob ljudi i zvijeri jedna je te ista. Kako ginu oni, tako ginu i one; i dišu jednakim dahom, i čovjek ničim ne nadmašuje zvijer, jer sve je ispraznost," (3,19).

"I to je teško zlo što tako odlazi kako je i došao; pa kakva mu je korist što se u vjetar mućio," (5,16).

"Ali je na zemlji ispraznost, te pravednike stiže sudbina opakih, a opake sudbina pravednika. Velim: i to je ispraznost," (8,14).

"Uživaj život sa ženom...u sve dane svojega ispraznog

vijeka.... I što god nakaniš učiniti, učini dok možeš, jer nema ni djela ni umovanja, ni spoznaje ni mudrosti u Podzemlju u koje ideš," (9,9-10).

"Ali ako čovjek živi i mnogo godina, neka se uvijek veseli, a neka se sjeti da će tamnih dana biti mnogo. Ispraznost je sve što će doći," (11,8)

Propovjednik ima i dijelove koji nisu ni izbliza tako negativni i cinični kao ovi o vrijednosti života. No dosljedna poruka knjige (osim posljednjih stihova) je da stvarnost i definitivnost smrti znači da život nema krajnju vrijednost. Konačno, svi ćemo mi umrijeti poput drugih i zaboravit će nas se s vremenom, ima li dakle razlike jesmo li živjeli velikodušan, produktivan i pobožan život ili sebičan, zao i bijedan? Smrt, taj veliki izjednačitelj svaki život na kraju učini istim. Gotovo na isti način i suvremeni egzistencijalisti opisuju filozofiju života, a i Propovjednikov savjet je po svojoj naravi egzistencijalistički: Veseli se životu, što je više moguće dok si još živ (8,15; 11,8-10; i dr.), budući daje to sve što ti je Bog dao - ne postoji ništa drugo. Živi koliko je god bolje *sada*. Posije ovoga ne postoji smisao. Propovjednik daje i savjete za praktično življenje, npr. o pozornom govoru (5,2-3) ili o tome kako valja izbjegavati štetnu pohlepu (5,11-15) ili o pobožnosti u mladosti, kad je ona korisna (12,1-8).

No taj savjet nema vječne vrijednosti. On koristi samo da se beznačajni život učini malo ugodnijim i ljepšim. Propovjednik, čini se ne zagovara zagrobni život (2,16; 9,5 i dr.), kritizira temeljne aspekte starozavjetne vjere (npr. 7,16; 5,1), i općenito ohrabruje stavove koji se razlikuju od onih u Pismu.

Zašto je onda takva knjiga uopće u Bibliji? Zbog suprotnosti, kontrasta svemu drugome što stoji u Bibliji. Propovjednik 12,13-14 izražava taj kontrast i upozorava čitatelja ovim pravovjernim pozivom:

"Boj se Boga, izvršuj njegove zapovijedi, jer - to je sav čovjek. Jer sva će skrivena djela, bila dobra ili zla, Bog izvesti na sud."

Glavni dio knjige, sve zapravo osim ova dva zaključna stiha predstavlja briljantnu, umješnu argumentaciju kako bi život izgledao - da Bog ne igra izravnu ulogu u životu te da ne postoji život posije smrti. Ako dakle želite naputak za život u deističkom svijetu (tj. onom u kojemu Bog postoji, ali nema

nikakve veze s ljudima), bez zagrobnog života, onda vam upravo to nudi Propovjednik. Pravi cilj knjige, koja može predstavljati "mudrost" kakvu je Salomon mogao proizvesti nakon svojega otpada od pravovjernosti (1 Kr 11,1-13), je pokazati kako takav pogled na život čovjeka ostavlja hladnim. Prikazano stajalište treba čitatelja ostaviti nezadovoljnim, budući da nije istinito. Radi se naime o jednoj sekularnoj, fatalističkoj mudrosti koju proizvodi *praktični* (ne teoretski) ateizam. Čim čovjek Boga pošalje daleko od sebe i učini ga nerelevantnim za svoj život, rezultat je onakav kakav je zapisan u knjizi propovjednika. Knjiga zato služi kao obrnuta apologija cinične mudrosti; ona tjera čitatelja da gleda dalje, budući da su odgovori koje nudi Propovjednik tako obeshrabrujući. Savjet u 12,13 (drži zapovijedi) ukazuje van Propovjednika na ostatak Pisma, posebno Petoknjižja (vidi pgl. 9), gdje se te zapovijedi mogu naći.

Jobova mudrost

Propovjednikova knjiga nije jedina koja u Starome zavjetu sadrži netočne savjete ističući tako Božju istinu. Knjiga o Jobu sadrži svakovrsne pogrešne savjete i zaključke koji dolaze s usana Jobovih dobronamjernih "tješitelja", Bildada, Sofara, Elifaza i Elihua. Čitatelj može primjetiti daje knjiga napisana u obliku vrlo strukturiranog dijaloga ili razgovora. Ovaj dijalog ima značajan cilj: uvjerljivo pokazati da se ne događa sve u životu zato što je Bog to tako želio ili zato što bi tako bilo pošteno i pravedno. U nekom smislu, Knjiga o Jobu ima sasvim suprotnu namjeru onoj u Propovjedniku. Propovjednik pokazuje kako Bog nije uključen u svakodnevni čovjekov život. Jobovi tješitelji pak naglašavaju da Bog nije samo prisutan u

svakodnevnim stvarima, nego on k tome i jednako sudi svaki čovjekov postupak, a događaji njegova života su osude. Propovjednik tvrdi da nije važno kako čovjek živi, jer ga na kraju ionako čeka smrt. Prijatelji Jobu govore da što mu se god u životu događa - dobro ili loše - jednostavno je posljedica njegovog ugađanja ili neugađanja Bogu. Oni su užasnuti kada

se Job brani i protestira da nije učinio ništa što bi moglo donijeti nevolje kakve su ga pogodile (bolest, žalost, osiromašenje, nesposobnost). Njihova je poruka da živiš po Božjoj volji ako ti život dobro ide, ali kad ti stvari krenu po zlu, onda si sigurno zgriješio protiv Boga, a Bog ti plaća nevoljom. Isusovim učenicima takva logika nije bila strana (Iv 9,1-3), a nije ni mnogim današnjim kršćanima. Čini se samo prirodnim smatrati da sve što se događa mora biti Božje djelo i po njegovoj volji ako doista Bog drži u ruci konce svijeta. To Biblija tako ne uči. Ona, naprotiv uči daje svijet pao, daje iskvaren grijehom i pod vlasti Sotone (usp. Iv 12,31), te da se u životu događaju mnoge stvari koje Bog ne želi. Posebno valja naglasiti da patnja nije nužno posljedica grijeha (usp. Rim 8,18.23).

Job, pobožan čovjek, znao je da nije učinio ništa čime bi zaslužio Božji gnjev. U njegovim učestalim govorima (pogl. 3, 6-7, 9-10, 12-14, 16-17, 19, 21, 23-24, 26-31) on rječito prikazuje svoju nevinost te iskazuje i svoju frustraciju nad nedaćama koje mora podnositi. On ne razumije zašto su mu se morale dogoditi takve stvari. Njegovi su prijatelji zaprepašteni njegovim govorom - za njih je to svetogrđe. Oni ne prestaju Joba uvjeravati da svojim protestima on sumnja u Boga. Jedan po jedan uvijek ga iznova zovu da se pokaje za grijeh, što god to bilo, te da prizna kako Bog pravedno vlada svijetom, u kojemu ljudi primaju što zaslužuju po svojim djelima.

Jednako strastveno, pa čak i elokventnije Job argumentira kako je život nepravedan i da svijet ovako kako sada izgleda, nije onakav kakav bi trebao biti. Elihu, zadnji "tješitelj" na sceni brani Božje superiorno znanje i načine djelovanja. To je i najbliže nekom odgovoru za Joba, pa se čini kao da će se Job morati djelimično zadovoljan, djelimično ljut, pomiriti s Elihovom utjehom, kada odjednom Bog sam progovara Jobu i njegovim prijateljima (pogl. 38-41). Bog ispravlja Jobove stavove i stavlja ih u perspektivu, ali i pravda Joba pred licem "mudrosti" njegovih prijatelja (42,7-9). Što se pak tiče pitanja je li ili nije sve u životu pravedno, Job je odnio pobjedu - nije! Što se pak tiče Jobovog pitanja: "Zastoja?" Bog je odnio pobjedu - njegovi

su putovi daleko iznad naših, a to što dopušta patnju ne znači da ne zna što čini, ili da njegovo pravo treba staviti pod upitnik. Njegove su odluke uvijek nadređene našima.

To je najbolja od prave mudrosti. Čitatelj Knjige o Jobu upoznaje se jednostavno najprije sa stanovištima svjetovne mudrosti, koja se naizgled čini logičnom, a zapravo je pogrešna. Zatim slijedi odgovor na pitanje što je to Božja mudrost te kako se gradi povjerenje u Božju suverenost i pravednost. Tako se dijalog i priča kombiniraju kako bi stvorili uzvišeni starozavjetni primjer spekulativne mudrosti.

Mudrost u Izrekama

Knjiga Izreka najviše od svih izražava čestitost, tj. daje pravila i naputke kojima se ljudi mogu služiti da bi donosili odgovorne i učinkovite odluke u životu. Nasuprot Propovjedniku, koji se koristi spekulativnim cinizmom kao kontrastom za pravu mudrost i Jobu koji koristi spekulativnu mudrost o nepravednosti života u ovome svijetu, poslovična mudrost se prije svega zanima za *praktična pitanja života*. Izreke zapravo uče "temeljnim staromodnim vrijednosima". Ni jedan roditelj ne želi da mu dijete odraste nesretno, razočarano, usamljeno, odbačeno od društva, u sukobu sa zakonom, nemoralno, nesposobno ili bez novaca. Nije ni sebično ni nerealno da roditelj za svoje dijete želi određenu dozu uspjeha u životu - uključujući i prihvaćanje društva, relativno blagostanje i moralnu pravednost. Izreke sadrže zbirku sažetih savjeta kojima je upravo to svrha. Dakako, ne postoji nikakvo jamstvo da će život mladom čovjeku uvijek biti

dobar. Ono što Izreke, međutim, tvrde je da postoje temeljni stavovi i uzorci ponašanja koji će mladoj osobi pomoći da izraste u odgovornog odraslog čovjeka.

U Izrekama se neprestano ističe jarki kontrast između odluke za život u mudrosti i odluke za život u bezumlju. Koje su karakteristike života bezumnika? Bezumnika obilježavaju stvari poput nasilja (1,10-19; 4,14-19), bezbrižnog obećavanja i izgovora (6,1-5), lijenosti (6,7-11), zlobne neiskrenosti (6,12-

15) i seksualne nečistoće, koja je posebno odvratna Bogu i štetna za život u pravednosti (2,16-19; 5,3-20; 6,23-35; 7,4-27; 9,13-18; 23,26-28). Izreke se zalažu za stvari poput brige za siromašne (22,22-27), poštivanje vlasti (23,1-3; 24,21-22), važnosti odgoja djece (23,13-14), umjerenosti u konzumiranju alkohola (23,19-21.29-35) i poštivanje roditelja (23,22-25).

U Izrekama se rijetko koristi izrazito vjerski jezik - on postoji (npr. 1,7; 3,5-12; 15,3. 8-9.11; 16,1-9; 22,9. 23; 24,18. 21; i dr.) ali nije dominantan. Ne mora sve u životu biti vjersko da bi bilo pobožno. Izreke mogu korektivno djelovati na tendenciju kršćana da sve produhovljavaju, kao da je materijalni svijet u sebi nešto loše; kao da je Bog, dok ga je stvarao govorio "nije dobro" umjesto "dobro je".

Uporaba i zlorabljenje Izreka

Dobro je znati da se Izreke na hebrejskom zovu *me šalim* (jezične figure, usporedbe, ili posebno značajne izreke). Izreka je *kratko, određeno* izražavanje istine. Što je neka izjava kraća, to je manje vjerojatno da će biti sasvim ispravna i sveobuhvatno primjenjiva. Poznato je da se dugačke, visoko kvalitetne i podrobno razrađene definicije teško razumiju a gotovo ih je nemoguće zapamtiti. Zato su Izreke kratke i prihvatljive, kako bi ih svatko lako naučio. Mnoge od Izreka na hebrejskom imaju i svoj određeni ritam te ponavljanje riječi i pojmova, pa se lako pamte. Tako ih valja i razumijeti. One ne daju svaki mogući aspekt istine, nego na nju samo ukazuju. Ako ih se pokuša shvatiti doslovno, one su tehnički netočne. Ali kao smjernice za poželjnu vrstu ponašanja, koje se lako pamte, one u potpunosti vrše svoju ulogu. Pogledajmo Izreke 6,27-29:

Može li tko nositi ogranj u njedrima

a da mu se odjeća ne upali? Može li tko hoditi po živom ugljendlju, a svojih nogu da ne ožeže? Tako biva onomu tko ide ženi svoga blišnjega; neće ostati bez kazne tko god se nje dotakne.

Netko može pomisliti: "Ovaj posljednji red mi je nejasan. Što ako poštar kad predaje pošiljku slučajno dotakne nečiju ženu? Hoće li biti kažnjen? I ne postoje li s druge strane ljudi koji počine preljub a ostanu nekažnjeni?"

Ovakva pitanja nemaju veze s porukom izreke. Izreke se koriste *figurativnim* jezikom i stvari izražavaju *sugestivno* a ne u detalje. Iz ove izreke treba izvući pouku da je preljub igra s vatrom. Bog će se pobrinuti da prije ili kasnije, u ovom ili onom životu preljubnik dobije stoje zaslužio. Riječ "dotakne" mora se u ovome slučaju shvatiti eufemistički (usp. 1 Kor 7,1), ukoliko ne želimo izvrnuti nadahnute namjere Svetoga Duha. Tako se izreka ne smije uzeti ni suviše doslovno ni univerzalno ako njezina poruka treba nešto značiti.

Pogledajmo i Izreke 9,13-18:

Gospoda ludost puna je strasti,

prosta je i ne zna ništa. I sjedi na vratima svoje kuće

na stolici, u gradskim visinama, te poziva one koji prolaze putem,

koji ravno idu svojim stazama: "Tko je neiskusani, neka se svrati ovamo!"

i nerazumnu govori: "Kradena je voda slatka,

i ugodno je potajno jesti kruh." A on ne zna da su Sjene ondje,

da zvanici njezini počivaju u Podzemlju.

Ova sažeta izreka sadrži u nekoliko redaka čitavu alegoriju (priču koja ukazuje na nešto izvan sebe izričitom usporedbom). Ludost je opisana kao prostitutka koja prolaznike vabi u svoju kuću. Bezumnika se opisuje njegovom strašću za zabranjenim stvarima (st.17), ali krajnji rezultat bezumnog života nisu dug život, uspjeh ili sreća, nego smrt. "Drži se dalje od gluposti!" je kratka poruka ove alegorije. "Ne daj se uvući unutra. Prodi pored iskušenja (što je izričito rečeno i u drugim Izrekama) koje tek ludost čini atraktivnima!" Mudre, pobožne

i moralna osoba držati će se podalje od sebičnosti i ludosti. Izreke poput ovih nalikuju usporedbama, budući da svoje istine izražavaju simbolički. Još jedan primjer na koji se želimo usredotočiti u diskusiji o Izrekama je 16,3:

"Prepusti Jahvi svoja djela i tvoje će se namjere ispuniti."

Takve se izreke najčešće pogrešno tumače. Budući da ljudi nisu svjesni da izreke nisu egzaktne izjave koje na figurativan način upućuju na istinu, netko može pomisliti da je 16,3 izravno, jasno određeno i uvijek primjenjivo Božje obećanje: tko Bogu posveti svoje planove, planovi mu *moraju* uspjeti. Ljudi s takvim razmišljanjem lako će se razočarati. Oni Bogu mogu posvetiti i neki sebičan, idiotski plan, i zaključiti kako ga je Bog blagoslovio, jer je makar malo i djelimično uspio. Prenagljeno vjenčanje, nepromišljen poslovni potez, neistražena odluka za zanimanje - sve se to može posvetiti Bogu a da na kraju loše završi. Netko bi Bogu čak mogao posvetiti sasvim bezvezan plan, za koji unaprijed zna da će propasti, pa se kasnije pitati zašto Bog ne drži svoja obećanja! U jednom i drugom slučaju ljudi ne shvaćaju da izreke nisu kategorična i uvijek primjenjiva neopoziva obećanja, nego opća istina; one uče kako život koji je predan Bogu te koji se živi prema njegovoj volji i uspijeva prema *njegovoj volji i njegovom opisu uspjeha*. Prema tome kako svijet definira uspjeh, možda će rezultat biti upravo suprotan kako vrlo rječito opisuje priča o Jobu.

Ako se dakle, te izreke uzmu kako su i zamišljene te ih se razumije kao posebnu kategoriju sugestivne istine, one postaju važni i korisni naputci za život.

Nekoliko hermeneutičkih smjernica

Evo sada ukratko i nekoliko smjernica za razumijevanje poslovične mudrosti.

Izreke nisu pravna garancija od Boga Izreke izražavaju mudar način pristupanja u praktičnom životu, ali to ne znači da ih se može shvatiti kao neku vrstu božanske garancije za uspjeh. Određeni blagoslovi, nagrade i mogućnosti vjerojatno će uživati čovjek koji odluči ići mudrim putevima kako ih opisuje poetski, figurativni jezik knjige. No nigdje Izreke ne uče da uspjeh dolazi automatski. Prisjetimo se da je Bog Knjigu Propovjednika i Joba uvrstio u Bibliju djelimično i zbog toga da pokaže da u životu ni dobro ni loše ne ide automatski. Pogledajmo ove primjere (Izr 22,26-27; 29,12; 15,25).

Ne budi među onima koji daju ruku,

koji jamče za dugove: ako nemaš čime nadoknaditi,
zašto da ti oduzmu i postelju ispod tebe.

Ako vladalac poslušaj riječ lažljivu, sve mu sluge postaju opake.

Jahve ruši kuću oholima, a postavlja među udovici.

Da ekstremno shvatimo prvi od ovih primjera (22,26-27) kao sveobuhvatnu Božju zapovijed, ne bismo nikad kupili kuću, niti se zadužili. Netko bi čak mogao pomisliti da će svaki s kreditnom karticom po Božjem obećanju izgubiti svu svoju imovinu, uključujući i krevet. Doslovno, ekstremno tumačenje zapravo zamagljuje poruku izreke, koja poetički i figurativno izražava da čovjek *treba ulaziti u dugove vrlo pažljivo, jer bi ishod mogao biti opasan*. Izreka tu istinu opisuje konkretnim (uskim u značenju) pojmovima (rukovanjem i gubljenjem kreveta). Njena je namjera ukazati na širi princip, a ne na tehničku specifičnost. I u starozavjetno su se vrijeme ljudi zaduživali a da se nisu ogriješili o ovu izreku, budući da su razumijeli njezinu poruku. Oni su razumijeli da im ova izreka govori o tome kako se upuštati u dugove ako to moraju.

Ni drugi gore navedeni primjer ne valja razumjeti doslovno. On nikako ne znači da vladarov namještenik mora postati zao, jer vladar sluša laži. Ova izreka ima sasvim drugu poruku: vladar koji rade sluša laži nego istinu postepeno će se okružiti ljudima koji će mu govoriti što želi čuti. Krajnji rezultat je korumpirana vlada. Tako vladar koji inzistira na tome da čuje istinu, pomaže da mu i vlast bude prava. Riječi izreke parabolički, a ne doslovno, ukazuju na ovaj princip.

Treći primjer (15,25) je vjerojatno najlakše prepoznati kao nedoslovni u namjeri. Iz vlastitog iskustva, kao i iz Biblije, znamo da doista ima oholih ljudi čije kuće još uvijek stoje, te da postoje udovice koje pohlepnici beskrajno varaju (vidi Mk 12,40; Job 24,2-3 i dr.). Što dakle znači ova izreka, ako joj nije namjera predstaviti Boga kao rušikuću i čuvara meda? Ona znači da se Bog suprotstavlja oholima a stoji na strani potrebitih ("udovice", "siročad" i "stranci" su termini koji opisuju sve ljude u potrebi; vidi Pnz 14,29; 16,11; 26,12. 13 i dr.). Ako se ova izreka usporedi s 23,10-11 ili Lk 1,52-53, njeno značenje postaje mnogo jasnije. U biti se radi o malo usporedbi koja pokazuje mimo kuće i mede na opći princip da Bog svakako u svoje vrijeme ispravlja nepravdu svijeta, uništava oholice i daje nadoknadu onima koji su trpjeli nepravdu (usp. Mt 5,3-4).

Izreke se čitaju kao zbirka

Svaka se nadahnuta izreka mora vidjeti u svjetlu drugih izreka ali i u svjetlu ostatka Pisma. Kako to pokazuje naš treći gore spomenuti primjer, što više čovjek izreke čita izolirano, to će je manje ili pogrešnije razumijeti. Pogrešno razumijevanje pojedine izreke može pak dovesti do stavova ili ponašanja koji su neprihvatljivi, i koje čitanje Izreka kao zbirke demantira. Uz to valja paziti da se ne povedemo za materijalizmom pa zaboravimo vrijednosti drugih dijelova Pisma koji izričito upozoravaju na nj i na svjetovnost. Ne upuštajmo se u mudrost kako su to činili Jobovi prijatelji, izjednačavajući svjetovni uspjeh s pravednošću u Božjim očima. Takvi se stavovi mogu

iščitati jedino iz neuravnoteženog tumačenja odabranih izreka. Ne pokušavamo u Izrekama pronaći isprike za sebičan život ili za praksu koju Pismo drugdje ne podržava. I još moramo zapamtiti da izreke dolaze u skupinama, pa čovjek u čitanju skače s teme na temu. Zato mora biti još pozorniji da ih ne bi pogrešno tumačio. Pogledajmo još ove dvije izreke (21,22; 22,14):

Mudrac nadvladava i grad pun ratnika i ruši silu u koju su se uzdali.

Duboka jama usta su preljubnice, i na koga se Jahve srdi, pada onamo.

Treba li mudrac ići napadati dobro čuvan grad? I postoji li opasnost da se ugušiš u ustima neke (vrlo velike) preljubnice, ako Bog nije zadovoljan s tobom?

Dakako da bi većina ljudi niječno odgovorila na takva pitanja i možda bi k tome dodali: "Što god da znače, ovo sigurno ne mogu značiti!" No isti će ljudi često ustrajati na doslovnom tumačenju Izreka 22,26 i zabraniti zajmove za kršćane, ili će smatrati da Izreke 6,20 znače kako ih čovjek uvijek, *bez obzira na to koliko je star i koliko su roditelji u krivu, mora ih slušati*. Budući da ne usklađuju izreku i cijelu knjigu, pa i poruku Pisma (da i ne spominjemo zdravu pamet) mnogi ljudi svojim nakaradnim tumačenjima štete i sebi i drugima.

U prvoj izreci koju smo maloprije citirali poenta je da mudrost katkad može biti snažnija od vojne sile. Pred nama je hiperbola. Ova izreka prilično je nalik suvremenoj poslovici: "Pero je moćnije od mača". To nije zapovijed, nego simbolični, figurativni opis moći koju posjeduje mudrost. Tek kad je stavimo u kontekst drugih izreka koje uzdižu učinkovitost i korisnost

mudrosti (npr. 1,1-6; pgl. 2-3; 8; 22,17-29 i dr.) možemo shvatiti njezino značenje. Ovdje je *kontekst* Izreka kao *cjeline* presudan. I druga ranije citirana izreka u 22,14 jedanko zahtijeva usporedbu s kontekstom. Velik broj izreka naglašava važnost pozornog razmišljanja i govora (npr. 15,1; 16,10.21.23-24.

27-28; 18,4 i dr.). Drugim riječima, što čovjek izgovori, obično ga inkriminira daleko više od onoga što čuje (Mt 15,11.15-20). Čovjek možda nije u stanju kontrolirati što čuje, ali je uvijek u stanju kontrolirati što će reći. Zato ovu izreku možemo parafrazirati i ovako: "Stvari koje čini i o kojima govori preljubnica opasne su poput pada u dubok ponor. Zato, želiš li izbjeći Božji gnjev, izbjegavaj takve stvari." Ako poznamo kontekst izreka, mnogo ćemo manje potpasti pod opasnost da ih pogrešno tumačimo.

Izreke nisu izrečene tako da budu filozofsko-teorijski ispravne nego lake za pamtiti.

Ni jedna izreka nije savršen izraz istine. Niti jedna nije tako savršeno izrečena da se može prilagoditi na svaku situaciju u svako vrijeme. Sto je kraće i više parabolično izražen neki princip, to će više trebati prosudbene moći i zdravog razuma da ga se ispravno tumači - ali je istovremeno učinkovitiji i lakši za pamtiti. Izreke pokušavaju prenijeti znanje koje će *koristiti* za život, a ne koje će impresionirati kritičare. Zato će izreke ili potaknuti stvaranje slike u našoj glavi (glava bolje pamti slike nego podatke) ili će izraziti glasove koji se sviđaju uhu (ponavljanja, zvučnost, akrostika, i dr.). Kao primjer za stvaranje slike vidimo Izreke 15,19:

Put je ljenivčev kao glogov trnjak, a utrta je staza pravednika.

Namjera ovdje nije recitiranje botaničkih vrsta koje se nalaze na omiljenim putovima ljenčina, nego da ukaže mimo sebe na princip, da je radinost bolja od lijenosti.

Opis vrsne žene u 31,10-31 je rezultat akrostičkog poretka. Svaki stih počinje sljedećim slovom hebrejske abecede te tako godi hebrejskom uhu, ali rezultira u onome što bi neosjetljiv kritičar ili doslovni tumač ocjenio kao uzorkom života koji ne može voditi niti jedna smrtnica. No ako netko ozbiljno shvati činjenicu da opisi poput ovoga namjerno pretjerivanjem opisuju kakvu radost vrijedna žena donosi svojoj kući, onda poslovična mudrost dobro obavlja svoj posao, a i koristi gdje je to potrebno kao poticaj. Upravo je to i namjera koju je Bog želio postići kroz Izreke.

Neke izreke, da bi ih se shvatilo, treba prevesti

Velik dio izreka svoje istine izražava kroz prakse i institucije koje više ne postoje, iako su u starozavjetno vrijeme bile vrlo uobičajene. Ukoliko o takvim izrekama ne mislimo u njihovim izravnim suvremenim ekvivalentima (tj. ne prevedemo ih pažljivo u prakse i institucije današnjice) može nam se njihov značaj činiti nerelevantnim ili se čak za nas sasvim izgubiti (usp. 4 pogl. ove knjige). Pogledajmo Izr 22,11 i 25,24.

Onaj tko ljubi čisto srce i čiji je govor ljubezan imat će kralja za prijatelja. Bolje je stanovati pod rubom krova nego u zajedničkoj kući sa ženom svadljivom.

Većina nas ne živi u kraljevstvima, niti imamo kuće ravnih krovova, kakve su ljudi imali u starozavjetno vrijeme, gdje stanovanje na krovu nije bilo samo moguće, nego i uobičajeno (vidi Još 2,6). Je li čitanje ovih izreka onda gubljenje vremena? Nikako ne, ukoliko čovjek vidi teme koje nadilaze kulturu u ovim za kulturu specifičnim izrekama. Bitna poruka prvoga primjera koji smo citirali (22,11) lako se razumije ako prepoznamo da je suvremeni ekvivalent za "imati kralja za prijatelja" nešto poput "ostaviti pozitivan dojam na ljude na čelnim pozicijama". Taje izreka to ionako uvijek značila. Kralj ovdje stoji kao predstavnik klase voda. Specifičan, paraboličan jezik izreke želi uputiti izvan sebe na činjenicu da su ljudi na vlasti općenito impresionirani iskrenošću i pažljivim biranjem riječi.

Značenje druge citirane izreke (25,24) isto nije teško dokučiti, ukoliko je dobro "prevedemo" u našu kulturu. Mogli bismo parafrazirati ovako: "Bolje

je živjeti u garaži nego u prostranoj kući sa ženom s kojom se nikad nisi trebao oženiti." Za razumijevanje Izreka je važno znati da su pisane za mladu

osobu koja se tek upušta u život. Ova izreka ne predlaže što treba činiti muškarac ako vidi da se već oženio svadljivom ženom. Namjera je izreke upozoriti mlade ljude da pažljivo biraju bračnoga druga. Taj je izbor naime važna odluka u svakoj kulturi, a izreka daje jednakovažeći zdrav savjet, ako se ispravno shvati (usp. Mt 19,3-11; 1 Kor 7,1-14. 25-40). Svatko treba znati da se brak brzopleto zasnovan i k tome još poglavito na tjelesnoj privlačnosti, može ispostaviti nesretnim.

Radi preglednosti još jednom ćemo sažeti neka od pravila za ispravnu uporabu izreka i otkrivanje njihove Bogom-nadahnete namjere.

1. Izreke su često parbolične, tj. figurativne i samo ukazuju na širu stvarnost.
2. Izreke su intenzivno praktične, a ne teoretske i teološke.
3. Izreke su napisane da bi se lako pamtile, a ne da bi bile tehnički ispravne.
4. Izreke ne žele podržati sebično ponašanje - upravo suprotno!
5. Izreke koje su pod jakim utjecajem stare kulture, trebaju senzibilni prijevod, da ne bi izgubile svoje značenje.
6. Izreke nisu jamstva od Boga nego pjesničke natuknice za dobro ponašanje.
7. Izreke se mogu koristiti vrlo konkretnim jezikom, pretjerivanjima ili drugim književnim tehnikama da bi postigle svoj cilj.
8. Izreke daju dobre savjete za određene aspekte života, ali u tome nisu iscrpne.
9. Samo ako se pogrešno tumače, Izreke se mogu shvatiti kao potvrda nedoličnog, materijalističkog načina života. Ispravno tumačene, Izreke će dati praktični savjet za svakodnevni život.

Mudrost u Pjesmi nad pjesmama

Pjesma nad pjesmama je podugačka ljubavna pjesma. Ona je opširna balada o romantičnoj ljubavi dvoje ljudi, pisana u stilu bliskoistočne lirske poezije. Stoga mudrost u njoj možemo zvati lirkom mudročću. Ljudi staroga Izraela, kao uostalom ljudi u cijelome svijetu, znali su dosta o ljubavnim pjesmama (usp. Ez 33,32). Ali kako ljubavna pjesma može potpasti u kategoriju mudrosti? Zašto je Bog osam poglavlja ljubavne poezije uvrstio u Bibliju? Odgovor je zapravo jako jednostavan: Koga voljeti i kako ga voljeti su dvije teme kojima se Pjesma nad pjesmama najviše bavi, a one spadaju među najvažnije odluke života, a sposobnost da se o tom pitanju dođe do odluka po Božjoj volji svakome je vjerniku presudno važna.

Bog je ljudska bića stvorio tako da im je popriličan broj moždanih stanica zaokupljen ljubavlju i spolnošću. To je činjenica naše ljudskosti i dio plana po kojemu smo stvoreni i koji je Bog sam nazvao "dobrim" (Post 1,31). Nažalost, svaka se dobra stvar lako pokvari odlukama koje nisu po Božjoj volji. Svako ljudsko umijeće može se koristiti na dobro ili na zlo, i svaka ljudska želja se može uplesti u zlo umjesto u dobro. Isto je s ljubavlju i spolnošću. I one su narušene čovjekovim padom u grijeh, pa umjesto da u svako doba budu izvor blagoslova i radosti monogamna braka, kako je to Bog imao u planu, one su postale sredstvo sebičnog samozadovoljavanja uključujući i svakovrsne požude i izrabljivanja. Ljudska bića doista imaju mnogo izbora, kad je u pitanju spolnost. Može li osoba ići za svojim romantičnim osjećajima kamo god oni vodili i bez obzira na posljedice? Svakako da može. Mogu li se ljudi predati spolnim radotama koje su protiv Božje volje? Svakako. Može li seks biti izvrnut i štetan? Naravno. Može li romantična ljubav biti manipulativna i okrutna? Dakako. No sve to ne mora biti. Spolnost - uključujući i romantičnu ljubav - može surađivati na proslavljanju Boga, sukladno njegovim prvotnim namjerama, ukoliko se donese prava

odluka. O tome se radi u Pjesmi nad pjesmama.

Dakako, Pjesma nad pjesmama ima dugu povijest čudnih tumačenja koja se temelje na kombinaciji dviju uobičajenih grešaka u hermeneutici: sveukupni prijenos i alegorizacija. Sveukupni prijenos je tendencija k razmišljanju da svaki

mogući aspekt i značenje neke riječi ili pojma igraju ulogu u svakoj situaciji. Na primjer, sveukupni prijenos bi bio shvaćanje da pretpostavka "Bog je tako ljubio svijet" podrazumijeva romantični aspekt (zaljubio se u svijet), budući da riječ "ljubav" u svoje značenje uključuje i određen osjećaj romantike svaki puta kad se koristi. Da to ne može biti tako vidi se već iz uobičajenog našeg izraza "Ja volim džem od kajsija", koji je sasvim smislen, a da ni izbliza ne posreduje ideju o romantičnoj ljubavi.

U slučaju Pjesme nad pjesmama sveukupni prijenos se radio na temelju drugih biblijskih ljubavnih pjesama. Kada su ljudi ispočetka u Bibliji tražili nešto što bi bilo slično Pjesmi nad pjesmama, najbližije što su pronašli bile su određene vrste alegorija u proročkim knjigama. Ove su alegorije sačinjene u obliku ljubavnih pjesama, u kojima se opisivala Božja ljubav za njegov narod, Izrael, i kako je ta ljubav bila zlorabljena i odbacivana. Drugim riječima, u nekim se slučajevima u Pjesmi nad pjesmama rabi sličan jezik i slike kao i u proročkim alegorijama Izraelova odnosa s Bogom. Primjeri za to mogu se vidjeti iz Iz 5,1-7 i Hoš 2,2-15 i u dužim odlomcima u prozi u Ez 16 i 23. Iz tih su proročkih ljubavnih pjesama neki od ranih tumača donijeli zbrzane zaključke. Pomoću sveukupnog prijenosa oni su zaključili da, opisuju li te ljubavne pjesme odnos Boga i Izraela, onda i ljubavna pjesma poput Pjesme nad pjesmama mora biti isto takva. U vremenu u kome se Pismo općenito tumačilo alegorizacijom (vidi poglavlje o usporedbama u ovoj knjizi) neki su od crkvenih otaca s najboljim nakanama ali ipak pogrešno, došli do zaključka da Pjesma nad pjesmama ne može biti ništa drugo do li alegorija Božje ljubavi za Izrael odnosno Kristove ljubavi za crkvu. Takvo se tumačenje brzo udomaćilo i očuvalo se do današnjih dana.

Ali već i površno čitanje otkriva da Pjesma o pjesmama ne može imati takvu namjeru. Ona nije dio proročke knjige, kao alegorijske ljubavne pjesme, a i nije jasno alegorijska kao što su one. Ona nema natuknice po kojima ukazuje na različite točke Izraelove povijesti, kao što je to slučaj u proročkim alegorijama, niti je pretrpana nacionalnim simbolima kao one. Naprotiv, ona se usredotočuje izravno na ljubav dvoje pojedinaca, muškarca i žene, te njihove privlačnosti jedno drugome. I većma još, ona to čini na takav način i tako naširoko, kako to nema ni u jednoj proročkoj pjesmi. Nigdje se u prorocima ne može primjerice pročitati:

Kako si lijepa, prijateljice moja,
kako si lijepa! Imaš oči kao golubica
(kad gledaš) ispod koprene. Kosa ti je kao stado koza
što izadoše na brdo Gilead. Zubi su ti kao stado ovaca ostriženih
kad s kupanja dolaze: idu dvije po dvije kao blizanke
i nijedna nije osamljena. Vrat ti je kao kula Davidova,
za obranu sagrađena: tisuću štitova visi na njoj,
sve oklopi junački.

Pjesma nad pjesmama 4,1-4

Ovo je jezik kojim se muškarac divi svojoj ljubljenoj i uspoređuje dijelove njezine pojave s prekrasnim prizorima života. On naravno ne govori o stvarima koje su točno sukladne, nego o stvarima koje su slično vizualno impresivne.

I još jedan primjer. Ništa nije u proročkim ljubavnim alegorijama ni izbliza slično ovome:

Ja spavam, ali srce moje bdi.
Odjednom, glas! Dragi moj mi pokuca: "Otvori mi, sestro moja, prijateljice moja,
golubice moja, savršena moja, glava mi je puna rose
a kosa noćnih kapi." "Svukla sam odjeću svoju, kako da je odjenem?"

Noge sam oprala, kako da ih okaljam?"

Dragi moj promoli ruku kroz otvor,
a sva mi utroba zadrhta. Ustadoh da otvorim dragome svome,
a iz ruke mi prokapa smirna
i poteče niz prste na ručku zatvora. Otvorih dragome svome,
ali on se već bijaše udaljio i nestao. Ostala sam bez daha kad je otišao.

Pjesma nad pjesmama 5,2-6

Ovo je dio koji opisuje san žene o tome kako je zaspala i kako nije mogla dovoljno brzo ustati i pokrenuti se da joj ne ode muškarac kojega voli, a koji ju je pozvao. "Ja spavam, ali srce.moje bdi" je poetski izraz koji veli "sanjam". Svi smo mi već sanjali snove u kojima se nismo mogli dovoljno brzo pokrenuti da učinimo ono što smo jako željeli. U ovome slučaju san služi da naglasi privlačnost koju ona osjeća za voljenog muškarca te kako je muči to što ne može biti s njim (usp. i 3,1.5).

Uz usporedbe i snove, postoje u Pjesmi nad pjesmama još mnogi drugi izrazi ljubavi i oduševljenja. Tu su sekvence o ljubavnom žaru (1,2-4), savjet i izazov onih koji promatraju tu ljubav izdaleka (1,8; 5,9), romantični pozivi od strane mladića djevojci i obrnuto (7,11-13; 8,13), namjerno pretjerana hvala ženinih kvaliteta od strane muškarca i obrnuto (2,8-9), potreba oduprijeti se iskušenju nevjere (6,8-9), te izjava da privlačnost ljubljenoga može nadmašiti čak i veličanstvo kralja Salamona (3,6-11; 2,16-3,5; usp 8,11-12). Sve je to melodički uobličeno, ali se ipak logično i pametno povezuje na životne odluke o ljubavi, romantici i seksu.

Evo dakle nekih opaski koje smatramo da će čitatelju pomoći pri razumijevanju Pjesme nad pjesmama:

Prvo, valja cijeniti etičku pozadinu Pjesme nad pjesmama. Monogamni, heteroseksualni brak je bilo pravo okruženje za seksualne aktivnosti, kako je Bog to objavio u Starom zavjetu, i pobožni Izraelci bi Pjesmu gledali jedino u tom svjetlu. Stav Pjesme je per se antiteza nevjeri, bilo prije ili poslije vjenčanja.

U braku se ljubav između muškarca i žene ispunjava i nastavlja. Upravo ka tome Pjesma upućuje.

Drugo, valja biti svjestan književne vrste kojoj pripada Pjesma nad pjesmama. Najbiže su joj doista ljubavne pjesme drugdje u Starome zavjetu ili na starome Bliskom istoku, čiji kontekst nije bilo kakva ljubav, nego bračna. Ljubavne su se pjesme vjerojatno po protokolu pjevale na svadbenim svečanostima i mnogo su značile onima koji su bili uključeni. One govore o privlačnosti, vjernosti i odbijanju iskušenja nevjernosti, o vrijednosti ljubavi, njenim radostima i užicima te opasnostima nevjere. Postoji solidan moralni kontekst u Pjesmi nad pjesmama i usredotočenje i obuzdavanje ljubavi unutar pravog konteksta.

Treće, Pjesma nad pjesmama opisuje izbor po Božjoj volji, a ne daje sva rješenja za ponašanje. To smo već i rekli za tumačenje Izreka - ona sadrži istinu kao sugestiju ili generalizaciju a ne kao preciznu definiciju svevažne činjenice. U Bibliji najsličnija je paralela Pjesmi nad pjesmama Izreke pgl. 1-9. Ondje se mogu naći pjesme o privlačnosti mudrosti i suprotno o ludosti, na način koji lirički sugerira, ne naređuje izričito, kako bi trebale izgledati naše odluke.

Četvrto, valja vidjeti da se Pjesma nad pjesmama usredotočuje na vrijednosti koje su sasvim različite od onih koje postavlja suvremena kultura. Danas stručnjaci govore o seksualnim tehnikama, ali gotovo nikad o čednoj romantici, privlačnosti između muškaraca i žene koja vodi ka životnoj zajednici u braku. Takvi stručnjaci naglašavaju samozadovoljenje, upravo onako kako Pjesma nad pjesmama naglašava suprotno. Naše kulture ljude pozivaju na samoostvarenje, bez obzira na spolne ukuse, dok

se Pjesma nad pjesmama usredotočuje na to kako jedna osoba može vjerno odgovoriti na privlačnost druge osobe i ispuniti potrebe drugoga. U većini suvremenoga svijeta smatra se da je romantika nešto što prethodi braku. U Pjesmi nad pjesmama, ona je nešto što se nastavlja i zapravo treba obilježavati brak. Dao Bog da tako i bude.

Otkrivenje: Slike suda i nade

Kada se iz ostatka Novoga zavjeta okreće knjizi Otkrivenja, čovjek se osjeća kao da stupa na tlo strane zemlje. Umjesto naracija i poslanica koje sačinjavaju jasne činjenične izjave i imperitive, čovjek nailazi na knjigu punu anđela, truba, zemljotresa, zvijeri, zmajeva i ponora bez dna. Problem hermeneutike je intrinzičan. Knjiga je u kanonu, dakle, ona je za nas Božja riječ, nadahnutu Božjim Duhom. Pa ipak, kada joj pristupamo da čujemo iz nje Božju riječ, većina nas u crkvi ni izbliza ne zna što bi s njom. Autor katkad govori izravno: "Ja, Ivan, brat vaš i suzajedničar u nevolji, kraljevstvu i postojanosti u Isusu: bijah na otoku zvanu Patmos radi riječi Božje i svjedočanstva Isusova," (1,9). On piše sedmerima poznatim crkvama u sedam gradova u prepoznatljivim uvjetima prvoga stoljeća. U isto vrijeme nailazimo i na bogat simbolizam, od kojega ponešto možemo shvatiti (sud u obliku potresa; 6,12-17), dok nam je drugo sasvim skriveno (dva svjedoka; 11,1-10). Većinu problema nam pričinjavaju simboli uz činjenicu da se knjiga bavi budućim događajima, dok je istovremeno postavljena u prepoznatljivi kontekst prvoga stoljeća.

Ne pretvaramo se da znamo riješiti sve teškoće niti ne maštamo da će svi naši čitatelji biti sasvim zadovoljni sa svim što ćemo reći. Čini se nužnim na početku naglasiti da nitko ne smije Otkrivenju pristupati bez potrebite doze poniznosti. Već i suviše ima knjiga u svijetu na temu "Otkrivenje bez muke". No Otkrivenje nije nimalo lako. Kao i sa teškim odlomcima u poslanicama {vidi svršetak 3. pgl.}, i ovdje ne smijemo biti jako dogmatični, osobito ako se zna da postoji barem pet glavnih škola tumačenja, a da se i ne spominju značajne razlike između različitih škola.

No isto smo tako dovoljno hrabri pomisliti kako imamo više nego samo ideju o tome što je Ivan želio s Otkrivenjem. Tako ćemo iznijeti hermeneutičke natuknice koje su nama smislene. No najprije se valja baviti egzegezom, a u ovome je slučaju ona osobito važna. Otkrivenje je knjiga o kojoj je napisano mnogo popularnih knjiga i pamfleta, a u gotovo ni jednom tom slučaju pisci se ne bave egzegezom. Oni odmah skaču u tumačenje, a ono obično poprima oblike nacifranih špekulacija koje Ivan ni izbliza nije imao na umu niti je to mogao.

Narav Otkrivenja

Kao i za većinu drugih biblijskih knjiga, i za Otkrivenje valja najprije odrediti o kakvoj se književnoj vrsti radi. U ovom slučaju, međutim, suočavamo se sa znatno drukčijim problemom, budući da je Otkrivenje jedinstvena, pažljivo složena kombinacija triju različitih književnih vrsta: apokalipse, proroštva i poslanice. Uz to, temeljna književna vrsta, apokalipsa, u naše suvremeno vrijeme više ne postoji. U slučajevima koje smo ranije razmatrali, mogli smo čak iako su naši suvremeni primjeri i bili ponešto različiti steći dojam o tome što je poslanica ili naracija, psalam ili izreka. Ali mi danas nemamo ništa slično apokalipsi. Zato dok proučavamo Otkrivenje moramo imati na umu književnu vrstu.

Otkrivenje kao apokalipsa

Otkrivenje je prije svega apokalipsa. Ono je samo jedno - iako i vrlo osobito, mora se naglasiti - od desetaka apokalipsa koja su poznavali Židovi i kršćani u vremenu od 200. g. pr. Kr. do 200. g. po. Kr. Ove druge apokalipse, koje naravno nisu kanonične, različitih su vrsta, ali sve one, uključujući i Otkrivenje imaju neke iste karakteristike. Evo tih zajedničkih obilježja:

1. Glavni korijen svih ovih apokalipsa je starozavjetna proročanska literatura, osobito onako kako se nalazi u Ezekielu, Danielu, Zahariji i dijelovima Izaije. Isto kao i u proročkoj literaturi, apokalipsa se zanimala za nadolazeći sud i spasenje. No apokalipsa se javljala u vrijeme progonstva ili velike tlake. Zato njezino najveće zanimanje nije za Božje djelovanje unutar *povijesti*. Apokaliptičari su se usredotočili na vrijeme kad će Bog uvesti nasilni, radikalni *svršetak* povijesti, svršetak koji će značiti trijumf pravednih i definitivnu osudu zla.

2. Za razliku od proročkih knjiga, apokalipse su već zamišljene kao književna djela. Proroci su uglavnom bili Jahvini glasnogovornici, čije su riječi drugi kasnije prikupljali i zapisivali u knjige. Apokalipsa, međutim, je književni oblik. Ona ima svoj posebni oblik i strukturu. Ivanu je, na primjer, rečeno da *napiše* stoji izgovoreno (1,19), dok su proroci trebali *reći* što im je bilo rečeno ili što su vidjeli.

3. U većini slučajeva, "materijal" apokalipse je predstavljen u obliku snova i vizija, dok je jezik apokalipse kriptičan (tajanstvenog značenja) i simboličan. Većina apokaliptičkih knjiga djeluje na temelju stilskih figura koje čitatelju daju osjećaj da se radi o prastaraj knjizi. To se prije svega postizalo pseudonimnošću, tj. knjige su odavale dojam da su ih pisale prastare ličnosti (Enoh, Baruh i si.), koje su ih trebale po zapovijedi "zapečatiti" za neki "kasniji dan", a taj je kasniji dan naravno bilo upravo vrijeme sastavljanja.

4. Slike u apokaliptičkoj literaturi su obično prizori iz mašte, a ne stvarnosti. Nasuprot tome, i proroci i Isus redovito su se koristili simboličkim jezikom, samo su njihove slike najčešće bile uobičajene, npr. sol (Mt 5,13), trupla i orlovi (Lk 17,37), nerazumna golubica (Hoš 7,11), polupečeni kolači (Hoš 7,8), i slično. Većina slika u apokaliptičkoj literaturi potpada pak pod maštu, na primjer, zvijer od sedam glava i deset rogova (Otkr 13,1), žena odjevena u sunce (12,1), skakavci s ljudskim glavama i škorpijinim repovima (9,10) i slično. Mašta se često ne nalazi u samim sastavnim dijelovima

slike - sasvim nam je jasno što su zvijeri, glave i rogovi - nego u njihovoj neprirodnoj kombinaciji.

5. Budući da su apokaliptične knjige književna vrsta, imaju uglavnom vrlo formalan stil. Tako u njima postoji tendencija da se vrijeme i događaji podijele na pravilne cjeline. Isto tako, apokaliptici se oduševljavaju uporabom brojeva. Zato je napisana knjiga često pažljivo podijeljena na numerirane skupine. Često i te skupine zajedno nešto predstavljaju (npr. sud), a da im pri tome nije bitno značenje svake slike naosob koja u petu slijedi prethodnoj.

Ivanovo Otkrivenje ima sva ova obilježja osim jednoga, a ta je razlika tako značajna, da Otkrivenje zbog nje postaje *jedinstveni* dokument. Otkrivenje nije *pseudoepigraf!* Ivan nije smatrao da u tome treba slijediti opći trend. On se očitovao svojim čitateljima, a kroz sedam pisama (pogl. 2-3) on je govorio poznatim crkvama u Maloj Aziji, koje su bile njegovi suvremenici i "suzajedničari u nevolji". I više još, naređeno mu je da "ne zapečati proroštva knjige ove, jer - vrijeme je blizu!" (22,10).

Otkrivenje kao proroštvo

Glavni razlog nepseudonimnosti Ivanovog Otkrivenja vjerojatno se može naći u njegovom naslućivanju skorog svršetka u "već/još ne" napetosti (vidi zadnji dio 7. pogl.). On ne predosjeća samo svršetak zajedno sa svojim židovskim prethodnicima, on zna daje svršetak s Isusovim dolaskom već počeo. Za njegovo je razumijevanje presudan dolazak Duha.

Drugi su pisci apokaliptičke literature živjeli u doba "sputanog Duha"

čekajući da se proročko obećanje izlića Duha obistini u jednom novom dobu. Živjeli su u vrijeme kada je proroštvo prestalo. Ivan s druge strane pripada novome dobu. On je bio "u Duhu" kada mu je naređeno da zapiše što je vidio (1,10-11). Svoju knjigu naziva "ovo proroštvo" (1,3; 22,18-19), te veli daje "svjedočanstvo Isusovo", za koje i on i crkva pate (1,9; 20,4), "duh proročki" (19,10). To vjerojatno znači da je poruka o Isusu, koju je on potvrdio i za koju Ivan i crkva

svjedoče, jasan dokaz da je proročki Duh stigao. Ono što Otkrivenje čini drukčijim je prije svega ovaj spoj apokalipse i proročkih elemenata. S jedne strane, knjiga je sastavljena na apokaliptički način i ima većinu obilježja apokaliptičke literature. Ona je rođena iz progonstva i namjerava govoriti o svršetku vremena kada će Krist i njegova crkva slavno vladati, a i pozorno je sastavljeno književno djelo koje koristi kriptički jezik i bogat simbolizam mašte i brojeva. S druge strane, Ivan jasno želi da ova apokalipsa bude proročka riječ crkvi. Njegova knjiga nije trebala biti zapečaćena za budućnost. Ona je Božja riječ za njihovu sadašnju situaciju. Prisjetimo se iz 10. pgl. da "prorokovati" ne znači prije svega "predskazati budućnost" nego izreći Božju riječ za sadašnjost, riječ koja je u sebi sadržala poruku nadolazećeg suda ili spasenja. U Otkrivenju sedam pisama nosi upravo takav utisak proroštva. Pred nama je dakle Božja proročka riječ nekim crkvama u drugom dijelu prvoga stoljeća, koje prolaze izvanjsko progonstvo i određeno iznutrašnje propadanje.

Otkrivenje kao poslanica

I konačno, moramo primjetiti da je ova kombinacija apokaliptičkog i proročkog sastavljena u obliku poslanice. Pročitajmo 1,4-7 i 22,21 pa ćemo primjetiti sva obilježja poslanice. Osim toga, Ivan svojim čitateljima piše u prvom licu jednine a obraća im se u drugom licu jednine (*ja./vi*). Tako je u svom konačnom obliku Otkrivenje poslano kao poslanica sedmerim crkvama u Maloj Aziji.

To je značajno jer postoji *povod* za Otkrivenje kako je to slučaj sa svim poslanicama (vidi 3. pgl.). Ono je makar djelomično, bilo uvjetovano potrebama određenih crkava, kojima je i poslano. Zato, da bismo mogli tumačiti Otkrivenje moramo razumijeti njegov izvorni povijesni kontekst.

Nužnost egzegeze

Može se učiniti čudnim da nakon dvanaest poglavlja ove knjige još uvijek osjećamo potrebu da naglasimo nužnost egzegeze. Ali upravo je *nedostatak* dobrih, zdravih egzegetskih principa prouzročio toliko, lošeg, spekulativnog tumačenja Otkrivenja. Ovdje želimo ponoviti, s Otkrivenjem na umu, neke od temeljnih egzegetskih principa o kojima smo već govorili u ovoj knjizi, počevši s 3. poglavljem.

1. Prvi zadatak egzegeze Otkrivenja je tražiti autorovu izvornu namjeru, koja je odmah i namjera Duha Svetoga za tu knjigu. Kao i kod poslanica, *prvotno značenje Otkrivenja je ono, koje je Ivan namjeravao prenijeti, a to je dakle moralo biti nešto, što će njegovi čitatelji razumijeti*. Doista je njihova velika prednost (koja nama nedostaje) da su dobro poznavali vlastiti kontekst (zbog kojeg je knjiga i napisana) i bili upućeni u apokaliptičku literaturu, njezine oblike i slike.

2. Budući daje Otkrivenje i proročka knjiga, čovjek mora biti otvoren za sekundarna značenja, koja su nadahnuta Duhom Svetim, ali koja ni sam autor ni njegovi čitatelji nisu u potpunosti vidjeli. Ipak, takvo drugo značenje nadilazi egzegezu i nalazi se u široj sferi hermeneutike. Zato je ovdje zadatak egzegeze vidjeti što je Ivan namjeravao prenijeti svojim čitateljima tako da čuju i da razumiju.

3. Tumač mora biti posebno pozoran kada se koristi "analogijom Pisma" za egzegezu Otkrivenja. Analogija Pisma je tehnički termin u hermeneutici koji znači da se mjesto u Bibliji tumači u svjetlu drugih mjesta u Bibliji. Smatramo to samo po sebi razumljivim i utemeljenim na stajalištu daje sve Pismo Božja riječ te da mu je Bog krajnji izvor. Kada govorimo o analogiji Pisma, moramo reći i to da tumač druge stihove iz Biblije mora učiniti ključem za Otkrivenje.

Tako je jedno otkriti da Ivan na novi način koristi slike iz Ezekiela i Daniela, ili vidjeti analogije apokaliptičnih slika drugih tekstova, a drugo - što tumač nikako ne smije raditi -pretpostaviti, kako to čine neke škole tumačenja Otkrivenja, da su Ivanovi čitatelji morali najprije pročitati Mateja ili 1 i 2 Solunjanima te im je to bio ključ za Otkrivenje. Smatramo da ključ za tumačenje Otkrivenja mora biti intrinzičan tekstu Otkrivenja ili je barem morao biti pristupačan prvim

čitateljima u njihovu povijesnom kontekstu.

4. Budući daje knjiga apokaliptična i proročka, postoje i neke dodatne teškoće na razini egzegeze, koje su osobito vezane uz slike. Evo nekih prijedloga s tim u svezi:

a. Tumač mora imati osjećaj za bogatu pozadinu ideja koje su se uvrstile u sastavljanje Otkrivenja. Glavni izvor tih ideja i slika je Stari zavjet, ali se Ivan koristi i slikama iz apokalipse pa čak i iz stare mitologije. No ni te slike iz različitih izvora ne moraju značiti što su izvorno značile. One su razbijene i transformirane inspiracijom, te pomiješane u jedno "novo proroštvo".

b. Postoji više vrsta apokaliptičkih slika. U nekim slučajevima su slike, poput majmuna i magarca u američkoj političkoj karikaturi, konstantne. Zvijer iz mora, primjerice, čini se da je standardna slika za svjetsko carstvo, a ne za pojedinačnog vladara. S druge strane, neke slike mijenjaju značenja. Tako "Lav" iz plemena Judina postaje "Janje" (Otkr 5,5-6) - jedini lav koji postoji u Otkrivenju. Žena u 12. pgl. je jasno pozitivna slika, dok je žena u 17. pgl. zla.

Na sličan način se neke od slika jasno odnose na specifične stvari. Sedam svijećnjaka je identificirano sa sedam crkava, a zmaj u 12. pgl. je Sotona. S druge strane, mnoge od slika su vjerojatno općenite. Na primjer šestorica jahača u 6. pgl. vjerojatno ne označavaju prevlast rata, gladi i smrti, nego ljudsku palost kao izvor patnje za crkvu (6,9-11), što će biti uzrokom Božjega suda (6,12-17).

Ovime želimo samo reći da su slike doista najteži dio egzegetskog zadatka. I zbog toga dvije se dodatne stvari moraju posebno naglasiti.

c. Kada Ivan sam tumači svoje slike, tih se tumačenih slika treba čvrsto držati te ih se treba smatrati polaznom točkom za tumačenje drugih. Postoji šest takvih protumačenih slika: "Netko kao Sin čovječji (1,17-18) je Krist koji je jedini bio mrtav, a "živi u vijeke vjekova!" Zlatni svijećnjaci (1,20) su sedam crkava. Sedam zvijezda su sedmorica anđela (poslanika) crkava (nažalost, to je samo po sebi dosta nesigurno, budući da i sama riječ anđeo može biti slika). Veliki zmaj (12,9) je Sotona. Sedam glava (17,9) je sedam brežuljaka na kojima sjedi žena (ali i sedam kraljeva, pa je to promjenjiva slika). Prostitutka (17,18), je veliki grad, što očito aludira na Rim.

d. Tumač vizije mora gledati kao cjeline i ne smije alegorički pokušavati tumačiti detalje. U ovom slučaju vizije su poput usporedbi. Cijela vizija pokušava nešto reći; detalji ili (1) pridonose dramatičnom efektu (6,12-14) ili (2) pridonose slici u cijelosti kako se čitatelji ne bi vezali na krive točke (9,7-11). Tako detalji oko sunca koje je potamnilo kao "dlakava kostrijet" ili oko zvijezda koje "padaju kao smokvice" vjerojatno "ne znače" ništa. One viziju zemljotresa jednostavno čine samo još impresivnijom. Međutim, skakavci u 9,7-11 s zlatnim krunama, ljudskim licima i ženskom dugom kosom pomažu tako ispuniti sliku, da je izvorni čitatelji nisu mogli pogrešno shvatiti - to su barbarske horde na vanjskim rubovima Rimskoga carstva.

5. I još jedna zaključna napomena. Apokaliptička literatura općenito, a Otkrivenje posebice, rijetko namjerava dati detaljni, kronološki opis zbivanja u budućnosti. Njena poruka je sklona nadići takve interese. Ivan prije svega želi pokazati da, iako se trenutno tako ne čini, Bog u ruci drži konce povijesti i svoje crkve. I čak kad crkva mora proći kroz patnju i smrt, ona će u Kristu pobijediti, jer će on suditi svojim neprijateljima i spasiti svoj narod. Sve vizije moramo gledati s tim većim ciljem na umu.

Povijesni kontekst

Kao i s većinom drugih žanra, početno mjesto za egzegezu Otkrivenja je u

provizornoj rekonstrukciji situacije u kojoj je knjiga nastala. Da bismo to mogli, moramo učiniti onako, kako smo to i drugdje već opisali - pokušajmo ga pročitati odjednom cijeloga. Čitamo da bismo dobili pregled šire slike. Ne pokušavamo odmah sve razumijeti. Neka naše čitanje bude događaj, kakav je zacijelo bio i prvim čitateljima. Pustimo da vizije promiču pored nas poput valova što zapljuskuju

obale, jedna za drugom, dok ne dobijemo osjećaj za knjigu i njezinu poruku.

I dok je čitamo, trebamo kao i uvijek pamtit i zapisivati najglavnije ideje o autoru i njegovim čitateljima. Zatim se vraćamo natrag i čitamo drugi puta i ovaj puta tražimo sva mjesta koja se odnose na Ivanove čitatelje kao "suzajedničare u patnji" (1,9). Ona su presudni povijesni ukazatelji. Primjetimo na primjer u sedam pisama 2,3.8-9.13; 3,10 kako se ponavlja "pobjedniku". Peti pečat (6,9-11) po uništenju iniciranom od četiri jahača otkriva kršćanske mučenike, koji su bili "zaklani" zbog "riječi" i "svjedočanstva" (a upravo zbog toga je i Ivan u izgnanstvu 1,9). U 7,14 veliko mnoštvo koje nikad više neće patiti (7,16) upravo je "došlo iz velike nevolje". Patnja i smrt i opet su povezani sa "svjedočanstvom Isusovim" u 12,11 i 17. U poglavljima 13-20 uzrok patnje i smrti izričito se pripisuje "zvijeri" (13,7; 14,9-13; 16,5-6; 18,20.24; 19,2).

Ovaj motiv je ključ za razumijevanje povjesnog konteksta, te potpuno objašnjava povod i svrhu knjige. I sam je Ivan bio u izgnanstvu zbog svoje vjere. I drugi su jednako tako doživljavali patnju - a jedan je čak i umro (2,13) - zbog "svjedočanstva Isusova". Dok je Ivan "bio u Duhu" on je shvatio daje njihova sadašnja patnja tek početak nevolje koja čeka one koji neće "sagnuti koljena pred zvjeri". Istovremeno, on nije bio sasvim siguran da je cijela crkva spremna na ono što je čeka. Tako im je napisao "proroštvo".

Glavne su teme sasvim jasne: i crkva i država su na putu sudara, a prvu će pobjedu, čini se, izboriti država. Tako Ivan upozorava crkvu da pred njima stoji patnja i smrt: doista, bit će daleko gore, prije no što krene nabolje (6,9-11). Ivana jako brine da ne bi u vrijeme teškoća (14,11-12; 21, 7-8) kao crkva kapitulirali. No ova je proročka riječ istovremeno i riječ ohrabrenja, jer Bog vlada nad svim stvarima. Krist drži ključeve povijesti, i on drži crkve u svojoj ruci (1,17-20). Tako crkva pobjeđuje čak i kroz smrt (12,11). Bog će konačno izliti svoj gnjev na one koji su uzrokovali patnju i smrt, te će onima koji ostanu vjerni dati vječni pokoj. U tome kontekstu, Rim je dakako bio neprijatelj, kojega je čekala kazna.

Ovdje valja naglasiti daje jedan od ključeva za tumačenje Otkrivenja razlika koju Ivan pravi između dva presudna pojma ili ideje - velike nevolje i gnjeva. Tko pobrkao ove pojmove kao da znače jedno te isto, zapeteljat će se da neće znati izaći.

Velika nevolja (patnja i smrt) je jasno dio onoga što crkva prolazi i što je još pred njom. Božji gnjev s druge strane, je njegov sud koji će se izliti na one koji su mučili Božji narod. Jasno je iz svakovrsnog konteksta Otkrivenja da Božji narod neće morati otrpiti Božji strašni gnjev koji će biti izliven na njegove neprijatelje, ali je jednako tako jasno, da će crkva doista patiti od ruke svojih neprijatelja. Ta je podjela, moramo primjetiti upravo u skladu s ostatkom Novoga zavjeta. Pogledajmo primjerice 2 Sol 1,3-10, gdje se Pavao "hvali" progonima i iskušenjima (grčki točno ista riječ kao i "Velika nevolja") koje podnose Solunjani, ali isto tako naglašava da će Bog s vremenom suditi "vašim mučiteljima" (opet isti korijen kao "velika nevolja").

Treba isto tako primjetiti kako otvaranje 5. i 6. pečata (6,9-17) postavlja dva za knjigu važna pitanja. Pri petom pečatu kršćani mučenici pitaju: "Ta dokle, Gospodaru sveti i istiniti! Zar nećeš osuditi i osvetiti krv našu nad pozemljarijima?" Odgovor je dvostruk: (1) oni se moraju "strpiti još malo vremena" jer će ih biti mnogo više; (2) osuda je ipak sasvim izvjesna, što pokazuje šesti pečat.

Kad u 6. pečatu dolazi Božji sud osuđeni viču: "Tko će opstati?" Odgovor je dat u 7. pgl.: oni koje je Bog zapečatio i koji su "svoje haljine oprali i ubijelili ih u krvi Jaganjčevoj".

Književni kontekst

Da bismo u Otkrivenju razumijeli svaku viziju naosob, posebno je važno ne samo boriti se s pozadinom i značenjem slika (pitanja sadržaja), nego i sa pitanjem kako određena vizija funkcionira u knjizi kao cjelini. U tome je knjiga Otkrivenja puno sličnija poslanici nego proročkoj knjizi. Proročke su

knjige, naime, zbirke orakala, koji nemaju uvijek jasnu funkciju i svrhu jedan spram drugoga. U poslanicama, kako se valja sjetiti, tumač mora "misliti u odlomcima", budući da je svaki odlomak jedna cigla u argumentaciji. Tako je to i u Otkrivenju. Knjiga je kreativno strukturirana cjelina, pa je svaka vizija integralni dio te cjeline.

Budući da je Otkrivenje jedina knjiga te vrste u Bibliji, pokušati ćemo čitatelja provesti cijelim putem kroz nju a ne samo dati primjer ili dva. Treba, dakako primjetiti da je temeljna struktura sasvim jasna, te da nije predmetom debate. Razlike dolaze iz tumačenja te strukture.

Knjiga se otvara poput veličanstvene drame, pri čemu se u prvim scenama priprema podij i predstavljaju "likovi". Najprije je tu sam Ivan (1,1-11), koji će biti pripovjedač kroz cijelu knjigu. On je bio izgnan zbog svoje vjere u Krista, i on je dobio proročko viđenje po kojemu se ispostavlja da je trenutna nevolja samo preteča onoga što dolazi.

Drugo, tu je Krist (1,12-20), koga Ivan opisuje veličanstvenim slikama koje djelimično uzima iz 10. pgl. Knjige o Danielu. Krist je Gospodar povijesti i Gospodar crkve. Bog nije izgubio vlast iako trenutno vlada progonstvo, budući da jedino Krist drži ključeve smrti i Podzemlja.

Treće, tu je crkva (2,1-3,22). U pismima sedmerim stvarnim crkvama koje ujedno funkcioniraju zastupnički i za druge, Ivan ohrabruje i upozorava crkvu. Progonstvo je već prisutno; a crkvi se naviješta još gore. No postoje i mnogobrojne iznutrašnje nepodopštine koje prijete dobrobiti crkve. Oni koji će nadići sve nevolje primaju obećanje konačne slave.

I poglavlja 4-5 pomažu postaviti scenu. Uz vizije koje otimaju dah a opisuju bogoštovlje i slavu, crkvi se govori da Bog vlada u suverenom veličanstvu (4. pgl.). Vjernike koji se možda pitaju je li Bog doista tu i zalaže li se za njih, Ivan podsjeća da je Božji "Lav" "Janje" koje je spasilo ljudski rod vlastitom patnjom (5. pgl.).

Poglavlja 6-7 otkrivaju srž drame. Tri puta u knjizi vizije se prikazuju u pozorno strukturiranim zbirkama od sedam (pgl.

6-7; 8-11; 15-16). U svima četiri prve stvari zajedno tvore jednu sliku; u 6-7 i 8-11 slijedeće dvije stvari opet idu skupa da prikažu dvije strane jedne stvarnosti. Ove zatim prekida interludij od dvije vizije, prije no što se otkrije sedma stvar. U pgl. 15-16 tri posljednje se otkrivaju bez interludija. Pogledajmo kako to funkcionira u poglavljima 6-7:

1. Konj bijelac = pobjeda
2. Konj riđan = rat
3. Konj vranac = glad
4. Konj sivac = smrt
5. Pitanje mučenika: "Dokle?"
6. Zemljotres (Božji sud): "Tko može opstati?"
  - a. 144000 zapečaćenih
  - b. Veliko mnoštvo
7. Božji gnjev: sedam truba poglavlja 8-11

Poglavlja 8-11 otkrivaju sadržaj Božjeg gnjeva. Prvih četiri truba ukazuju da će sud djelimično doći po velikim promjenama u prirodi; trube pet i šest ukazuju da će ga drugim dijelom donijeti i barbarske horde i veliki rat. Nakon interludija koji pokazuje kako će Bog uzvisiti svoje "svjedoke" čak iako umru, sedma truba najavljuje zaključak: "Uspostavljeno je nad svijetom kraljevstvo Gospodara našega i Pomazanika njegovoga."

Tako smo nošeni kroz patnje crkve i Božjeg suda nad neprijateljima crkve do konačne Božje pobjede. No vizije se ovdje ne završavaju. U poglavljima 8-11 dobili smo širok spektar; poglavlja 12-22 opisuju detalje toga suda i pobjede. Ono što se događa slično je pogledu na Michelangelovu

Sikstinsku kapelicu; na prvi pogled, čovjek jednostavno ostaje zadivljen pogledom na cijelu kapelicu. Tek kasnije se može upustiti u proučavanje detalja te vidjeti veličanstvo koje je ugrađeno u svaki od njih. Dvanaesto poglavlje je teološki ključ za knjigu. U dvije nam se vizije prikazuje Sotonina namjera da uništi Krista a

kako na kraju sam biva uništen umjesto Krista. Tako se unutar okvira "već/ još ne", koji se ponavlja u Novome zavjetu, Sotona otkriva kao poražena nevolja (već), čiji definitivni svršetak još nije došao. Zato postoji radost jer je "došlo spasenje", ali i patnja za crkvu, jer *Sotona zna da* mu je vrijeme ograničeno te se Bogu sveti mučeci njegov narod.

Poglavlja 13-14 zatim pokazuju kako je za Ivanovu crkvu ta osveta poprimila oblik Rimskoga carstva i njegovih careva koji su tražili religijsko štovanje svoje osobe. Ali i carstvo i carevi su već osuđeni (pgl. 15-16). Knjiga završava "pričom o dva grada" (pgl. 17-22). Grad zemlje (Rim) je osuđen za svoju ulogu u progonjenju Božjega naroda. Toj slici slijedi slika Božjega grada u kome Božji narod vječno živi.

U ovakvoj sveobuhvatnoj strukturi, nekolicina slika stvara prilične teškoće, i što se tiče značenja njihova sadržaja, a i njihove funkcije u kontekstu. Za takva pitanja, najbolje se posavjetovati sa nekim od boljih komentara (npr. Beasley-Murray ili Mounce; vidi Dodaci).

Pitanja hermeneutike

Pitanja hermeneutike za Otkrivenje uvelike su slična onima koja smo prikazali dok smo gledali proročke knjige u 10. poglavlju. Kao i u svim drugim žanrima i ovdje vrijedi da se Božja riječ nama može prije svega naći u Božjoj riječi "njima". Ali za razliku od drugih žanrova, proroci i Otkrivenje često govore o stvarima koje su se njima tek trebale dogoditi. Često je ono "što tek treba biti" opisano kao neposredno pred vratima, a iz našega povijesnoga gledišta, to se već dogodilo. Juda je bio odveden u izgnanstvo i kao narod bio obnovljen, baš kako je prorokovao Jeremija; Rimsko je carstvo doista osuđeno i to djelimično učinkom barbarskih hordi, upravo kako je to vidio Ivan i si.

Za takve stvarnosti problemi hermeneutike nisu preveliki. Mi još uvijek kao Božju riječ možemo čuti razloge zbog kojih su oni bili osuđeni. Kao što možemo pravovaljano pretpostaviti da će Bog uvijek suditi one koji "prodaju potrebitoga za par

sandala", možemo ispravno pretpostaviti da će se Božji gnjev izliti na narode koji ubijaju kršćane, baš kao što je bio slučaj s Rimom.

Uz to, još uvijek možemo čuti kao Božju riječ - doista to i moramo - da učeništvo ide putem Križa, da nam Bog nije obećao slobodu od patnje i smrti, nego pobjedu kroz njih. Pravo je Luther rekao: "Knez tame bijesni sad, al' nemojmo drhtat. Pretrpjet možemo sve napasti i zlo, jer Božja riječ je s nama... Ma uzeli nam sve, dom, čast i rođake. Nek tijelo unište, Bog vječit' ostaje i njeg'vo carstvo svagda."

Tako je Otkrivenje Božja riječ utjehe i ohrabrenja kršćanima koji pate, bilo u Kini, Kambodži ili Ugandi ili bilo gdje drugdje. Bog drži konce u svojoj ruci. On je vidio patnje svojega Sina, i on će ga osvetiti.

Sve su ovo riječi koje se moraju uvijek iznova čuti u crkvi danas. Tko u Otkrivenju ne vidi ovu riječ, promašio je značenje knjige.

No naša pitanja u svezi hermeneutike nisu vezana uz tu riječ, riječ upozorenja i utjehe, koja je glavna poruka knjige. Naša teškoća je s onim drugim fenomenom proroštva, naime onime gdje je "vremenita" riječ tako usko vezana uz one krajnje, eshatološke stvarnosti (vidi pgl. 10). A to posebno važi za Otkrivenje. Pad Rima u 18. poglavlju čini se kao prvo poglavlje konačnog razmotavanja eshatona, a mnoge slike "vremenitog" suda povezane su riječima i idejama koje impliciraju konačni kraj kao dio slike. Čini se da ne postoji način da izbjegnemo diskusiju o ovome. Što nam valja s time učiniti? Budući da smo već u 10. poglavlju govorili o toj problematici, ovdje želimo dati samo nekoliko sugestija.

1. Moramo naučiti da su slike budućnosti samo to - slike. Slike izražavaju

neku stvarnost, ali one same nisu ta stvarnost, niti se detalji neke slike nužno "ispunjavaju" na takav specifičan način. Kad tako prve četiri trube najavljuju katastrofe u prirodi, ne moramo nužno očekivati doslovno ispunjenje tih slika.

2. Neke od slika kojima je primarna namjera izraziti

izvjesnost Božjeg suda ne smiju se tumačiti kao "blizina", barem ne iz naše, ograničene perspektive. Tako kada je Sotona pri Kristovoj smrti i uskrsnuću poražen i "zbačen na zemlju" da se iskali na crkvi, on zna da mu je vrijeme "kratko". No "kratko" ne znači nužno i "vrlo skoro", nego više "ograničeno". Doista će doći vrijeme kada će biti "vezan" zauvijek, ali nitko tomu ne zna ni dana ni časa.

3. Slike u kojima je "vremenito" usko vezano uz "eshatološko" ne smiju se gledati simultano - iako su ih možda i sami prvi čitatelji tako razumijeli (vidi 10. pgl.). "Eshatološka" dimenzija suda i spasenja trebala bi nas učiniti svjesnima mogućnosti jedne "još-ne" dimenzije u mnogim od slika. S druge se strane čini da ne postoje kruta pravila kako bi mi trebali izvući ili razumijeti taj budući element. Ne smijemo, međutim, provoditi mnogo vremena na špekuliranju oko toga koji bi se od naših suvremenih događaja dobro uklopio u te slike Otkrivenja. Knjiga nije napisana da bi predskazala postojanje Kine, na primjer, niti da nam da doslovne detalje za svršetak povijesti.

4. Iako vjerojatno postoji mnogo slučajeva *gdje slike imaju drugu dimenziju* koja se tek treba ispuniti, nismo dobili ključ po kome bismo to mogli sa sigurnošću otkriti. Glede toga Novi zavjet ostaje do određene mjere dvoznačan. Lik antikrista je osobito težak. U Pavlovim spisima (2 Sol 2,3-4) taj je lik određen; u Otkrivenju 13-14 predstavlja se u obliku rimskoga cara. U oba se slučaja njegov pojavak čini eshatološkim. Pa ipak, u 1 Iv sve je to protumačeno općenito te se odnosi na gnostike koji su upadali u crkvu. Kako onda mi, glede vlastite budućnosti, trebamo shvatiti taj lik? Povijesno gledano, *crkva* je (i to s pravom) u liku antikrista vidjela čitav niz svjetskih vladara. Hitler se svakako uklapa u sliku, ali i Idi Amin za čitavu jednu *generaciju* Ugandana. Na taj *način dolaze* mnogi antikristi (1 Iv 2,18). Ali što je s jednim, određenim, globalnim likom koji će doći sa završnim događajima kraja? Govori li Otkr 13-14 da će to biti uopće slučaj? Mi odgovaramo: Ne nužno. Ali smo ipak otvoreni i za takvu mogućnost. Već i sama višeznačnost novozavjetnih *tekstova navodi nas na pozornost i na to da ne budemo* dogmatski nastrojeni oko takvih stvari.

5. Slike kojima je namjera da budu sasvim eshatološke trebaju se takvima i shvatiti. Tako su slike u 19,15-19 i 19,1-22,21 potpuno eshatološke u svojoj prezentaciji. O tome moramo misliti kao o Božjoj riječi koja se još ima ispuniti. Ali čak su i to samo slike; ispunjenje će se dogoditi u vremenu koje Bog odredi i na njegov način - a biti će to bez sumnje daleko veličanstvenije od ovih prekrasnih slika.

Upravo kako i uvodna riječ u Svetome Pismu govori o Bogu i stvaranju, tako i zaključna riječ govori o Bogu i novome stvorenju. Ako i postoje neke nejasnoće glede toga kako će se to sve dogoditi, ne postoje *nikakve nejasnoće glede toga da će Bog to učiniti - u svoje vrijeme i na svoj način. Takva izvjesnost* nam treba poslužiti, kao što je služila njima, da nas ugrije i ohrabri.

Dok on ne dođe, živimo u budućnosti onoga "već", a mi to činimo slušajući i poslušajući njegovu riječ. No dolazi dan kada knjige poput ove neće više biti potrebne jer: "...neće više učiti drug druga...[jer] će me svi poznavati" (Jer 31,33), a s Ivanom, Duhom i nevjestom mi velimo: "Amen, dođi, Gospodine Isuse."

Dodatak

Kako procijeniti komentare i kako se njima koristiti?

Kroz cijelu smo knjigu pretpostavljali da postoje prilike u kojima će svatko tko želi razumijeti što čita htjeti se posavjetovati s nekim dobrim komentarem. Ne želimo se zbog toga ispričavati. Dobar je komentar isto tako vrijedan dar crkvi kao i dobra propovijed, dobro predavanje na magnetofonskoj vrpici ili dobar savjetnik.

Naše namjere za ovo poglavlje lako je opisati. Nakon riječ dvije o tome kako čitatelj može procijeniti vrijednost nekog komentara na temelju egzegeze, nabrojati ćemo jedan do dva komentara za svaku knjigu Biblije. Postoji nepremostiv problem u takvom popisu, a to je da se stalno pojavljuju novi izvanredni komentari. Mi ćemo navesti ono što je nama bilo na raspolaganju dok smo pisali, a vi ćete, kako novi komentari budu izlazili na temelju natuknica sami provjeravati njihovu egzegetsku vrijednost.

Kako procijeniti komentare

Ozbiljan čitatelj Biblije željet će imati pristup ili posjedovati dobar komentar za svaku knjigu Biblije. Dakako, ne postoji ni jedan jednodimenzionalni komentar, koji bi potpuno zadovoljio. Jednodimenzionalni komentari Biblije žele postići ono što smo mi ovdje pokušali naučiti svoje čitatelje: probiti se vlastitim naporima kroz cijelu knjigu. Oni daju kratak povijesni kontekst i slijede značenje teksta u književnom kontekstu. To, doista, ima svoju vrijednost, ali se većina toga materijala može naći i u kakvom dobrom biblijskom priručniku (npr *Eerdmans Bible Handbook*). Evo zbog čega čovjeku treba komentar. Dobar komentar (1) navodi izvore i informacije o povijesnom kontekstu, (2) odgovara na mnogobrojna pitanja sadržaja i (3) prikazuje i argumentirano diskutira o svim mogućim značenjima teških mjesta.

Kako ćemo dakle procijeniti kakvoću nekog komentara? Prvo, dobar komentar se ne vidi po tome slaže li se ili ne čitatelj s autorovim stavovima. Ukoliko je komentar doista dobar, a čitatelj je dobro obavio vlastitu egzegezu najčešće će se čitatelj i dobar komentar slagati u mišljenju. Ali slaganje *nije* prvi kriterij.

Osim toga, čitatelj ne procjenjuje vrijednost komentara prema tome da li "mu grije srce". Vrijednost nekog komentara leži u *egzegezi*, u onome što tekst *znači*; a ne u homileatici, tj. propovijedanju teksta u našu sadašnjost. Doista se homiletičke knjige mogu dobro *iskoristiti za ideje o tome* kako bi se tekst dao rabiti u propovijedi danas. Kao propovijednici svakako cijenimo takve knjige jer nas potiču da razmišljamo o suvremenoj primjeni. *Međutim, takve se knjige ne mogu zvati komentarima*, čak i ako Bibliju savršeno primjenjuju na naše vrijeme. Mi ovdje ne govorimo o tim knjigama nego o egzegetskim komentarima.

Postoji barem sedam kriterija na osnovu kojih valja procijeniti neki komentar.

1. Je li komentar egzegetski ili homiletički, ili i jedno i drugo? Ovo jednostavno ponavlja što smo maloprije rekli. U komentaru nam zapravo treba egzegeza. Ako komentar ima i hermeneutičke sugestije, to može biti korisno, ali čitatelj prije svega traži odgovore na pitanja sadržaja, a ona su po prirodi egzegetska.

2. Temelji li se komentar na grčkom i hebrejskom tekstu ili na nekom prijevodu? Nije loše ako se neki komentar temelji na prijevodu, *sve dok autor zna kako tekst zvuči u originalu -i koristi to znanje za pravi izvor svojih komentara*. VAŽNO: i

običan čovjek se može koristiti većinom komentara koji se temelje na grčkom ili hebrejskom tekstu. Katkad će morati zaobići grčke i hebrejske riječi, ali to se uglavnom može bez velika gubitka.

Slijedeći je kriterij za procjenjivanje vrijednosti komentara **NAJVAŽNIJI**.

3. Diskutira li autor o svim tim mogućnostima procjenjujući ih i obrazlažući dobro vlastiti izbor, kada tekst ima više od jednog mogućeg značenja? Mi smo u 2. poglavlju knjige naveli primjer iz 1 Kor 7,36 za koji postoje barem tri moguća značenja. Komentar nije sasvim valjan, ako ne daje sve te mogućnosti i razloge za i protiv svake od njih, te dostatno ne objasni vlastiti izbor.

Ako čitatelj želi dobiti sve što mu od komentara treba, mora paziti na slijedeće četiri stvari:

4. Diskutira li autor probleme u svezi s tekstualnom kritikom? Mi smo o važnosti toga govorili u 2. poglavlju knjige.

5. Daje li autor povijesnu pozadinu ideja u tekstu, koje su presudne za značenje?

6. Daje li autor bibliografske podatke, kako bi čitatelj sam mogao dalje proučavati?

7. Pruža li uvodni dio komentara dovoljno podataka o povijesnom kontekstu, da čitatelj može shvatiti povod pisanja knjige?

Najbolji način da se napravi test je da se odabere jedan od istinski teških tekstova u određenoj biblijskoj knjizi, te da se provjeri na koliko pitanja odgovara, i da li iscrpno diskutira o svim mogućim tumačenjima. Komentar na 1 Kor se tako lako procijeni na temelju 11,10 ili 7,36. Za pastoralne poslanice valja pogledati 1 Tim 2,15. Za Postanak je 2,17 dostojna točka provjere. Za Izaiju bi to mogla biti 7,14-17 itd.

Zadnji kriterij je kako dobro autor svoje informacije povezuje u cjelinu, da se tekst razumije u kontekstu. Neki od komentara koji su pravi rudnici povijesnih i bibliografskih podataka nažalost nisu u stanju objasniti što je biblijski pisac mislio reći u kontekstu.

Prije no što prijedemo na naše prijedloge dobrih komentara, ponovimo:

Čitatelj Biblije ne počinje svoje proučavanje čitanjem komentara. Na komentar se prelazi tek nakon obavljene vlastite egzegzeze. Razlog za konačno konzultiranje s komentarom je pronalaženje odgovora na pitanja koja su proizašla iz vlastitog proučavanja. Istovremeno, komentar čitatelja upozorava i na pitanja, koja je previdio u svom proučavanju, a koja je valjalo postaviti.

Čitatelja upozoravamo da komentari koje ćemo ovdje navesti ne zastupaju uvijek teološka stajališta s kojima se slažemo. U tom slučaju ne preporučamo njihove zaključke, ali svakako preporučamo njihova istraživanja i iscrpnost o kojima smo gore govorili. Neka se svatko komentarima koristi pažljivo i pozorno. Evandeoske komentare ovdje preporučujemo samo ako su jasno bolji od drugih.

Napomena uz hrvatsko izdanje

Biblicistički napisi na hrvatskoj sceni još su uvijek vrlo rijetki, a kad se pojavljuju, više su pragmatski usmjereni na dnevno-političke događaje i hermeneutičke odgovore na život, nego na biblijsku znanost per se. Ipak i tu ima pomaka. Komentari na biblijske knjige tek su u nastajanju na našem tlu, pri čemu treba oprostiti što su to prije svega prijevodi američkih serija.

Dakako, postoje izuzeci, iako rijetki, a potekli su iz pera katoličkih postkoncilskih bibličara, nažalost gotovo isključivo na Knjigu Postanka.

Tako je za Novi zavjet prevedena serija Tyndalovih novozavjetnih komentara, koji su izašli u Dobroj Vesti (Novi Sad) prije 1990. godine u prijevodu na hrvatski jezik. Rat je omeo planirano prevođenje i Tyndalove starozavjetne serije komentara, pa smo ostali na samo dva, onaj o (opet!) Postanku, i o

Knjigama Hagaja, Zaharije i Malahije (jedan tom). Dakako, sve je ove komentare danas vrlo teško nabaviti, što zbog vrlo male naklade (1000 kom.) što iz političkih razloga.

Starozavjetni komentari

Trenutno je jedina upotpunjena serija *komentara na Stari zavjet koja funkcionira po gore navedenim kriterijima*, a k tome je i evanđeoska u svojoj teološkoj orijentaciji *Expositor's Bible Commentary* (EBC, 12 tomova). Dvije su takve serije još na putu: *The New International Commentary (NICOT)* i *The Tyndale Old Testament Commentaries (TOTC)*. Još jedan nepotpuni komentar je *The Word Bible Commentary (WBC)*, pri čemu su njegovi tomovi miješani: pisali su ih evanđeoski i drugi pisci. Zato valja provjeravati svaki tom zasebno. Pratite objavljivanje novih komentara u ovim serijama i razmislite o kupovini serije, kada izađe iz tiska. Isto tako smatramo da su određeni jednotomni biblijski komentari izvanredni dodaci kućnoj biblioteci: npr. *New Bible Commentary Revised* (1970), *International Bible Commentary* (1979) te *Evangelical Commentary on the Bible* (1989).

Postanak: Gordon Wenham, *Genesis 1-15 (WBC)*. Dallas: Word Books, 1987. Joyce Baldwin, *The Message of Genesis 12-50 (The Bible Speaks Today)*. Downers Grove: InterVarsity Press, 1988.

Na hrvatskom: Adalbert Rebić, *Biblijska Prapovijest (Post 1-11)*. Zagreb: KS, 1972. Preveden iz Tyndale serije: Derek Kidner, *Postanak* (prijevod T. Jonke). Novi Sad: Dobra vest, 1990.

Izlazak: Walter Kaiser, Jr., *Exodus* (EBC). Grand Rapids: Zondervan, 1979.

Levitski zakonik: Gordon Wenham. *The Book of Leviticus (NICOT)*. Grand Rapids: Eerdmans, 1979.

Brojevi: Gordon Wenham. *Numbers* (TOTC). Downers Grove: InterVarsity, 1982.

Ponovljeni zakon: Peter C. Craigie, *The Book of Deuteronomy* (NICOT). Grand Rapids: Eerdmans, 1976.

Jošua: Matern Woudstra, *The Book of Joshua (NICOT)*. Grand Rapids: Eerdmans, 1981.

Suci: Arthur Cundall i Leon Morris, *Judges and Ruth* (TOTC). Grand Rapids: Eerdmans, 1968.

Ruta: Robbert L. Hubbard, Jr. *The Book of Ruth* (NICOT). Grand Rapids: Eerdmans, 1990.

1 i 2 o Samuelu: Joyce Baldwin, *1 and 2 Samuel* (TOTC). Downers Grove: InterVarsity, 1988.

1 i 2 o Kraljevima: Carl F. Keil, *Biblical Commentary on the Books of the Kings*. Edinburgh: T&T Clark, 1876; reprint, Grand Rapids: Eerdmans, 1970.

1 Ljetopisa: J. Barton Payne, *1 and 2 Chronicals* (EBC). Grand Rapids: Zondervan, 1988.

2 Ljetopisa: Raymond Dillard, *2 Ljetopisa* (WBC). Dallas: Word Books, 1987.

Ezra i Nehemija: Edwin Yamauchi, *Ezra and Nehemiah* (EBC). Grand Rapids: Zondervan, 1988.

Estera: Joyce Baldwin, *Estera* (TOTC). Downers Grove: InterVarsity, 1984.

Job: Elmer Smick, *Job*. Grand Rapids: Zondervan, 1988.

Psalmi: Peter Craigie. *Psalms 1-50* (WBC). Dallas: Word Books, 1983. Derek Kidner, *Psalms 1-72; Psalms 73-150* (TOTC). Downers Grove: InterVars/ry, /1973./1975.

Izreke: Derek Kidner, *The Proverbs* (TOTC). Downers Grove: InterVarsity, 1964.
Propovjednik: Derek Kidner, *The Message of Ecclesiastes* (The Bible Speaks Today). Downers Grove: InterVarsity, 1988.
Pjesma nad Pjesmama: G. Lloyd Carr, *The Song of Solomon* (TOTG). Downers Grove: InterVarsity, 1984.
Izaija: John Oswald, *The Book of Isaiah, Chapters 1-39* (NICOT). Grand Rapids: Eerdmans, 1981. E. J. Young, *The Book of Isaiah*. 3 toma (NICOT). Grand Rapids: Eerdmans, 1972.
Jeremija: John A. Thompson, *The Book of Jeremiah* (NICOT). Grand Rapids: Eerdmans, 1980.
Tužaljke: Delbert R. Hillers. *Lamentations* (Anchor Bible). New York: Doubleday, 1972.
Ezekiel: Douglas Stuart, *Ezekiel* (Communicator's Commentary). Dallas: Word Books, 1989.
Daniel: Joyce Baldwin. *Daniel: An Introduction and Commentary* (TOTC). Downers Grove: InterVarsity, 1978.
Hošea i Joel: Douglas Stuart, *Hosea-Jonah* (WBC). Dallas: Word Books, 1989.
Amos: Jeffrey Niehaus, *Amos* (The Minor Prophets). Grand Rapids: Baker, 1992.
Gary Smith, *Amos: A Commentary*. Grand Rapids: Zondervan, 1989.
Obadija: John D. W. Watts, *Obadiah: A Critical, Exegetical Commentary*. Grand Rapids: Eerdmans, 1969.
Jona: Douglas Stuart, *Hosea-Jonah* (WBC). Dallas: Word Books, 1989.
Mihej: Delbert Hillers, *Micah* (Hermeneia). Philadelphia: Fortress, 1983.
Nahum: Walter A. Maier, *The Book of Nahum*. St. Louis: Concordia, 1959; repr. Grand Rapids: Baker, 1980.
Habakuk: Karl Amerding, *Habakkuk* (EBC). Grand Rapids: Zondervan, 1985.
Sefanija: David Baker, *Nahum, Habakkuk, Zaphaniah* (TOTC). Downers Grove: InterVarsity, 1989.
Hagaj i Zaharija: Joyce Baldwin, *Haggai, Zechariah, Malachi: An Introduction and Commentary* (TOTC). Downers Grove: InterVarsity, 1972.
Malahija: Pieter Verhoef, *The Books of Haggai and Malachi* (NICOT). Grand Rapids: Eerdmans, 1987.
Na hrvatskom: Joyce Baldwin, *Hagaj, Zaharija, Malahija* (prijevod TOTC, T. Jonke), Novi Sad: Dobra Vest, 1990.

Novozavjetni komentari

Većini ljudi pomaže čitanje Barclayeve Daily Study Bible, koja prolazi/ kroz cijeli *Novi zavjet* u sedamnaest tomova. Barclay je dobar teolog i" posebno čitljiv. Ipak za temeljito i dobro *proučavanje preporučamo* slijedeće knjige (Zvezdicom su označeni posebno dobri komentari):

Matej: Za laike: D. A Carson, *Matthew* (EBC). Grand Rapids: Zondervan, 1984. Za dublje proučavanje: W. D. Davis i Dale C. Allison, *The Gospel According to Saint Matthew*

(International Critical Commentary), 3 toma. Edinburgh: T&T Clark, 1955.
Na hrvatskom: R. T. France, *Matej*. Logos. Daruvar, 1997.
Marko: Robert A. Guelich, *Mark 1-8,25* (WBC). Dallas: Word, 1989. William L. Lane, *The Gospel According to Mark (New International Commentary)*. Grand Rapids: Eerdmans, 1974.
Na hrvatskom: Alan Cole, *Marko*. Logos. Daruvar, 1997.
Luka: Za laike: Craig A. Evans, *Luka*. (New International Bible Biblical Commentary). Peabody: Hendrickson, 1990. Za dublje proučavanje: *I. Howard Marshall, *The Gospel of Luke: A Commentary on the Greek Text* (New International Biblical Commentary). Grand Rapids: Eerdmans, 1978.
Na hrvatskom: Leon Morris, *Luka*. Logos. Daruvar, 1997.
Ivan: Za laike: D. A. Carson, *The Gospel According to John* (Pillar Commentaries). Grand Rapids: Eerdmans, 1990. Za dublje proučavanje: *Raymond E. Brown, *The Gospel According to John (Anchor Bible)*, 2 toma. New York: Doubleday, 1966, 1970.
Na hrvatskom: Leon Morris, *Ivan*. Logos. Daruvar, 1997.
Djela: I. Howard Marshall, *The Acts of the Apostles* (Tyndale New Testament Commentaries). Grand Rapids: Eerdmans, 1980.
Na hrvatskom: Anthony Lee Ash, Richard Oster, *Djela*. Logos. Daruvar, 1997.
Rimljanima: Za laike: Douglas Moo, *Romans* (New International Commentary). Grand Rapids: Eerdmans, 1993. Za dublje proučavanje: *C. E. B. Cranfield, *Romans: A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Romans* (International Critical Commentary), 2 toma. Edinburgh: T&T Clark, 1975; James D. G. Dunn (WBC), 2 toma. Dallas: Word, 1988.
Na hrvatskom: F. F. Bruce, *Rimljanima*. Logos. Daruvar, 1997.
Prva Korinćanima: Gordon D. Fee, *The First Epistle to the Corinthians* (New International Commentary). Grand Rapids: Eerdmans, 1987.
Na hrvatskom: Leon Morris, *Prva Korinćanima*. Logos. Daruvar, 1997.
Druga Korinćanima: Victor P. Furnish, *II Corinthians*. (Anchor Bible). New York: Doubleday, 1984.
Na hrvatskom: C. K. Barrett, *Druga Korinćanima*. Logos. Daruvar, 1997.
Galaćanima: Za laike: Ronald, Y.K. Fung, *The Epistle to the Galatians* (New International Commentary). Grand Rapids: Eerdmans, 1988. Za dublje proučavanje: *Richard N. Longenecker (WBC). Dallas: Word, 1990.
Na hrvatskom: R.A. Cole, *Galaćanima*. Logos. Daruvar, 1997. Efežanima: Za laike: F. F. Bruce, *The Epistles to the*

Colossians, to Philemon, and to the Ephesians (new International Commentary). Grand Rapids: Eerdmans, 1984. Za dublje proučavanje: Andrew T. Lincoln, *Ephesians* (WBC). Dallas: Word, 1990.

Na hrvatskom: John R. W. Stott, *Efežanima*. Logos. Daruvar, 1997.

Filipljanima: Za laike: Moises Silva, *Philippians*. Chicago: Moody, 1988. Za dublje proučavanje: *Peter T. O'Brian, *Commentary on Philippians* (New International Greek Testament Commentary). Grand Rapids: Eerdmans, 1991.

Na hrvatskom: Ralph Martin, *Filipljanima*. Logos. Daruvar, 1997.

Kološanima: Za laike: F. F. Bruce, *The Epistle to the Colossians, to Philemon, and to the Ephesians* (New International Commentary). Grand Rapids: Eerdmans, 1984. Za dublje proučavanje: *Peter T. O'Brian, *Colossians, Philemon* (WBC) 2 toma. Dallas: Word, 1982.

Na hrvatskom: Herbert Carson, *Kološanima i Filemonu*. Daruvar: Logos Daruvar, 1997.

Solunjanima: I. Howard Marshall, *1 and 2 Thessaloninas* (New Century Bible). Grand Rapids: Eerdmans, 1983.

Timoteju, Titu: Za laike: Gordon D. Fee, *1 and 2 Timothy, Titus* (New International Bible Commentary). Peabody: Hendrickson, 1988.

Na hrvatskom: Donald Guthrie, *Pastoralne*. Logos. Daruvar, 1997.

Hebrejima: Za laike: F. F. Bruce, *The Epistle to the Hebrews* (New International Commentary). Grand Rapids: Eerdmans, 1990. Za dublje proučavanje: William L. Lane, *Hebrews* (WBC), 2 toma. Dallas: Word, 1991.

Na hrvatskom: Thomas Hewitt, *Hebrejima*. Logos. Daruvar, 1997.

Jakovljeva: Za laike: Peter. H. Davids, *James* (New International Biblical Commentary). Peabody: Hendrickson, 1989. Za dublje proučavanje: Ralph P. Martin, *James* (WBC). Dallas: Word, 1988.

Na hrvatskom: R. V. G. Tasker, *Jakovljeva*. Logos. Daruvar, 1997.

Prva Petrova: za laike: *Peter H. Davis, *The First Epistle of Peter*. Grand Rapids: Eerdmans, 1990. za dublje proučavanje: J. Ramsey Michaels, *1 Peter* (WBC). Dallas: Word, 1988.

Na hrvatskom: A. M. Stibbs, *Prva Petrova*. Logos. Daruvar, 1997.

Druga Petrova: Za laike: J. N. D. Kelly, *A Commentary on the Epistles of Peter and of Jude* (Harper's New Testament Commentaries). New York: Harper & Row, 1969. Za dublje proučavanje: *Richard Bauckham, *Jude, 2 Peter* (WBC). Dallas: Word, 1983.

Na hrvatskom: Michael Green, *Druga Petrova, Judina*. Logos. Daruvar, 1997.

1. 2. i 3. Ivanova: Za laike: *I. Howard Marshall, *The Epistles of John* (New International Commentary). Grand Rapids: Eerdmans, 1978. Za dublje proučavanje: Stephen S. Smalley, *1,2,3 John* (WBC). Dallas: Word, 1984.

Na hrvatskom: John R.W. Stott, Ivanove. Daruvar: Logos. Daruvar, 1997.

Juda: vidi 2. Petrova

Otkrivenje: G. R. Beasley-Murray, *The Book of Revelation (New Century Bible)*. London: Oliphants, 1974. Robert H. Mounce, *The Book of Revelation (New International Commentary)*. Grand Rapids: Eerdmans, 1977.

Na hrvatskom: Robert H. Mounce, *Ivanovo Otkrivenje*. Logos. Daruvar, 1997.

Za Novi zavjet je prevedena serija Tyndalovih komentara a tiskao ih je Logos Daruvar 1997. godine.

KAZALO IMENA

Adler, Mortimer J. 23 Aland, Kurt 134 Alexander, David i Pat 24 *Amplified Bible* 46 Anderson, Bernhard 211 Augustin, Sv. 12, 146 *Bible de Jerusalem* 47 *Biblija Stvarnosti* 46, 47 Bratcher, Robert G. 46 Bromiley, G. W. 24 Bruce, F. F. 46 Deissmann, Adolf 49 Derrett, J. D. M. 125 Douglas, J. D. 24 Duda, Bonaventura 35,39,44,46 *Eerdmans' Handbook to the Bible* 265 Fee, Gordon D. 12, 33 Fućak, Jerko 35, 39, 44, 46 Hughes, G. 24 *Interpreter's Dictionary of the Bible* 194 Jeremias, Joachim 108,125,159 *Jeruzalemska Biblija* 47 Jordan, Clarence 38 Karadzic, Vuk 26, 36, 39, 44,47 *Knjiga o Kristu* 40 Ladd, George 18, 159 Lamsa, George 46 *Living Bible* 40,41 Lohse, Eduard 125 Michaels, J. R. 12 Mickelson, Avera 9 Mickelson, Berkeley 9 McLuhan, Marshal 149 Montgomery, Helen 46 *New Bible Dictionary* 24 *New World Translation* 46 Nicole, R. R. 12 Phillips, J. B. 46 Pritchard, J. B. 172 Rebić, Adalbert 24 Rupčić, Lj. 39,44 Spittler, R.P. 13 Sproul, R. C. 9 Stein, Robert 125, 139, 141 Stuart, Douglas 12 Šarić 39,44 Tenney, Merrill C. 24 Teofilakt 22 Travis, S. 24 Waltke, Bruce 33 Weymouth, F. 46 Williams, Charles B. 46 Yamauchi, E. 24 Young, Robert 38 *Zondervan's Pictorial Encyclopedia of the Bible* 23

KAZALO CITATA IZ BIBLIJE

Postanak

1,31.....	243
2,17.....	266
18,6.....	40
18,11.....	42
31,35.....	42
37-50.....	86
37.....	90
37,3.....	90
37,5-11	86
37,10-11.....	90
39-50.....	90
39.....	86,90
39,2-5.....	90
39,21.....	90
39,23.....	90
40-41	91
41-50.....	91
45,8.....	224,226
50,1-14.....	86
50,19-20.....	91
50,20.....	86

Izlazak

3,1-2.....	182
11,7.....	163
17,1-7.....	197
20-Pnz23.....	162
20.....	161, 163
20,7.....	184
20,13.....	173, 184
20,14.....	88, 184
20,15.....	184
20,16.....	184
21,12.....	173
21,27.....	173
29,10-12.....	174
31,3.....	225

Levitski zakonik

1-5.....	162
11,7.....	174
19,9-14.....	167
19,9-10.....	94
19,18.....	165,166
19,19.....	175
25,23-24.....	94
26,1-13.....	181
26,3-13.....	176
26,14-39.....	181
27.....	163

Brojevi

20,1-3.....	197
-------------	-----

Ponovljeni zakon

4.....	181
4,15-28.....	181
4,25-31 ..	182, 188
4,32-40.....	181
5,11.....	184
5,17.....	184

5,18.....	184
5,20.....	184
6,5.....	165, 166
12.....	210
14,21.....	175
14,28-29.....	176
14,29.....	238
15,12-17.....	169
16,11.....	238
17,18-19.....	163
18.....	185
18,8.....	185
22,5-6.....	19
23,16-17.....	173
24,16.....	173
26,12-13.....	238
28-32.....	181
28,1-14.....	181
28,15-32,42	181
28,53-57.....	218
31,9-13.....	163
32,25.....	218
32,35.....	218
33.....	161,162
34,9.....	225
Jošua	
1,8.....	161
2,6.....	241
Suci	
5,7.....	226
11,29-40.....	28
Ruta	
f.....	93
1,1.....	95
1,6.....	95
1,8-9.....	95
1,13.....	95
1,16.....	93
1,17.....	93
1,20-21	95
2.....	93
2,3-13.....	94
2,4.....	95
2,11-12.....	95
2,19-20.....	95
2,22.....	94,95
3.....	93
3,10-12.....	94
3,10.....	95
3,13.....	95
4.....	93
4,9-10.....	94
4,11-12.....	95
4,13.....	95
4,14.....	95
4,17-21.....	94
1 Samuelova	
8,16.....	34
14,2.....	226
22.....	179
2 Samuelova	

7.....	179	
11.....	88	
12,1-14.....	183	
13,3.....	228	
13,14.....	42	
14,20.....	225	
24.....	179	
24,11-17.....	183	
1 Kraljeva		
1.....	179	
3,9.12.....	225	
3,12.....	228	
4,29-34.....	228	
11,1-13.....	231	
11,4.....	228	
17.....	187	
19,16.....	183	
21,17-22.....	183	
2 Kraljeva		
3,18-19.....	183	
13.....	187	
16,2-4.....	189	
16,5.....	189	
16,7-9.....	189	
22.....	179	
2 Ljetopisa 20,14-17.....		183
Job		
3.....	232	
6-7.....	232	
9-10.....	232	
12-14.....	232	
15,20.....	223	
16-17.....	232	
19.....	232	
21.....	232	
23-24.....	232	
24,2-3.....	238	
26-31.....	232	
32,19.....	228	
38-41.....	232	
42,7-9.....	232	
Psalmi		
1-41.....	207	
1.....	208	
2.....	210	
3.....	208,211, 212	
4,4.....	217	
8.....	209	
11.....	211	
12.....	208,218	
16.....	211	
18.....	209,210	
19.....	209	
19,1.....	203	
20.....	210	

22.....	208
23.....	202, 204, 211
23,5-6.....	217
24.....	210
27.....	211
29.....	210
30.....	209
31.....	208
32.....	209
33.....	209
34.....	209
35.....	218
36.....	211
37.....	211
39.....	208
40.....	209
42-72.....	207
42.....	208
44.....	208
45.....	210
46.....	210
47.....	210
48.....	210
49.....	211
50.....	210
51,5.....	204
57.....	208
58.....	218
59.....	218
59,7.....	204
62.....	211
63.....	211
65.....	209
66.....	209
67.....	209
69.....	218
69,7-20.....	217
70.....	218
71.....	208
72.....	208,210
73-89.....	207
73.....	211
75.....	209
76.....	210
78.....	209
80.....	208
81.....	210
83.....	218
84.....	210
85.....	206
87.....	210
88,3-9.....	217
89.....	210
90-106.....	207
90.....	208
91.....	211
92.....	209
92,5.....	185
93.....	210

94.....	208
95-99.....	210
98.....	217
100.....	209
101.....	210
103.....	209
104.....	209
105.....	206, 209
105,34.....	206
106.....	209
107-150.....	207
107.....	209
109.....	218
110.....	210
111.....	209
112.....	211
113.....	209
114.....	209
114,4.....	204
116.....	209
117.....	209
118.....	209
119.....	206
119,105.....	40
120.....	208
121.....	211
122.....	210
124.....	209
125.....	211
125,2.....	24
127.....	208,211
130,1.....	220
131.....	211
132.....	210
133.....	211,217
135.....	209
136.....	209
137.....	208,218
137,7-9.....	218
137,8-9.....	202
138.....	209,214, 215
139.....	208
139,22.....	219
140.....	218
142.....	208
144.....	210
145-147.....	209
148.....	209
149.....	209
150.....	208
Izreke	
1,1-6.....	239
1,7.....	234
1,10-19.....	233
2-3.....	239
2,5-6.....	228
2,16-19.....	234
3,5-12.....	234
3,7.....	228

4,14-19.....	233
5,3-20.....	234
.5,21.....	226
6,1-5	233
6,7-11	233
6,12-15.....	233
6,20.....	239
6,23-35.....	234
6,27-39.....	234
7,4.....	228
7,4-27.....	234
8.....	239
9,13-18..	234, 235
10,1.....	228
14,7.....	223
15,1.....	239
15,3.....	234
15,8-9.....	234
15,11.....	234
15,19.....	240
15,25.....	237,238
16,1-9.....	234
16,3.....	236
16,10.21	239
16,23-24.....	239
16,27-28.....	239
16,33.....	224
18,4.....	240
21,16.....	226
21,22.....	239
22,9.13.....	234
22,11.....	241
22,14.....	239
22,17-19.....	239
22,22.27.....	234
22,26-27.....	237
22,26.....	239
23,1-3.....	234
23,10-11.....	238
23,13-14.....	234
23,19-21.....	234
23,22-25.....	234
23,26-28.....	234
23,29-35.....	234
24,18.21	234
24,21-22.....	234
25,24.....	241
29,12.....	237
29,13-14.....	226
31,15-31.....	228
31,10-31.....	228,
240	
Propovjednik	
1,2.....	229
1,14.....	229
2,15.....	229
2,16.....	229
3,1-8.....	230
3,2.....	229
3,19.....	229

5,1.....	230
5,2-3.....	230
5,11-15.....	230
5,16.....	229
7,16.....	230
8,14.....	229
8,15.....	230
9,5.....	230
9,9-10.....	229
11,8.....	229
11,8-10.....	230
12,1-8.....	230
12,13-14.....	230
Pjesma nad pjesmama	
1,2-4.....	246
1,8.....	246
2,8-9.....	246
2,16-3,5.....	246
3,1.5.....	246
3,6-11	246
4,1-4.....	245
5,2-6.....	246
5,9.....	246
6,8-9.....	246
7,11-13.....	246
8,11-12.....	246
8,13.....	246
Izaija	
1,10-17.....	195
2,2-4.....	142
3.....	191

3,13-14a.....	191
3,13-26.....	191
3,14b-16.....	191
3,17-26.....	191
5,1-7.....	244
5,10.....	41
6.....	182
7,14.....	199
7,14-17.....	266
11,4-5.....	142
11,6-9.....	142
40,3.....	35
42.....	185
44,22.....	194
45,1-7.....	192
49.....	185
49,23.....	196
50.....	185
53.....	185
53,5.....	142
55,8.....	185

Jeremija

1.....	182
14,14.....	182
18,18.....	226
23,21.....	182
27.....	182
27,2.....	183
27,3.....	183
27,4.....	183
27,8-22.....	183
27,11.....	183
28.....	182
28,15-16.....	183
31,1-9.....	192
31,15.....	199
31,31-34.....	142
31,33.....	263
32,38-40.....	142

Ezekiel

1-3.....	182
16.....	244
23.....	244
25-39.....	195
27,8-9.....	225
33,32.....	243
37,1-14.....	197
37,15-28.....	195
38.....	196
39.....	196

Hoŝea

1,2.....	182
1,4.....	183
2,2-15.....	244
2,16-20.....	192
2,21-23.....	192
3,3-17.....	191
4,1-19.....	191
4,2.....	184
4,4-11.....	183

5,5-8.....	183
5,8-10.....	188,
189	
7,8.....	:250
7,11.....	250
7,14.....	194
8,14.....	182
9,3.....	182
11,1.....	199
13,2-4.....	195
Joel	
2,25.....	206
2,28-30.....	142
3,1-3.....	197
Amos	
2,6.....	195
5.....	190
5,1-3.....	190
5,4-7.....	190
5,5.6.14.....	190
5,7-13.....	190
5,16-17.....	190
5,18-27.....	190
5,18-20.....	190
5,21-24.....	190
5,25-27.....	190
7,10-17.....	122
7,14-15.....	182
7,17.....	183
9,11-15..	182, 192
Obadija	
r. 21	194
Jona	
1,1.....	182
Mihej	
2,1-5.....	192
Habakuk	
2,6-8.....	192
Sefanija	
2,5-7.....	192
3,8-9.....	197
Zaharija	
9,9.....	199
13,1.....	42
14,9.....	197
Malahija	
1,2.....	219
2,1-9.....	183
3,1.....	35
4,6.....	200
Matej	
1,22-23.....	199
2,15.....	199
2,17-18.....	199
5-7.....	127
5,3-4.....	238
5,3-11.....	134
5,13.....	126,250
5,17-18.....	161
5,18.....	162

5,21-37.....	166
5,21-48.....	165
5,22.....	218,219
5,29-30.....	125
5,31-32.....	127
5,38-42.....	139
5,41.....	139
6,7-13.....	133
6,19-21.....	134
6,21.....	126
7,6-8.....	126
10,5-12.....	127
10,5-42.....	127
10,10.....	127
10,16.....	126
10,16-20.....	127
10,18.....	127
11,2-6.....	142
11,4.....	165
13.....	155
13,1-52.....	127
13,3-23.....	155
13,10-13.....	145
13,44-46.....	157
13,57.....	137
15,11.....	240
15,15-20.....	240
16,2-3.....	126
17,25.....	126
18,1-35.....	127
18,10-14.....	157
18,12-14.....	154
18,23-35.....	159
18,24-28.....	41
19,1-10.....	127
19,1-30.....	135
19,30.....	135
20,1-16... 24, 135, 153,157,159	
20,2.....	41
20,16.....	135
20,17-24.....	135
21,18-22.....	137
21,33-44.....	148
21,45.....	146
22,40.....	165
23-25.....	127
23,23.....	168
23,37-39.....	133
24,15.....	132
24,15-16.....	132
Marko	
1,1-8,26.....	128
1,1.....	128
1,2.....	34
1,14-3,6.....	137
1,14-15.-137, 142	
1,21.....	137
1,21-28.....	138
1,29-34.....	138
1,34.....	28

1,35-39.....	138
1,40-45.....	138
1,43.....	128
1,45.....	137
2,7.....	138
2,7.16.18.24 ...	138
2,23-28.....	118
3,12.....	128
3,13-19.....	137
3,16.....	138
3,24.....	126
4.....	155
4,3-20.....	155
4,10-12.....	137,
145,147	
4,11.....	128, 147
4,34-41.....	137
5,43.....	128
6,4.....	137
6,45-8,26.....	137
7,24.....	128

8,22-26.....	128
8,26.....	128
8,27-33.....	128
8,30.....	128
8,31-33.....	129
8,35.....	156
9,30-32.....	128
9,43-48.....	125
10,1-12.....	127
10,1-52.....	135
10,17-22 ...	17, 140
10,23.....	22
10,31.....	135
10,32-45.....	128
10,35-45.....	140
11,12-14.....	137
11,20-25.....	137
12,1-11.....	148
12,13-17.....	126
12,40.....	238
13,14.....	132
14,3-9.....	140
14,5.....	41
Luka	
1,52-53.....	238
3,7-17.....	142
4,24.....	137
5,27-30.....	140
6,20-23.....	134
6,24.....	134
6,24.26.....	98
6,27-28.....	126
6,40.....	127
7,40-42.....	150
8,3.....	140
8,5-15.....	155
8,9-10.....	145
9,2-5.....	127
9,51-19,10.....	133
10,3.....	127
10,7.....	127
10,16.....	128
10,25-37.....	146,
151,219	
11,2-4.....	133
11,20.....	142
12,2-9.....	127
12,11-12.....	127
12,16-20.....	127
12,33.....	77
12,33-34.....	134
12,51-53.....	127
13,34-35.....	133
14,12-14.....	134
14,21.....	142
14,25-27.....	128
15.....	157
15,1-2.....	142
15,3.....	146
15,11-32.....	151

16,1-8.....	156
16,16-17.....	165
16,17.....	161
17,20-21.....	142
17,33.....	128
17,37.....	250
18,9-14.....	159
18,9.....	146
18,20.....	184
18,22.....	77
18,24.....	22
19,1-10.....	140
19,11.....	146
20,9-18.....	148
21,12-17.....	127
21,20-21.....	132
24,44.....	185
Ivan	
1,45.....	185
4,4.....	137
5,27-29.....	85
7,23.....	166
9,1-3.....	232
12,15.....	199
12,31.....	232
20,30-31.....	136
21,25.....	89, 136
21,30.....	136
Djela apostolska	
1-7.....	104
1-12.....	104
1,1-6,7....	104,108
1,6.....	142
1,8.....	111
2,38-39.....	107
2,42-47.....	107
4,32-35.....	107
3.....	142
5.....	102
6.....	106, 109
6,1-7.....	108, 115, 116
6,7.....	104
6,8-9,13.....	109
6,8.....	109
6,9.....	109
8,1-4.....	109
8,1-25.....	108
8,5-7.....	110
8,5-25.....	109
8,9-13.....	110
8,14-17.....	110
8,20-23.....	110
8,38-39.....	117
9.....	102
9,31.....	104
9,32-12,24.....	105
10,38.....	111, 118
11-28.....	104
12.....	102

12,2.....	106
12,17.....	106
12,24.....	104
12,25-16,5.....	105
13,28.....	104
14,23.....	106
15.....	106
15,13.....	106
15,23-29.....	49
15,29.....	77
16,4.....	104
16,6-19,20.....	105
18,26.....	79
19,20.....	104
19,21-28,30	105
20,35.....	126
21,8.....	79, 109
21,18.....	106
28,28.....	104
Rimljanima	
1,3.....	43
1,24-28.....	80
1,29-30.....	74
2,17-27.....	173
3,20.....	168,173
3,23.....	48
6,1-3.....	117
6,14-15.....	163
6,23.....	48
8.....	110
8,1-11	168
8,18-23.....	232
8,30.....	68
9,13.....	219
9,18-24.....	68
12.....	74
12,19.....	218
12,20.....	39,219
12,21.....	219
13.....	78
13,1-5.....	77
13,1-7.....	78
13,14.....	16
14.....	73,74
15,19.....	107
16,1-2.....	76
16,3.....	76
16,7.....	76
1 Korinćanima	
1-3.....	57
1-4.....	55,56
1-6.....	54
1,10-4,21	54,58
1,10-12.....	54,56
1,12.....	57
1,16.....	68
1,18-3,4.....	56,58
1,18-2,5.....	53
1,18-22.....	57
1,18-25.....	57,58

1,26-31.....	57,58
1,26.....	43
1,27-28.....	57
1,30.....	57
2,1-5.....	57,59
2,6-16.....	59
3,1-4.....	59
3,3.....	57
3,4-9.....	56
3,5-9.....	59
3,5-16.....	58
3,5-23.....	57
3,9.....	44,77
3,10-15.....	59,70
3,16-17.....	60,69, 70
3,18-20.....	57
3,18-23.....	56,60
3,21.....	57
3,21-22.....	56
3,22.....	143
4,1-5.....	53,57
4,1-21.....	58
4,6.....	56,57
4,8-21.....	53
4,10.....	53
4,14-17.....	53
4,18.....	53
4,18-21.....	57
5.....	48
5,1.....	38,54
5,1-13.....	54

5,2.6.....	53
5,11.....	74
6,1-8.....	53
6,1-11 ..	54,69,70
6,2-3.....	81
6,5.....	53
6,9.....	80
6,9-10.....	74, 76
6,9-11	53
6,11.....	52
6,12-20.....	54
6,18-20.....	54
6,19.....	60
7,1.....	42,235
7,1-14.....	242
7,1-24.....	55
7,10.....	82,126
7,10-11.....	138
7,14.....	68
7,25.....	48,54,
55 7,25-40	55, 242
7,36.....	30,43,
266	
8-10.....	55,71
8-14.....	55
8,1.....	54
8,1-11,1.....	55
8,1-13.....	53
8,7-13.....	72
8,10.....	53,71
9,1.....	72
9,1-2.....	72
9,1-18.....	53
9,1-23.....	71
9,14.....	73, 126
9,19-23.....	72
10,1-4.....	198
10,1-13....	68, 118
10,4.....	85, 197
10,14-22....	71,77 10,16-17....
72, 81	
10,19-22.....	72
10,23-11,1.....	71,
73	
11,2-16.....	16,48,
55,77	
11,5.....	77,79
11,10.....	40,62,
266	
11,14.....	67
11,17-34.....	55
11,26.....	143
11,29.....	35
12-14.....	40,48,
55, 119	
12,1.....	54

12,13.....	53
13.....	55
13,1-2.....	55
13,8-10.....	45
13,8.....	55
13,10.....	68
14.....	68
14,1-5.....	67
14,26-33.....	67
14,34-35 ... 16, 67, 77,79	
14,39-40.....	67
15,1-58.....	55
15,8.....	72
15,12.....	55
15,29 ...28, 62,63	
16,1.....	54
16,1-11	55
16,10-11.....	53
16,12.....	54,55
16,12-14.....	54
16,13-24.....	55
16,17.....	54
2 Korinćanima	
5,10.....	143
5,16.....	26,39, 43
6,14.....	71
6,16.....	60
10,16.....	72
Galaćanima	
3,24.....	166
3,29.....	88
5,2.....	72
5,16.....	48
Efežanima	
1,16.....	221
2,8.....	48
2,8-10.....	200
2,19-22.....	60
4,26-27.....	217
5.....	74
5,19.....	208
5,20.....	221
6,10-17.....	143
Filipljanima	
1,12-26.....	61
1,13.17.....	61
1,27-30.....	61
1,27-2,13.....	61
1,27-2,17.....	61
2,1-4.....	61
2,5-11	62
2,12-13 ...	62, 101
2,14.....	14
2,25-30.....	61
3,1-4,1	61

3,7-14.....	143
3,20-22.....	143
4,2-3.....	77
4,10.....	61
4,14-18.....	61
4,14-19.....	61
Kološanima	
1,22.....	43
2,11-12.....	68
2,16-23.....	73
3.....	74
3,16.....	208
1 Solunjanima	
1,3.....	44
1,6.....	44
4-5.....	55
5,22.....	22
2 Solunjanima	
1,3-10.....	257
2,1.....	68
2,3.....	62
2,3-4.....	262
2,5-6.....	62
1 Timoteju	
2,9.....	79
2,9-15.....	78
2,11-12.....	79
2,12.....	77
2,15.....	266
5,3-15.....	67
5,11-15.....	79
5,17.....	67
5,17-18.....	73
5,23.....	66,67
6,17-19.....	77
2 Timoteju	
2,3.....	66
3,2-4.....	74
3,6-9.....	79
3,14-16.....	67
4,13.....	66
Titu	
1,5.....	67, 107
3,5.....	68
3,7.....	52
3,9.....	161
Hebrejima	
2,1-4.....	50
3,7-19.....	50
5,11-6,20.....	50
6,4-6.....	68
9,22.....	164, 175
10,19-25.....	50
10,32-34.....	50
13,1-25.....	50
13,22.....	50
13,22-25.....	50
Jakovljeva	
1,5.....	225
1,27.....	200

2,10.....	173
2,18.....	200
3,13-18.....	225
1 Petrova	
1,1.....	107
2,13-14.....	77
3,19.....	62
5,7.....	214
5,13.....	40
5,14.....	40
2 Petrova	
2,3.....	96
2,20-22.....	68
3,1-7.....	50
1 Ivanova	
2,7.....	50
2,12-14.....	50
2,18.....	262
2,19.....	50
2,26.....	50
3 Ivanova	
2.....	17,28,50
Otkrivenje	
1,1-11	258
1,3.....	251
1,4-7	252

1,9.....	248,251, 256
1,10-11.....	251
1,12-20.....	258
1,17-18.....	254
1,17-20.....	256
1,19.....	250
1,20.....	254
2-3.....	251
2,1-3,22.....	258
2,3.....	256
2,8-9.....	256
2,13.....	256
2,14.20.....	77
3,10.....	256
4.....	258
4-5.....	258
5,5-6.....	254
6.....	254
6-7.....	258,259
6,9-11	254,256
6,9-17.....	257
6,12-14.....	255
6,12-17..	248, 254
7.....	257
7,14.....	256
7,16.....	256
8-11.....	259
9,7-11	255
9,10.....	250
11,1-10.....	248
12.....	254
12-22.....	259
12,1.....	250
12,9.....	255
12,11.17.....	256
12,11.....	256
13,1.....	250
13-14....	259,262
13-18.....	77
13-20.....	256
13,7.....	256
14,9-13.....	256
14,11-12.....	256
15-16.....	259
16,5-6.....	256
17.....	254
17-22.....	259
17,9.....	255
17,18.....	255

18.....	261
18,20.24.....	256
19,1-22,21.....	263
19,2.....	256
19,10.....	251
20,4.....	251
21,7-8.....	256
22,10.....	251
22,18-19.....	251
22,21.....	252